türkiye işçi ve sosyalist hareketi

kısa tarih (1908 - 1965)



DİMİTIR ŞİŞMANOV

TÜRKİYE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

Dimitır Şişmanov Türkiye'de de bulunmuş olan bir Bulgar gazeteci ve araştırmacısı. Türkiye'deki işçi hareketlerinin ve solun genel bir panaromasını veren bu incelemesi ilk kez 1965'te çıktı. O günlerde büyük ilgi uyandırdı. 1960 sonrasına ilişkin bölümü 1967'de Yön dergisinde yayınlandı (Sayı 197-201). Kitap, Türkiye'nin genel siyasal gelişimi içinde işçi hareketinin ve solun genel bir tarihçesini vermekte. Bu niteliğiyle yararlı bir başlangıç yada giriş kitabı özelliği taşımaktadır. Kitabın kullanışlılığını arttırmak için, sona Türkiye sol hareketinin tarihine ilişkin önemli kaynakları içeren bir bibliyografya ve indeks eklenmiştir.

BELGE YAYINLARI : 2

Birinci Baskı : Mart 1978
İkinci Baskı: Ocak 1990

Kapak Düzeni: Deniz Oral / Dizgi: Gençlik Matbaası / Baskı: Gülen Ofset / BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK TİC. LTD. ŞTİ. Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı 16 Zemin Kat. Cağaloğlu - İstanbul.

Dimitır Şişmanov

TÜRKİYE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

Hazırlayan: Ayşe ve Ragıp ZARAKOLU



GİRİŞ

Türkiye'de sol hareketin gerçek başlangıç tarihi olarak Ekim Devrimini alabiliriz. 1908 ile 1917 arasındaki yıllar ise bir hazırlık dönemi sayılabilir. Bu tarihler arasında ilk Osmanlı üniversite kuşağı yetişti. Fransa ve Almanya'da okuyan gençler genellikle milliyetçi ideolojiye bağlı olmakla birlikte. sosyalist düşünce ve eylemlerden etkilenmişlerdi. Ama bu dönemde aydınlar arasında esas etkin olan milliyetçi ideolojiydi ve o da yeni yeni biçimlenmekteydi. 1908 devrimini hazırlayanlar. batıdaki burjuva toplumuna erişmeyi hedef alıyor, sosyalizmi Türkiye toplumu açısından gereksiz sayıyorlardı. Öte yandan İttihatçılar, sürgün yılları sırasında sol hareketlerle, özellikle küçük uluslar arasında gelişen akımlarla işbirliği sağlamağa çalıştılar ve Abdülhamit rejiminin silahlı bir hareketle yıkılması gerektiğini sonunda kabul ettiler. Rusya'dan gelen Müslüman aydınlar kanalıyla, Narodnizmin de belli belirsiz etkileri oldu. Ama aydınlar arasında hakim olan genellikle batıdaki burjuva düşünce akımlarıydı. 1908 Devriminin ilk günlerinde İttihatçılar, grevlere bir ölçüde göz yumdular, bazı sosyalistleri kendi listelerinden aday gösterdiler. Fakat ittihatçı rejimin baskıcı niteliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, sol hareket Hürriyet ve İtilaf Fırkası etrafında toplanan muhalefet hareketine katıldı. Bu dönemde ideolojik olarak çok zayıf olan sol hareket, Fransız solunun, J. Jaurès'in etkisi altındaydı. Mustafa Suphi de Tarihi Vazife *adlı yazısında, «Sosyalistlerin, asgari milliyetçilerin, fedara-*

listlerin» İttihat Terakki'ye karşı tek bir muhalefet içinde birleştiğini anlatmaktadır.

Osmanlı aydınlarının anti emperyalist görüşlere yönelmesinde Parvus'un yazılarının, Türk Ocaklarında verdiği konferansların önemli katkısı oldu. Ama Parvus Efendi, Alman emperyalizminin es geçilmesinde de etkili olmuştu. Düşünsel yanından çok eylemciliğinin ve teşkilatçılığının ağır bastığını iddia etmelerine karşın, Mustafa Suphi çağdaşları içinde en bilgili, belirli bir düzey üstünde düşünen aydınlardandı. Başlangıçta Türkçülüğü ağır bassa bile, daha sonra sol hareket içinde yer alıp da İttihatçılığa karşı olan tek kişi M. Suphi'dir, (Şefik Hüsnü Fransa'da okurken İttihatçılarla ilişkideydi, Türk Ocakları kanalıyla Almanya'ya gidip okuyan E. Nejat, V.N. Tör de bu ilişkiler içindeydi, Şevket Süreyya Türk Ocakları üyesi bir Turancıydı) ve Vazife-i Temdin *adlı 1912 yılında yayınladığı broşür de, Mustafa Suphi'nin Türkçülükten tutarlı bir anti emperyalizme, anti sömürgeciliğe yönelen ilk kişilerden olduğunu göstermektedir.*

İttihat Terakki Fırkası iktidara geçtikten sonra da illegal bir kolunu muhafaza etmiştir. Bugün elimizde İttihat Terakki yönetiminin işleyişi hakkında çok az belge var; bunun bir nedeni de savaş suçlusu olarak yargılanma tehlikesinden ötürü elde olanların da yok edilmesidir. Balkan komitelerini örnek alan İttihat ve Terakki, sömürgelerde ayaklanmalar çıkarmak için İslam İhtilal Cemiyetleri örgütlemiş, savaş sonrasında Teşkilatı Mahsusa adındaki illegal koluna ağırlık vermiştir. Osmanlı ordusu dağıtıldığında, bu örgütlenme etrafında çeteler kurulmuş, yada mevcut çetelere katılınmıştır. Ancak kendiliğindenlik özelliği taşıyan bu çete (gerilla) hareketi, bolşevizme de sempati beslemekteydi. Kafkaslardaki gelişmelerin de etkisiyle, merkezi otoritenin dağılması sonucu, yer yer halk şuraları kurma girişimleri oldu, halk kongreleri toplandı. 1920 yılı bolşevizmin Anadolu'da en gözde olduğu yıldı. Emperyalistlerce yokedilme tehlikesi karşısında, İt-

tihatçısından Kemalistine dek tüm politikacılar, bolşevizmi benimsemeyi düşündüler. İslamcı-milliyetçi görüşler bolşevizmle bağdaştırılmağa çalışıldı. Bir yandan çete hareketi bolşevizmin etkisi altına girerken, öte yandan milliyetçilerden bağımsız olarak Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası oluşturuldu. Kemalistler açısından en büyük tehlike üç hareketin, yani Halk İştirakiyun Fırkası, Mustafa Suphi hareketi ve çete hareketinin birleşerek ulusal kurtuluş hareketinin önderliğini ele geçirmesiydi. Ancak Çete hareketinin üstten denetim altında tutulması ve bağımsız solun boğulması konusunda İttihatçılarla kurulan ittifak sonucu, bu üç hareketin hesabı teker teker görüldü. İttihatçılarla Kemalistler arasındaki iktidar kavgası da çok şiddetli biçimde geçecekti.

Türkiye'de sol hareketin baştan itibaren zaafı işçi hareketi ile sosyalist hareketin birliğinin sağlanamaması olmuştur. İşgal bölgesinde kalan işçi sınıfı daha çok azınlık halklardar oluşuyordu, bunlar ise kendi ulusal hareketlerinin peşinden gidiyorlardı; öte yandan dört yıl süren savaş Anadolu'daki faal nüfusu önemli ölçüde yoketmişti, nüfusun en genç ve faal kesimini oluşturan bir milyon kişi Birinci Dünya Savaşında hayatını yitirmişti (Kurtuluş Savaşındaki kayıplar ise 19 bindi); bu durum bir köylü hareketinin yeşerme ihtimalini de kesin olarak ortadan kaldırmıştı.

Türkiye sol hareketinde Marksizmle gerçek anlamda ilk temasa geçen, Almanya'da okuyan Türk işçi ve öğrencileri olmuştur diyebiliriz. Yine aynı yıllarda Mustafa Suphi de Bolşevik Partisine girmekteydi. Sosyalizmle ilgili ilk ciddi yayınları, çevirileri bunlar yaptılar. M. Suphi Marx, Engels ve Lenin'den çeviriler yayınlarken, Kurtuluş dergisi çevresi de ilk kez Marksizmi ciddi olarak savunan, öğreten yazılar hazırladılar. Aydınlık dergisi etrafında önemli bir aydın topluluğu oluşmuştu. Ama Aydınlık dergisini de sosyalizme yöneliş sürecindeki bir ara halka saymak zorundayız Bolşevizme yönelişte daha çok anti emperyalist tavrın ağır bas-

ması, işçi hareketinin nitel ve nicel güçsüzlüğü, harekete katılan aydınların hareketten çabucak kopmasına yolaçtı. Aslında dünyanın heryanında, sömürge halkların aydınlarının sol harekete katılmasında, III. Enternasyonal'in anti emperyalist ve anti sömürgeci tavrının büyük etkisi olmuştur. Anti emperyalistlik dışında, bu aydınların sağlam bir ideolojik seçime sahip olmamaları, bu unsurların politik tavırlarındaki istikrarsızlığa yolaçmıştı. Cumhuriyet Halk Fırkasının yeterli bir aydın kadroya sahip olmayışı da, bu aydınların Kemalist hareket tarafından özümlenmesini kolaylaştırdı.

Sovyetler Birliği ile ilişkilerin sola karşı izlenen politikada sürekli etkisi olmuştur. Londra Konferansında emperyalistlerle uzlaşma umudu doğar doğmaz, 1921 yılında sol hareketler tasfiye edilmiş, kısa süre sonra Sovyetlerle Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanınca, THİF'nın yeniden açılmasına izin verilmiştir. Lozan'dan sonra ilişkiler tekrar soğuklaşmıştır. 1933'ten sonra ilişkiler yeniden sıcaklık kazanınca, sınırlı bir sol yayına göz yumulmuştur. 1942'de Stalingrad zaferinden sonra anti faşist yayınlara izin verilmiştir. Ama soğuk harp patlar patlamaz, Türkiye'de solun hiçbir eğilimine, hatta liberal görüşlere bile yaşama hakkı tanınmamıştır.

III. Enternasyonal'deki politika değişikliklerinin, Türkiye'deki hareket üzerinde doğrudan etkileri olmuştur. Komintern 1925'ten sonra Türkiye Komünist Partisi ile özel olarak ilgilenmeğe başlamış, Parti bolşevik esaslar üzerine oturtulmağa çalışılmıştır. Daha sonraları Komintern başına getirilen ve kapatılana dek bu görevde kalan Manuilski, 1924'te Komintern Kongresinde Aydınlık çevresini Kemalist burjuvazinin peşine takılmakla suçladı. Komintern'in 6. Kongresinde «Kemalist burjuvazinin bütünüyle devrime karşı bir tutum takındığı» saptanmıştır. Komintern TKP'yi eleştirmekte, partinin bolşevikleştirilmesini, «menşevik» unsurların tasfiyesini, etkin bir ajitasyon, propaganda faaliyeti yürütülmesini is-

temekteydi. Bu, Kemalist harekete karşı tavır alınmasına karşı olan V.N. Tör, Şevket Süreyya gibi unsurların Partiden kopmasına yolaçtı. TKP'nin 1926 programında hedef olarak sovyet yönetiminin kurulması alındı. Daha önce Kemalist hareketin desteklenmesinden yana olan Şefik Hüsnü ise tavır değiştirdi, devrimci Kemalist küçük burjuvazi yerine, Kemalist burjuvazi deyimini kullanmağa başladı. Enternasyonal'in sert çizgi politikası izlediği ve «sınıfa karşı sınıf» sloganını attığı dönemde, TKP yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmeğe çalıştı. Ancak 1933'ten sonra, Sovyet-Türk ilişkilerinin sıcaklaşmasıyla birlikte, anti kemalist faaliyete ara verildi, Komintern'in Halp Cepheleri politikasını benimsemesiyle birlikte bu tutum daha da pekişti. Bazı kaynaklara göre 1937'de Parti, yeniden örgütlenmek üzere dağıtıldı.

TKP içinde daha çok milliyetçi kökenli olan unsurlar, Komintern'in K.P. leri bolşevikleştirme ve burjuvaziyle karşı sert, uzlaşmasız bir mücadeleyi önermesiyle birlikte, partiden koptular. «Menşevik» diye nitelenen bu gurup, Türkiye'de işçi sınıfının nicel ve nitel güçsüzlüğünü ileri sürerek, kemalistlerin desteklenmeğe devam edilmesini savunuyor, daha ihtiyatlı bir faaliyet gösterilmesini istiyordu. Şevket Süreyya'nın savunduğu bazı görüşler de Maocu düşüncenin ilk müjdecilerinden sayılabilir. Şevket Süreyya çok erken bir dönemde, temel çelişmenin sömürge, yarı sömürge ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketleri ile emperyalizm arasında olduğunu savunuyordu. 1925 sonrası, sol hareket içindeki aydınların büyük bir bölümünün, hareketten ayrılıp, Kemalizmin kadrolarını oluşturması dönemidir. Bunların büyük kısmı önemli görevlere getirileceklerdi. (Bazıları Kemalizme «sol» bir içerik kazandırmağa çalışacaklar, ama bu «sol» anlayışı da devletçi bir himaye politikasının sınırlarını aşmayacaktı. Bazıları ise savaş yılları içinde anti faşist yazılar yazacaklardı.) Bu ise Osmanlıdan beri devletin muhaliflere karşı uyguladığı bir taktiktir. Tüm bir üniversite-aydın kuşağının

I. Savaşta kırılmasından sonra, Kemalistlerin bu yola başvurması zorunluydu.

Türkiye solu tarihi içinde en belirsiz dönem 1930'lardır. Bu konuda bilgi ancak sağcı yazarların, çeşitli tevkifatlara dayanan, ihtiyatla karşılanması gereken kitaplarında yeralmaktadır. 1930'larda partiden atılan guruplar da varlığını sürdürdüğünden (bu guruplardan birinin başında, Şefik Hüsnü'nün komintern organlarında troçkistlikle suçladığı N. Hikmet vardı) ve bunların bir kısmı tekrar partiye döndüğünden, bu dönemdeki faaliyetler ve tutuklamalar hakkında yorumda bulunmak daha da güçleşmekte.

1920'de Anadolu'da dolaşan «bolşevizm hayaleti», başarıya ulaşması için gerekli koşulların olgunlaşmasından önce erken doğan bu sol hareket, Halk Fırkası yöneticileri arasında bir «Sol» korkusu yarattı; bu kişilerin sonuna dek «sola» karşı şartlandığını söyleyebiliriz. Öyle ki, sonunda toplumsal ilişkilerin dondurulması için çalışılmağa, işçi sınıfı gelişir diye sanayileşmeğe karşı çıkılmağa, işçiler bir bölgede toplanmasın diye en olmayacak yerlerde fabrika kurulmağa başlandı. CHP ülkenin tek partisi olmasına karşın, bir kitle partisi olamadı, hatta bundan kaçındı: partinin salt ticaret burjuvazisini, eşrafı ve üst bürokratları kucakladığı söylenebilir. 1935'ten sonra, CHP'nin faşist partilerdeki ilkeleri benimsemeğe başlaması yanında, faşist ideolojinin gençlik arasında yayılmasına da gözyumuldu. Profaşist gençlik hareketinden gelen kadroların CHP ve DP içinde yönetime gelmelerinin, ülkedeki demokratikleşme sürecinin güdükleşmesine, hatta kesintilere uğramasına yolaçtığı söylenebilir. Ülkedeki faşist unsurlara karşı mücadele yürütülmeğe fırsat kalmadan Türkiye'nin erkenden soğuk savaşın göbeğine sürüklenmesi, anti-komünist isterinin, McCartyciliğin ABD'den çok önce, ülkemizde gelişmesi, 1945'ten sonra büyük bir gelişme potansiyeli gösteren anti-faşist, sol hareketin doğmak üzereyken boğulmasına ve kültürel, bilimsel, sanatsal her alandaki ge-

lişmenin ta 1960'lara dek durmasına gerilemesine yolaçmıştır. Öyleki, 1950'lerdeki tutuklamalarda Caldwell, Pearl Buck, İstrati, Steinbeck, Malaparte gibi yazarların romanlarının bulunması bile, «komünistlik» konusunda «delil» sayılıyordu.

İktidar mücadeleleri sırasında CHP ve DP, işçi sınıfına ekonomik örgütlerini kurma hakkını tanımak zorundaydılar. Sanayileşmenin ilerlemesiyle birlikte işçi hareketi de adım adım gelişti. İşçilerin birleşme ve grev hakkını mücadelesiz elde ettiğini kimse söyleyemez. Grev hakkının tanınması bir lütuf değil, özellikle 1946'dan beri bu yolda sürdürülen bir mücadelenin ürünüydü. 1960'lar boyunca verilen mücadeleler ise; siyasal alandaki örgütlenme yasağının sınırlarını zorlamıştır. Düşünsel ve örgütsel alandaki yasakların da, verilecek mücadeleler sonunda kalkacağı kesindir.

*
**

Türkiye solunun 1908'den bugüne dek gelişimini kucaklayan, belgelere ve bilimsel çözümlemelere dayalı bir tarihi hala yazılamadı. Bunun temel nedeni açık; sol harekete 1925'ten itibaren konan kesintisiz yasak. Ama bu alanda hergün yeni kaynakların, belgelerin ortaya çıktığını, ilginç çalışmaların yayınlandığını söyleyebiliriz. Uzun yıllar boyunca, Türkiye solunun tarihine ilişkin yalnızca iki inceleme vardı: L. Erişçi'nin Türkiye'de İşçi Sınıfı Tarihi *ve T.Z. Tunaya'nın* Siyasi Partiler'i. *1925'e dek olan dönemi kucaklamakla birlikte, Türkiye'de Sosyalizmin tarihine en büyük katkı, hala aşılamamış tek kaynak olan M. Tunçay'ın* Türkiye'de Sol Akımlar'*ıdır. O. Sencer'in* Türkiye'de İşçi Sınıfı, *bütün dağınıklığına karşın K. Sadi'nin* Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı'*sı, 1920'lerdeki sol yayın organlarının peşpeşe basılması, George Haupt ve Paul Dumont'un* Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler'*i, Şefik Hüsnü'nün Aydınlık dergisinden ve Komintern organlarından derlenen yazıları, Ge-*

orge Harris'in Türkiye'de Komünizmin Kökenleri *belirtilmesi gereken katkılardan. Keza Tüm İktisatçılar Birliğinin yayınladığı* Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi *de, daha çok işçi sınıfının ekonomik hareketiyle sınırlı olmasına karşın, belirtilmesi gereken çalışmalardan.*

Bugün Türkiye solunun genel tarihine ilişkin yalnızca İ. Darendelioğlu, F. Tevetoğlu ve A. Sayılgan gibi anti komünist yazarların kitapları var. Bu kitaplarda ilginç bazı belgelerin yeralmasına karşın, yazarlarının taraflılığı nedeniyle ve bunlar daha çok emniyet raporlarına, tutuklama gerekçelerine (kimi politikacılar elli yıl boyunca 27 komünist tevkifatı yapılmış olmasıyla öğünmektedir) ve iddianamelere dayandıkları ve genel olarak propagandif bir nitelik taşıdıkları için, bu kaynakların son derece ihtiyatla karşılanması gerekmektedir.

Dimitır Şişmanov'un bu kitabı ilk kez 1965'te çıktı. Türkiye'de bazı bölümleri 1967 yılında Yön Dergisinde yayınlandı. Şişmanov'un kitabının çıktığı tarih, özellikle son bölümlerdeki bazı yorumların, erken yapılmış değerlendirmeler olmasına yolaçmıştır. Ama Türkiye'de sol hareket üzerine genel bilgi veren bir kitap hala bulunmamaktadır. Sınırlı boyutlar içinde genel bilgi verilmesi, birçok sorunun karşılık bulmamasına yolaçmaktadır. Özellikle 1930-1946 arasındaki dönem kitapta belirsizdir. (Örgütsel konularda fazla ayrıntılara girilmemesinin bir nedeni de Türkiye'de hala süren yasaklar olsa gerek.) Keza Türkiye'nin siyasal gelişimi üzerine yapılan bazı değerlendirmeler de oldukça yüzeysel, yer yer abartmalı, bazen de yalnıştır. Türkiye'deki ulusal soruna ve solun bu konudaki tavrının tarihsel gelişimine hemen hiç değinilmemiştir. Kitabın olumlu yanı ise, yarım yüzyılı aşkın bir zamandır, ideolojik ve örgütsel yetersizliğine karşın, Türkiye'de bir sol hareketin bulunduğunu ortaya koyması, burjuvazinin sola karşı uyguladığı sürekli baskıları sergilemesidir. Ama hareketin zaafları ve etkin olamayışının neden-

leri (burjuvazinin diktası dışında) yeterince açıklanmamaktadır. Kitabın olumlu yanlarından biri de burjuvazinin kuyruğuna takılmanın yarattığı zararları göstermesi ve çeşitli sol hareketler karşısında nesnelliğini korumasıdır. Belki bu kitap bazı bölümler dışında, birçoklarının bilgisine birşey katmayacak, ama Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin tarihi üzerine çalışmak isteyenler için, bu kitabın yararlı bir özetleme ve giriş olduğuna inanıyoruz.

Kitabın daha kullanışlı olması için, oldukça kötü olan dili bütünüyle yeni baştan ele alındı. Bazı konularda dipnotlar eklenerek, daha etraflı bilgi sunulmağa çalışıldı. Sona eklenen bibliyografya ve indeksin de bu konuda çalışmak isteyenlere yararlı olacağını umuyoruz.

Son söz olarak, kitabın özenli biçimde çıkması için hiçbir yorgunluktan kaçınmayan, Gençlik Matbaası çalışanlarına teşekkürü borç biliriz.

29.12.1977 Ragıp ZARAKOLU

GİRİŞ KAYNAKÇASI

Doğan AVCIOĞLU: «Sovyet Devrimi Karşısında Türk Devrimi», İstanbul 1974

Şevket Süreyya AYDEMİR: «Suyu Arayan Adam», İst. 1967

«Aydınlık - Fevkalade Amele Nüshaları», Katkı Yayınları, İst. 1975

«Aydınlık - Fevkalade Gençlik Nüshası», Odak Y., İst. 1976

İ. BİLEN: «Çetin Savaş»

1927 Komünist Tevkifatı», Birikim Y. İst. 1973

«Birinci Doğu Halkları Kurultayı», Koral Y. İst. 1975

Behice BORAN: «Sosyalizm Sorunları», Gün Y. İst. 1968

Ali Fuat CEBESOY: «Milli Mücadele Anıları», İst. 1953.

Ali Fuat CEBESOY: «Moskova Hatıraları», İst. 1955.

A. CERRAHOĞLU: «Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı», May Y., İst. 1975

İlhan DARENDELİOĞLU: «Türkiye'de Komünist Hareketleri», I-II, İst. 1962-63.

Lütfi ERİŞÇİ: «Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi». İst. 1951

Kurthan FİŞEK: «Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili», SBF Y. Ankara 1969.

Kurthan FİŞEK: «Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı». Doğan Y. Ank. 1969.

Mahmut GOLOĞLU: «Üçüncü Meşrutiyet - 1920». İst. 1970

Mahmut GOLOĞLU: «Cumhuriyete Doğru». İst. 1971

George S. HARRIS: «Türkiye'de Komünizmin Kaynakları», Boğaziçi Y., İst. 1976

George HAUPT ve Paul DUMONT: «Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler», Gözlem Y., İst. 1977

Rasih Nuri İLERİ: «Atatürk ve Komünizm», Anadolu Y., İst. 1970

Rasih Nuri İLERİ: «TKP Gerçeği ve Bilimsellik». Anadolu Y. İst. 1976

F. KANDEMİR: «Atatürk'ün Kurduğu TKP», İst. 1965

Kazım KARABEKİR: «İstiklal Harbimiz», İst. 1969

Kemal KARPAT: «Türk Demokrasi Tarihi». İst. 1967

Hikmet KIVILCIMLI: «Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı», İst. 1935
Hikmet KIVILCIMLI: «Halk Savaşının Planları», İst. 1970
R.P. KORNIYENKO: «Türkiye'de İşçi Hareketleri, 1923-1939» Sosyalist Parti Dergisi, İst. Nisan 1971
«Kurtuluş» Dergisi, Anadolu Y., İst. 1975
Cemal KUTAY: «Çerkez Ethem Dosyası», Boğaziçi Y., İst. 1977
Mustafa SUPHİ: «Türkiye'nin Mazlum Amele ve Emekçilerine», Aydınlık Y. İst. 1975
Mustafa SUPHİ: «Vazife-i Temdin», Türkiye Defteri, Sayı 20 Haziran 1975
Mustafa SUPHİ: «Türklüğün Yönleri», Yeni Ufuklar, Sayı 254, Kasım 1974
«Mustafa Suphi ve Yoldaşları», Güncel Y., İst. 1977
«Nazım Hikmet - Aydınlıkçı Şair ve Yazar», Oda Y., İst. 1976
NAZIM HİKMET: «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim», Gün Y., İst. 1967
Abidin NESİMİ: «Yılların İçinden», Gözlem Y. İst. 1977
Y. ROZALİYEV: «Türkiye Sanayi Proletaryası», Yar Y. İst. 1974
Y. ROZALİYEV: «Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri», Ant. Y. İst. 1970
Önder SAĞLAM (Der.): «Ölümsüz Savaşçı M. Suphi», Ürün Y. İst. 1976
Aclan SAYILGAN: «Türkiye'de Sol Hareketler», İst. 1972
Sebahattin SELEK: «Anadolu İhtilali», I-II, İst. 1965
Oya SENCER: «Türkiye'de İşçi Sınıfı», Habora Y. İst. 1969
Sabiha SERTEL: «Roman Gibi», Ant Y. İst. 1969
Yıldız SERTEL: «Türkiye'de İlerici Akımlar», Ant Y., İst. 1969
Zekeriya SERTEL: «Hatırladıklarım», Gözlem Y. İst. 1977
Kurt STEINHAUS: «Atatürk Devrimi Sosyolojisi», Sander Y., İst. 1973
Kemal SÜLKER: «Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler». Gözlem Y. İst. 1976
Kemal SÜLKER: «Türkiye'de İşçi Hareketleri», Gerçek Y. İst. 1968
H.A. ŞANDA: «1908 İşçi Hareketleri». Gözlem Y. İst. 1976
ŞEFİK HÜSNÜ: «Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmalar», Aydınlık Y. 1977
ŞEFİK HÜSNÜ: «Seçme Yazılar», Aydınlık Y. 1971
Muvaffak ŞEREF: «Türkiye ve Sosyalizm», İst. 1968

A. ŞNUROV: «Türk Proletaryası - 1929», Yar Y. İst. 1973
F. TEVETOĞLU: «Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler», Ank. 1967
Taner TİMUR: «Türk Devrimi», Doğan Y. Ank. 1971
Tarık Z. TUNAYA: «Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952» İst. 1952
Mete TUNÇAY: «Türkiye'de Sol Akımlar», Bilgi Y. Ank. 1967
Mete TUNÇAY (Hzn.): «Mesai-Halk Şuralar Fırkası Programı», SBF Y. Ank. 1972
«Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Yayın Organları: Emek-Yeni Hayat». Katkı Y., İst. 1975
«Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi», TİB Yayını. Ank. 1976.
«TKP-1926 Programı», Aydınlık Y., İst. 1976
«TKP Programı», Ürün Y., İst. 1978
«TKP'nin Tarihsel Konumu», Emekçi Y. İst. 1976
İbrahim TOPÇUOĞLU: «Neden 2 Sosyalist Partisi-1946» I-III. İst. 1976 - 77
Süleyman ÜSTÜN ve Yücel YAMAN: «Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi», I-IV, Vardiya Y. İst. 1975
S. ÜSTÜNGEL: «Savaş Yolu», Konuk Y. İst. 1977
«Yeni Dünya Gazetesi-Seçmeler», Katkı Y., İst. 1976
«Ziya - BKP'nin Türkçe Gazetesi», Katkı Y. İst. 1976

Birinci Bölüm

TÜRKİYE'DE KAPİTALİZMİN VE İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU

1. Kapitalizmin Ülkeye Girişi ve Kapitalist İlişkilerin Ortaya Çıkışı

Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu diye adlandırılan Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalalarında geniş topraklara sahipti. Ancak Avrupa devletleriyle siyasal ve ekonomik alanda sıkı ilişkileri olmasma karşın, ülkede kapitalizm diğer Avrupa memleketlerinden çok sonra gelişmeye başlamıştır. Bu geri kalışın nedenlerini, ülkenin özgül sosyal ve ekonomik yapısında aramak gerekir.

Osmanlı devleti askeri feodal bir devletti. Karl Marx'ın da belirttiği gibi, «kendi orta çağında tek askeri devlet», Osmanlı İmparatorluğuydu. Devletin temel gelir kaynağı, yüzyıllar boyunca hep savaşlar ve savaş ganimetleri olmuş, bu nedenle ekonomiye ve üretime gerektiğince önem verilmemiştir. Bütün dikkatler savaş, savaş hazırlıkları ve ele geçirilen ülkelerin yönetilmesi konularında toplanmıştır. Çeşitli vergiler ve ele geçirilen topraklarda yaşayan halka yükletilen feodal angaryalar, devletin ve askeri feodallerin en önemli gelir kaynaklarıydı.

Osmanlı İmparatorluğunda askeri feodal sınıf, yapısı gereği, siyasal sistemde yeniliklere ve değişikliklere yol açacak ekonomik ve sosyal reformların yapılmasına karşıydılar. Her türden sosyal değişime ket vuran İslâm felsefesi, bu sınıfın çıkarlarına bütünüyle uygun düşmekteydi. Devlet yapısının belkemiğini oluşturan dini kurumlarda görevli şeyhülislâmlar, müderrisler, hocalar, softalar yoluyla İslâm felsefesi geniş yığınlar arasında büyük bir etkinlik kazanmıştı. Din görevlileri, İmparatorluk içinde

yaşayan Müslüman halka, feodallere boyun eğmenin Allahın bir emri olduğu görüşünü aşılıyorlardı: Sosyal düzen Allahın buyruğu ile kurulmuştu, onu değiştirmek Kuran'a aykırıydı, günahtı. Bu işleviyle İslâmiyet, askeri feodal sistemin en önde gelen destekcisi olmuştur.

Osmanlı Devletinin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda gelişmesini geciktiren ve ülkenin daha ileri bir düzen olan kapitalist düzene geçmesini güçleştiren, ülkede egemen olan askeri feodal sistem ve tutucu din ideolojisine göre düzenlenmiş olan ekonomik, sosyal ve siyasal kurumlardı. Oysa Avrupa devletleri, Osmanlı Devletinden çok önce kapitalist düzene geçmişlerdi.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu da, toplumların tarihsel gelişme kanunlarının dışında kalamazdı. Bu kanunlara göre, toplumdaki üretim ilişkilerinin, sosyo ekonomik yapının ve bunlara bağlı olan askeri feodal sistemin hiç değişmeden kalması olanaksızdı. Tarihsel gelişim kanunlarının zorunlu bir sonucu olarak, Osmanlı feodalizmi çökecek, yerini daha ileri bir sosyo ekonomik düzen olan kapitalizm alacak, Türk ulusal burjuvazisi ve işçi sınıfı doğacak, sanayinin gelişmesi bu sınıfı daha da kuvvetlendirecekti.

Onyedinci Yüzyılla birlikte Osmanlı İmparatorluğunun, yaptığı savaşlarda yeni topraklar ele geçirip ilerlemesi durmuş, bir süre sonra da İmparatorluk kendisine bağlı ülkeleri kaybetmeye, gerileyip, çökmeye başlamıştır. Oysa Osmanlı İmparatorluğu feodalizm çemberi içinde bocalarken aynı dönemde Batıda arka arkaya sanayi devrimleri olmakta, kapitalizm dev adımlarla ilerlemektedir.

Makineli üretim dönemine giren Batıda, yeni üretim araçları gelişmiş, yeni üretim teşkilatları gerçekleşmişti. Osmanlı devletindeki ilkel üretim araçları ve geri üretim teşkilatlarıyla elde edilenle oranlanamıyacak kadar çok ve kaliteli mal üretiliyordu.

Bu hızlı ekonomik gelişme, Batılı devletlere daha ileri silahlar yapmak ve askeri kuvvetlerini daha güçlendirmek olanağını sağlamıştı. Bu döneme kadar Batı karşısında askeri üstünlüğe sahip olan Osmanlı İmparatorluğunun bu modern silahlar-

la donatılmış ordular önünde ilerlemesi durmuş, İmparatorluk tek çareyi eldeki toprakları savunmakta bulmuştur.

Askeri alandaki yenilgiler, bozgunlar ve gerilemeler sonunde devlet, en önemli gelir kaynağı olan savaş ganimetlerinden yoksun kalır.

Duraklama ve özellikle de gerileme dönemlerinde, temel gelir kaynaklarını kaybeden devletin ve mahalli feodallerin, halk üzerindeki baskı ve sömürüleri daha da artmıştır. Osmanlı tarihçilerinden Cevdet Paşa, İmparatorluğun çökmesinin savaşlar dışındaki nedenlerini sayarken, vilayet ve sancaklardaki görevli devlet memurlarının, kadıların, vergileri nasıl keyfi olarak arttırıp halkı soyduklarını bütün açıklığıyla anlatmaktadır. Bu devlet memurları, mevkilerini elde etmek ve görevlerinde kalabilmek için dağıttıkları rüşvet ve kıymetli hediyeleri, kese dolusu altınları karşılayabilmek amacıyla, halktan zorla ve keyfi olarak vergi topluyorlardı.

Askeri alanda üst üste uğranılan yenilgiler ve toprak kayıpları, sonunda devlet yöneticilerini, orduyu modernleştirip kuvvetlendirmek, ekonomik hayatı özellikle köy ekonomisini canlandırmak ve üretimi arttırmak konusunda bazı tedbirler almaya ve reformlar yapmaya zorlar. Osmanlı devletinde sanayinin gelişmesinde en büyük tüketici ordunun önemli bir rolü olmuştur. Ordunun silah, cephane, giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılama zorunluğu, silah, maden, dokuma, dericilik ve gıda sanayiinde işletmelerin gelişmesine ve ticaretin canlanmasına büyük imkân sağlamıştır. Önceleri bunlar, zanaatkârlar tarafından el emeğiyle yapılmaktaydı. Daha sonraları İstanbul, Bursa, Selanik, İzmir ve Şam gibi büyük şehirlerde birçok atölyeler kuruldu, ticaret gelişti. Ancak yine de bu dönem için bir Türk milli burjuvazisinin varlığından sözedemeyiz. Osmanlı devletinde ticaret ve sanayi bu dönemde, Rum, Ermeni, Slav ve Yahudi gibi müslüman olmayan kesimin tekelindeydi. Bu nedenle kapitalist ilişkiler önce, ekonomiyi ve ticareti elinde tutan bu azınlıklar arasında gelişmiş, manifaktür ve ticaret burjuvazisi bu kesimin içinden ortaya çıkmıştır. Müslüman-Türk ahali bu kapitalist gelişmenin dışında kalmıştır. Engels Osmanlı Devletinin Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarındaki ekonomik durumunu incelediği «Türkiye Meselesi» adlı makalesinde şöyle der: «(...) Türkiye tüccarları kimlerdir acaba? Şüphesiz ki Türk-

ler değil. (...) Büyük limanlarda yerleşmiş olan Rumlar, Ermeniler, Slavlar ve Batılılar, bütün ticareti ellerinde tutmaktadırlar.» (1)

Ancak bu hıristiyan burjuvazi, Osmanlı İmparatorluğundaki feodal sistemin devam etmesine ve devletin toprak bütünlüğünün korunmasına karşıydılar. Yalnız bunların bir kısmı özellikle de Hıristiyan büyük burjuvazisi, kendi çıkarını, baştaki yönetime bağlılıkta gördüğünden, Osmanlı idarecilerinin himayesine sığınmış, onlarla birlikte kendi ulusundan olanları da sömürmüş, ezmiştir. Müslüman halkla birlikte Osmanlı yöneticiler tarafından sömürülen Hıristiyan orta ve küçük burjuvazi, bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğunda, ulusal uyanış ve ulusal devrim düşüncelerinin yayılmasında büyük rol oynamıştır. Baskı altındaki halkların emekçi yığınları, ulusal devrim düşüncelerini heyecanla desteklemişler ve bu devrimlerin gerçekleşmesinde etkin güç olmuşlardır.

Ondokuzuncu Yüzyılla birlikte hızla yayılan bağımsızlık hareketleri, Osmanlı İmparatorluğunu temelinden sarsar; yıkılışı önlemek amacıyla orduda girişilen yenilikler ve köy ekonomisindeki mülkiyet ilişkilerinde yapılan değişiklikler istenen sonucu vermez.

Onsekizinci Yüzyılın sonlarından Ondokuzuncu Yüzyılın ortalarına kadar, Rusya, Avusturya, İngiltere ve Mısır'la yapılagelen savaşlar, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasında çok önemli rol oynamışlardır. Bu savaşların sonunda büyük toprak kaybına uğrayan İmparatorluğun, mali kaynakları da son derece azalmıştır.

Batılı devletler, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu bu zayıf ve güçsüz durumdan büyük ölçüde yararlanırlar. Hızla gelişen Batı kapitalizmi bu dönemde, kendine yeni pazarlar ve hammadde kaynakları elde etme peşindeydi. Her ikisi için de Osmanlı İmparatorluğu bulunmaz bir imkândı. Batılı devletlerin, kendi ekonomik ve siyasal çıkarları adına yaptıkları sözde «yardım» tekliflerini kabul eden Osmanlı devleti, memleketin kapılarını öncelikle İngiliz ve Fransız sermayesine ve sanayi ürünlerine açar. Devlet sisteminde ve kurumlarında, ülkeye giren Batı kapitalizminin gerektirdiği doğrultuda değişiklikler yapılır. Batılı devletlere, ülkede mallarını tam bir libera-

(1) MARX, Karl: «Türkiye Üzerine» Gerçek Yayınevi, İstanbul 1966, s. 41.

lizm içinde satabilmelerini ve istedikleri alanlara sermaye yatırımı yapabilmelerini sağlıyacak geniş ekonomik haklar tanınır. Ülkede diledikleri gibi ekonomik faaliyette bulunan batılı kapitalistler için Osmanlı İmparatorluğu, sonunda, geniş bir pazar ve hammadde kaynağı haline gelmiştir. Ülke pazarlarının yabancı mallarla dolması, zaten zayıf olan yerli sanayiin gelişmesine değil, tersine daha da güçsüzleşmesine yol açar. Batılı devletler ülke içinde yalnız ekonomik faaliyette bulunmakla kalmıyor, devletin iç işlerine de karışıyor, egemenlik haklarını rahatlıkla çiğneyebiliyorlardı.

Ondokuzuncu Yüzyılın ortalarında, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu büyük mali zorluklardan yararlanmak isteyen Batılı devletler, Osmanlı Devletine çok ağır şartlarla borç para vermeye başlarlar. Osmanlı Devletinin aldığı bu yüksek faizli borçların miktarı kısa zamanda artar. Sonunda Osmanlı İmparatorluğu hem siyasal hem de ekonomik olarak Batılı devletlere bağlı bir duruma gelir. İmparatorluğun bütün maddi kaynakları ve ekonomik faaliyet alanları Batılı devletlerin denetimine geçer. İngiltere, Fransa ve daha sonraları da Almanya, Osmanlı hükümetleri ve padişah üzerindeki siyasal ve ekonomik etkinliklerini arttırırlar. Bu devletler, yatırdıkları sermayeden daha fazlasını kâr olarak elde ediyor, verdikleri borç karşılığında çok yüksek faiz alıyorlardı.

Yabancı sermayenin ülkeye girmesinin zorunlu bir sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğunda kapitalist ilişkiler gelişmeye başlar, kapitalist toplumun iki temel sınıfı olan burjuvazi ve proletarya doğar. Ancak kapitalizm ülkede, Batıda olduğu gibi büyük bir hızla gelişme göstermez. Bunun en önemli nedeni, Batı kapitalizminin ülkeye girmiş olmasına karşın, egemen feodal sistemin hiçbir değişikliğe uğramayışıdır. Osmanlı İmparatorluğu Batılı devletlerle girdiği ilişkiler sonunda, tersine, tamamen bir yarı sömürge durumuna gelmişti. Bu koşullar altında tarih sahnesine çıkan Türk burjuvazisi, daha çok bürokratik ticaret burjuvazisi niteliğindeydi ve yukarda da belirtildiği gibi çok yavaş bir gelişme göstermekteydi.

Batı kapitalizminin ülkeye girmesinden sonra, demiryollarının yapımı hızlanmış, maden ocakları işletilmeye başlanmış, yeni bazı sanayi kuruluşları açılmıştı. Ancak bütün bunlar yabancıların denetimindeydi. Ulusal sanayi henüz kurulmamıştı. Batı kapitalizmi ülkede, kapitalist ilişkilerin yavaş da olsa, ge-

lişmesine yol açmış, ancak bir ulusal sanayiin kurulmasına imkân vermemişti.

Ulusal sanayiin olmayışı Türk ulusal burjuvazisinin de gelişmesini engelliyordu. Mevcut ulusal burjuvazi, daha çok, bütün geri kalmış yarı sömürge ülkelerde görüldüğü gibi, komprador burjuvazi niteliğindeydi.

Osmanlı devletinde de, bu komprador burjuvazi —komisyoncu ticaret burjuvazisi— memleketin ekonomik ve siyasal çıkarlarına ters düşen faaliyetlerde bulunmakta, kolay kazanç sağlama peşinde koşmaktaydı. Bu sınıf, dağıttığı rüşvetlerle, yönetimdeki bazı devlet adamlarını da kendine bağlamıştı. Batılı kapitalistlerin ülkedeki ajanları ve aracıları olan bu Türk komprador burjuvazisi ile işbirliği yapanlar arasında birçok nazır da vardı. Meselâ bu nazırlardan biri, satın alınan her mavzer başına, işbirliği yaptığı yabancı silah fabrikasının komisyoncusundan, bir kuruş rüşvet almıştır. (2)

Türk komprador burjuvazisi ekonomik liberalizmin en ateşli yandaşı ve savunucusuydu. Bu sınıf, ülke kapılarının yabancı sermaye ve sanayi mallarına sonuna kadar açılmasını istiyordu. Ancak Batılı devletlerin, sömürge ve yarı sömürge ülkelerde uyguladıkları ekonomik liberalizm, o ülkenin ekonomik gelişmesine engeldi. Bir kısım Türk aydını, bu gerçeği görmüş ve Batının ekonomik liberalizminin Osmanlı İmparatorluğu için hiç de elverişli olmadığını daha o zamandan söylemişlerdi. Bu aydınlardan biri olan Ahmet Mithat bir makalesinde şöyle der: «Sanayimiz yoktur. Her türlü mamulata hariçten muhtacız. Hele şimdiki esliha-i cedidenin (yeni silahlar) gösterdiği mecburiyete mebni düşmana atacağımız kurşunları bile hariçten mubayaaya (satın almaya) mecburuz. Ticaretimiz hiç yoktur.. Ne kendi malımızı mêmalik-i saireye (başka memleketlere) kendimiz satabiliyoruz ne de memalik-i saireden muhtaç olduğumuz mamulatı kendimiz celbedebiliyoruz. Ticaretimizin dahiliyesi de, hariciyesi de eller elindedir. Hal böyle iken serbest-i mübadele (ticari liberalizm) nerede, biz neredeyiz...» (3)

Ekonomik liberalizmden en fazla zarar görenler, demirci, dökümcü, dokumacı ve tabak (deri) esnafıydı. 1864 yılında, ara-

(2) ŞANDA, Hüseyin Avni: 1908 İşçi Hareketleri / Yarı Müstemleke Oluş Tarihi, Gözlem Yayınları, İstanbul 1976, s. 16.

(3) BAŞAR, Erdoğan: «Ahmet Mithat Efendi'nin Tatihi», Vatan Gazetesi, 31 Ekim 1962.

larından seçtikleri bir heyetle hükümete başvuran zanaatkârlar, iflâstan kurtarılmalarını, ithalatın kısıtlanıp ulusal sanayiin kurulması için gerekli şartların yaratılmasını isterler. Heyetin hükümetten talepleri şu dört başlık altında toplanmıştı:

1. Gümrük resminin arttırılması;
2. Esnaf kümelerinin birleştirilip şirketler haline getirilmesi;
3. Sanat okulları açılması;
4. Sergiler düzenleyerek halka yerli malların tanıtılması. (4)

Ancak zanaatkârların bu istekleri cevapsız kaldı. Batılı devletlerin elinde bir kukla olan padişah, ulusal sanayiin teşvik ve himayesi için yapılan bütün teklifleri reddeder.

2. Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu

Batı kapitalizmi Osmanlı Devletine girerken, kendisiyle birlikte kapitalizmin mezarkazıcısı olan işçi sınıfının doğmasına da yol açar. Türkiye'de demiryolları, limanlar, maden ocakları v.b. gibi kuruluşları işleten batı kapitalizmi iş gücü, ücretli işçi ihtiyacını topraksız fakir köylüler ve dükkânlarını kapamak zorunda kalan zanaatkârlardan karşılar.

Anadoluda ilk demiryolu, 1856 yılında bir İngiliz şirketi tarafından açıldı. Daha sonraları birçok batılı kumpanya, Anadolu ve Trakya'da demiryolu kurdular. Yabancı kumpanyalara ait olan bu demiryollarının yapımında ve korunmasında çalışan işçiler, ülke için yepyeni bir sosyal varlıktı ve bugünkü Türk proletaryasının ilk çekirdeğini bu işçiler oluşturdu. Silâh yapımında, maden ocaklarında, ham madde üreten işletmelerde ve atölyelerde de birçok Türk işçisi çalışmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğunda yayımcılığın gelişmesi basın işçilerinin doğmasına yolaçmıştı. Ancak henüz fabrika üretimine geçilmediği ve hala el emeği egemen olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğu ekonomisinin, kapitalizmin ilk aşamasında bulunduğunu söyleyebiliriz.

İşçilerin büyük çoğunluğu topraklarından tam kopmamıştı. Yarı köylü niteliğindeki bu işçiler, yılın belli aylarında köylerindeki topraklarında diğer aylarda ise, maden ocaklarında, demiryollarında ve diğer kuruluşlarda çalışmaktaydılar.

Kapitalist ilişkilerin Batıya göre geç de olsa, ortaya çıkışı, Osmanlı İmparatorluğunun tarihsel oluşumunda, sosyal gelişi-

(4) ŞANDA, Hüseyin Avni: «1908 İşçi...» s. 15 - 16.

minde yepyeni bir dönem açar. Artık feodal sistemin yerini, ağır ağır da olsa kapitalizm almaktadır. Bu aynı zamanda, birbiriyle çatışan iki sınıfın, burjuvazi ile işçi sınıfının da doğuşu ve sınıf kavgalarının başlaması demekti.

Türk işçi sınıfı henüz pek genç ve sayıca az olmasına rağmen, kısa zamanda örgütlenmeye başlayacaktır.

İkinci Bölüm

İŞÇİ SINIFI HAREKETİ VE SOSYALİST HAREKETLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ

1. Komünist Manifesto, Birinci Enternasyonal ve Paris Komününün Türkiye'de Uyandırdığı Yankılar

1864 yılında Karl Marx ve F. Engels'in çabalarıyla kurulan I. Enternasyonal ve 1871 yılında ilân edilen Paris Komünü, Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında, işçi sınıfı hareketi ve sosyalist hareket açısından en önemli iki olaydır. Her iki olay da o devrin Türk aydınları ve henüz emekleme dönemindeki Türk işçi sımfı arasında büyük yankılar uyandırmış, Osmanlı basınında özellikle Paris Komünü ile ilgili birçok yazılar yayınlanmıştı.

Osmanlı devleti ile Batılı devletler arasındaki siyasal ve ekonomik ilişkilerin artması, kaçınılmaz olarak, burjuva devrimi düşüncelerinin ve sosyalist ideolojinin Türk aydınlarını etkilemesine yol açmıştı. Bu aydınların bir kısmı yüksek öğrenimlerini Batı üniversitelerinde yapmışlardı. Ancak Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında bu batılı ülkeler, burjuva demokratik devrimlerini tamamlamış kapitalist düzene geçmişlerdi. Bu ülkelerde artık, egemen kapitalist sınıfla, sendikalar etrafında örgütlenmiş proletarya arasında şiddetli bir sınıf kavgası verilmekteydi. Genç Osmanlılar ya da Jön Türkler diye adlandırılan hareketin lider kadrosunu oluşturan Türk aydınları, askeri feodal sınıfın çocukları olmalarına rağmen, Avrupa'da bulundukları sıralarda, yaşanan sosyal olayları yakından izlemişler ve düzenin değişmezliği ilkesine dayanan felsefenin aslında ne kadar yanlış ve gerçeğe uymadığını anlamışlardır. Bu aydın kadronun burjuva devrimi, Anayasal rejim, parlamenter sistem

gibi siyasal, ekonomik ve sosyal reform düşüncelerinin ülkede etkinlik kazanmasında büyük rolü olmuştur. Mutlakiyet rejimine karşı başlatılan Genç Osmanlılar hareketine, daha sonra bir çok devlet adamı ve subaylar da katılmış, padişah II. Abdülhamid 1876 ve 1908 de olmak üzere iki kere meşrutiyet ilân etmek zorunda kalmıştır. Yine aynı dönemde, kapitalizmin ve işçi sınıfının yeşermeye başlamasının kaçınılmaz bir sonucu olarak, uluslararası işçi hareketinin işçilerin sınıf örgütlerinin kurulması, sekiz saatlik işgününün kabul edilmesi, grev hakkının tanınması, sömürülenin ve sömürenin olmadığı yeni bir toplum düzeninin gerçekleştirilmesi gibi temel düşünceleri de ülkeye girmeye başlamıştır.

Karl Marx ve F. Engels'in «Komünist Manifesto»da temellendirdikleri bilimsel sosyalizmi Osmanlı devletinde ilk tanıtanlar da yine bu aynı aydın kadro olmuştur. Bu aydınların çoğu Fransa'da öğrenim görmüş, hatta bazılar 1848 hareketine ve 1871 Paris Komünü'ne bizzat katılmışlardı. 1871 yılının 25 temmuzunda, o zamanın sadrazamı Ali Paşa imzasıyla yayınlanan bir emirnameden, devletin Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü olaylarını büyük bir ilgiyle izlediği anlaşılmaktadır. İstanbul'daki Fransız elçiliğinin kışkırtmaları sonucu hazırlanan bu «emirname-i sami»de kısaca şöyle denmektedir: «Yaşadığımız devir, medeniyet ve teknik ilerleme bakımından, geçmiş yüzyıllara üstündür. Fakat insan toplumunu ayakta tutacak ve yürütecek ahlâka ve manevi bağlara önem verilmiyor. Bir kelimeyle, maddi alandaki ilerlemeye karşılık manevi alanda gerileme var. Bundan da vahim sonuçlar doğmuştur. İşçinin kapitalistle zenginlik ve nimetlerden faydalanma hususunda eşitliğini sağlamak amacıyla ortadaki malları bölüşmek ve hükümeti onlarla ortaklaşa idare etmek gibi zararlı fikirler, 1860 ve 1861 yıllarında meydana çıkmış; dokuz on yıl içinde habis ruhlar gibi Avrupa'nın her tarafına yayılmış; ve bu fikirleri besleyenler Enternasyonal adıyla büyük bir dernek kurmuşlardır. Enternasyonal'in Londra'da merkezi, New York'da ve İsviçre'de kolları var. Yaratılış kanununa aykırı olan bu gibi fikirlerin gerçekleşmesi —Allah göstermesin!— türlü türlü ihtilaller ve çatışmalar doğurur. Bu gibi fikirleri taşıyan Komün taraftarlarının yani komünarların Paris'i ne hale soktukları da gözlerimizin önündedir. Bu, insan toplumunu vahşete sürüklemek, haydutluğu ve eşkiyalığı sistemleştirip mubah kılmak demektir. Bu zararlı heyetin fesat çerçe-

vesini Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kadar genişletmeğe çalışması ihtimalden uzak değildir. Vakıa, halkımızın mizaç ve ahlâkı gözönünde tutulursa, bu gibi fikirlerin bizde çarçabuk ve derin izler bırakmıyacağı umulur. Bununla beraber, bunun İmparatorluk sınırları içine girmemesini sağlamak ve bu fesatçı fikre saplananların maksat ve emellerine ulaşmalarına kesin olarak fırsat verilmemesi için gerekli tedbirler almak hükümetin ödevidir...» (5)

İstanbul'daki Fransız elçiliği, Fransız ve diğer yabancı kumpanyaların ajanları ve Osmanlı devlet adamları, Birinci Enternasyonal ve Paris Komüncülerine karşı şiddetli bir kampanya açmışlardı. O sıralarda İstanbul'da Fransızca olarak yayınlanan Phare de Bosphore adlı gazetede, Komüncülerin «hunharlık»larıyla ilgili haberler çıkmış, Fransız hükümetinin komüncülere karşı sert tedbirler almakta haklı olduğu belirtilmişti. Ancak sadrazam Ali Paşanın bütün tehditlerine rağmen, bir kısım Türk aydını, Paris Komününün ilkelerini ve komüncüleri savunan yazılar yazmıştır. Bunların başında, Türk edebiyatında ve tarihinde «vatan şairi» olarak geçen, o dönemin en ünlü şairi Namık Kemal gelir. Namık Kemal çıkardığı İbret gazetesinde, Paris komüncülerinin kahramanlıkları ve Fransız hükümetinin hunharlıklarıyla ilgili bir dizi makale yayınlamıştı. Bunların bazılarında komüncülerin kahramanlıklarını gözleriyle görenlerin anlattıklarını nakleden Namık Kemal, Paris Komününün ilkelerini savunan makalelerinden birinde şöyle demektedir:

«Komünarların mesleklerinde haklı olduklarını ve kendilerine yapılan isnatların suçundan sıyrıldıklarını delilleriyle göstermiştik. 'Phare de Bosphore' —Thiers'e uyarak— bir takım devlet binalarının yakıldığını, erkek ve kadın kundakçılar itiraf etmiştir, diyor. Bu gazete İstanbul'da çıkan gazetelerden doğru dürüst bilgi alamazken, Avrupa'da geçen olayları doğruca nasıl verebilir? Gazetemizde o makaleyi yazan arkadaşımız Versaylıların zulüm silahıyla dökülen kanlar sokaklarda akarken, Paris'te idi. Mahkemelerde Komün taraftarlarını suçlandıran ve savunan avukatları dinledi. İki tarafın fikirlerini güden gazeteleri okudu. Vatan çocuklarını çiğneyip ezenlerin insafsızlıklarını gördü. Bunun içindir ki, Versaylıların hem hasım hem hâkim olarak söylediklerine inanamaz. Bunların, falan şöyle yapmış, filan

(5) BALADUROĞLU, Kayahan: «1871 Olayları ve Namık Kemal». Yön Dergisi, 15 Ağustos 1962.

bunu itiraf ediyor yollu uydurdukları şeyler kuru iftiradan başka birşey değildir. Versayın, hiçbir alçaklığı irtikâptan kaçınmayan hafiyeleriyle o meşhur cezvit güruhu meydandadır. İnsan toplumunu onarmayı, islah etmeyi amaç edinen ve bu maksat uğruna canını feda etmeyi göze almış olan bu kadar aklı fikri başında adamlara kundakçı sıfatını kullanmak şen'i bir iftiradır. Tekrar ederiz ki, komünarlar yakıp yıkmak isteselerdi ellerinde bulunan kalelerin toplarıyla Paris'i iki saat içinde bütün bütün mahvedebilirlerdi.» (6)

Namık Kemal Komün'le ilgili diğer makalelerinde de, Komün'e katılanlara karşı yapılan hunharlıkları, kadın ve çocukların sorgusuz sualsiz kurşuna dizilmesini sert bir dille eleştirmiş, bu davranışlarından dolayı Fransız hükümetini suçlamıştır.

Ancak, bir kaçının dışında Türk aydınlarının hepsinin sosyalist düşünceleri benimsediği söylenemez. Aydınların bir kısmı, Batılı devletlerin yarı sömürgesi olmaktan kurtarmaya çalıştıkları Osmanlı İmparatorluğunun asıl kendisinin İmparatorluk bünyesindeki halklara karşı sömürgeci bir devlet gibi baskıda bulunduğunu göremiyordu. Jön Türkler genç Türk burjuvazisinin çıkarlarını savunmaktaydılar, oysa aynı Türk burjuvazisi, bir baskı devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun dağılıp parçalanmasına karşıydı. Bu nedenle de, İmparatorluk bünyesindeki Balkan halklarının ve diğer bağımlı halkların başlattıkları ulusal kurtuluş hareketlerine şiddetle tepki göstermekteydiler. Jön Türklerin aslında bütün amacı, yapılacak üstünkörü demokratik burjuva reformlarıyla, Türk burjuvazisinin sınıf egemenliğini korumak ve pekiştirmekti. Bunun için de, Osmanlı İmparatorluğunu Batılılaştıracak bazı reform ilkelerini benimsemişlerse de, daha sonra sıkı sıkıya burjuva milliyetçiliği ideolojisine sarılacaklardı.

Paris Komünü'ne büyük hayranlık duyan Namık Kemal de sosyalist düşünceleri benimsememişti. O da, Osmanlı devletinin, Türk burjuvazisinin egemenliği altında bir bütün olarak devamından yanaydı. Daha sonra Ziya Gökalp ve arkadaşları Turancılığa kadar varan Türk burjuva milliyetçiliğinin ideologları ve yayıcıları olacaklardı.

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasal koşullar —ülkenin geri, feodal ve yarı sömürge duru-

(6) BALADUROĞLU. Kayahan: «1871 Olayları.....»

mu— işçi sınıfının sayıca az ve örgütsüz oluşu, halkın üzerindeki dini baskı, ülkede işçi hareketinin ve sosyalist hareketin hızlı gelişmesini engellemekteydi. Öte yandan bu hareket, hükümetin ve devlet içinde devlet konumunda olan yabancı kumpanyaların şiddetli baskısı altındaydı. Bütün bu nedenlerden dolayı, sosyalist hareket, Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarında İmparatorluk bünyesinde gelişen ideolojik-siyasal hareketlerin en zayıfı olmuştur.

Üçüncü Bölüm

İŞÇİ MESLEK BİRLİKLERİNİN (SENDİKALARIN) DOĞUŞU

1. İlk İşçi Örgütleri ve İlk Grevler

Bugünkü anlamıyla işçi kavramı Türkiye'de ancak Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısından sonra kullanılmaya başlanmıştır. (O zamanlar «amele» denilmekteydi). İşçilerle işverenler arasındaki, ücret ve çalışma koşullarıyla ilgili ilk anlaşmazlıklar da aynı dönemde meydana gelmiştir.

1845 yılında kabul edilen «Polis Nizamnamesi»nin 12. maddesinde, polise, «işini gücünü terk eden işçilere ve işçi cemiyetlerine» karşı sert tedbirler alma hakkını vermekteydi. (7) Bu Nizamnameden, daha Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısında işçi örgütlerinin kurulmuş ve grevlerin başlamış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ilk grevler hakkında elde kesin bilgiler yoktur.

1863 tarihli Maden Nizamnamesiyle 1866 tarihli Ereğli Maden-i Hümayun İdaresi Nizamnamesinde de, işçilerin işyerlerini terketmelerini önleyici maddeler vardı. (8)

1871 yılında kurulan «Ameleperver Cemiyeti», Osmanlı İmparatorluğunda kurulan ilk işçi örgütü olarak kabul edilir.

Bir yıl sonra 1872 yılının Ocak ayında Türk işçi hareketi tarihinde, belgelerle saptanan ilk grev patlak verdi. O zamanki gazetelerde de belirtildiği gibi, İstanbul'daki tersanelerde çalışan

(7) ERİŞÇİ, Lütfi : «Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi», İstanbul 1951, s. 3.

(8) ERİŞÇİ, Lütfi : «Türkiye'de.....», s. 3.

600 kadar «islâm-hıristiyan» işçi, işyerlerini terkedip Babıali'de sadrazama, cuma selamlığında padişaha birer dilekçe verip ücretlerinin azlığını protesto ederler. Bu ilk grev hareketi aynı zamanda Türk işçilerle Türk olmayan işçiler arasındaki sınıf dayanışmasının da ilk örneği sayılır. Grevci işçiler gazetelere yolladıkları bildirilerde, ücretlerinin azlığından sözetmekte, ellerine geçen parayla geçinemediklerini, çoluk çocuklarının dilenmek zorunda kaldıklarını, bu sefalete bir son verilmesi için grev yaptıklarını anlatıyorlardı. Bahriye nazırı bizzat tersaneye gidip işçilere, derhal işe başladıkları takdirde ücretlerinin ödeneceğini söyledi ve greve son verilmesini istedi. İşçiler, ücretlerinin hemen ödenmesi şartıyla işe başlamayı kabul ettiler. Birkaç gün sonra işçilerin ücretleri ödendi. Böylece grev, işçilerin zaferiyle sona ermiş oldu. (9)

1872 yılının Temmuz ayında, İstanbul Beykoz kundura fabrikasında çalışan 300 işçi, ücretlerinin zamanında verilmemesini protesto etmek amacıyla greve gitti.

Yabancı kumpanyalarda, demiryolu ve maden ocaklarında çalışan işçiler daha zor koşullar altındaydılar. Ancak bu işçilerin örgütleri olmadığı için toplu hareket etme, greve gitme imkânları sınırlıydı.

1895 yılında, İstanbul'da silah fabrikalarında çalışan bir grup işçi «Osmanlı Amele Cemiyeti»ni kurdu. Daha çok Paris proletaryasını örnek alan cemiyetin kurucuları, bir yandan işçilerin ekonomik mücadelelerini örgütlerken bir yandan da illegal siyasal faaliyette bulunuyorlardı. İşçiler arasında Komünist Manifesto'daki düşünceleri yaymaya çalışan cemiyet yöneticileri, onları aynı zamanda padişahın istibdad rejimini yıkmaya çağırıyordu. Cemiyetin faaliyetleri ancak bir yıl kadar sürebildi. Yöneticileri yakalanıp tutuklandı, 7-8 yıl hapse ve sürgüne mahkûm edildi. Ancak bazıları sürgünden kaçıp gizlice tekrar İstanbul'a döndü ve işçiler arasındaki faaliyetlerine devam etti.

II. Abdülhamid'in istibdad rejimi, işçilerin meslek örgütleri etrafında örgütlenmek için verdikleri mücadeleye daha başından karşı çıkıp şiddetle ezmiştir. Osmanlı Amele Cemiyetinin kapatılmasından sonra, 1908 İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar, Türkiye'de birtakım işçi komitelerinin dışında, işçi örgütü kurulamamıştır.

(9) SÜLKER, Kemal: «Türkiye'de Sendikacılık», İstanbul 1955, s. 8 - 9.

2. 1908 Jön Türk Devrimi

1908 de Jön Türklerin gerçekleştirdiği burjuva devriminden sonra, Türkiye'de işçi hareketleri ve grev olayları büyük bir hız kazanmıştır. Batıdaki burjuva devrimlerinin ve 1905-1907 Rus devriminin yaydığı düşüncelerin etkisinde kalan bu hareketin aydın ve subay kadrosu, padişahın mutlak haklarını Kanun-i Esasi ile sınırlandırmak, ülkede parlamenter rejimi kurmak ve Batıdakilere benzer bazı reformlar yapmak suretiyle Osmanlı İmparatorluğunu çökmekten kurtarabileceklerine ve onu modern bir devlet yapabileceklerine inanıyorlardı.

Batıda Jön Türkler diye adlandırılan bir kısım Türk aydını 1865 yılında İstanbul'da gizli bir örgüt olan «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»ni kurmuşlardı. Cemiyetin esas amacı, ülkede meşrutiyet rejimini kurmaktı. On yıllık bir mücadeleden sonra 1876 yılında Birinci Meşrutiyet ilân edildi. Kabul edilen Kanun-i Esasi, padişahın haklarını bir oranda kısıtlamaktaydı. Ancak II. Abdülhamid kısa bir süre sonra anayasayı yürürlükten kaldırdı, meclisi dağıttı ve 33 yıl sürecek olan mutlakiyet rejimini başlattı. Jön Türkler, Abdülhamid'in istibdad rejimi altında da faaliyetlerini sürdürdüler. 1889 yılında, İstanbul'da «İttihat ve Terakki» adı altında gizli bir siyasal komite kurdular. Kısa zamanda büyük bir gelişme gösteren bu komite, Batıda «Jön Türk Burjuva Devrimi» diye tanınan devrimi gerçekleştirip, II. Meşrutiyet'in ilanını sağlar. Aslında bu hareket, bilimsel anlamda bir devrim değildi. Hareketin lider kadrosunu oluşturan aydın ve subayların büyük bir kısmı, feodal sınıf kökenliydi ve içinde bulundukları siyasal konuma rağmen geldikleri sınıfla bütün bağlarını koparmamışlardı. Yeni türemekte olan Türk burjuvazisinin sınıfsal ve ekonomik çıkarlarını korumak için yaptıkları bu devrimin asıl amacı, ülkede anayasalı parlamenter bir rejim kurup, bazı reformlar yaparak İmparatorluğun dağılıp parçalanmasını önlemek, toprak bütünlüğünü korumaktı. Bu nedenle 1908 hareketi, köklü bir burjuva devrimi niteliği kazanamamıştır.

Jön Türkler 1908 de, 1876 Kanun-i Esasini değiştirmeden yeniden yürürlüğe koydular. Başlangıçta Jön Türkler memleketi padişahla birlikte idare ediyorlardı. Kısa bir süre sonra ise, Jön Türklerin devlet yönetimindeki etkinlikleri artar. Sonunda idareyi tamamen ellerine geçirirler. Padişahın mutlak otoritesinin, diktatörlüğünün yerini, «İttihat ve Terakki» Partisinin diktatörlüğü alır. Böylece, ülkede siyasal rejimi demokratikleştirme sorununun çö-

zümü de bir hayal olur. Jön Türk hareketini gerçekleştiren kadronun gerek sınıfsal yapısı gerek ideolojik yapısı sonucu, köklü ekonomik ve sosyal reformlar yapılamaz. Ülkede egemen olan feodal sisteme hiç dokunulmaz. Oysa ekili toprakların % 65'i nüfusun ancak % 5'ini oluşturan büyük feodallerin elindeydi. Feodal ilişkilerin değiştirilmemesi ise ülke ekonomisinin gelişmesini ve üretimin artmasını engellemekteydi.

Jön Türk hareketi, İmparatorluğa bağlı ülkelerde gittikçe acillik kazanan milli meseleye de bir çözüm getirememiştir. Türk olmayan halkı milli baskıdan kurtaracakları vaadi de, diğer birçok vaadleri gibi kâğıt üzerinde kalmış, gerçekleşememiştir. Oysa bu halklar, bağımsızlık istiyorlardı. Milli meselenin çözümlenememesi, Balkan harbine yol açmış, yenilen Osmanlı İmparatorluğu büyük toprak kaybına uğramıştır. Jön Türklerin, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünü koruma kaygusuyla, milli meseleyi radikal sonuçlara gitmeden bazı sözde reformlarla çözümlemek istemesi bir netice vermemiş, İmparatorluğun parçalanıp dağılmasını durduramamıştır.

1908 Meşrutiyet hareketi, yabancı devletlerin memleketin iç işlerine müdahalesine de bir son verememiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, 1908 hareketi ne siyasal ne sosyal ve ne de ekonomik alanlarda gerçek devrimci sonuçlara gidememiştir. Lenin 1908 hareketiyle ilgili yazdığı makalelerde, bu hareketin bir halk devrimi olmadığını, halkın belli ekonomik ve siyasal taleplerle harekete katılmadığını belirtmiştir. (10)

Ancak bütün bunlara rağmen, İkinci Meşrutiyet hareketinin, Osmanlı devletinin siyasal ve ekonomik açıdan gelişmesinde ve ülkede işçi sınıfı ve sosyalist hareketin ilerlemesinde olumlu etkileri olmuştur: Şöyle ki:

II. Meşrutiyet padişahın yetkilerini sınırlamış, siyasi parti ve işçi meslek birliklerinin kurulmasına izin vermiştir. Yapılan bu tür reformlar, kısa bir süre için bile olsa, ülkenin siyasal ve sosyal hayatına belli bir canlılık getirmiştir.

1908 hareketiyle birlikte, genç Türk burjuvazisi siyasal alanda ağırlığını duyurmaya başlamıştır. Yükselen bu yeni sınıfın en büyük destekçisi, Alman sermaye çevreleriydi. Yirminci Yüzyılın başında hızla sanayileşip, emperyalist ülkelerin pazar kapma

(10) LENİN V.İ. «Doğu da Ulusal Kurtuluş Hareketleri», Ant Yayınları İstanbul 1970. s. 42. Lenin'in 1908 Devrimine ilişkin görüşleri için Bk: Lenin, Stalin, Mao, Dimitrov: «Türkiye Üzerine», Aydınlık Yayınları, 1977, İstanbul. (hzn.)

yarışına katılan bu ülke için Osmanlı İmparatorluğu, Doğuya açılan çok önemli bir kapıydı. İmparatorluk bünyesindeki Ermeni ve Rum burjuvazisi, Fransız ve İngiliz kapitalistleriyle sıkı ilişkideydi. Bu nedenle Alman sermaye çevreleri, yeni gelişmekte olan Türk burjuvazisine yöneldiler. Gerçi bu yeni sınıf, ekonomik açıdan çok güçsüzdü ama devlet cihazı bu sınıfın tekelindeydi. Alman emperyalizmi, siyasi iktidarı elinde tutan Jön Türk hükümeti aracılığıyla, İmparatorluk üzerindeki İngiliz ve Fransız nüfuzunu silip, onların yerine geçmeyi başarmıştır.

İktidardaki Jön Türklerin siyasal örgütü olan İttihat Terakki Partisi yöneticilerinin, Batılı sermaye çevreleriyle özellikle Alman kapitalistleriyle girdikleri ilişkiler sonunda ülkede, mali sermaye hızla gelişmiş, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Konya, Aydın, Adapazarı gibi ticaret ve tarım merkezlerinde birçok bankalar ve şirketler kurulmuştur.

Aslında «İttihat ve Terakki» burjuvazisi için önemli olan, kısa zamanda büyük kârlar getiren ticaretti. Bu nedenle, henüz pek cılız olan ve yabancı sermayenin rekabeti altında ezilen sanayi ile yeterince ilgilenmemişlerdir. Ancak yine de 1908'den sonraki dönemde sanayi alanında da belli bir gelişme görülmüştür.

Bursa, İzmit ve Bandırma gibi şehirlerde el emeğine dayalı dokuma imalathanelerinde 20 binden fazla işçi çalışmaktaydı. Bu imalathanelerin bazıları 1908 yılından önce kurulmuştu. Bunlar 1908'den sonra kurulanlarla birleşip daha büyük kapitalist şirketlere dönüşmüşlerdi. 1913'de İzmir'de kurulan «İzmir Pamuk Mensucat Türk Anonim Şirketi» ve Bursa'daki «Mensucat Türk Anonim Şirketi» birer büyük dokuma fabrikası kurmuşlardı. Bursa'daki şirket 1914 yılında «Seyrisefain Şirketi» adlı gemi işletmeciliği kumpanyasıyla birleşir. Ancak çeşitli şehirlerde kurulan bu tür şirketlerin sayısı yine de çok azdı ve bu şirketler, yabancı sanayi kuruluş ve bankalarına bağımlı durumdaydı.

Türk Ticaret Bakanlığı'nın raporlarına göre Türkiye'de 1910 yılında 1048 sanayi kuruluşu vardı. Bunların 557'si gıda sanayii, 196'sı dokuma sanayii, 92'si kereste ve mobilya sanayii, 82'si maden sanayii, 43'ü çinicilik, 32'si deri sanayii ve 23'ü de kimya sanayii dallarındaydı. Büyük çoğunluğu küçük çaplı olan bu şirketler, Türkiye'de kapitalist ilişkilerin gelişmesinde ileri atılmış bir adımdı. Sanayi ağır ağır geliştikçe, Türkiye işçi sınıfı da sayıca çoğalmaktaydı. 1913 yılında fabrikalarda çalışan işçi sayısı 50 bine kadar varmıştı.

1908'den sonra meydana gelen siyasal ve ekonomik değişiklikler, yarı feodal yarı kapitalist Türk toplumunda kapitalist ilişkilerin daha da yaygınlaşmasına ve sınıf mücadelesinin şiddetlenmesine yol açmıştır. Sanayinin gelişmesiyle birlikte sayıca artan işçi sınıfı, kendi sınıfsal çıkarlarını savunmak ve korumak amacıyla, işçi kuruluşları etrafında örgütlenmeye başladılar. Şark ve Anadolu demiryolları işçileri «Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti»ni, İstanbul'daki basın işçileri «Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti»ni kurdular. Basın işçilerinin bu örgütü, uluslararası işçi hareketiyle ilişki kurma teşebbüsünde bile bulunmuştur. «Amele İttihadı Cemiyeti» etrafında birleşen İstanbul'daki tütün rejisi işçileri, sendikaların bir federasyon altında toplanması için çaba harcadılar. İstanbul'daki gemi makinistleri «Makinistler Cemiyeti»ni kurmuşlardır. Bu cemiyetin nizamnamesinde, grevdeki işçilere ve diğer işçi sendikalarına cemiyet kasasından yardım yapılacağı belirtilmiştir. Terziler, berberler, değirmenciler ve diğer birçok küçük üniteler de kendi sendikaları etrafında örgütlenmeye gitmişlerdir. 1908 devrimiyle birlikte, ülkede meydana gelen yeni siyasal durum, sosyalist hareketin de gelişip ilerlemesi için elverişli koşullar yaratmıştır. Yeni özgürlük ortamında sosyalist eğilimli örgütlerin kurulmasına izin verilmiştir. Oysa o güne kadar basındaki sansür, gazetelerde sosyalizm kelimesinin bile geçmesini yasaklamaktaydı. 1908 hareketi, geçici bir süre için de olsa, bu tür yasakları kaldırmıştır. Bu dönemde Türkiye'de ilk defa sosyalist işçi gazeteleri çıkarılmıştır. Sosyalist düşüncelerin yayılmasının işçi sınıfının örgütlenmesinde, grevlerin hız kazanmasında ve işçi sınıfı hareketinin sosyalizm doğrultusunda adım atmasında büyük katkısı olmuştur.

3. İkinci Meşrutiyet Devriminden Sonra İşçi Grevleri

Kendi sınıfsal kuruluşlarında örgütlenmeye giden Türk işçileri, ücretlerini arttırmak ve çalışma koşullarının düzeltilmesini sağlamak amacıyla, en güçlü araç olan greve büyük önem vermişlerdir. 1908 devriminden sonra başlayan ve büyük bir hızla yayılan işçi grevleri, kitlevi ve sürekli oluşları açısından Türkiye işçi hareketinde yepyeni olaylardı. (11)

1908 den sonraki ilk grev, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa kesiminde, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'a yakın bölge-

(11) VELİKOF, St.: «Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi Meselesi», «Etudes Balkaniques», 1964, sayı 1, s. 29 - 48.

lerdeki demiryolları işçileri arasında patlak verdi. Daha sonra bazı maden ocaklarında, İstanbul ve Ankara'daki tütün işletmelerinde de grevler meydana geldi. Bütün bu grevlerde ortak talep, ücretlerin arttırılması ve çok kötü olan çalışma koşullarının düzeltilmesiydi. Grevlerin amacı, bu istekleri hükümete ve yabancı kumpanyalara kabul ettirmekti.

İşçilerin sağlığıyla ilgilenilmediğinden bunlar arasında verem gibi hastalıklar çok yaygındı. «İşçiler rutubetli, havasız, karanlık ahır gibi yerlerde» (12) çalıştırılıyordu. Alman kapitalistleri, «bir lokma kuru ekmek iki çürük zeytinle geçinen» yerli işçileri, en kötü koşullarda çalıştırmakta, feci şekilde sömürmekteydiler. (13)

1908 yılının Ağustos ve Eylül aylarında, yalnız 30 gün içinde 30 grev patlak vermişti. Bunların en önemlileri, yabancıların işlettiği demiryolları ve maden ocaklarında meydana gelmişti. Özellikle, Rumeli demiryollarının Selanik hattında başlayan demiryolu işçilerinin grevleri kısa zamanda hızla yayılmış, Üsküp, Demirkapı, Metroviçe ve İstanbul-Edirne hatlarına sıçramıştır. Bu grevlerin örgütlenmesinde sendikaların rolü çok büyük olmuştur. İstanbul - Edirne hattında çalışan işçilerin sendikası, grev nedeniyle yayınladığı bildiride: «Telgraf aletleri, sendika azaları tarafından korunacaktır. Hat boyundaki bekçiler, alat ve edavatı muhafaza edeceklerdir. Bütün arkadaşlara sükûn ve itidal tavsiye ederiz. İntizam hiçbir veçhile ihlâl edilmemelidir. Yaşasın ittihat..» (14) demektedir.

Rumeli demiryollarındaki grevler bir süre sonra Anadolu demiryollarına da yayıldı. 18 ağustos 1908'de Batı Anadoludaki Aydın demiryolu işçileri ve düşük maaşlı bazı memurlar da greve gittiler.

Anadolu - Bağdat demiryolu işçileri 17 ağustos 1908 de, bu hattı işleten Alman kumpanyası müdürlüğüne bir dilekçe verdiler, talepleri yerine getirilmezse greve gideceklerini bildirdiler. Anadolu - Bağdat demiryolu işçilerinin sömürgeci Alman kumpanyasından başlıca talepleri şunlardı:

1) İşçi derneğinin (Bağdat Demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyeti Uhuvvetkârisi) kumpanya tarafından tanınması,

(12) RIZA, Reşat: «Veremi Herkes Bilmelidir», İstanbul 1914, s. 68.

(13) GAVRİL, Arhangelos: «Anadolu-Bağdad Demiryolları İdaresinin İçyüzü», 1908, s. 161.

(14) ŞANDA, Hüseyin Avni: «1908 İşçi Hareketleri.....», s. 28.

2) Şube müdürlerinden başka bütün memurlara birer maaş ikramiye verilmesi, aynı zamanda memurlara kıdemleri nisbetinde zam yapılması,

3) Bütün işçilerin gündeliklerine 3 kuruş zam yapılması,

4) Gündelikçi memurlara ve uzman işçilere günde 4'er kuruş zam yapılması, ve bunların işgünü dışında çalıştırılmamaları,

5) Gece çalışanlara iki kat gündelik verilmesi,

6) Hasta memurların işten çıkarılmaması,

7) Memur tüzüğünün değiştirilmesi, aylığından % 1.5 kesilen her memur ve ailesinin parasız tedavi ettirilmesi, memurların hastane masraflarının kumpanya tarafından ödenmesi. (15)

İşçi temsilcileri, işçilere ve memurlara yapılacak zammın oranını gösteren bir listeyi de dilekçelerine ekleyip müdürlüğe vermişlerdi. Ayrıca bu dilekçenin birer örneğini de hükümete, Alman elçiliğine ve Deutsche Bank'a (Alman Bankası) da göndermişlerdi.

Ancak işçilerin bu istekleri kumpanya tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine işçiler 14 eylül günü greve gittiler. İstanbul - Eskişehir - Ankara - Konya hattmda ve buna bağlı diğer hatlarda çalışan bütün işçiler bu greve katıldılar. 15 eylül 1908 tarihli İkdam gazetesinde, bu grevle ilgili şu haber yayınlanmıştır: «Haydarpaşa - Eskişehir - Ankara - Konya - Bulgurlu hatlarıyla bütün şuabatındaki (şubelerindeki) memurin ve amele grev yapmışlardır. Dün amele önlerinde mızıka ve ellerindeki bayraklarla Kadıköy ve civarını dolaşmışlar, tezahürat yapmışlardır. Bu gezintiden sonra, Haydarpaşa istasyonunun kapısına astıkları bir beyannamede, akşam trenlerinin vürudundan (gelişinden) sonra tekmil memurinin terki eşgal edecekleri (işi bırakacakları)» yazılıydı. (16)

1908 yılının Ağustos ayında Türk gazetelerinde birbiri ardından şu tür haberler yayınlanmıştı:

«Alatini tuğla fabrikası işçileri, yüzde elli zam istemiş, kabul edilmediği için grev yapmışlardır.»

«Selânikte iki tütün ticarethanesi işçilerinin istedikleri yüzde 30 zam kabul edilmediği için grev yapmışlardır.»

«Varna'da işçiler grev yaptığı için bütün ticari muamelât durmuştur.»

(15) ŞANDA, Hüseyin Avni: «1908 İşçi Hareketleri...», s. 29.

(16) ŞANDA, Hüseyin Avni: «1908 İşçi Hareketleri...», s. 30.

«Selânik'te Rumeli şimendiferlerinde grev başlamıştır. Grev Manastır hattına da sirayet etmiştir.»

«Demirkapı - Metroviçe hattı ile Üsküp hattında da memurlar ve amele işi terk etmişlerdir.» (17)

Gazetelerde Bulgaristan'daki grevlerle de ilgili birçok haberler çıkmıştı. Basın gerek Türkiye'de gerekse komşu ülkelerde arka arkaya patlak veren grevleri büyük bir ilgiyle izlemekteydi. 16 Eylül 1908 tarihli İkdam gazetesinde yayınlanan «Grevler ve Netayici (Neticeleri)» başlıklı bir yazıda, grevlerin adeta bir salgın hastalık halini aldığı belirtilmekte ve şöyle denmektedir: «İki ay evveline kadar, sahaif-i matbuata (gazete sayfalarına) geçirilemediği için grev kelimesinin ne demek olduğu bilinmediği gibi, grev dediğimiz halet yani terk-i eşgal (iş bırakma) dahi mecburen gayri vaki idi. Grevler adeta bir illeti müstevliye (salgın hastalık) halini aldı, grev yalnız şirketle amele arasında tahaddüs (meydana gelen) eden bir ihtilâf (anlaşmazlık) olmakla kalmaz. Memleketin ahval-i iktisadiyesi üzerinde tesir yapar.

«Bundan maada memleketimizde mevcut cesim sanayi ecnebi sermayeler ile vücuda gelmiştir. Demek ki grevler dolayısıyla, itibar-ı mâlimiz üzerinde tesir icra eder. Şirketlerin hisse senedatı düşer.»

Yine bu dönemde Zonguldak kömür havzasında da büyük bir grev patlak verdi. Ülkedeki demiryollarında, limanlarda, maden ocaklarında çalışan işçilerin büyük çoğunluğu grevdeydi. Liman işçilerinin grevi nedeniyle vapurlar limanlarda boş duruyor, kömür taşıyamıyordu. Kömür taşıma işlerinin tamamen durması için liman işçileri onbeş lokomatifi de bozmuşlardı. Zonguldak kömür havzasının Ereğli kömür ocaklarını işleten Fransız kumpanyası ve diğer yabancı kumpanyalar Osmanlı hükümetine başvurarak, grevleri bastırmak için asker göndermelerini isterler. Hükümet, kumpanyaların bu isteklerini yerine getirir, Zonguldak'a asker yollar.

Aydın demiryolu hattındaki grevciler de bir lokomotifi durdurup yoldan çıkarırlar. İzmir'deki Punta (bugünkü Alsancak) istasyonundaki depolar yakılır, jandarmalarla işçiler arasında çatışmalar olur. Bu olaylar üzerine İzmir, Aydın yöresinin tüccarları, hükümete telgraf çekip, grev nedeniyle bölgede ticaretin

(17) ŞANDA, Hüseyin Avni: «1908 İşçi Hareketleri...», s. 27.

felce uğradığını, ürünlerin ortada kaldığını, özellikle incirlerin çürümekte olduğunu bildirirler. Trenler işlemediği için bazı tüccarlar mallarını deve kervanlarıyla taşıtmak zorunda kalmışlardı.

İstanbul'da da, Boğaz'da işleyen «Şirket-i Hayriye» kumpanyası vapurlarında çalışan makinist, kaptan ve işçiler de grevdeydi.

Tekstil ve tütün sanayii işçileri de greve gitmişlerdi. Adanadaki grevciler birkaç pamuklu dokuma fabrikasını işgal etmişti. İstanbulda tramvay işçileri de grevdeydi.

Bu olaylar karşısında yabancı kumpanyalar ve hükümet, grevciler arasında ikilik çıkarmaya, anlaşmazlık yaratmaya çalıştılar. Meselâ «Şirket-i Hayriye», kaptanlarla makinistlerin isteklerini kabul edip işçilerin isteklerini reddetti. İstekleri kabul olunan makinist ve kaptanlar grevden vazgeçip işbaşı yapmışlarsa da, grevi sürdüren işçiler şirketin Sirkeci'deki müdüriyet binasını kuşatarak memurların dışarı çıkmasını engellediler, müdürün istifasını istediler.

Anadolu - Bağdat demiryolu işçileriyle memurlarının toplu halde giriştikleri greve son vermeleri için şirketin genel müdürü M. Hugnin, ücretlere ve aylıklara belli bir miktarda zam yapılacağını vaadetti. Ama aradan birkaç gün geçtikten sonra, Berlin'in zam isteklerini onaylamadığını ileri sürerek sözleşmeyi imzalamaktan vazgeçti. Memurlar arasında ortaya çıkan grev kırıcıları, greve son verilmesini, taleplerin idareye «normal yollardan» iletilmesini teklif ettiler. İşçilerle küçük memurlar grevin sürmesi konusunda direndiler. Dokuzyüz kişilik bir grevci grubu, Ticaret ve Nafıa Nazırlığına bir dilekçe vererek, bütün grevcilerin taleplerinin yerine getirilmesinde ısrar ettiler. Ancak memurlardan bir kısmı grevden vazgeçip işinin başına döndü.

Grevdeki işçi ve memurların bir kısmının isteklerini kabul ederek, grevcilerin arasını açma yoluna, yabancı kumpanyalar sık sık başvurmuşlardır. Ayrıca Türk işçilerle yabancı işçiler arasında ikilik yaratmaktan da geri kalmamışlardır.

Öte yandan hükümet, yabancı kumpanyaların isteklerine uyup grevcilerin üzerlerine askeri birlikler göndermişdir. Bu birlikler, grevdeki hatlara bağlı tren istasyonlarını, posta binalarını işgal etmiş, direnen işçileri yakalayıp hapsetmiştir. Zonguldak kömür havzasında, Ereğli kömür ocaklarında, Balya madeninde, Aydın ve Punta (İzmir) istasyonlarında askerlerle grevdeki işçiler arasında şiddetli çatışmalar olmuş, Punta demiryolu işçileri, askerleri çembere alıp tutuklanan arkadaşlarının derhal

serbest bırakılmasını istemişlerdir. Bu çatışmalarda birçok işçi yaralanmış, bir işçi de ölmüştür. Olayların büyümesi karşısında İzmir Valisi, hükümetten takviye birlikleri göndermesini istemiş, bunun üzerine Mecidiye Zırhlısı İzmir'e gelmiştir.

Hükümet, yabancı kumpanyalara yaranmak için bütün grev bölgelerine askeri birlikler göndermiş, grevleri bastırmaya çalışmıştır.

«İttihat ve Terakki» hükümeti yabancı kumpanyalarla işbirliği yapıp, sendikalara karşı da saldırıya geçmiştir. Kaldı ki, hükümet, Alman sermaye çevrelerinin kışkırtmaları ve Adliye bakanlığında danışmanlık yapan Alman kontu Ostrog'un ve Anadolu - Bağdat demfiryollarını işleten Alman kumpanyasının genel müdürü Hugnin'in tavsiyelerine uyup, kanunlarda yaptığı değişikliklerle yeni sendikaların kurulmasını önlemiştir. İşçi sınıfı içinde hızla örgütlenen mevcut sendikalar da, ya bir bahane bulunup kapatılmış ya da başlarına hükümetin ve yabancı kumpanyaların ajanları geçirtilmiştir.

1908 devriminden sonra ülkede «salgın hastalık» gibi yayılan grevlerin pek başarıyla sonuçlandığı söylenemez. Bunun nedeni en başta, grevlerin iyi örgütlenmemesi, grevdeki işçilere yeterince maddi yardım yapılamaması ve en önemlisi de, yabancı sermaye çevrelerini tutan hükümetin grevcilere karşı şiddet uygulamasıydı. Osmanlı İmparatorluğunda o gün için sosyalist hareketin henüz gelişmemiş olmasının da grevlerin başarıya ulaşamamasında rolü olmuştur.

Dördüncü Bölüm

İLK SOSYALİST KURULUŞLAR-İLK SOSYALİST PARTİLER

1. İşçi ve Sosyalist Kulüp, Komite ve Grupları - Bulgar Sosyal - Demokrat İşçi Partisi ile Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Arasındaki İlişkiler

Çarlık Rusya'sında 1905-1907 yılları arasında gerçekleşen devrimin, Batı ülkelerinde ve özellikle Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya'da gelişen sosyalist hareketlerin ve Osmanlı İmparatorluğundaki işçi hareketlerinin üzerinde büyük etkisi olmuştur. O dönemde İstanbul, İzmir ve Selanik gibi büyük işçi merkezlerinde faaliyette bulunan birçok Rum, ve Bulgar sosyalisti vardı. Özellikle Makedonya - Edirne Devrim Komitesinin sol kanadına bağlı Bulgar sosyalistleri bu şehirlerde yoğun bir siyasi faaliyet içindeydiler.

Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisinin (18) ileri gelenlerinin önderliğindeki, Makedonya - Edirne Devrim Komitesine bağlı sosyalist grupların, İmparatorluğun Avrupa kesimindeki faaliyetleri, 1908 Devriminden öncelere dayanır. Makedonya - Edirne Devrim Komitesi daha çok yerli Bulgar ahali arasında çalışma yapmaktaydı. Ancak gerek bu gurupların gerekse Bulgar işçi hareketinin yaydığı düşünceler, Türk işçileri arasında da etkinlik kazanmaktaydı. Türk ve Türk olmayan ahalinin karışık yaşadığı fakat Türk olmayan halkın çoğunlukta olduğu bazı şehirlerde işçi komiteleri kurulmuştu. Meselâ 1904 yılında, tütün merkezlerinden biri olan İskeçe'de (bugünkü Kısantide) ayrı ayrı Bulgar, Yunan ve Türk işçi komiteleri kurulmuştu. Ancak

(18) Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1903 de Dar Sosyalistler, Geniş Sosyalistler diye ikiye ayrılmıştır.

farklı ulustan işçilerin ayrı ayrı örgütlenmesinden işverenler yararlanmış, her fırsatta onları birbirlerine karşı kışkırtmıştır. Bulgaristan'daki devrimci işçi hareketinin etkisinde olan yerli Bulgar işçiler, bu üç ayrı komitenin birleşmesinden yanaydılar. Nihayet 1906 yılında bu birleşme gerçekleşir, üç ayrı ulustan oluşan işçiler tek bir komite altında toplanırlar. Yeni komitenin ilk eylemi 1907 yılında, ücretlerin arttırılması ve işgününün 14 saatten 10 saate indirilmesi için, Bulgar, Yunan ve Türk işçilerini greve götürmek olmuştur. Büyük bir dayanışma ve birlik örneği gösteren işçiler, grevi başarıyla sonuçlandırmışlardır.

1908 devriminden hemen sonra, birçok şehir ve kasabada bu tür işçi komiteleri, işçi kulüpleri kuruldu. 1909 yılı baharında, büyük bir işçi merkezi olan Selanik'de «İşçi Kulübü» açıldı. Bulgar, Rum, Türk ve Yahudi işçilerin üye oldukları bu kulüp, bir süre sonra dört dilde gazete çıkarmaya başladı. Gazetenin Bulgarca adı «Rabotniçeski Vestnik», Türkçe adı «Amele Gazetesi», Rumca adı «Efimeris tu Ergatu» ve İspanyol Yahudicesiyle adı «Jornal del laborador»dı. Kulübün başkanı Avam Benaroya, Bulgaristan Geniş Sosyalistler Partisindendi (Dar Sosyalistler Partisinden atılmıştı). İspanyol Yahudicesiyle «El Sosialisimo in Turkiye» adlı bir broşür yayınlamıştı. Üyelerinin büyük çoğunluğunu anarşist sosyalistlerle burjuva reformistlerinin oluşturduğu bu işçi kulübü, temelinde reformist bir örgüttü, ılımlı reformlardan yanaydı. Üyelerinden bir kısmının Genç Türklerle ilişkisi vardı. Bilimsel sosyalizm ilkelerini benimsememiş olmalarına rağmen, kulübün yöneticileri, sosyalist terimleri sürekli kullanıyorlardı. 24.7.1909 da «Selanik Sosyalist Federasyonu» adında, birkaç sosyalist kulüp ve grubun birleşmesiyle yeni bir örgüt kuruldu. Örgütün kongresi Selanik'de yapıldı. (19)

Adı sosyalist de olsa, özünde anarşist sosyalistlerden ve burjuva reformcularından oluşan bu hareketin gelişmesinde, Bulgaristan Geniş Sosyalistler Partisi temsilcilerinin ve onların yerli yandaşlarının çok önemli rolleri olmuştur.

Öte yandan Selanik'de ve Osmanlı Devletinin Avrupa kesimindeki diğer önemli şehirlerinde Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisinin temsilcileri de yoğun bir faaliyet sürdürmekteydiler.

---

(19) Selânik solu hakkında ayrıntılı bilgi için bk: HAUPT, G. ve DUMONT P : «Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler», Gözlem Yayınları, İstanbul 1977. (hzn.)

Bu hareketin asıl amacı, bilimsel sosyalizm ideolojisini yaymak, sınıf esaslarına dayalı işçi hareketini gerçekleştirmek, çeşitli uluslara bağlı işçiler arasında birliği sağlamaktı. Örgütün çalışmaları sonunda sosyalist ilkelere bağlı işçi sendikaları kurulmaya başlanmış, emek ve uluslararası işçi dayanışması günü olan 1 Mayıs bayramı Selanik'de ilk defa 1909 yılında kutlanmıştı. Ertesi yıl İstanbul ve diğer önemli merkezlerde de 1 Mayısda çeşitli gösteriler düzenlendi. 1911 yılında Selânik'de yapılan 1 Mayıs gösterilerine, Bulgarlar, Türkler, Rum ve Yahudiler büyük bir kalabalık halinde katıldılar. İşçi temsilcileri konuşmalar yaptı, göstericiler Enternasyonal söyleyerek şehrin caddelerinde dolaştı.

Selanik'deki «İşçi Kulübü», çalışmalarını Balkan Savaşına kadar sürdürdü.

1909 yılında İstanbul'da «Sosyal Bilimleri Öğrenme Derneği» adlı bir örgüt kuruldu. Derneğin üyelerinin büyük çoğunluğu Bulgar sosyalistleriydi. Yine bu dönemde İstanbul'da Türkler, sosyalist eğilimli «İşçiler Kulübü»nü kurdular. Bu dernek «Amele Gazetesi» adlı Türkçe bir gazete ile «Journal des Ouvrière» adlı Fransızca bir gazete çıkarmaktaydı. İzmir'deki Türk sosyalistleri de «Irgat» adlı bir gazete yayınlamaktaydı. Gazetenin sorumlu müdürü, İzmir sosyalist örgütünün yöneticisi Mehmet Mecit'di. Gazetenin sorumlusu bir süre sonra hapsedildi ve gazete kapatıldı. İstanbul ve İzmir'deki Rum sosyalistleri de «Laos» ve «O ergatis» adlı iki gazete yayınlamaktaydılar.

Sosyalist kulüp ve derneklerin, işçi sınıfının sendika hareketinin gelişmesine büyük katkıları olmuştur. Bu derneklerin çabasıyla İstanbul'da faaliyette bulunan 16 sendika tek bir sendika etrafında birleşmiş, böylece 2500 işçinin tek bir örgüt etrafında toplanması sağlanmıştır.

1908 Meşrutiyet devriminden hemen sonra Türk işçi ve sosyalist hareketinin bazı yöneticileri İkinci Enternasyonalle bağlantı kurmuşlar. İkinci Enternasyonal'in yürütme organı olan Uluslararası Sosyalist Büronun 1908 yılı ekim ayında Brüksel'de düzenlediği toplantıya katılmışlardır. V. Lenin, bu toplantıyla ilgili bir yazısında şöyle der: «O akşam 'Mezon de People' (Halk evi) de yapılan uluslararası mitingde söz alan Avusturya, Almanya, İngiltere, Türkiye ve Bulgaristan delegeleri, başlıca uluslararası çatışmalar ve bu ülkelerdeki sosyalist proleterlerin barışı koru-

ma mücadelesi konuları üzerinde konuştular» (20) Uluslararası Sosyalist Büro'nun bu konuyla ilgili kararnamesinde «Uluslararası Sosyalist Büro, büyük devletlerin yardımıyla Abdülhamid'in yıllar yılı devam ettirdiği iğrenç rejimin yıkılmış olmasını Türkiye halklarının önünde, kaderlerini kendi ellerine almak ve yeni doğan Türkiye proletaryasına, dünya proleterleriyle sıkı bir birlik halinde sınıf mücadelesi yürütme yollarını açan siyasi hürriyetler rejimini kurmak imkânlarının açılmış olmasını sevinçle karşılar.» (21) denmektedir.

Lenin aynı yazısında, Uluslararası Sosyalist Büro'nun Türkiye sosyalistleri şubesinden de sözeder.

Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve Başkanı Dimitır Blagoev, Osmanlı İmparatorluğundaki 1908 olaylarını büyük bir ilgiyle izlerler. Jön Türk devriminden on gün sonra toplanan BSDIP'nin XV. Kongresinde, Blagoev'in önerisiyle kabul edilen bir kararda şu hususlar belirtilmiştir:

«1 — Avrupa ve Asya Türkiye'sinde yakın bir tarihe kadar varlığını devam ettirmiş olan istibdat rejimi, bu ülkede üretim güçlerinin gelişmesini engelleyen başlıca nedendir.

«2 — Bu rejimde, işçi sınıfı ile emekçi yığınlar en zor şartlar altında yaşıyorlardı.

«3 — (.....)

«4 — Bugün biz, Osmanlı İmparatorluğunda anayasal bir rejim kurmayı amaçlayan bir askeri ihtilâl hareketiyle karşı karşıyayız.

«5 — Türkiye işçi sınıfı da bu devrim hareketine katılmaya çağrılmıştır.

«6 — Bu ihtilalin (1908), işçi sınıfı mücadelesinin nihai amacı olan gerçek devrim niteliğini alabilmesi için, Türk proletaryasının, gerçek devrimin gerekliliğine inanması, işçi sınıfı olarak kendini örgütlemesi, mutlakiyet rejimini yıkmak için mücadele etmesi, kapitalist gelişmenin yarattığı yeni köleliğe karşı savaşması gerekmektedir.»

Bütün bunları gözönünde bulunduran BSDIP, Türkiye proletaryasına şu tebrik ve temenni mektubunu gönderir:

«1 — BSDIP kongresi, gerçek kurtuluşu uğruna vereceği savaşın gerekli ön koşulu olan siyasal hak ve özgürlükleri elde

(20) LENİN, V.I.: Bütün eserleri (Bulgarca), c. 17, sofya 1951, s. 232. İstanbul 1977, s. 27.

(21) «LENİN, STALİN, MAO, DİMİTROV: Türkiye Üzerine». Aydınlık Yayınları. İstanbul 1977, s. 27. (hzn.)

etmek amacıyla mücadele eden Türkiye proletaryasını kutlar;

«2 — Mutlakiyet rejimini yıkmak ve Türkiye proletaryasının gerçek kurtuluşunu sağlamak için verdiği savaşın sürmesini ve bu savaşda tam zafere ulaşmasını diler. Türkiye proletaryasının tam kurtuluşuna, yalnız, kendi sınıf örgütü ile, sosyalizm bayrağı altında, uluslararası sosyal demokrasi kuvvetleriyle omuz omuza savaşarak ulaşabileceğini belirtir.» (22)

Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisi, Türkiye'de gelişmekte olan işçi ve sosyalist hareketi, Balkan memleketleri için önemli bir destek saymış, bu nedenle Balkan sosyalist partilerini, bu hareketin ilerlemesine katkda bulunmaya çağırmıştır. Dimitır Blagoev, bu konuyla ilgili yazdığı bir makalesinde şöyle der: «Türkiye'de başlayan işçi hareketinin biran önce kuvvetlenmesi ve özellikle sosyalist bilince ulaşması, Balkan sosyal demokrasisine pek büyük faydalar sağlayacaktır. Bu nedenle Balkan memleketlerindeki sosyal demokrat partileri, Türkiyeli yoldaşlarımıza yardım etmeli, onların bu yöndeki çalışmalarını desteklemelidir. Bu, onların görevidir. (23)

1911 yılının nisan ayında Sofya'da toplanan Genel İşçi Sendikaları Birliğinin VIII. Kongresinde Georgi Dimitrov, okuduğu faaliyet raporunda, Sendikalar Birliğinin sıkı ilişkide olduğu kardeş işçi kuruluşları arasında Türkiye'deki bazı işçi örgütlerini de saymıştır. (24)

Dimitır Blagoev, «Novo Vreme» dergisi ile «Rabotniçeski Vestnik» gazetesinde, 1908 devrimi ile ilgili yazdığı makalelerinde, devrimin dayandığı temel ilkeleri açıklamış, işçi sınıfının çıkarları açısından devrimin olumlu olumsuz yanlarını belirtmiş ve sosyalist hareketin gelişmesinde devrimin ilerde yaratabileceği etkileri sıralamıştır: «Türkiye'deki devrim hareketinin arzu edilen gayeye doğru gelişmesi, gericiler tarafından, öncelikle Jön Türk Partisi içindeki gericiler tarafından yenilgiye uğratılmaması, Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi için her bakımdan iyi olacaktır.» (25) Blagoev'e göre, iç ve dış politikaya tek bir yeni ilke getirmemesi, 'Osmanlı birliği ve ilerlemesi' maskesi ardında, Türkiye'deki ulusları Osmanlı Devletinin sonsuz egemenliği altında tutmayı amaçlayan 'Büyük Türkiye' düşüncesini benimsemiş olması, İstanbul ve diğer birçok şehirlerdeki proletaryanın

(22) BLAGOEV, Dimitır: «Bütün Eserleri» (Burgarca), Cilt 13, s. 65 - 66.
(23) BLAGOEV, Dimitır: «Bütün .....», cilt 14, s. 97.
(24) DİMİTROV, Georgi: «Bütün Eserleri, (Burgarca): Cilt 1, s. 397 - 398.
(25) BLAGOEV, Dimitır: «Bütün .....»; cilt 13, s. 78.

hoşnutsuzluğunun simgesi olan kitlevi ve örgütsüz grev hareketlerine karşı çıkıp bastırması, İttihat ve Terakki rejiminin gerici karekterini gösteren hususlardı. (26)

1910 yılında Kopenhag'da toplanan Uluslararası Sosyalist Kongre'de, «Türkiye Meselesi» diye adlandırılan Osmanlı devletinin durumuna ilişkin görüşmeler yapılırken, Bulgaristan ve Sırbistan Sosyal Demokrat Partilerinin delegeleri, kongreye ortak bir muhtıra verirler. Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisi delegeleri, «Türkiye Meselesi» komisyonunun önerdiği karar taslağına oy verdiler. Ancak oylamadan sonra, Bulgaristan ve Sırbistan Sosyal Demokrat Partileri adına Vasil Kolarof tarafından okunan özel bir deklarasyonda, karar taslağının 1908 devriminden sonra Osmanlı devletinde meydana gelen durumu iyice aydınlatmadığı belirtilmiştir.

Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisinin 1911 yılı Temmuzunda yapılan XVIII. Kongresinde, Kopenhag Uluslararası Sosyalist Kongresinin çalışmalarıyla ilgili delegelere açıklamalarda bulunan Dimitır Blagoev, kongrenin «Türkiye Meselesi» konulu kararı üzerinde özellikle durdu. Blagoev yaptığı konuşmada, «Jön Türklerin Partisi, ilerici ve devrimci bir parti değildir, Abdülhamid'in şöven ve zulüm politikasını sürdüren bir partidir.» (27) der.

Jön Türklerin şöven ve işçi düşmanı politikası ile, İttihat Terakki Partisinin, Osmanlı Devletinde henüz doğmakta olan sosyalist-işçi hareketi ve Balkan meseleleri önündeki davranışları karşısında, Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi, kendi tavrını, Birinci Balkan Sosyal Demokratlar konferansında açıkca ortaya koyar. Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisi öncülüğünde 25-27 Aralık 1909 tarihleri arasında Belgrad'da toplanan bu konferansa, Balkan devletlerinin ve Osmanlı İmparatorluğuna bağlı ülkelerin sosyal demokrat parti, sosyalist grup ve kuruluşlarının temsilcileri katıldı. Konferansta kabul edilen bir kararda «Balkan ülkelerindeki burjuvazilerin şövenizmi, Balkan halkları arasında ulusal düşmanlıklar yaratılmasında en büyük etken» olarak suçlanmaktaydı. Kararnamede ayrıca Balkan halklarını birleştirmede tek etkin gücün, Balkan proletaryası olduğu belirtilmekte ve sınıf savaşları sonunda bu birleşmeyi gerçekleştirme görevi bu sınıfa verilmekteydi. Birinci Balkan Sosyal Demokrat-

(26) BLAGOEV, Dimitır: «Bütün .....», s. 58.
(27) BLAGOEV, Dimitır: «Bütün .....», Cilt 14, s. 489.

lar Konferansı, aynı zamanda Balkan memleketlerindeki sosyal demokrat partileriyle sosyalist kuruluşlar arasında belli bir yakınlaşmanın temellerini atmıştır. Bu yakınlaşma ilerde, Balkan proletaryasının genel kurtuluş hareketine, güçlü atılımlar yapma olanağı sağlayacaktı. (28)

Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisinin bu siyaseti, 1915 yılında Bükreş'te toplanan İkinci Balkan Sosyal Demokratlar Konferansında da doğrulanacak ve yine bu konferansta, Balkan Sosyal Demokrat İşçi Federasyonunun kurulması konusunda bir karar alınacaktı. (29)

2. Osmanlı Sosyalist Fırkası

1908 Jön Türk Devrimine kadar, Osmanlı ülkelerinde sosyalizm propagandası, öncelikle Türk olmayan ulusların aydınları tarafından yürütülüyordu. Devrimden kısa bir süre sonra, bir kısım Türk aydını ve işçi hareketinin yöneticileri de bu propaganda faaliyetine katıldılar. Osmanlı ülkesinde sosyalist parti kurulması görüşünü savunan sosyalist eğilimli gazeteler çıkmaya başladı. Daha önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz «Amele» ve «Irgat» gazetelerinden başka «İştirak», «Sosyalist», «İnsaniyet», «Serbest İzmir», «Muahede» gibi sosyalist görüşleri benimseyen gazeteler de yayınlanmaktaydı.

1910 yılında Türk sosyalistlerinin siyasi bir parti kurup siyasal mücadeleye atılmaları için gerekli şartlar doğmuştu.

1910 yılının Eylül ayında, «Osmanlı Sosyalist Fırkası» (30) adı ile resmen kurulduğunu ilan eden parti, Osmanlı Devletinde kurulan ilk sosyalist partiydi. Partinin kurucuları, Hüseyin Hilmi (Partinin başkanı, «İştirak» gazetesinin sorumlu yazı işleri müdürü), Doktor Refik Nevzad, Namık Hasan («Sosyalist» gazetesinin sorumlu yazılışleri müdürü), Pertev Tevfik, İsmail Faik, Baha Tevfik, Hamit Suphi idi.

Türk işçi sınıfının en önemli liderlerinden Mustafa Suphi de, siyasal çalışmalarına ilk defa Osmanlı Sosyalist Fırkasında başlamıştır.

Ancak Osmanlı Sosyalist Fırkasının yönetiminde, milliyetçi görüşlerin etkisinden kurtulamamış, bilimsel sosyalizme ve marksist parti ilkelerine karşı olan burjuva reformistleri ve oportünistler çoğunluktaydı. Partinin Başkanı Hüseyin Hilmi de bu

(28) BLAGOEV, Dimitır: «Bütün .....», s. 489.
(29) DİMİTROV, Georgi: «Bütün .....», cilt, s. 108.
(30) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de .....», İstanbul 1952, s. 303.

türden, kendi kendini yetiştirmiş bir küçük burjuva sosyalistiydi. Osmanlı ülkesinde, sosyalist düşüncelerin Türkler arasında yayılmasında ilk öncü olmuşsa da, görüşlerinin ilerde sosyalist harekete büyük zararları olmuştur. Bir çok kere, küçük burjuva sosyalistlerine özgü bir tavır olan kararsızlıklara düşen H. Hilmi, bu tür tutarsızlıklarını işçi sınıfının ve sosyalist hareketin düşmanlarıyla uyuşup anlaşacak kadar ileri noktalara vardırmıştır. Batıdaki oportünistlerin de etkisinde kalan H. Hilmi ve yandaşları, Türk işçi sınıfının ve sosyalistlerinin gerçek devrimci bir sınıf partisinde birleşmelerine de karşı çıkmışlardır.

Osmanlı Sosyalist Fırkasının devrimci kanadının lideri Mustafa Suphi'ydi. Türkiye'nin ilk devrimci gerçek sosyalist gazetesi olan «İfham»ı da Mustafa Suphi ve grubu çıkarmaktaydı.

Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı toplumunun siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarıyla, İkinci Meşrutiyet Devriminin niteliği hakkında bazı doğru görüşler ortaya koymuştu. Genç Türk burjuvazisinin diktatörlüğünü sağlıyan Jön Türk hareketinin sosyal bir devrim sayılamıyacağını, ancak bir «darbe» özelliği taşıdığını belirtmişlerdi. Osmanlı Sosyalist Fırkası, siyasal alanda tek başına egemen olmak isteyen Jön Türklerin diktatörce tavırlarını, çıkardıkları gazetelerde şiddetle eleştirir.

Partinin yayın organı olan «İştirak», «Sosyalist», «Muahede», «Serbest İzmir» gazetelerinde sosyalist düşüncenin propagandasına geniş yer verilmekteydi. «Sosyalist» ve «İnsaniyet» gazetelerinin başlıklarının altında «Osmanlı Sosyalist Fırkasının nâşir-i efkârı» ibaresi yazılıydı. «İştirak»ın başlığı altında da şu atasözü yeralmaktaydı: «Biri yer, biri bakar, kıyamet ondan kopar.» «İştirak»de işçilerin haklarını kazanmaları ve sosyalist devrimi gerçekleştirmek uğrunda savaşabilmeleri için örgütlenmeleri gerektiği üzerine yazılar yayınlanmaktaydı. Bazan tramvay ve demiryolu işçilerine şu çağrıda bulunuyordu gazete: «Birleşin, el ele verin! Son verin bu zulme! Emekçi yoksulların da yüzü gülmelidir artık.» (31)

12 Eylül 1910 tarihli 20. sayısında «İştirak» ve 18 Aralık 1910 tarihli 1. sayısında «İnsaniyet», Osmanlı Sosyalist Fırkasının bir bildirisini yaymlarlar. Bu bildiride sosyalizmin ne olduğu anlatılmaktaydı: «Sosyalizm, günden güne daha feci, daha zorluklu hale düşen toplumun aç ve yoksul evlatlarının refahını düşünür. Sosyalizm, adalete aykırı olan şimdiki iktisadi durumu mut-

(31) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de.....», s. 306 - 307.

laka düzeltmek ister. Sosyalizm, sermayenin bir avuç zalim kimsenin elinde bulunmasına razı değildir. Bu yüzden, 'herkese hakkı kadar verilmesi' prensibini ortaya koyar. Niçin milyonlarca insan, bir kişinin esiri olsun! Bir tarafta milyonların temin ettiği bolluk içinde tembelce zevk ve safaya dalan sermayedarları (kapitalistleri), öbür yanda onların emir ve arzusuna bağlı binlerce aç ve yoksul, hastalıklı işçileri düşünelim.»

Bildiride ayrıca, Osmanlı işçileri ve bütün emekçiler, sosyalist partilerini kuran ve bu uğurda savaşan halkların izinden yürümeye ve kendi haklarını kazanabilmeleri için Osmanlı Sosyalist Fırkası saflarına katılmaya çağrılmaktaydılar.

Aynı sıralarda, parti görevlilerinden Refik Nevzad'ın «Sosyalizm Nedir?» adlı broşürü yayınlanır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası, uluslararası sosyalist hareketle, İkinci Enternasyonalle bağlantı içindeydi. Özellikle Fransız Sosyalist Partisiyle ilişkisi daha güçlüydü. Fransa'ya giden Osmanlı Sosyalist Fırkası başkanı H. Hilmi, Türk sosyalistlerinin faaliyetlerini yakından izleyen Jean Jaurès'le tanışır Jaures, H. Hilmi'ye gönderdiği bir telgrafta şöyle demektedir: «Sizi candan tebrik eder, çalışmalarınızda yeni başarılar dilerim. Size her türlü yardıma hazırım. Bundan emin olabilirsiniz. Benden, haber, broşür, kitap, her ne isterseniz göndereceğim. İstediğinize cevap olarak, Partimizin programını yolladım. Bu postada almış olacaksınız. Azimli ve sebatlı olun, yılmayın. Bu dava, her zaman azim ve ciddiyet ister. Türk kardeşlerime selamlarımı bildirmenizi rica ederim. Jean Jaures.»

Parti programı hazırlanırken, Fransız Sosyalist Partisinin programı esas alınmıştı. Osmanlı Sosyalist Fırkasının programı ilk defa 2 Eylül 1910 tarihinde «İştirak» gazetesinde, daha sonra da 18 Aralık'da «İnsaniyet» gazetesinde yayınlandı. (32)

Parti programındaki temel talepler şunlardı: bütün seçimlerin tek dereceli olması; geniş bir basın ve toplantı özgürlüğü tanınması; ölüm cezasının kaldırılması; temel tüketim malları üzerindeki vergilerin kaldırılması; demiryolu, banka, sigorta ve maden ocaklarının devletleştirilmesi; tekellerin dağıtılması; barış zamanında ordunun yalnızca milis kuvvetlerinden meydana gelmesi; istila savaşlarına son verilmesi; barışı koruma amacı taşımayan ittifaklara girilmemesi; sosyalist hareketi geliştirmek amacıyla düzenlenen gösterilere katılınması; grev hakkını çiğne-

(32) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de.....», s. 311.

yen, işçi sendikalarının kurulmasını yasaklayan yasaların kaldırılması; herkese parasız öğrenim hakkının tanınması; bütün çalışanlara hafta sonu tatil hakkının verilmesi; 8 saatlik işgününün kabulü; 14 yaşından küçük erkek, 16 yaşından küçük kız çocuklarının çalıştırılmasının yasaklanması; yerel ve uluslararası işçi kongrelerine katılınması; bütün işçi sendikalarına maddi-manevi yardımda bulunulması.

Program, işçi ve aydınlar arasında partinin çok sayıda yandaş kazanmasını sağladı. Partiye bağlı gazetelerde sürekli yapılan sosyalizm propagandası ve İttihat ve Terakki Partisine karşı sürdürülen mücadele, Türk işçi sınıfının bilinçlenmesinde etkin bir rol oynamıştır Bu nedenle, Osmanlı Sosyalist Fırkasının örgütü ve derneği bulunan şehirlerdeki yerel yöneticiler, hükümete başvurup Partinin kapatılmasını isterler. Eski Selanik valilerinden biri Dahiliye Nezaretine yazdığı bir mektupta, şehirde yapılan sosyalist propagandanın halk arasında etkinlik kazandığını, sendika faaliyetinin son derece hızlandığını, bu tür olayların ise vahim sonuçlar doğurabileceğini ileri sürmekteydi. Bu gibi ihbarları bahane eden hükümet, «memleketin emniyet ve asayişi namına» Osmanlı Sosyalist Fırkasını ve diğer sosyalist klüpleri kapattı. Aralarında Mustafa Suphi'nin de bulunduğu bir grup parti yöneticisi sürgüne mahkum edildi H. Hilmi ve bir kısım parti yöneticisi, sürgünden dönüşte, İttihat ve Terakki Partisini iktidardan düşürmeyi amaçlayan çeşitli burjuva muhalefet gruplarından oluşan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına girerler.

Seçimlere katılmayan Osmanlı Sosyalist Fırkasının Parlamentoda temsilcisi yoktu. Ancak Parlamentodaki Bulgar ve Ermeni milletvekilleri arasında sosyalist olanlar vardı ve bunlar bir gurup kurmuşlardı. Bu gurubun içinde Türk milletvekillerinin de olduğu söylenirse de, bunların kimlikleri belirtilmez. (33) Parlamentoda «sosyalist gurup» olarak tanınan bu gurubun üyeleri, Meclisdeki görüşmeler sırasında bunlar «Osmanlı sosyalistlerinin görüşlerini bildirmek üzere söz alıyorum» diye konuşmalarına başlarlardı. Sosyalist milletvekillerinin bir kısmı o yöre halkı tarafından, bir kısmı da İttihat ve Terakki Fırkasının desteğiyle seçilmişlerdi O günün gazetelerinin yazdığına göre, Selanik'te sosyalistlerin düzenlediği bir toplantıya katılan üç bin kişi, kendi milletvekili adayını seçmişti. Ancak Jön Türklerin desteğiyle seçilen sosyalist milletvekilleri, bu gurupla sıkı ilişki içindeydiler.

(33) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de.....», s. 305.

Türkiye'nin ilk sosyalist partisi olan Osmanlı Sosyalist Fırkasının, birçok eksikleri ve yanlışları olmasına rağmen, Türkiye' nin sosyalist hareketi içinde çok önemli bir yeri vardır.

3. Osmanlı Sosyalist Fırkasının Yurtdışı Bürosu

Osmanlı Sosyalist Fırkasının yurtdışı bürosu Paris'teydi. Partinin İkinci Enternasyonal'le bağlantısını bu Paris şubesi sağlamıştı Doktor Refik Nevzat, bu şubenin kurucu ve yöneticisiydi. O sıralarda siyasi mülteci olarak Paris'te bulunan ilerici Türk aydınlarından Avni Kemal, Kadri Hoca, Fuat Nevzat ve Cemil Zeki de, Paris şubesinin faal üyeleriydiler. (34) Büro yalnızca Osmanlı Sosyalist Fırkasının yurtdışı temsilciliği görevini üstlenmekle kalmamış, aynı zamanda Fransa'da yaşayan Türk sosyalistlerinin bağımsız bir sosyalist örgütü olmuştu. Büronun ayrı bir programı vardı. Aslında Büro Partiden bağımsız, hatta H. Hilmi'ye bile danışılmadan kurulmuştu Büro, adını Fransız Sosyalist Partisinin yayın organı «L'Humanité»den aldığı, Beşeriyet adlı bir dergi yayınlamaktaydı. Yalnız beş sayı çıkabilen bu yayın organında, Türkiye ile ilgili haberler ve bu arada H. Hilmi'nin büroya yolladığı telgraflar yayınlanmıştı. Gazetenin Osmanlı sınırları içinde dağıtılması yasaktı ama gerek Büronun gerekse Beşeriyet'in İstanbul, İzmir, Kastamonu ve Ankara'da temsilcilikleri vardı. Büronun özellikle Belçika Sosyal Demokrat Partisi lideri Emile Vandervelde ile sıkı ilişkiler içinde bulunması, Büronun kurulmasında İkinci Enternasyonale bağlı oportünist sosyal demokrat partilerinin rolü olduğunu açıkca göstermektedir.

Paris Bürosunun kurulmasının esas nedenlerinden biri, Osmanlı hükümeti tarafından takibata uğrayan Osmanlı Sosyalist Fırkası yöneticilerinden bazılarının Paris'e sığınmak zorunda kalmalarıydı. Bunlar, Osmanlı Sosyalist Fırkası kapatılıp yasaklandığında, büronun onun yerini alıp çalışmaları sürdürmesini sağlamayı amaçlamışlardı.

Osmanlı Sosyalist Fırkasının programıyla, Paris Bürosunun programı arasında bazı farklılıklar vardı. Büro ayrıca, belediye sorunlarıyla ilgili bir program da hazırlamıştı. İki program arasında, özellikle işçilerin talepleriyle ilgili bölümdeki altıncı ve yedinci maddelerde farklılıklar görülmektedir, Büronun programında bu maddeler daha ayrıntılıdır. Partinin programında olduğu gibi Paris Bürosunun programında da, «ordunun yerine halktan

(34) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de.....», s. 307.

bir milis kuvvetinin oluşturulması, istilâ savaşlarına ve askeri işgallere katılınmaması - sömürgeciliğin reddi» istenmekteydi.

Paris Bürosunun programı, İkinci Enternasyonalde oportünistlerin en güçlü olduğu bir dönemde hazırlanmasına rağmen sömürge konusunda Batılı oportünist sosyal demokrat partileriyle arasında görüş ayrılıkları vardı. Ancak programın öteki maddeleri, İkinci Enternasyonale hakim oportünist ve sosyal reformist görüşlerin kesin etkisini taşımaktaydı.

Beşinci Bölüm

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

1. Osmanlı Topraklarının Emperyalist Devletler Tarafından İşgali

Alman militaristleriyle kurdukları sıkı ilişkiler sonunda Türk burjuvazisi ve onun iktidardaki siyasal örgütü İttihat ve Terakki Fırkası, memleketi Alman emperyalizminin Balkan ve Orta Doğudaki bir sıçrama noktası yapmış ve Birinci Dünya Emperyalist savaşında ülkeyi Almanların yanında savaşa sokmuştur. «Bu parti de bir yandan yerli yeni zenginler, Bulgurpalas milyonerleri yaratırken, öte yandan da Avrupa sömürgecilerile işbirliği ederek Türk köylüsünü, işçisini şehirlerdeki fakir halkı sömürmek yolunu tutmuştu.

«Alman emperyalizminin emrinde Türk milletinin kanını dünyanın dört bucağında sebil gibi akıtan bu türedilerin yarattığı yeni zenginler, halk ekmek yerine süpürge tohumu yediği günlerde, Beyoğlunun lüks otellerinde şampanya ile sarhoş olup, yabancı dansözlerin cigaralarını, binlik banknotlarla yakıyorlardı». (35)

Birinci Dünya Savaşı Almanya ve müttefiklerinin kesin yenilgisiyle sonuçlandı. İttifak devletlerinin yanında yeralan Osmanlı İmparatorluğuna savaş, İmparatorluğun dağılması, Osmanlı devletinin yıkılmasına malolur. İtilaf devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve daha sonra onlara katılan Amerika Birleşik Devletleri, İmparatorluğu işgal ettiler. İstanbul'daki emperyalist işgal kuvvetleri komutanlarından Amiral Bristol, Amerika Birleşik

(35) ŞANDA, H. A.: 1908 İşçi Hareketleri...», s. 42.

Devletlerini temsil etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğunu işgal eden emperyalist devletler, müttefikleri Yunan burjuvazisini de kışkırtıp, gerekli silahlarla donattıkları Yunan ordusunu Anadoluya karşı savaşa soktular. İzmir'e çıkan Yunan ordusu, hızla Anadolunun içlerine doğru ilerledi. Adana, Maraş, Antep bölgesi Fransızların, Antalya'dan Konya'ya kadar olan bölge İtalyanların ve İstanbul da İngilizlerin işgali altındaydı. Yunanlılara Batı ve Orta Anadolu bırakıldı. Bu arada Trabzon bölgesinde bir Rum devleti kurma teşebbüsleri oldu. Türklerin elinde ise yalnızca Sivas, Tokat, Kayseri gibi birkaç vilayeti içine alan bölge kalmıştı.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye işçi ve sosyalist hareketi, İttihat ve Terakki Fırkası tarafından bastırılmıştı. Ancak savaşın sonlarına doğru, mütareke yıllarında, İstanbul'da yeniden «işçi» ve «sosyalist» partileri kurulur. Ancak bunların yalnızca adları işçi ve sosyalistti. Osmanlı Sosyalist Fırkasının bir devamı olan Türkiye Sosyalist Fırkası da yine H. Hilmi tarafından kurulmuştu, parti başkanı da kendisiydi.

20 Şubat 1919 tarihinde kurulan Türkiye Sosyalist Fırkasının üçü İstanbul'da biri de Eskişehirde dört şubesi vardı. (36) İstanbul'da parti üyelerinin büyük çoğunluğu tramvay ve liman işçileriydi. Eskişehir'de ise üyelerin büyük çoğunluğunu demiryolu işçileri oluşturmaktaydı. Parti «İdrak» adlı bir de günlük gazete yayınlamaktaydı.

Türkiye Sosyalist Fırkası programı, Osmanlı Sosyalist Fırkası programının kimi yerleri değiştirilmiş bir kopyesiydi. 1 Temmuz 1919 da İdrak gazetesinde yayınlanan programın giriş kısmında, sosyalizm anlatılmakta, eşitsizlik ve adaletsizliğe dayalı toplumun değiştirilerek yeni bir toplumun yaratılması olarak tanımlanmaktadır.

Üç bölümden meydana gelen programın birinci bölümünde, siyasi talepler sralanmakta: seçimler, nisbi seçim sistemine göre genel ve doğrudan yapılmalı; basın ve toplantı hürriyeti teminat altına alınmalı; uluslararası sorunlar görüşmeler yoluyla çözümlenmeli.

İkinci bölümde ekonomik talepler yeralmakta: demiryolları, madenler, bankalar, sigorta şirketleri devletleştirilmeli; işçi ve köylülerin vergi yükü hafifletilmeli.

(36) TUNAYA, T. Z.: «Türkiye'de .....», s. 463.

Kapitalist olmayan sınıfların korunmasıyla ilgili üçüncü bölümdeki talepler de şunlardı: sermayenin baskısı altında ezilen küçük esnafın, yoksul köylülerin ve işçi sınıfının haklarını koruyacak kurumlar gerçekleştirilmeli; haftasonu tatili ve 8 saatlik işgünü kabul edilmeli; çocukların çalıştırılması yasaklanmalı; işçilerin emeğini ve sağlığını koruyacak tedbirler alınmalı; grev, yaşlılık, hastalık ve iş kazaları gibi durumlar için işçi sigortaları kurulmalı; sigorta şirketleri ve kumpanyalar işçilerin denetiminde olmalı.

Kongre denebilecek iki genel toplantı yapan Türkiye Sosyalist Fırkası, 1919 yılındaki seçimlere, İstanbul'dan iki aday göstererek katıldıysa da bir sonuç alamadı.

Partinin en büyük faaliyeti, yabancı kumpanyalarda çalışan İstanbul tramvay işçilerinin grevini örgütlemek olmuştur. 1920 yılında 23 mayıstan 6 hazirana kadar süren grev, Parti başkanı H. Hilmi'nin, işgal makamlarıyla görüşüp anlaşmasıyla sona erdi.

Komünist Enternasyonal yerine, Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin oluşturduğu İkinci Enternasyonal'e katılan Türkiye Sosyalist Fırkası, bu seçimiyle, oportünizmin bataklığına saplanmış, Türkiye işçi sınıfının devrimci ilkelere bağlı gerçek bir sosyalist parti altında birleşmesine engel olmuş, bu yolda yapılan çalışmaları baltalamıştır.

Türkiye Sosyalist Partisinin bu oportünist siyasetini benimsemiyen, sınıf bilincine sahip işçiler partiden ayrılıp, 1920 de kurulan «Amele Fırkası» adlı yeni partiye geçtiler. Ancak «Amele Fırkası» yöneticilerinin Türk işçi sınıfı ile hiçbir bağlantısı yoktu. Büyük çoğunluğu eski subay, eski yüksek devlet memuru ve burjuva aydını olan parti yöneticileri sınıf savaşına karşıydılar. İşçilerle işverenler arasında belli bir «uyum»un sağlanmasını savunan bu yöneticiler, işçilere mücadele yerine «uzlaşma» önerilerinde bulunuyorlardı. Gerek dayandığı ilkeler ve gerekse yöneticilerinin sınıfsal konumları nedeniyle Amele Fırkası, işçi sınıfı hareketi içinde önemli bir faaliyette bulunamamış, sonuç alamamıştır.

Bu arada İstanbul'da bir başka «işçi» partisi daha kurulur. 1919 yılında yapılan seçimlere katılan bu parti, İstanbul'un Zeytinburnu semtinden bir milletvekili çıkarmayı başarır. Ancak adaylığını «sosyalist» olarak koyan bu milletvekili, seçimi kazanır kazanmaz, sosyalizmle, sosyalistlikle uzaktan yakından hiçbir

ilgisi olmadığını açıklar. Bu partiyle Türkiye Sosyalist Partisi sürekli birbiriyle mücadele etmiştir.

Bu dönemdeki sahte sosyalist partilerinin yanında bir de Türkiye Sosyal - Demokrat Fırkası vardı. Kurucuları bir dilekçeyle padişaha başvurup, partinin kurulmasına izin verilmesini rica etmişlerdi. 1918 yılının Ocak ayında resmen kurulan partinin programı doktor Hasan Rıza tarafından 9 madde halinde hazırlanmıştı. Belçika Sosyal Demokrat Partisinin programı esas alınarak hazırlanan program, tipik bir sağcı sosyal-demokrat nitelik taşımaktaydı.

Türkiye Sosyal-Demokrat Fırkası, bir ilgi uyandırmadığı için işçiler arasmda örgütlenmeye gidemedi. Bütün faaliyeti yalnızca parti yöneticilerinin katıldığı iki konferans toplamak olmuştu. İkinci Enternasyonale katılan parti 1920 yılında dağıldı.

Yukarda vermeye çalıştığımız sözde sosyalist ve sözde işçi partileri, Türkiye'de gelişen sosyalist hareket ve işçi hareketi üzerinde hiçbir iz bırakmadan silinip gitmişlerdir.

Altıncı Bölüm

ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE İŞÇİ HAREKETİ. SOSYALİST VE KOMÜNİST HAREKETLER

1. Ulusal Kurtuluş Hareketinin Doğup Gelişmesi Üzerinde Büyük Ekim Devriminin Etkisi

Birinci Dünya Savaşı sonunda büyük yenilgiye uğrayan Padişah hükümeti düşman devletlerle işbirliğine gitmiş ve Türkiye'nin en önemli bölgeleri emperyalist devletler tarafından işgal edilmişti. Bu büyük felaket karşısında Türkiye halkı çıkar yolu, silahlı bir kurtuluş savaşında görmekteydi. Kısa bir süre sonra, işgal altndaki bölgelerde ilk çeteler kuruldu. Bu çeteler, köylülerden, işçilerden ve padişah ordusundan kaçan askerlerden oluşmaktaydı. Çeteler kısa zamanda emperyalist ordulara karşı savaşa koyuldular. Emperyalist devletlerin işgali altındaki şehirlerde de yurtseverler silaha sarılmışlardı. Türkiye halkının, emperyalist istilacılar ve onlarla işbirliği yapan padişah hükümetine karşı açtığı Ulusal Kurtuluş Savaşı böylece başlamış oldu. Ulusal Kurtuluş Savaşı bir yandan emperyalist ordulara karşı yapılması açısmdan antiemperyalist, öte yandan düşmanla anlaşan padişah kuvvetlerine ve diğer gerici güçlere karşı yapılması açısmdan da antimonarşist bir hareket görünümü almıştı. Türkiyeyi ulusal bağımsızlığına kavuşturmak ve ülkede yeni bir siyasal ve sosyal düzen kurmak için verilen bu savaş bir devrim hareketiydi.

Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşının antiemperyalist bir içerik kazanmasında Sosyalist Ekim Devriminin de büyük etkisi olmuştur. Ekim Devriminin yaydığı düşünceler, Türkiye halkının ba-

ğımsızlık savaşının yolunu çizmiş, bu savaşın biçim ve yöntemini belirlemiş ve nasıl örgütlenilmesi gerektiğini göstermiştir. (37)

Sosyalist Ekim Devriminin yaydığı düşünceler Türkiye'ye çeşitli kanallardan girmiş ve kitleler arasında yaygınlık kazanmıştır. İstanbul, Ankara ve diğer bazı şehirlerde kurulan ilk komünist gruplar, Ekim Devriminin ilkelerini ve kurtuluş düşüncelerini yaymak amacıyla propaganda faaliyetine girişmişlerdir. 1918 yılının Şubat ayında Moskova'da yayınlanmaya başlayan Türk komünistlerinin ilk gazetesi «Yeni Dünya» bu çalışmalarda büyük rol oynamıştır. Türkiye'de elden ele dolaşan bu gazetede, emekçilere, Büyük Ekim Devriminin tarihi önemi, Rusya halklarının dünya emperyalizmine karşı yürüttüğü kahramanca savaş, ve dünya emekçilerinin rehberi Vladimir İliç Lenin'in kurduğu Bolşevik Partisi'nin mücadeleleri ve Sovyet hükümetinin iç ve dış politikaları anlatılmaktaydı. Aynı sıralarda Türkiye'de çıkarılan komünist gazetelerde de Büyük Ekim Devriminin ilkelerinden sözedilmekte, bunların halk arasında yayılmasına çalışılmaktadır. Komünist ve antiemperyalist düşüncelerin etkinlik kazanmasında, Rusya'dan dönen Türk savaş esirlerinin de önemli bir rolü olmuştur. İçlerinden birçoğu Ekim Devrimine katılmış bu savaş esirleri, ilk sosyalist devrimin nasıl kazanıldığını kitlelere anlatmışlardır. Türkiye'de girişilen devrim hareketine de gönüllü olarak katılan bu savaş esirleri, büyük yararlılıklar göstermişlerdir.

Öte yandan, emperyalizmin kuklası, karşı devrimci hükümetlerin elinden kurtarılan Azerbaycan'a ve Türkiye'nin doğusundaki diğer ülkelere giden Türkler de, Ekim Devriminin emekçi yığınlara gerçek kurtuluşu sağladığını görmekte, kendi ülkelerine döndüklerinde sosyalizmi savunmaktaydılar. Bu dönemde Türkiye'de Lenin'in bazı eserleri ve nutukları ve Marx-Engels'in «Komünist Manifesto»su gibi Marksizm-Leninizmin temel eserleri yayınlanmakta, Türk halkını, kendi çıkarlarını savunmak için emperyalist işgalcilere karşı savaşa çağıran, emperyalizmi bozguna uğratan Sovyet halklarıyle kardeşliği ve dostluğu öneren beyannameler dağıtılmaktaydı.

Türkiye halkı, Sovyetler Birliğinde gerçekleşen devrime ve onun lideri V. Lenin'e büyük bir sevgi beslemekteydi. İstanbul Üniversitesi öğrencileri Lenin'e Nobel ödülünün verilmesini istemişlerdi. Anadolu'da çıkan birçok sağcı gazetede bile, Sovyet

(37) SELEK Sabahattin: Anadolu İhtilali, Cilt 2, İstanbul 1965, s. 208.

Rusya ile Lenin'in Türkiye Kurtuluş Savaşı üzerindeki etkisi belirtilmiştir. Bu gazetelerde yayınlanan birçok yazıda «Lenin insanlığın medarı iftiharıdır», «Lenin bütün insanların güneşi ve şerefidir» gibi sözlere raslanmaktadır. (38)

Yukarda da belirttiğimiz gibi, Türkiye halkının silahlı Ulusal Kurtuluş Savaşı, ilk önce çete savaşı şeklinde başlamıştı. Kendi kendine teşkilatlanan halk, çeteler ve silahlı müfrezeler halinde emperyalist güçlere karşı savaşa koyulmuştu. Bu halk hareketinde Ekim Devriminin etkisi büyüktü. Hatta kimi müfrezeler «Bolşevik taburu» (39) adını taşımaktaydı.

Resmi tarihçiler, Ulusal Kurtuluş Savaşının başlangıcı olarak, Atatürk'ün emperyalist işgalcilere ve onlarla işbirliği yapan padişahlık hükümetine karşı silahlı mücadeleyi başlattığı Samsun'a çıkış tarihini, 19 Mayıs 1919'u kabul ederler. Oysa Türk halkı, bu mücadeleye daha 1918 yılında, İstanbul'un emperyalist devletler tarafından işgaliyle başlamıştı. Anadoluda ise Ulusal Kurtuluş Savaşı Yunanlıların İzmir'e ayak bastığı 15 Mayıs 1919'da patlak verir. İşgal ordusuna karşı ilk kurşunu, aynı gün İzmir'de sosyalist gazeteci Hasan Tahsin atmıştır. Haziran 1920'de Atatürk'ün komutasındaki ilk düzenli ordu kurulur. Bu tarihe kadar işgal ordularına karşı yalnızca çeteler savaşmaktaydı. Bunlar esas olarak iki cephede savaşıyorlardı. Batı Anadoluda Yunan ordularına ve İngilizlerin himayesindeki padişah kuvvetlerine, Güney cephesinde ise Fransız ve İtalyan ordularına karşı savaş vermekteydiler.

Batı Anadoluda Yunan, İngiliz ve padişah kuvvetlerine karşı en yoğun çete savaşları 1920 yılının ilkbahar ve yaz aylarında yapılır. İstanbul'da emperyalist işgal kuvvetlerinin himayesindeki padişah hükümeti, efendilerinin yardımıyla, çetelere karşı savaşmak üzere «Hilafet Ordusu» adı altında bir ordu örgütler. Nisan 1920'de «Hilafet Ordusu»na bağlı bir kolordu Bandırma bölgesinde hücuma geçer. Ahmet Anzavur adlı bir İngiliz ajanı-

(38) «Halkların Hayatı» adlı dergide yayınlanan bir mektupta, Türk halkının Ekim Devrimine karşı duyduğu hayranlık anlatılmakta ve şöyle denilmektedir: «Bizim burada, Anadoluda, Rusya'da geçen olaylar ve Lenin'in adı açık bir alaka uyandırıyor... Biz, Türkiye işçilerinin Sosyal inkılâbına, Türkiye'nin biricik kurtuluş yolu olduğuna kanaat getirmiş bulunuyoruz». Bir diğer mektupda da: «Herkes, inkılâpçı Rusya'nın dostluğuna inanıyor. Herkes Avrupanın hakir gördüğü, soyduğu Türkiye halkının biricik müdafaacısı sıfatıyla Sovyet Rusya Cumhuriyetine büyük ümitlerle bakıyor.» denilmektedir. Bk: «YENİ ÇAĞ» Dergisi, Ocak 1965, s. 81.

(39) SELEK Sabahattin: «Anadolu İhtilali» cilt 1, s. 99.

nın komutasındaki bu kuvvetler İngiliz silahlarıyla donatılmış olup harekât planı bizzat İngiliz subayları tarafından hazırlanmıştı. Emperyalistlerin kumandası altında «din-i islâmı kurtarmak» üzere saldırıya geçen bu padişah ordusu, çeteler tarafından bozguna uğratıldı. Anzavur ve adamları güç belâ kendilerini bir İngiliz harb gemisine attılar. İzmit'e ordan da Adapazarı'na geçen Anzavur, «Hilafet Ordusu»ndan bir tümen askerle birlikte yeniden teşkilatlanır. İslâmiyet adına Adapazarı, Düzce, Bolu ve Gerede bölgelerinde köyleri yağmalar, yakıp yıkar. Çeteler, uzun bir mücadeleden sonra Anzavur ve adamlarını kesin olarak yenip dağıtırlar. Ulusal kurtuluş müfreze ve çeteleri bir yandan Anzavur gibi vatan hainleriyle döğüşürken öte yandan Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunan ordularını da durdurmuş, ağır kayıplara uğratmıştır.

Güney Anadoludaki çete birlikleri, Maraş, Adana, Urfa, Tarsus, Mersin ve Adana bölgelerinde Fransız işgal kuvvetlerine ağır darbeler indirdiler. Çeteler Maraş'ta Fransız tümenini bozguna uğratıp şehri ve civarını kurtarmış, Urfa'da ise Fransız garnizonunu teslim olmak zorunda bırakmışlardı. Antalya ve Söke bölgelerinde de İtalyan ordularına karşı mücadele sürmekteydi. Ekim Devriminin Türkiye'deki tesiri de günden güne artıyordu. (40)

Bu dönemde Türkiye'nin birçok bölgesinde, Sovyet Rusya'dan dönen esirlerin anlattıklarının etkisiyle kitle gösterileri olmuştur. 1919 yılının Kasım ayında Karadeniz bölgesindeki kasabaların birinde meydana gelen böyle bir olay sonunda, halk sokaklara dökülmüş, «Yaşasın Şuralar» diye bağırmıştır. Amaçları kasabada şura idaresi kurmaktır. O yörede savaşan çetelerin de kendilerine katılmasıyla hapisaneyi basıp mahkumları serbest bırakırlar. Hükümet konağını ele geçirirler Zenginler ve ileri gelenler kasabayı terkederler. El konulan dükkanlardaki bütün yiyecekler fakir halka dağıtılır. Kasaba üç gün süreyle halkın denetiminde kalır. Tam şura seçimi hazırlıklarına başlanıldığı bir sırada hükümet kuvvetleri kasabayı ele geçirirler. (41) Meydana gelen kitle gösterileri, hükümet organı olarak şura kurma giri-

(40) «Halkların Hayatı» gazetesinde 25 Mayıs 1919'da şöyle bir haber yayınlanmıştı: «İstanbul'dan gelen 100 denizcinin söylediklerine göre,, bolşeviklik Türkiye'de, halk arasında, büyük bir sempati kazanıyor.»

(41) ÜSTÜNGEL, S.: «Savaş Yolu», Konuk Yayınları, İstanbul 1977, s. 77 - 72. (hzn.)

şimleri, Ekim Devriminin Türkiye'deki etkisini gösteren önemli olaylardır.

2. Ulusal Kurtuluş Savaşında İşçi Sınıfı ve Burjuvazi

Türkiye işçi sınıfı Ulusal Kurtuluş Savaşına bütün varlığıyla katıldı ve büyük yararlıklar gösterdi. Binlerce işçi çetelerle birlikte döğüştü, binlercesi ilkel silah fabrikalarında silah ve cephane imal etti, işgal altındaki İstanbul'dan Anadoluya silah ve cephane kaçırdı. Anadolu Demiryolu İşçileri Cemiyeti, İstanbul Tersane İşçileri Cemiyeti, İstanbul Tramvay Şirketi Cemiyeti gibi gerek İstanbul'da gerekse Anadolunun çeşitli işçi merkezlerinde kurulan sendikalar da kurtuluş savaşını desteklemekteydiler. İşgal altındaki İstanbul'da tramvay işçileri ve Şark Demiryolları işçileri, hem kendi çıkarlarını savunmak, hemde kurtuluş hareketini desteklemek için greve giderler. 1919 yılının Kasım ayında yapılan matbaa, inşaat, liman ve marangoz işçilerinin meslek birlikleri kongrelerinde «Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz», «Yaşasın bütün işçilerin kapitalizme karşı birlikleri» şiarları benimsenir. Kongreye katılan meslek birlikleri, uluslararası meslek birliklerine katılma kararı alırlar. Kongrede ayrıca, emperyalizme ve kapitalizme karşı verilen mücadelede işçi sınıfının yönetici bir güç olduğu, bu nedenle Türkiye'deki bütün meslek birliklerinin sınıf esası üzerinde birleştirilmesi gerektiği de belirtilir. Ancak meslek birliklerine sızan burjuva ajanlarının bölücü faaliyetleri böyle bir birliğin kurulmasına engel olur.

İşçi sınıfının yanında köylü sınıfı da kurtuluş savaşma yığınlar halinde katıldı. Hareketin belkemiği ve yürütücü gücü bu iki sınıftı. Ancak Türkiye işçi sınıfı, henüz sayıca yetersiz ve gerektiğince örgütlü olmadığından siyasal alanda ve devrim konusunda tecrübesizdi.

İstanbul, İzmir gibi yoğun işçi merkezleri, emperyalist devletlerin işgali altındaydı. Belli bir birlikten, kendi siyasi örgütünden yoksun ve baskı altında olan Türkiye işçi sınıfı Ulusal Kurtuluş Savaşının yöneticisi olabilecek bir durumda değildi Bu nedenle devrim sonuna kadar götürülemez, siyasal bağımsızlık kazanıldıktan sonra, ülkedeki yerli ve yabancı kapitalistlerin ve toprak ağalarının egemenliklerine son verilemez.

Türk burjuvazisiyle, toprak ağaları ve subaylar, kısa zamanda ulusal kurtuluş hareketinin yönetimini ele geçirip, ona kendi sınıfsal çıkarlarına uygun bir yön verdiler. Ancak Türk burjuvazisi içinde de bir çatışma vardı. Burjuvazinin bir kanadı ulu-

sal kurtuluş hareketinin yönetici gücü olurken, işgal devletlerinin himayesindeki komprador burjuvaziyle feodal artıklardan oluşan öteki kanadı bu harekete karşı açıkca cephe almıştır. Ekonomik gücünü ve konumunu kaybetmek istemeyen bu cephe, İstanbul'da işgal devletlerinin desteğiyle ayakta kalmaya çalışan padişah hükümetinin etrafında toplanmıştı. İşgal ordularını, onların bayraklarıyla karşılayan ticaret burjuvazisi ile feodal artığı paşalar, beyler, yüksek devlet memurları, memleketin yönetimini ellerinde tutabilmek, ekonomik zenginliklerini koruyabilmek için, istilâcılara, bütün varlıklarıyla sadık kalacaklarını vaadetmişlerdi. (42)

Anadoluda ulusal kurtuluş savaşı başladığı zaman, padişah, hükümet, bazı vali, kaymakam, hoca ve bir kısım toprak ağaları, bildiriler yayınlayarak, halkı bu savaşa karşı çıkmaya, İstanbul hükümetine ve işgal kuvvetlerine bağlı kalmaya çağırdılar. Cahil halkın dini duygularını istismar eden bu bildirilerde, ulusal kurtuluş hareketi «dinsizlik», «allahsızlık» ve «bolşevik gâvurluğu» olarak niteleniyordu. Mesela o dönemin Bolu valisi, yayınladığı bildiride ulusal kurtuluş hareketi yöneticilerinin «bolşevik» olduklarını ve «halife-i müslimine isyan bayrağını çektiklerini» söylüyor, halkı bu «moskoflara» bu «bolşeviklere» karşı silahlı savaşa çağırıyordu. (43)

Burjuvazinin, ulusal devlette egemen güç olmak isteyen kanadı, Mustafa Kemal'in (Atatürk) etrafında, «Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» içinde örgütlenmişti Anadolunun her yanında şubeleri açılan bu yurtsever örgütün amacı, Türkiye'yi bugünkü sınırları içinde bağımsız bir devlet haline getirmekti. Türk subaylarıyla aydınların büyük çoğunluğu bu örgüte katılmıştı. İstanbul'dan da birçok subay ve mebus Anadoluya geçip, Ulusal Kurtuluş Savaşını desteklemişlerdir. Böylece, Anadolu ulusal kurtuluş hareketinin merkezi olmuştu. Kimi tarihçiler bu nedenle, Türkiye'nin ulusal kurtuluş hareketine «Anadolu ihtilali» adını vermiştir.

Atatürk'ün etrafında toplanan burjuvazinin yukarıda belirttiğimiz kanadı ile bir kısım büyük toprak sahipleri ve subaylar, 23 Nisan 1920 de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini kurdular. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisinin

(42) SELEK Sabahattin : «Anadolu İhtilali» cilt 1, s. 59.
(43) SELEK Sabahattin : «Anadolu İhtilali» cilt 1 s. 55 - 57.

ve hükümetin başkanı seçildi. Gerçekleşen bu devrime, onun adından kalkınılarak Kemalist Devrim denilir.

Türk burjuvazisinin bir kanadının, ulusal kurtuluş hareketine cephe alıp, bir kanadının ise Atatürk'ün etrafında toplanmasının yorumu kimi tarihçiler tarafından, «Bazısı malını, mülkünü muhafaza edebilmek için düşmanla hoş geçinme yolunu tutmuş, bir kısmı da yine aynı maksatla dövüşenler safında yer almıştır.» (44) şeklinde yapılmıştır.

Aslında, ulusal kurtuluş hareketine katılıp, hareketin yönetimini ele geçiren Türk burjuvazisi arasında da, aynı nedenle tereddütlü tavır gösterenler çoğunluktaydı. O zamanlar albay olan Şükrü Naili Paşa, bağlı bulunduğu kolordunun komutanına yolladığı bir telgrafta şöyle diyordu: «Eşraf umumiyet itibariyle tereddüt içinde bulunuyor. Bunların tehlike anında maddi ve manevi fedakârlık göstereceklerinden pek ümitvar değilim. Vaktiyle siyasi mücadelelere katılmamış olan orta halli insanların, köylülerden çoğunun, iyi idare edildikleri takdirde, vatanın müdafaası uğrunda her türlü fedakârlığa memnuniyetle katlanacaklarından eminim.» (45)

Ulusal kurtuluş hareketinin başlamasından bir süre sonra, Mustafa Kemal'in etrafında toplanan grup içinde görüş ayrılıkları belirmeye başladı. Bazı şövenist subay, mebus ve aydınlardan oluşan bir grup, Sovyetler Birliğiyle dostluk bağları kurulmasına ve sosyalist düşüncelerin ulusal kurtuluş hareketi içinde etkinlik kazanmasına karşı açıkca cephe almışlardı. Bunlar, ulusal kurtuluş hareketinin, toprakların millileştirilmesine ve sosyal devrimlere yol açacak şekilde gelişmesinden korkuyorlardı. İçlerinden bir kısmı da, emperyalistlere karşı verilen Ulusal Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanacağına inanmıyorlardı. Türkiye için en doğru yolun, Amerika Birleşik Devletlerinin mandası altına girmek olduğunu ileri sürüyorlardı. Amerika, Türk burjuvazisinin emekçi halk yığınları üzerindeki egemenliğini destekleyip garanti altına almalıydı. Kısacası, bunlara göre, Türkiye Amerika Birleşik Devletlerine bağlı bir devlet olmalıydı; kendi deyimleriyle, Türkiye «ancak Amerikan mandası altında Batılı anlamda medeni bir devlet olarak gelişebilecekti. Yoksa kendi kuvvetiyle kurtulamıyacaktı.» Amerikan mandacılığı görüşü, ilk önce işgal altındaki İstanbul'da ortaya atılmıştı. Halide Edip

(44) SELEK, Sabahattin : «Anadolu İhtilali».
(45) SELEK, Sabahattin : «Anadolu İhtilali» cilt 1, s. 58.

gibi halkın gücüne inanmıyan bazı aydınlar, mandacılık görüşünü kurtuluş hareketi kadroları arasında da yaymayı başarmışlardı. Bu görüşün İstanbul'daki temsilcileri, işgal kuvvetleri komutanlarından Amerikalı amiral Bristol ve «manda» meselesini incelemek üzere Amerika'dan gelen özel bir komisyonla bağlantıya geçerler. Komisyon üyeleri, Türkiye'de «Amerikan mandasının» kurulması için Cumhurbaşkanı Wilson'la ve Kongre üyeleriyle görüşeceklerini vaadederler.

Manda konusu, 1919 yılının Eylül ayında toplanan Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal'e açılır. Türkiye'nin ulusal bağımsızlık ve devlet egemenliği davasına taban tabana karşıt olan bu teklifi, Mustafa Kemal şiddetle reddeder. Bir süre sonra, King Krey ve General Harbord başkanlığında, Türkiye'ye gelen iki Amerikan heyeti de aynı teklifi yaparlar. Türkiye'den, Sovyet Rusya'ya saldırıya geçmesini isterler. Oysa Mustafa Kemal ve çevresindeki yakınlarının büyük çoğunluğu, Türkiye'nin siyasal bağımsızlık ve egemenliğine kavuşabilmesi için Sovyetler Birliğiyle işbirliğinin gerekli olduğuna inanıyorlardı. Sovyet Rusya'ya ve Türkiye'ye saldıran emperyalist kuvvetler aynıydı. İki komşu memleket halklarının ortak tavrıyla ancak bu emperyalist kuvvetler yenilgiye uğratılabilirdi. Amerikan mandasını kabul etmek ise, Türkiye'nin ulusal bağımsızlık davasını daha başlangıçta ölüme mahkûm etmek ve emperyalizmin ülkedeki egemenliğinin sürmesini kabullenmek demekti.

Bütün bu durumları hesaba katan Mustafa Kemal, iki komşu devlet arasında diplomatik bağlar kurmak ve yardım sağlamak için Sovyet hükümetiyle ilişkiye girdi Bu durum emperyalist devletleri son derece telâşlandırdı. Ankara Hükümetine, Sovyet Rusya ile anlaşmaktan vazgeçtiği takdirde, daha elverişli barış şartları sağlıyacaklarını vaadettiler. Öte yandan Mustafa Kemal'in etrafındaki diğer bazı gruplar da harekete geçerler. İngiliz taraftarları İngiliz hükümetiyle, Amerikan taraftarları Amerikan hükümetiyle bağlantı kurma imkanlarını ararlar. Ankara hükümetinin Dışişleri Bakanı Bekir Sami bey, Londra'da İngiltere Başbakanı Loyd George ile, Ulusal Kurtuluş Savaşından vazgeçme karşılığı daha elverişli barış şartlarının sağlanması konusunda görüşmeler yapar. Yine aym Bekir Sami bey, İtalyan ve Fransız kapitalistlerine geniş ekonomik imtiyazlar verilmesi karşılığında bu devletlerin işgal ordularının geri çekileceğine dair Fransız ve İtalyan hükümetleriyle, birer anlaşma yapar. Ancak Mustafa

Kemal ve Ankara hükümeti bu anlaşmaları tanımaz ve Bekir Sami bey istifa etmek zorunda kalır.

Bu sırada Rusya'da, emperyalist kuvvetler ve onların desteklediği karşı devrimci güçler büyük bir bozguna uğratılmıştı. Türkiye'de Ulusal Kurtuluş Savaşının kazanılmasında, bu zaferin önemli bir etkisi olmuştur.

3. Ulusal Kurtuluş Savaşında Sovyet Yardımı

Emperyalistlerin ve İstanbul'daki Padişah hükümetinin, Mustafa Kemal'le Sovyetler Birliğine karşı bir temel üzerinde anlaşmaya varmak için yürüttükleri manevralar bir sonuç vermez. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, 26 Nisan 1920 de, V.İ. Lenin'e bir mektup gönderir.

O günkü ulaşım zorluklarından dolayı mektup ancak 1 Haziran 1920 de Moskova'ya varır. Lenin'in talimatıyla Dışişleri komiseri Çiçerin üç gün sonra mektubu cevaplandırır. Cevapta, Sovyet hükümetinin, Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurmaya ve emperyalizme karşı silahlı kurtuluş savaşı veren Türk halkına gerekli yardımı yapmaya hazır olduğu bildirilmekteydi. (46)

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin ve Mustafa Kemal'in isteği üzerine, Sovyet hükümeti, kendi ekonomik durumu pek iyi olmamasına rağmen, Türkiye halkına geniş yardımlarda bulundu. Çok sayıda top, makineli tüfek, silah, cephane, iki küçük harp gemisi, uçak ve altın gönderdi. Bir kısım parayı, Sovyet hükümetiyle görüşmelerde bulunmak üzere Sovyet Rusya'ya giden Türkiye Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk başkanlığındaki heyet getirdi. Bu heyet, Moskova'da Lenin ve Sovyet hükümetinin diğer yöneticileriyle yardım konusunda görüşmelerde bulunmuş ve anlaşmaya varmıştı. «Ruslar, Türkiye'nin kalkınması için müteaddit senelerde on milyon altın ruble vermeyi taahhüt ettiler. İlk kısmı olan 500 bin altının 100 bini, Almanya'dan uçak ve saire almak için ataşemiliter Saffet Arıkan'a bırakım. 400 bin altını da tirenle Kars'a ben getirdim. Ruslar daha önce de bize iki defa para göndermişlerdi. Hatta bir seferinde yardımı getiren bir takayı, bir İngiliz torpidosu durdurmuştu. Fakat altınlar, takanın taban tahtalarına ustalıkla yerleştirilmişti. İngilizler birşey bulamadılar.» (47)

(46) Dokumenti Vneşney Politiki SSSR. cilt II. s. 554 - 555.

(47) «YÖN» dergisi. «Kurtuluş Savaşının Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk ile bir konuşma». Sayı: 85 4 aralık 1964.

Sovyet silah ve cephane yardımı Türkiye'ye, Batum, Novorosiysk ve Tuapse limanlarından denizyoluyla iletiliyordu. Türk denizcileri, padişah hükümetinin harp donanmasından kaçırdıkları gemileri bu limanlarda tamir ettirmişlerdi. Sonradan bu gemiler, Sovyet hükümetinin verdiği iki harp gemisiyle birlikte, Türkiye Cumhuriyetinin savaş donanmasının ilk çekirdeğini meydana getirecekti. Türkiye sahillerinde devriye gezen İngiliz ve Amerikan harp gemileri tarafından izlenen Türk gemileri, bir tehlike anında Sovyet limanlarına sığınıyorlardı. «Ruslar gemilerimizin, kendi karasularına girmesine müsamaha ediyorlardı. Halbuki, başka memleketlerin gemilerine karşı titiz davranıyordu. Türk denizcileri, Rusların bu hoşgörürlüğünden faydalanarak, düşmandan korunuyorlardı. O dönemde Ruslarla çok iyi komşuluk münasebetleri kurmuştuk. Özel anlaşmalarla birbirimize yardımda bulunmayı vaadetmiştik. Bu vesileyle itiraf etmek lâzımdır ki, Ruslardan çok da yardımlar görmüştük. (...) Bu gemilerimizle Rusya'nın Batum, Tuapse ve Novorosiysk limanlarından silah, top ve mühimmat ile muhtelif cins askeri eşya ve uçak parçaları nakledildi. Trabzon nakliyat kumandanlığının sadece 8 aylık kayıtlarına göre 1921 yılının Mayıs Aralık aylarında Rus limanlarından Samsun ve İnebolu limanlarına 32500 tüfek, 32344 sandık tüfek mermisi, 32 top, 28374 sandık top mermisi, 434 ağır makineli tüfek, 288 makineli tüfek mermisi taşınmıştı. Bütün nakliyatın umumi hacmi 35 000 tondan fazlaydı. Bu silahlar, Sakarya ve Dumlupınar meydan muharebelerinin ve büyük zaferin kazanılmasına amil olmuştur.» (48)

Mustafa Kemal, 21 Aralık 1920 tarihinde Sovyet hükümetine gönderdiği telgrafta, Türkiye halkının Sovyet halkına olan sevgisini dile getirir: «Kendi zincirlerini kırdıktan sonra, esaretin bütün dünya yüzünden ebediyen kaldırılması için iki yıldan fazla bir zamandan beri eşsiz bir mücadele yürüten Rus halkına, Türk halkının duyduğu hayranlık duygularını sonsuz bir memnunlukla bildiririm.» (49)

Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresinde alınan bir karar gereğince 19 Eylül 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kongresine Türkiye de bir heyetle katılır. (50) Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisi İbrahim Tali., kongrede yaptığı konuş-

(48) «Yakın Tarihimiz», cilt I, s. 27, 189.
(49) MİLLER A. F.: «Ocerki noveyşey istorii Turtsii» Moskova, 1948. s. 104.
(50) «Komünist Enternasyonali» dergisi, Nisan 1921, s. 406 - 410.

mada Anadolu hareketini ve Sovyetler Birliğiyle olan ilişkileri anlatır: «Anadolu hareketi katiyen burjuvaziye dayanan bir hareket değildir. (...) Etrafında hainler ve haydutlar dolu olduğu halde, Anadolu inkilâpçıları ve köylüleri, sadakatle bağlı oldukları inkılaplarını canla, kanla genişletmeye devam ediyorlar. Onlar artık şevk ve samimiyetle Üçüncü Enternasyonale yüzlerini çevirmişler, talihlerinin Üçüncü Enternasyonalin[1] talihine bağlı olduğuna iman ediyorlar. (...) Anadolu inkilâpçıları şundan dolayı sevinç duymaktadırlar ki, Moskova Üçüncü Enternasyonaline uzattıklar yürekten dostluk elini Moskova da aynı duygu ile kabul edip aynı samimiyetle cevap verdi. Anadolu İnkılâbının, Moskova İnkılâbının tecrübelerinden memnuniyetle istifa edeceğini, Anadolu İnkılâbının Moskova Şuralar Cumhuriyetinin esaslı akidelerini insanlığın kurtuluşunu sağlıyacak amillerden saydığını belirten Tali bey, konuşmasını şöyle bitirir: «Yoldaşlar! Bu izahlardan anlaşılıyor ki, Anadolu son nefesine kadar hürriyet ve inkılâbını müdafaaya karar vermiştir. Kendisine Şura Rusyasının uzattığı dostluk elini memnuniyet ve dürüstlükle kabul eder. Yaşasınlar, bu yolda birlikte yürüyen inkılâpçı Rusya ile inkılâpçı Anadolu ve onların dayandığı Şark İnkılâbı.» (51)

16 Mart 1921'de Moskova'da, Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyetleri Birliği ile Türkiye arasında «Dostluk ve Kardeşlik» antlaşması imzalandı. Daha sonra kasım 1921 de, Türkiye, Azerbeycan, Ermenistan, Gürcüstan ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile de aynı amaçlı antlaşmalar yaptı. Sovyet ordusunun önemli komutanlarından ve devlet görevlilerinden M.V. Frunze'nin başkanlığında bir Ukrayna heyeti Ankara'ya gelip, işgal kuvvetlerine karşı yürütülen savaşın askeri harekât planlarının hazırlanmasına yardım etti.

Kısacası Sovyetler Birliği, Türkiye'yi yeni kurulduğu ve en güç şartlar altında bulunduğu dönemde resmi olarak tanıyan ve diplomatik ilişkiler kuran ilk devlettir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik, diplomatik ve askeri yardımlar, Türkiye halkının emperyalistlere karşı verdiği ulusal kurtuluş savaşının zafere ulaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Gerici cephenin bütün karşı çıkmalarına rağmen, Mustafa Kemal'in antiemperyalist dış politikası ve Sovyet devletiyle dostluk siyaseti üstün gelmişti. 1920 yılında, bir mebusun bolşevik-

(51) CEBESOY Ali Fuat: «Moskova Hatıraları» İstanbul 1955, s. 29-31.

lerle dostluk ilişkisinin mahiyeti hakkında yönelttiği provakasyona açık bir sorusuna Mustafa Kemal şu cevabı vermiştir. «Bolşeviklerle dostluğu isteyen bizlerdik ve bunu elde ettik. Artık Sovyet Rusya ile aramızda resmi ilişkiler kurulmuştur.» (52)

19 Eylül 1921 de Sakarya zaferi nedeniyle Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal: «Biz, Rusya'nın dostuyuz. Çünkü, bizim milli haklarımızı her devletten önce tanıyan ve bu haklarımıza saygı gösteren devlet, Rusya'dır. Bu şartlar içinde Rusya, Türkiye'nin dostluğuna bugün de, yarın da, ebediyen güvenebilir.» (53) demiştir.

Ancak Mustafa Kemal'in çalışma arkadaşları ve yakın çevresi, iç politika alanında ve özellikle de Türkiye'deki işçi, sosyalist ve komünist hareketine karşı burjuva milliyetçiliği anlayışı içinde bir tavır gösterdiler. Mustafa Kemal'in Sovyetler Birliği ile dostluk siyasetini benimsemiyen burjuvazinin gerici cephesi ve onların ortakları büyük toprak sahipleri, kemalist devlet yöneticilerinin bu burjuva milliyetçisi politikasından kendi çıkarları adına ve ilerici halkçı-demokratik hareketi ezmek konusunda geniş ölçüde yararlandılar. Kemalist yöneticilerin de desteğiyle, ülkedeki ilerici işçi ve sosyalist özellikle de komünist harekete karşı saldırıya geçtiler. Böylece, kemalist burjuvazinin yanında emperyalistlere karşı savaşa katılan, ancak düşman ezildikten sonra Türkiye'nin kapitalist olmıyan yoldan gelişmesini öneren siyasi ve askeri örgütlere karşı, Ankara hükümeti sert tedbirler alma yoluna gitti. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Yeşil Ordu ve Türkiye Komünist Partisi bu sert tedbirlerin uygulandığı en önemli örgütlerdi.

4. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası

Türkiye'de, bilimsel sosyalizmi ideoloji olarak kabul eden ve Marksist-Leninist düşünceleri kitlelere yaymayı amaçlıyan ilk siyasi kuruluş, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasıdır. Partinin kurucuları Etem Nejat (daha sonra Türkiye Komünist Partisinin yöneticilerinden olan Etem Nejat, 1921 yılında Mustafa Suphi ve yoldaşlarıyla birlikte Karadenizde öldürülmüştür), Doktor Şefik Hüsnü ve Ahmet Akif gibi Türkiyedeki sosyalist hareketin önemli isimleridir.

1919 yılının Haziran ayında İstanbul'da kurulan Partinin faaliyetine, ancak 22 Eylül 1919 da resmen izin verildi.

(52) MILLER, A.F.: «Ocerki .....», Moskova 1948, s. 120.
(53) MILLER, A.F.: «Ocerki .....», s 120.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının esas çekirdeğini, Almanya'dan dönen Türk işçileri meydana getiriyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya giden üç bin kadar işçinin büyük çoğunluğu, orda devrimci işçi ve sosyalist harekete, spartaküslerin ayaklanmasına, savaşa karşı yapılan işçi gösterilerine katılmış, Hamburg'ta Berlin'de barikatlarda döğüşmüştür. Bu işçiler, Türkiye'ye döndüklerinde Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkasına girmişlerdir.

Almanya'daki bu işçiler 1918 yılında, bir işçi-sosyalist klübü kurmuşlardı. Klubün amacı, istilacı emperyalistleri Türkiye'den kovmak, işçi-köylü hükümeti kurmakdı. (54)

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının Nizamnamesinde, partinin amacı, işçilerle köylülerin hak ve çıkarlarının bilimsel sosyalizm esasları doğrultusunda korumak olarak belirtiliyordu.

Parti Programındaki temel istekler ise, işçi-köylü hükümeti kurmak; köylülere ucuz kredi sağlamak; feodalizmi, büyük toprak ağalığını kökünden yıkmak; işgününün sekiz saat olmasını sağlamakdı.

Parti, Türkiye halkının emperyalizme karşı verdiği Ulusal Kurtuluş Savaşını bütün gücüyle desteklemekte, İstanbul'da Padişah hükümetiyle mücadele etmekteydi.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası adına Doktor Şefik Hüsnü, Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderdiği bir telgrafta, Partinin kurtuluş hareketini desteklediğini belirtmiştir: «İstanbul'un şuurlu işçileri, köylü ordularının, bütün cihan proletaryasının müzaheretiyle (yardımıyla) cihan emperyalizmine karşı kazandıkları zaferi kalpten alkışlamışlardır... Bu münasebetle, İstanbul münevverleri arasında müşahade edilen irticai hareketi nefretle takbih ederiz. Terakki yolunda yapılacak mücadelede tekmil emekçi sınıfının inkılâpçılarla sonuna kadar beraber olacağını temin ederiz. Yakın âtide işçi ve çiftçilerimizi hakiki kurtuluşa mazhar edecek yegane çare olan müşterek istihsal ve mülkiyete müstenit içtimai inkılâbın husul bulacağını katiyen ümit ettiğimizi arzederiz.» (55)

---

(54) «TKP - Doğuşu, kuruluşu, gelişme yolları», s. 5 - 6.

(55) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de .....», s. 439.

Partinin yayın organları «Kurtuluş» ve «Aydınlık» (56) dergileriydi. Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'su, Doktor Şefik Hüsnü'nün çevirisiyle «Aydınlık» dergisinde yayınlanmıştı. Ayrıca Partinin yayın organlarında Marx, Engels ve Lenin'in bilimsel sosyalizmi ve sosyalist hareketle ilgili temel görüş ve eserlerini tanıtan, Büyük Ekim Devrimiyle uluslararası emekçi bayramı 1 Mayıs'ın önemini anlatan birçok yazılar çıkmıştı.

İlk sayısı Almanya'da yayınlanan «Kurtuluş» dergisi 1919 da İstanbul'da çıkarılmağa başlanmış daha sonra ise Kırşehir'de basılmıştır «Kurtuluş» ve «Aydınlık»ın yazı kadroları, Doktor Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal, Ahmet Cevat, Nazım Hikmet, Kerim Sâdi, Ali Nizami, A. Cevdet gibi Türk aydınlarından ve işçi hareketi eylemcilerinden oluşmaktaydı. Bu dergilerde, «Marx'ın yirminci asırdaki devamcısı Lenin», «Lenin kimdir, Leninizm nedir» gibi makaleler ve Lenin'in «Devlet ve İhtilal» adı eseri yayınlanmıştır. Ayrıca bir Lenin özel sayısı çıkarılmıştı. Dergide yayınlanan bir makalede Karl Marx, «İnsanlık tarihi, birçok büyük devlet adamı, büyük mütefekkir ve kurnaz diplomatlar görüp geçirmiştir Fakat bütün bunlar, istismara dayanan bir toplumun müdafaacıları ve temsilcileriydiler. Ancak, Ondokuzuncu Yüzyılda yetişen Karl Marx, tarih sahnesine yeni çıkan ve gelişmesinin henüz başlangıcında bulunan proleter sınıfının menfaatlerini ve tarihi rolünü inandırıcı bir şekilde izah etmiş ve böylece onların eline, en kuvvetli silah olan marksizmi vermiştir» diye tanımlanmaktadır.

«Aydınlık» dergisi, «Aydınlık külliyatı» adı altında kitap ve broşür yayını da yapmıştır. Özellikle, kapitalist toplumda sosyal düzen, burjuva demokrasisi, bilimsel sosyalizm, sosyalizmin gelişme yolları, Türkiye ve sosyalizm sorunu ve meslek kuruluşları gibi konularda kitaplar çıkarmıştır.

«Kurtuluş» ve «Aydınlık» dergilerinde, burjuva milliyetçiliği, turancılık gibi akımlara karşı çetin bir savaş verilmiştir.

Etem Nejat ve Doktor Şefik Hüsnü 1919 da çıkarmaya başladıkları «Kaplan» dergisinde de Marksizmle ilgili yazılar yayınlamışlardı.

---

(56) Bu dergilerin yeni harflerle de basımları yapılmıştır:
«KURTULUŞ», Anadolu Yayınları, İstanbul, 1975
«AYDINLIK, FEVKALÂDE AMELE NÜSHALARI», Katkı Yayınları, İstanbul 1975.
«AYDINLIK, FEVKALÂDE GENÇLİK NÜSHASI», Odak Yayınları, İstanbul 1976.
Ayrıca Şefik Hüsnü'nün AYDINLIK Dergisinde çıkan makaleleri de derlenmiştir: ŞEFİK HÜSNÜ, «Seçme Yazıları», Aydınlık Yayınları, Ankara 1971 (hzn.)

1919 yılının Kasım ayında toplanan işçi sendikaları kongresinde, devrimci Türk sendikalarının Uluslararası Meslek Birliklerine katılmasıyla ilgili kararın alınmasında, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının çok önemli rolü olmuştur.

Ancak Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, köylü ve işçi sınıfının hak ve çıkarlarını, bilimsel sosyalizm esaslarına göre savunmak amacıyla kurulmuş olmasına, Üçüncü Enternasyonali benimsemiş olmasına rağmen, Marksist-Leninist bir parti haline gelememiş, Türk proletaryasının siyasi örgütü olamamış, emekçi köylüler arasında yaygınlık kazanamamıştır. Ali Nizami ve Ahmet Vehbi gibi oportünistler, Parti yönetimini ele geçirip programda bir takım değişiklikler yaparak, Partinin devrimci doğrultuda çalışmalar sürdürmesini engellemişlerdir. Partide üstünlük kazanan bu oportünistlerin, programdan, toprak reformu, feodalizmin ve toprak ağalığının tasfiyesi, 8 saatlik işgünü, işçi-köylü hükümetinin kurulması gibi talepleri çıkartmaları, işçilerin partiye yüzçevirmelerine neden olmuştur.

Emperyalist işgal devletlerinin baskısıyla, Mart 1920 de Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası dağılır. Parti kadrolarındaki devrimci işçiler 1920 yılı sonunda Partiyi yeniden kurup 1925 yılına kadar faaliyetini devam ettirdiler.

Parti yapısının taşıdığı bütün kusurlara ve eksiklere rağmen, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, siyasal ve ideolojik çalışmaları açısından, Türkiye Komünist Partisinin kurulmasından önceki dönemde, Türkiye işçi ve sosyalist hareketinde son derece önemli rol oynamış, bilimsel sosyalizmi tanıtma konusunda büyük emeği geçmiştir. İstanbul'daki komünist örgüt, bu partinin kadrolarından kaynaklanmıştır. (57)

5. Yeşil Ordu

Büyük Ekim Sosyalist Devriminin etkisiyle kurulan Yeşil Ordu, komünizm ideolojisine yakın bir ideolojiyi benimsemiş askeri-siyasi bir örgüttü. Faaliyetinin ilk döneminde yönetici ve taraftarları arasında, komünist eğilimli birçok kimse vardı. Hatta birçok komünist Yeşil Orduda bizzat görev almışlardı. Ancak kısa bir süre sonra, kemalist burjuvazinin temsilcileri bu ordunun yöneticiliğini ele geçirmişlerdir.

Osmanlı ordusundan kalan birlikler, gerici Osmanlı zihniyetinin ve dini taassubun egemen olduğu nüvelerdi. Bunlardan,

(57) «YENİ ÇAĞ», Dergisi Kasım - Aralık 1964, s. 657.

yeni bir siyasal ve sosyal düzen kurmak için savaşacak, devrimci ve antiemperyalist bir cumhuriyet ordusu meydana getirmek imkansızdı. Yeni bir halk ordusunun kurulması gerekiyordu. Yeşil Ordu, çete birliklerine dayanan bu tür bir halk ordusunu gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştu. Kurucuları arasında birçok aydın, devrimci ve Mustafa Kemal'in yakın çevresinden kimseler vardı Ancak Kemalistler, Yeşil Ordu konusunda farklı görüşler ileri sürmekteydiler. Bir kısmı, Yeşil Ordunun ihtilalci bir örgüt olduğunu, Türk burjuvazisinin egemenliğini yıkmayı amaçladığını bu nedenle ortadan kaldırılması gerektiğini söylerken, bir kısmı da, geçici bir süre için, işgal kuvvetlerine karşı kullanılıp daha sonra dağıtılması gerektiği düşüncesindeydi. Ancak, aralarında bazı mebusların da bulunduğu bir kısım Kemalist eylemciler de, Yeşil Ordunun antikapitalist ve antiemperyalist görüşlerini benimsemişlerdi.

O dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde çeşitli siyasal görüşlerin temsilcileri bulunmaktaydı. Ama sayı bakımından esas ağırlık, burjuva-toprak ağaları sınıfının temsilcilerindeydi. Ancak bütün bu, Osmanlı ordusundan gelen subaylar, toprak ağaları, tüccarlar, din uleması, hacı-hoca-şeyh gibi muhafazakârların yanında ileri görüşlü, devrimci mebuslar da vardı. «Muhafazakârlar arasında, Meclisi, hilafet ve saltanat organı addedenler olduğu gibi inkılâpçılar içinde komünizme kadar varanlara, Meclisi bir ihtilal organı olarak kabul edenlere rastlamak mümkündü.» (58)

Mecliste siyasi üstünlük, Mustafa Kemal başkanlığındaki antiemperyalist, Kemalist burjuva kanadınındı.

Gerçekten de o dönemde bazı Kemalist mebuslar, Yeşil Orduya katılmış hatta komünist hareketi desteklemişlerdir. «Halk Grubu»nu kuranlar da bu mebuslardı. Ancak bunların bazıları, sırf Ekim Devrimine yakınlık duyan kitleleri Kemalist burjuva devrimine kazanabilmek için, bolşeviklik özentileriyle dolu nutuklar atmakta, beyanlarda bulunmaktaydılar. Kemalistler, gerçekte komünizme tamamen karşıydılar. Onların esas amacı, emperyalizme karşı savaşta, halk arasında bolşevizme beslenen sempatiden yararlanmaktı. Bu nedenle, bir yandan komünist ya da komünist benzeri hareketlerle işbirliği yaparken, «belirli sınırı» aşan burjuva eylemcilerine karşı da derhal gereken tedbirleri almıştır.

(58) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de.....», s. 529-530.

İlk faaliyet döneminde Yeşil Orduya egemen olan ideolojik ve siyasi eğilimler, halka dağıtılan beyannamelerde, nizamnamesinde ve programında açıkça ortaya konmuştur. Program, Yeşil Ordunun yayın organı olan ve o sırada Eskişehir'de çıkan «Yeni Dünya» (59) gazetesinde yayınlanmıştır.

Yeşil Ordu Beyannamesi

«Eski dünya nedir? Yeni dünyada neler oluyor? Eski dünya, birkaç zenginin, milyonlarca insanı esir gibi çalıştırmak, bu milyonlarca insanın açlık ve sefaletine karşı kendi rahatlarını temin etmesinden başka birşey değildir.

Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar, velhasıl ayağı ve koluyla çalışan bütün işçiler, geceyi gündüze katarak çalışır, çabalar, pek zorlukla ancak karınlarını kuru ekmekle doyurabilirler. Hasta olurlar, aç, ilâçsız kalırlar. Onlara ne ekmek veren olur ne ilâç veren ve ne de hekim getiren bulunur.

Dünyada yenen, giyilen herşeyi fukara meydana getirir. Evleri, konakları, sarayları, amele çalışarak yapar. Fakat, kendi aç, çıplak, sefil, evsiz yurtsuzdur. Aşar diye alırlar, iane diye alırlar. Zavallı köylü her türlü vergiye katlanır. Ne yolu yapılır, ne memleketi onarılır, ne çocuğu okutulur.

Fukaranın hayrına hiçbir iş görülmez. Ne davasına bakan olur, ne de kimse ona insan diye bakar. Sanki allah köylüyü, ameleyi, fukarayı, zenginlere kul köle olmak için yaratmıştır.

Ey köylüler, fukaralar, ey çalışkan çiftçiler, namuslu ırgatlar ve ameleler, gözlerinizi açınız, etrafınıza dikkatle bakınız! Etrafınızda bulunan beyler, paşalar, ağalar kimlerdir, bilir misiniz? Onlar da sizler gibi insandır. Allahın indinde aranızda hiçbir fark yoktur. Allah, insanları hep eşit yaratmıştır. Sizi fukara yapan, cahil bırakan bu zalim adamların şerrinden kurtulmak için başınızı biraz kaldırın, sesinizi yükseltin, onlardan korkmayın! Onlar, kendi kendilerine kalınca size birşey yapamazlar. Rusyadan gelen haberlerden, Rusyada ve Azerbeycandaki çiftçi ve askerin yaptığı işleri herkes yavaş yavaş öğreniyor. Onlar, yeni bir dünya yapıyorlar. Eski idareleri, eski hükümetleri tamamen değiştirmişler. Yeni idare, yeni hükümetler kuruyorlar. Yeni dünya bambaşka oluyor. Yeni dünyada hükümet hep fukaraların eline geçti. Hükümet adamlarını fukara seçiyor. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin,

(59) «YENİ DÜNYA» (Seçmeler), Kaktı Yayınları, İstanbul 1976.

fakir, büyük, küçük, bey, paşa hep eşit oldu. Rütbeler hep lağvoldu.

Bütün insanlar kardeş ve arkadaş gibi çalışıyor. Dövmek, sövmek gibi şeyler ortadan kalktı. İnsanlar, hep kardeş ve arkadaş oldu. Asker, askerliğini ve vazifesini biliyor. Zabitten ne emir alıyorsa derhal ifa ediyor. Çünkü o emrin ifası vazifedir. Zabitin vazifesi söylemek, askerin de yapmaktır.

İşte o kadar... Vazifesini yapmayan kim olursa olsun, mutlaka şiddetle cezalandırılıyor. Mal, mülk sahibi olmak ta yasak olduğu için rüşvet, anafor, hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık kâmilen ortadan kalkmıştır. Herkes insanlığı anlamış, herkes birbirine eşit olmuş. Biz de böyle yapacağız, böyle olacağız. Biz de bu yolda yürüyoruz.» (60)

Yeşil Ordu Nizamnamesinin en önemli ana maddeleri ise şöyleydi :

«1. Türkiye Yeşil Ordu Teşkilâtı, Avrupa emperyalizminin hulûl ve istila siyasetini Asya'dan kovmak üzere kurulmuş bir mücadele teşkilatıdır.

2. Yeşil Ordu umum Türkiye'den her nevi emperyalizm cereyanlarını ve sermayelerin haksız tagallüp ve tahakkümlerini ortadan kaldırmakta tereddüt etmez.

3. Yeşil Ordu, arazi ve umumi servetten bütün halkın, ancak zati saileri, maddi ve manevi kabiliyetleri nisbetinde faydalanmasını temine çalışır.

4. Su, hava, ışık ve hararet gibi hayati menfaatlerden sayılan ve umumi olan toprağın devletçe idaresini ve halkın parasız ortak emeğine bırakılmasını, esaslı ıslahattan biri sayar.

5. Menkul ve servet sağlıyan sermayelerden meydana gelecek faydanın bazı kişilere ve bazı ailelere değil, bütün vatandaşlar arasında bölüştürülmesi için, devletin bütün iktisadi hayata karışmasına taraftardır.

7. Yeşil Ordu, cemiyet hayatında halk hükümetini ve tam bir iştirak-ı mesai usulünü kabul eder.

8. Yeşil Ordu, harp ve askerlikten, kuvvetin kaynak olduğu temellük hakkı davalarından nefret eder. Muharebe ve mücadeleyi, ancak, bu davalara mani olmak için emperyalizmi yok edinceye kadar haklı görebilir.

9. Yeşil Ordu, yığılmış veya miras kalmış altınların gölgesinde daima âmir ve mütehakkim yaşayan azınlıklara karşılık, za-

(60) «YAKIN TARİHİMİZ» Dergisi, cilt I, s. 71.

ruri ihtiyaçlarını bile temin edemiyecek mütemadiyen azınlıklar hesabına çalışan esir insanların teşkil edeceği çoğunluğun ordusudur; hedef, bu çoğunluğun refah ve saadeti, hürriyet ve selâmetidir.

10. Yeşil Ordu, yalnız vücut ve kafa emeğinin karşılığı ile yaşayan çiftçi, amele, hademe ve memur gibi insanlığın gerçek çalışır ve faydalı kısmını, teşkilâtının en sağlam unsurları olarak bilir.

12. Yeşil Ordu, aile hayatına saygı besler.

17. Yeşil Ordu, en ağır cürmü emperyalizm olarak telâkki ve idam cezasını yalnız bunun taraftarları hakkında haklı bir karşılık olarak kabul eder.

19. Yeşil Ordu, Kızıl inkılâp ordularının samimi bir kardeşlikle bağlısı ve müttefiğidir.

20. Yeşil Ordunun fârik alâmeti yeşil bayraktır. İslâm kardeşliği bu bayrak altında kurulmuştur. İnsanlar arasında kızıl ve yeşil bayrakların birliği, mesut inkılâba ve gerçek saadete yönelen çalışmaları tamamlıyacaktır.

26. Yeşil Ordu teşkilatına mensup olup da emperyalizm lehinde gayemize hıyanet eden derhal idam olunur.» (61)

Yeşil Ordunun yayın organı olan «Yeni Dünya» gazetesinin alt başlığı, «Türkiye Komünist Gazetesidir/Cumartesi gününden maadâ hergün neşrolunur.» şeklindeydi. Birçok kimse «Yeni Dünya»yı Bolşevik gazetesi saymaktaydı. (62)

Yeşil Ordunun özellikle ilk dönemine ait belgelerde ve faaliyetinde, bu örgütün devrimci bir öz taşıdığını gösteren antiemperyalizm, sömürgeciliğe düşmanlık, Ekim Devrimine ve Kızıl Orduya duyulan sempati, antikapitalizm, bolşevizme yandaşlık ve antifeodalizm gibi, özellikler vardır. Ancak, bütün bu devrimci görüntülere rağmen, Yeşil Ordu, herşeyden önce köylü sınıfının bir örgütü olduğu, yönetimde proletarya sınıfı bulunmadığı için, emekçilerin sınıf örgütü olma niteliğini kazanamadı. Kaldı ki, burjuva milliyetçiliğinin etkisinden de tamamen kurtulamamıştı, Türkiye'de yaşıyan azınlık halklara karşı şöven bir tavır içindeydi. Yeşil Ordunun komünizm anlayışı, «islâmcı komünizm» vaazlarını andırmaktaydı. Programında müslümanlık, toplumda eşitlik sağlıyan bir «sosyalizm ve komünizm dini» olarak tanımlanmakta, Nizamnamesinde, «İslâm kardeşliğinden» sözedilmek-

(61) - «YAKIN TARİHİMİZ» Dergisi, İstanbul 1962, cilt 1, s. 107.
(62) - «YENİ ÇAĞ» Dergisi, Kasım - Aralık 1964, s. 658.

tedir. İşçi sınıfının hareket içindeki rolünü küçümseyen Yeşil Ordu, işçi sınıfının öncülüğünde, işçi sınıfıyla diğer emekçiler arasında belli bir ittifak kurulması konusunda çaba harcamaz.

Kısa bir süre sonra Yeşil Ordu'nun yönetimini ele geçiren Kemalist burjuvazi, örgütün başına kendi adamlarını geçirir. Antiemperyalist antifeodal ve antikapitalist şiarları ve emekçi halk yığınlarının çıkarlarını korumak için yürüttüğü mücadele, Yeşil Orduya epey bir taraftar kazandırmıştı. Kendisine bağlı silahlı müfrezeler ve çeteler, işgal ordularını ve emperyalistlerle İstanbul hükümetinin silahlandırdığı karşı devrimci güçleri bozguna uğratmışlardı. Eskişehir, Kütahya ve Batı ve Güney Batı Anadolunun büyük bir kısmı Yeşil Ordunun denetimine geçmişti.

Yeşil Ordunun emekçi halk yığınları arasındaki itibarının artması, ulusal kurtuluş hareketinin burjuva yöneticilerini endişelendirmekteydi. Yeşil Ordunun yönetimine soktukları burjuva ajanları çete birliklerini denetim altına alamayınca, Mustafa Kemal Paşa ve yardımcıları İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa ve ordunun diğer yüksek rütbeli kumandanları ve Kemalistlerin Yeşil Ordu içindeki temsilcileri, Yeşil Orduyu dağıtma kararı alırlar.

«Yeşil Ordu, siyasi ve askeri bir teşkilattı. Faydalı görüldüğü için, ilk zamanlarda faaliyetine müsaade edildi. Lâkin sonradan bu teşkilat, gizli çalışmaya başladı.» (63)

Mustafa Kemal 1927 yılında Büyük Millet Meclisinde verdiği uzun nutukta Yeşil Ordu hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

«Orduyu zihniyete göre şuurlu bir hale getirmek, o günlerin şeraiti içinde pek müşkül olacağı zehabı vardı... Ben, bir taraftan ordumuzu ihya ve takviye esbabına tevessül ederken, teşekkül etmiş bulunan milli müfrezelerden de, her türlü mahzurlarına rağmen, her yerde bizzarur âzami istifadeye çalışmakta idim... Şüphesiz istihdamları zaruri olan millî müfrezelerin, güzide ve şuurlu kimselerden terkip edilmesi şayanı arzu idi.

«Yeşil Ordunun ilk müteşebbisleri meyanında bulunan yakın arkadaşlar, mahza bana yardım maksadıyla ve beni ayrıca yormamak fikriyle, kendileri teşebbüsü alarak faaliyette bulunmayı münasip görmüşler. Bana yalnız, nâfi bir iş yapacaklarını söyleyerek, basit bir tarzda bu teşebbüslerinden bahsetmişlerdi. Ben, cidden çok meşgul olduğum için, arkadaşların bu teşebbüsleriyle uzunca bir zaman alakadar olmadım. Yeşil Ordu teşkilatı, bir

(63) KARAL, Enver Ziya: «Türkiye Cumhuriyeti Tarihi», İstanbul 1945, s. 49.

nevi hafi bir teşkilat mahiyetinde teessüs ve oldukça tevessü etmiş. Kâtibi umumisi Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki heyet-i idaresi, ciddi ve esaslı faaliyet sarf etmişler. Matbu nizamnameleri ve muvazzaf memurları her tarafa gönderilmiş. Yalnız, bir noktayı da işaret etmeliyim ki, Yeşil Ordu teşkilatıyla iştigal edenler, işin benim malumat ve muvafakatim ve arzum dahilinde olduğunu söylediklerinden, her tarafta, benim namıma teşkilatı tevsi ve takviyeye çalışanlar çoğalmış. Tatbik edilmekte olan teşkilat, sadece milli müfrezeler vücuda getirmek gibi mahdut bir sahadan çıkmış, çok umumi bir gayeye tevecc'üh eylemiş... Bu hafi cemiyet hakkında tetkikatta bulundum. Bu cemiyetin, mızır bir şekil ve mahiyet aldığına kaani oldum. Derekap lâğvı cihetini düşündüm. Nokta-i nazarımı söyledim, icabını yaptılar.» (64)

Yeşil Orduyu dağıtma kararı alan Türk burjuvazisi derhal harekete geçti. Ordunun önemli bir kısmı, 1921 yılının ocak ayında cepheden çekilip, çete birliklerinin üzerine gönderildi. İsmet Paşa ile Refet Beyin komutasındaki iki piyade tümeniyle sekiz süvari alayı, Kütahya dolaylarında çeteleri bozguna uğratırlar. Burjuvazi tarafından Yeşil Ordunun yönetimine sokulan ve bu teşkilatı içinden çökerten ajanlar, bu bozgunda en büyük rolü oynamışlardır. Bu ajanlar, Yeşil Ordunun ilk Nizamname ve Programına tamamen ters yeni nizamname ve programlar hazırlayıp, kendi amaçlarına uygun beyannameler dağıtmaktaydı, en önemli kilit noktalarını ele geçirdiklerinden, teşkilatı istedikleri gibi kullanmaktaydılar. Teşkilat merkezine sokulan Kemalistlerin çoğu mebustu, hatta aralarında bakanlar da vardı. Maliye Bakanı Hakkı Behiç, Sağlık Bakanı Doktor Adnan (Adıvar), Yunus Nadi, Muhittin Baha (Pars) bunlar arasındaydı. Bu kadro «Yeni Dünya» gazetesini de ele geçirmişti.

Çerkes Etem, ise bir çok yerde Ankara'yı ele geçireceğini, Mustafa Kemal'i Büyük Millet Meclisi önünde darağacında sallandıracağını ve onun yerine geçeceğini söylüyordu. (65)

Mustafa Kemal, Çerkes Etem ile biraraya gelip görüştü, daha sonra İsmet Paşa ve diğer yardımcılarının başkanlığında ona heyetler gönderdi. Ancak Çerkes Etem'le anlaşmanın olanaksız olduğunu anladıktan sonra, onu ve grubunu dağıtma kararını aldı. Emperyalistlerin Anadoluya çıkarttıkları Yunan kuvvetleri

(64) ATATÜRK, Kemal: «Nutuk» cilt II, İstanbul 1961, s. 467 - 471.
(65) ATATÜRK, Kemal: «Nutuk», Cilt 2, İstanbul 1961, s. 470.

Ankara'ya kadar yaklaşmışlardı. Ulusal Kurtuluş Savaşının en kritik günleriydi. İşte böyle bir sırada Çerkes Etem, ulusal kurtuluş hareketi için büyük bir tehlike olmuştu. (66) Ancak, Kemalist ordu, Çerkes Etem kuvvetlerini ezdikten sonra, Yeşil Ordunun öteki birlik ve çetelerini de dağıttı. Çerkes Etem, Yeşil Ordunun ortadan kaldırılması için bir bahane olmuştu. Yeşil Ordunun müfreze ve çetelerinde kahramanca savaşan mücahitlerin yokedilmesini haklı göstermek için Türk burjuvazisi, bugün hala, Yeşil Ordu içindeki kendi ajanı Çerkes Etem'in hıyanetini öne sürmektedir.

6. Sahte Komünist Partisi

Türk burjuvazisi, komünist düşüncelerin asker, işçi, köylü ve aydınların arasında yayılmasını önlemek için, müfreze ve çetelere karşı askeri harekata geçmeden önce, kaleyi içerden ele geçirmek yollarına da gitmiştir.

Emperyalist işgal ordularına karşı savaşan askerler, halk yığınları, emekçi köylüler, işçiler ve yurtseverler aydınlar arasında bolşeviklik büyük ilgi toplamakta, birleşik ve güçlü bir komünist partisi kurulması için koşullar olgunlaşmaktaydı. Bu durumu endişeyle izliyen burjuvazi, sahte bir komünist partisi kur-

---

(66) Şişmanov. Çerkez Ethem hakkında Kemalist kaynaklara dayanarak yorumda bulunmaktadır ve Çerkes Ethem'i suçlarken abartmalı bir sertlik içindedir: «Yeşil Orduya en büyük kötülük Çerkez Ethem'den gelmişti. Büyük Millet Meclisinde mebus olan iki kardeşi de, Reşit ve Tevfik, Yeşil Ordu içinde parçalayıcı rol oynamışlardır. Yeşil Ordu birliklerinden bazılarının yönetimini ele geçiren Çerkes Ethem, bir süre sonra ülkeye giren düşman işgal kuvvetleriyle savaşmayı bırakıp Mustafa Kemal'e cephe aldı, Türkiye'nin lideri olma hülyasına kapıldı... Yeşil Ordunun devrimci özünü kaybetmiyen müfreze ve çeteleri, Çerkes Ethem'in maceracı emellerini desteklememiş, işgal ordularına ve padişah kuvvetlerine karşı, Mustafa Kemal ve kemalist ordunun yanında yeralmışlardır. Yalnız kalan Ethem ve adamlarını bozguna uğratmak kolay oldu. İstilacı Yunanlılara sığınan hainler, layık oldukları yeri bulmuşlardır.» Şişmanov'un kitabının çıktığı tarihten onüç yıl sonra, bugün, Çerkes Ethem, belgelerin ışığında ve devrimci mirasa sahip çıkma açısından daha farklı değerlendirilmektedir. Aslında, kemalist yöneticiler için o günlerde önemli olan Çerkes Ethem'in şahsı değil, Yeşil Ordu mensuplarının bütün ideolojik bilgisizliklerine rağmen, ne ölçüde sola kayacağı belli olmayan, Türkiye'de partileşen solla M. Suphi'nin Türkiye'ye dönmesi sözkonusuydu. Ankara'da ise Halk İştirakiyun Fırkası kurulmuştu/ kaynaşması sözkonusu olan ve bolşevizme sempati besleyen gerilla (çete) hareketinin tasfiyesi ve kendi denetimleri altında düzenli bir ordunun kurulmasıydı. (hzn.)

ma kararı alır. (67) Burjuvazinin amacı, kurduracağı bu sahte parti kanalıyla, memlekette gittikçe yaygınlık kazanan komünist hareketi kendi denetimi altına almaktı. Derhal girişimlere başlanır. İlgililere mektuplar yazılır. Halka dağıtılan beyannamelerde, Yeşil Ordunun Komünist Partiyle birleştiği bildirilir, müfreze ve çetelerdeki savaşçılar, ilerici aydınlar ve emekçiler partiye katılmaya çağrılır. Yeşil Ordunun yönetimine sızan, Yunus Nadi, Adnan Adıvar, Tevfik Rüştü Aras gibi kemalistler bu sahte komünist partisinin kurucuları arasındaydı.

Mustafa Kemal'in Ali Fuat ve diğer yakınlarıyla olan yazışmalarında, Kemalist burjuvazinin, bu sahte partiyi kurdurmadaki amacı açıkca görülmektedir.

Mustafa Kemal, Ali Fuat'a gönderdiği 31 ekim 1920 tarihli «acele ve gizli» şifreli mektupta, Türkiye'de hızla yayılmakta olan komünist etkilenmenin denetim altına alınması gerektiğini bildirmekteydi. Mustafa Kemal'e göre en uygun tedbir danışıklı bir komünist partisinin kurulmasıydı. Bu partinin merkez komitesine en yakın arkadaşlarını seçmişti: Fevzi Paşa (Çakmak), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kâzım Paşa (Karabekir), İsmet Paşa (İnönü) ve Refet Paşa (Bele). merkez komitesinin «gizli âzaları» ve esas yöneticileri olacaklardı. Ordunun en sıkı bir disiplin altında tutulması gerektiğini bir kere daha hatırlatan Mustafa Kemal, mektubuna şu cümleyle son vermekteydi: «Komünizm cereyanı, nihayet ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır.»

Mustafa Kemal, yine aynı mektubunda, sahte komünist partisi genel sekreterliğine Hakkı Behiç beyin getirildiğini de haber vermekteydi.

Merkez komitesinin gizli üyesi Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında, bu sahte komünist partisinin amacının, ülkede yayılan komünist harekete, Kemalistlerin çıkarlarına uygun bir yön vermek ve hareketi Kemalist burjuvazinin elinde bir oyuncak haline sokmak olduğunu söyler. (68)

Sahte Komünist Partisinin Mart 1920 de, bazı siyasî endişelerden ötürü, Mustafa Kemal'in direktifiyle kurulduğu açıklık kazanmıştır. (69)

---

(67) Burjuvazi başka birçok ülkede de, kimi zaman bu tür manevralara başvurmuştur. Örneğin, Abdülkerim Kasım Irak'ta gerçekleşen antiemperyalist devrimden sonra, kendi denetiminde sahte bir komünist partisi kurmayı denemiş, ancak yönetici tayin etmekten başka birşey yapamamıştır.

(68) CEBESOY, Ali Fuat: «Mücadele Hatıraları», İstanbul 1955, s. 509-510.

(69) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de.....»,

Sahte Komünist Partisinin yöneticileri, partiyi Üçüncü Enternasyonal'e sokmaya bile kalkmışlar, bu iş için, Tevfik Rüştü'yü Moskova'ya göndermişlerdi. Ancak bir sonuç elde edemezler, sahte komünist partisi ne Üçüncü Enternasyonal'e alınır ne de komünist partisi olarak tanınır. Yeşil Ordunun devrimci kanadı da bu partiye girmez. Atatürk döneminin değişmez dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras, kendisiyle yapılan bir konuşmada, sahte komünist partisinin temsilcisi olarak Moskova'ya gidişi ile ilgili bir soruyu şöyle cevaplandırmıştır:

«O zamanlar Kastamonu İstiklal Mahkemesi azasıydım. Yusuf Kemal Tengirşenk'in başkanlığında bir heyet Moskova'ya gidecekti. Atatürk, beni acele olarak Ankara'ya çağırttı ve bu heyete katılmamı istedi. Şu izahatı verdi: 'Bir komünist partisi kurulmasını emrettim. Ben partiye dahil değilim. İsmet Paşa, Ali Fuat ve Fevzi Paşa dahildirler.' Kurtuluş Harbinin başlangıcında zayıftık. Halife taraftarlarıyla Enverciler de bize karşıydılar. Batılı devletler bize hayat hakkı tanımıyorlardı. Atatürk şöyle diyordu: 'Eski dünya bizi tanımazsa, biz de komünistlerle birleşir, kurulmakta olan yeni dünyada yerimizi alırız...' Bundan sonra Atatürk bana şu talimatı verdi: 'Komünist Partisine istersen gir, istersen girme. Fakat git ve görüş.' Moskova yolunda Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla görüştüm. Dedim ki: 'Kars'ta kalın, dönüşümü bekleyin. Sizi Ankara'ya kabul etmeyecekler. Çünkü Ankara'da komünist biziz.' Moskova'da bir ay kaldım. Komintern'le müzakerelerde bulundum. Fakat Komintern, Mustafa Suphi'yi tercih etti. Orada çetin bir mücadele yaptım. Suphi Beyin grubu aleyhinde gazetelerde yazılar yazdım. Fakat bize, gerçek komünist partisi olmadığımızı söylediler. Komintern'e kabul edilmedik. Bu yüzden Atatürk, geri dönmemi emretti, ben de döndüm.» (70)

7. Yeşil Ordu ve Türkiye Halk İştirakiyun (Komünist) Fırkası Hakkında Açılan Dava

Sahte Komünist Partisini kuranlar, bu işten umdukları faydayı elde edemediler. Komünist hareketin hiçbir eylemcisi ve sempatizanı, «kemalist komünistler»e katılmadı. Onların bu manevralarına gerçek Türkiye İştirakiyun (Komünist) Fırkasını kurmakla cevap verdiler. Sahte partiyle olan ayrılığını belirtmek için de adının başına bir «Halk» sözcüğü eklediler. Yeşil Ordu-

(70) «YÖN» Dergisi, 30 Ekim 1964, «Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Anlatıyor».

nun devrimci kanadının büyük bir kısmı Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına girmişti. Parti, emperyalist istila ordularına karşı verilen savaşta, Mustafa Kemal'in yanında yeralmıştı. Ancak burjuva yöneticiler, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını da kapatma kararı alırlar. Partiye giren Yeşil Ordu mensupları ve Parti yöneticileri hakkında dava açılır. Tutuklananlar arasında, komünist hareketle işbirliği yapan bazı Kemalistler de vardı. Siyasi inançlarında kararsız olan bu Kemalistler, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ile Kemalist hareket arasında tereddüt geçirmelerine rağmen, hıyanetle suçlanmış ve parti ilerigelenleriyle birlikte sanık sandalyesine oturtulmuşlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin eski İçişleri bakanlarından, Tokat mebusu Nazım Bey de bu sanıklar arasındaydı. Davaya, 1921 yılının Nisan ve Mayıs aylarında bakıldı.

Nazım Bey, Ankara İstiklal Mahkemesindeki sorgusu sırasında, Yeşil Ordu genel merkezinin çalışmaları ve bu merkezle Kemalist yöneticiler arasındaki ilişkiler hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: (71)

«Mahkeme Başkanı - Ankara'da bir «Yeşil Ordu Cemiyeti» kurulmuş, zatıâliniz de bu cemiyetin umumi merkezi âzasından bulunuyormuşsunuz. Bu cemiyetin kuruluş maksadı nedir ve zâtıaliniz bu cemiyette ne vazifede bulundunuz?

«Nazım Bey — Bu cemiyet, Avrupa emperyalizmiyle mücadele cemiyetidir. Bendeniz de âzadan bulunuyorum. Aynı zamanda umumi kâtip (genel sekreter) seçildim.

«M.B. — Umumi merkezdeki âza arkadaşlarınız kaç kişiydiler ve isimleri nedir?

«N.B. — Hepsi de milletvekili olan Şeyh Servet Efendi, Doktor Adnan bey, Hakkı Behiç Bey, Eyüp Sabri bey, Yunus Nadi bey, Hüsrev Sami bey, İbrahim Süreyya Bey, Çerkes Reşit Bey, Sırrı Bey, Doktor Mustafa Bey, Hamdi Bey, Muhittin Baha Bey, bendeniz... Şimdi hatırıma gelen işte bunlar.

«M.B. — Ankara'da merkez teşkilatını kim yaptı ve Ankara merkezi kimlerden müteşekkildi?

«N.B. — Ankara'da bir heyet-i merkeziye teşkilini umumi merkez kararlaştırdı ve bu işe Hüsrev Sami Beyi memur etti.

(71) «YAKIN TARİHİMİZ», Cilt 1, s. 69-71, 101-104, 132-135, 172-174, 233-235, 281-289, 297-298.

Sonradan anladık ki, Baytar Salih Beyle (72) bazı kimseler, bu teşkilatı daha evvelden yapmışlardır.

Nazım Bey bundan sonra Yeşil Ordunun Eskişehir teşkilatı hakkında açıklamalar yapmış, bu teşkilatın bazı üyelerinin «bolşeviklik lehinde» konuştuklarını söylemiştir.

Hükümetten izin almadan böyle bir cemiyet kurmanın ve memleket içinde teşkilatlandırmanın kanunlara aykırı olduğunu söyliyen ve bu konuda bir açıklama isteyen mahkeme başkanının sorusunu Nazım Bey şöyle cevaplandırmıştır:

«N.B. — Biraz evvel arzettiğim gibi, «Yeşil Ordu», ondördü Büyük Millet Meclisi âzasından olmak üzere, en seçkin ve aydın kimselerden teşekkül etmiştir. Bunlara o vakit Maliye vekili olan Hakkı Behiç ve Sıhhıye vekili olan Doktor Adnan Beyefendiler de dahildi..

Nazım Bey, Yeşil Ordu Cemiyetinin merkeziyle Mustafa Kemal arasındaki ilişkilerle ilgili bir soruya da şu cevabı vermiştir:

«N.B. — Umumi merkez, Yeşil Ordu için iş taksimi yaparken, Hakkı Behiç Beyle Adnan Beyi hükümetle ve bilhassa hükümet reisi Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle temasa memur etmişti.»

Nazım Bey bundan sonra, Hakkı Behiç ve Adnan Beylerin, Yeşil Ordu konusunda Mustafa Kemal'le yaptıkları görüşmeler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal'in en yakın adamlarından Muhittin Baha ve Yunus Nadi Beylerle, Yeşil Ordunun dağıtılması konusunu incelediğini söylemiş, kendisinin de Mustafa Kemal'le görüştüğünü eklemiştir.

«N.B. — Umumi merkezde benimle Yunus Nadi'nin, Reis Paşa hazretlerini (Mustafa Kemal) ziyaret edip, kendisiyle temas etmemiz kararlaştırıldı. Biz, bu suretle Reis Paşa ile iki defa görüştük ve kendisiyle anlaştık. Hatta bu temasların birinde Hakkı Behiç Bey de tesadüfen bulundu. Etem'in (Çerkes Etem) Yeşil Orduya girmesinin kendi tensibiyle olduğunu itiraf etti. Gene o gün Hakkı Behiç Beyin, tetkiklerde bulunmak üzere, Yeşil Ordu namına Moskova'ya gitmesi tensip olundu.»

Mahkeme Başkanı, Yeşil Ordunun hükümetten izinsiz olarak kurulduğu konusunda ısrar edince, Nazım Bey şöyle demiştir:

«N.B. — Bir şey arzedeyim: Komünist Partisi (Sahte parti), burada teşekkül etiği zaman Dahiliye Vekâletinden vilayetlere bir tamim yazılmış ve bunda 'Komünist Partisi resmen teşekkül etti

(72) Baytar Salih Hacıoğlu, Türkiye Halk İştirakiyun fırkasının kurucularındandır.

ve Yeşil Ordu Komünist Partisi haline geldi' denmiştir. Bu resmi tamim de gösteriyor ki, Yeşil Ordudan hükümetin haberi vardır.»

Nazım Bey, hükümetten izin alınmamasının nedenini şöyle açıklamaktadır:

«N.B. — Hükümete böyle beyanname verip resmen ortaya çıkmanın, Avrupalıların üzerimize pek fena hücumlarını çekeceği düşünüldü. Bu suretle beyanname verilmemesi fikrini en çok umumi merkezde bulunan iki bakan arkadaşımız izah ve müdafaa etiler. Biz de bittabii, bu düşünceyi akla yakın bulduk... Bir kere, umumi merkezimizde Maliye ve Sıhhiye vekilleri gibi iki hükümet azasının bulunuşu da gösterir ki, umumi merkez, hükümetle tesanüt halindedir... Yalnız şu kadar arzedeyim ki, bu gizlilik hükümete karşı değil, sosyal inkılaplardan kuşkulandığı bilinen emperyalist Avrupaya karşıdır... Verdiğim ifadelerden de açıkca anlaşılıyor ki, Yeşil Ordu Garp emperyalizmine karşı bir mücadele teşkilatıydı. Büyük Millet Meclisinin de çalışma hedefi budur. Yeşil Ordu umumi merkezi, hepsi Büyük Millet Meclisi âzasından olmak üzere ondört zattan müteşekkildi ve hepsi hükümetin siyasetine hakkıyla vakıf ve müzahir kimselerdi. Fazla olarak, içlerinde Maliye, Sıhhiye ve Dahiliye olmak üzere üç de nüfuzlu hükümet âzası vardı. Böyle ki, heyet mızır ve hükümetten gizli sayılabilir mi?»

«Aynı zamanda Yeşil Ordu ve Komünist Partisi (sahte parti) umumi merkezine de dahil olan Doktor Adnan Beyin imzasıyla, Komünist partisinin kuruluşundan sonra - Dahiliye Vekaleti makamından bir resmi tamim vardır ki, meali şudur: «Türkiye Komünist Partisi (sahte parti) hazırlıklarını tamamlıyarak resmen kurulmuştur. Ve Yeşil Ordu tamamiyle Komünist Partisi haline gelmiştir.

«Komünizmin gayesi dünyada birdir. Komünistler bütün dünyada birbirlerine yardımcıdırlar. Bizim karşımızda bugün bir tek düşman mevcuttur ki, doğrudan doğruya Garp emperyalizminin şer ve şekavet âletidir. Biz, Halk İstirakiyun Fırkası, Komünist Partisi, bilmem ne partisi, hepimiz onunla çarpışıyoruz. Bu partilere, Rusya, hatta İtalya, hatta Fransız komünistlerinden yardım gelirse, bunu şerre, şekavete ve fesada mı hamledeceğiz? Keşke bütün dünya komünistleri bize el uzatsalar ve yardım etseler de, biz de yalnız Garbın değil, bütün insanlığın şekavet ocağı olan emperyalizmin yıkılmasına hizmet edebilseydik.

«Büyük Millet Meclisi bugün garp emperyalizmiyle döğüşüyor. Halk İştirakiyun Fırkasının çalışma hedefi de odur. Şu halde hükümeti devirmek fikri nereden çıkıyor?

Halk İştirakiyun Fırkasının, emperyalizme karşı savaşta Ankara Hükümetini desteklediğini belirten Nazım Bey, şöyle devam eder.

«N.B. — Komünist Partisiyle Yeşil Ordu Cemiyetinin birleşmesi ve Yeşil Ordunun Halk İştirakiyun Fırkası haline gelişi ise, resmî ruhsatla vuku bulmuş olduğundan, kanunidir ve memleket için hayırlı olmuştur. Benim ise, bu teşkilattan evvel Komünist Partisiyle hiçbir alakam yoktu.

Yeşil Ordu Cemiyetinin ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının kurucularından, Ankara Devlet Hastanesi müdürü, veteriner binbaşı Salih Hacıoğlu, mahkemede verdiği ifadesinde, Yeşil Ordu ve Halk İştirakiyun Fırkasının, Ankara hükümetini devirmeyi amaçladığına dair iddiaların asılsız olduğunu delilleriyle ispat etmiş, ve emperyalistlerle Türk burjuvazisinin Yeşil Ordu içindeki ajanları Çerkes Etem'in ihanetini anlatmış:

— Ne benim, ne de arkadaşlarımın, Etem'in hükümeti devirme teşebbüsüyle hiçbir alâkamız yoktur, demiştir.

9 Mayıs 1921 de açıklanan mahkeme kararına göre, Salih Hacıoğlu, Tokat mebusu Nazım Bey ve Matbuat Müdürlüğü memurlarından Zinetullah Nevşiran onbeşer yıl ağır hapis cezasına, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kurucularından Affan Hikmet ve diğer bazı sanıklar da çeşitli hapis cezalarına mâhkum olmuşlardır. Kemalistlere bağlılıklarını ispat eden bazı sanıklar ise serbest bırakılmışlardı.

Sırf Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını karalamak ve sahte delillerle suçlamak için sanık sandalyesine oturtulan, Yeşil Ordu Cemiyetinin merkezine sızan burjuva yöneticiler de, mahkemenin sonunda beraat etmişlerdi.

Ankara İstiklal Mahkemesi, aynı zamanda hem Yeşil Orduda hem de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasında yönetici durumunda olan sanıklara ölüm cezası vermekten çekinmiştir. Bu, 28 ocak 1921 de Mustafa Suphi ve arkadaşlarının hunharca öldürülmeleri olayında olduğu gibi, ordu içinde ve halk yığınları arasında, Kemalistlerin istemediği bir galeyana ve tepkilere yol açabilirdi.

«— Türk burjuvazisi, bu kanlı hıyaneti halktan gizlemeye çalıştıysa da, muvaffak olamadı. Bu cinayet, yıldırım hızıyla halk arasında yayıldı. Türk burjuvazisi, Komünist Partisini can düş-

manı sayıyordu. Bu yüzden, hem memleket içindeki, hem de yurt dışındaki Türk komünist önderlerini mahvedip, komünizm akımını daha ana rahmindeyken boğmak için alçakca planlar hazırlamıştı. Bunu biz, mahkememiz devam ederken anladık. 28 Ocak 1921 hıyaneti işçiler ve köylüler arasında o derecede şiddetli bir aksi tesir yarattı ki, Ankara İstiklal Mahkemesi, altı ay süren dava sonucunda, 9 mayıs 1921 de bizlere ölüm cezası vermeye cesaret edemedi, on-onbeşer yıl hapis cezasına mahkum etmek zorunda kaldı. Bizleri, muhtelif hapishanelere gönderdi. Ağır işkencelere rağmen, Anadoludaki komünist teşkilatlar çalışmalarına devam ettiler.» (73)

(73) Affan Hikmet'in, 1957 yılında Bakû'de «Yeni Işık» gazetesi yazarlarından Ali Hulusiyev'le yaptığı konuşmadan alınmıştır.

Yedinci Bölüm

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN DOĞUŞU

1. İstanbul'da oluşan ilk komünist çevre ve gruplar

Türkiye işçi sınıfının, emekçi köylülerin, ilerici aydınların, kısaca, bütün emekçi Türkiye halkının öz partisi olarak kurulan Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'deki ilk Marksist-Leninist partidir.

Partinin kurulduğu günlerde Türkiye, emperyalist ülkelerin işgali altındaydı, İstanbul ve civarı, İngiliz, Fransız, İtalyan kuvvetlerinin; İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Aydın, Denizli, Afyonkarahisar, Eskişehir yani Batı Anadolu ve Orta Anadolunun bir kısmı ve Trakya, emperyalistlerin silahlandırdığı Yunan kuvvetlerinin; Maraş, Antep, Urfa, Dörtyol, Adana, Hatay ve Mersin'i içine alan Güney batı Anadolu Fransız kuvvetlerinin; Antalya, Konya, Kuşadası ve Söke'yi içine alan Güney Anadolu İtalyan kuvvetlerinin; Karadeniz bölgesindeki Merzifon, Samsun İngiliz kuvvetlerinin işgali altındaydı. Bu koşullarda doğan Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'yi emperyalist devletlerin işgalinden kurtarmayı, en acil bir görev saymıştı. İşçileri, köylüleri, bütün emekçileri, yurdu düşmanların elinden kurtarmak için silahlı savaşa, çetelere gönüllü yazılmaya çağıran Parti, 1920 yılında halka hitaben yayınladığı bildiride şöyle demekteydi:

«Anayurdumuzun bağımsızlığını ve halkımızın hürriyetini ancak savaşla elde edebiliriz. Çeteler! Topraklarımızdan son yabancı askerini, son düşmanı kovuncaya kadar savaşınız! Topraklarımızın bir karışını bile İngilizlere, Amerikalılara, onların yardakçısı Yunan kralının ordularına bırakmayın! Düşmana tek fabrika, tek demiryolu, tek liman bırakmayın! Türk halkının ka-

nıyla boyanan topraklarımızda düşmanın ilerlemesine yol vermeyin! Çeteler! İyi bilin, bütün halk arkanızdadır. İşçi, köylü arkanızdadır! Komünist Partisi arkanızdadır. Siz, kendiniz, çeteler, işçi köylü çocuklarısınız!...» (74)

Türkiye Komünist Partisinden önce kurulan bütün işçi ve sosyalist partileri, hatta bilimsel sosyalizmi ilke olarak kabul eden Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası bile, reformist burjuva görüşlerinin yada küçük burjuva sosyalizminin egemen olduğu örgütlerdi. Burjuva milliyetçiliğinden kurtulamıyan bu partiler, kapitalizme karşı mücadelede, işçi sınıfının ideolojisine ve proleter enternasyonalizmine ağırlık vermemişlerdi..

Türkiye'de ilk komünist gruplar, küçük çevreler halinde, 1918 yılında, ülkenin en büyük işçi merkezi olan emperyalist kuvvetlerin işgalindeki İstanbul'da kurulmuştu.

1918 yılının Aralık ayında, komünistler, işçiler, yurtsever aydınlar, gençler, işgal kuvvetlerine karşı büyük bir miting düzenlerler. Gösteriler sırasında İngilizlere ait bir garajla benzin deposu yakılır, göğe yükselen alevler, emperyalizme karşı silahlı mücadelenin başladığını bildiren birer işarettir.

İstanbul'da ilk komünist çevreler işte bu günlerde eyleme girerler.

İlk komünist çevre İstanbul'da, Halkalı Ziraat Okulundaki iki işçi tarafından oluşturulmuştu. Biri, öğrencilerin «Bolşevik İvan» dedikleri, Çarlık Rusyası ordusundan kaçmış, okulun demirci ustası İvan, öteki ise İstanbullu tornacı ustası Ahmet. Tophane ve Tersane fabrikalarında çalışan Ahmet usta, savaş yıllarında Almanya'ya gönderilmiş, orada devrimci Alman işçileriyle ilişki kurmuştu. Bu çevrenin yöneticisi Halkalı Ziraat Okulu öğretmenlerinden biriydi. (75)

Bu çevre ilk toplantısını, 30 Ekim 1918 de Ahmet ustanın evinde yaptı. Toplantıya, demiryolu işçileri, tramvay işçileri, Boğaziçi vapurlarında çalışan işçiler, marangozlar da katılmıştı. Toplantının sonunda, ülkeyi kurtarmak için halkı emperyalistlere karşı savaşmaya çağıran bir bildiri kabul edilir. 1919 Şubatında polis, çevre üyelerinden birkaçını tutuklar. Ötekiler Anadoluya kaçıp, kurtuluş hareketine katılırlar.

---

(74) TKP: «Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları», s. 7-8.

(75) Bu öğretmenin adı Roland Genenzberg'dl. Bk.: SAYILGAN, A.: «Türkiye'de Sol Hareketler», Hareket Yayınları, İstanbul, 1972, s. 109.

İstanbul'da arka arkaya birçok komünist çevre oluşur. Haliç-Kasımpaşa semtinde faaliyette bulunan çevreye, 1919'da Sovyet Rusyadan dönen beş altı kişilik bir Bolşevik grubu katılır. Rusya'da bulundukları sırada Mustafa Suphi'yle ilişkileri olan Baba Mehmet'in liderliğindeki bu grub daha çok, Anadoluya silah, tezgah kaçırıyor, cepheye işçi yolluyor ve «Yeni Dünya» gazetesini dağıtıyordu. Kayıkçılarla, deniz ve demiryolu işçileriyle, posta-telgraf-telefon memurlarıyla bağlantı kuran bu grup, bir yandan da Bulgar, Macar, Fransız komünistleriyle ilişkilerini sürdürüyordu. İşgal kuvvetleri askerlerine hitaben kendi dillerinde yayınladıkları bildirilerde İstanbul'dan çekip gitmelerini isteyen bu grubun bir diğer faaliyeti de işgal kuvvetlerine karşı sabotajlar düzenlemekti. Grup üyelerinin büyük çoğunluğu daha sonra çetelere katıldılar. Osman kaptanın çetesi, Kürt Süleyman'ın çetesi, Ardişenli Abdullah'ın çetesi, Halife ordusuna, Anzavur'un adamlarına karşı yapılan savaşlarda büyük yararlıklar göstermişlerdir. Ardişenli Abdullah, bir fırın işçisiydi. Ekim Devrimi'nde Rusya'da bulunan Abdullah, Kızılordu birliklerine gönüllü yazılmış, Beyazlara karşı savaşmıştı. Şehir gerillası yöntemlerini çok iyi bilen bu yiğit delikanlı, İstanbul'daki İngiliz, Fransız kuvvetlerine karşı birçok baskınlar düzenlemişti. Osman Kaptan'ın çetesi ve diğer birçok komünist grup da aynı şekilde İstanbuldaki İngiliz depolarını basıp, nöbetçi askerleri esir almışlar, ele geçirdikleri silah ve cephaneleri Anadoludaki silahlı müfrezelere sevketmişlerdi.

1919'da işçilerin ve yurtsever aydınların Sultan Ahmet meydanında düzenledikleri mitingde yapılan konuşmalarda emperyalistler ve onların memleket içindeki ajanları, Amerikan mandacıları ve taraftarları lanetlenmiştir.

İstanbul'daki komünist örgüt, İşgal idaresinin ve Padişah hükûmetinin koyduğu bütün yasaklara rağmen, 1920 yılında büyük bir 1 Mayıs gösterisi düzenler. Ellerinde «Bağımsız Türkiye» yazılı pankartlar, ayyıldızlı ve kızıl bayraklarla dört bir koldan düzenli bir şekilde yürüyen işçiler, yollarda kurtuluş ve işçi marşları söylemişler, halkı emperyalizme ve onun yerli ajanlarına karşı savaşa çağıran sloganlar atmışlardı. Yürüyüşün sonunda, şehrin öte ucundaki «Hürriyet Tepesi»nde düzenlenen mitingde, komünistler adına Sadrettin Celal bir konuşma yapmıştır. (76)

(76) Bu yürüyüşte Türkiye Sosyalist Fırkası etkin olmuştu. Bk.: «Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi», Tüm İktisatçılar Birliği, Ankara, 1976, s. 57. (hzn.)

İstanbul'daki komünist örgütün düzenlediği bu 1 Mayıs gösterisi, geniş halk yığınlarının, emperyalizme karşı savaş azmini ve zafere olan inancını daha da kuvvetlendirir.

Yürüttüğü yoğun faaliyetler sonunda, İstanbul'daki komünist örgüt, işgal altındaki bu şehirde büyük bir etkinlik kazanmaya başlar, bölgedeki ulusal kurtuluş mücadelesinin öncüsü olur.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresinde kabul edilen çalışma raporunda, İstanbul örgütü hakkında şunlar denilmiştir:

«İstanbul Komünist teşkilatı, Türkiye'de devrimci işçi hareketinin temelini attı. Sınıf savaşı temelleri üzerinde ilk Sendikalar Birliğini kurdu. Emekçi yığınlar arasında dayanışma ve birbirine bağlılık ülküsünü yaydı. Emperyalistlere karşı, işgal kuvvetlerine karşı antiemperyalist cephede savaşanların, işçi-emekçi militanlarının birliğini kurdu.»

2. Anadoluda Komünist Hareket: Türkiye Halk İştirakiyün Fırkası

İstanbul'un dışında Anadoluda da, Zonguldak ve Ereğli kömür havzasında, Ankara silah fabrikasında (imalat-ı harbiye), Eskişehir demiryolu işçileri arasında, Adana'da çırçır, dokuma fabrikalarında, Bursa'da ipek fabrikalarında, Trabzon, Samsun, İnebolu'da liman işçileri, kayıkçılar ve denizyolları işçileri arasında, Balya madeninde, İzmir Halka Pınar fabrikalarında birçok komünist grup ortaya çıkmıştı. Trabzon komünistlerinin çıkardığı «Eş» gazetesinde, bu komünist grupların meydana gelmesinde, Rusya'dan esaretten dönenlerin büyük emeği geçtiği belirtilmiştir. Bu insanlar Büyük Ekim Devrimini yaşamış, bu ilk sosyalist devletin, emekçiler yararına yaptığı büyük işleri bizzat gözleriyle görmüşlerdi. Çoğu Rus işçi ve köylüleriyle birlikte Sovyet düşmanlarına karşı savaşan bu insanlar belli bir devrimci pratiğe sahiptiler, Kurtuluş Savaşında büyük kahramanlıklar göstermişlerdi. Batı Cephesi Komutanlarından Ali Fuat Cebesoy da hatıralarında, «gönüllü komünist birliklerinin kahramanca savaştıklarını» çoğunun bu savaşlarda şehit düştüğünü anlatır.

Anadolu'daki çetelerin örgütlenmesinde, Türkiye'deki komünist hareketin kurucu ve yöneticilerinden Affan Hikmet'in de büyük rolü olmuştur. 1919 başlarında İstanbul'dan Bandırma'ya geçen Affan Hikmet, burada bir komünist grup kurmuş, bu grupla bir İngiliz silah deposuna baskın yaparak ele geçirdiği silah ve cephanelerle çeteleri silahlandırmıştır. Affan Hikmet, Osman

Kaptan, Kürt Süleyman, Ardişenli Abdullah ve Geyveli Süleyman'ın kumandasında, padişah hükümetine bağlı kuvvetlere ve emperyalist işgalcilere karşı savaşan çete birliklerinin siyasi yöneticisi ve teşkilatçısıydı.

Affan Hikmet'in, Yeşil Ordu içindeki bolşevik eğilimli müfreze ve çeteler üzerinde de büyük bir nüfuzu vardı. Bolşevik eğilimli Yeşil Ordu birlikleriyle diğer yurtsever kuvvetler ve kemalist burjuvazi arasında antiemperyalist, devrimci bir cephe kurmak için büyük çabalar harcıyan Affan Hikmet, Salih Hacıoğlu ve komünist hareketin diğer yöneticileriyle birlikte Ankara, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana ve Kastamonu gibi şehirlerde komünist grup ve örgütler oluşturmuşlardı.

İstanbul ve Anadoluda oluşan bu komünist gruplar, bir süre sonra kendi aralarında bağlantı kurma yoluna giderler. Ancak İstanbul düşman işgali altında olduğu için, Anadoludaki komünist teşkilatların İstanbul teşkilatıyla bağlantı kurması bir hayli zordu. Bu nedenle önce Anadoludaki komünist grupların bir merkez altında toplanması kararlaştırıldı.

Böylece, 14 Temmuz 1920 de Ankara'da Türkiye Komünist Partisi kurulur. Kemalistlerin kurduğu sahte Komünist Partisiyle karıştırılmamaları için bu partiye Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adı verilmiştir. Partinin kurucuları, Affan Hikmet, Salih Hacıoğlu ve gizli bolşevik gruplarda ve Yeşil Orduda çalışan diğer komünistlerdi.

Affan Hikmet hatıralarında, Partinin ilk önce, Türkiye İştirakiyun (Komünist) Partisi adıyla kurulduğunu, «Halk» sözünün daha sonra eklendiğini anlatır. Çalışmalarına hemen başlayan Parti, 14 Temmuz 1920 de yayınladığı bildiride, Üçüncü Enternasyonal'e katıldığını ve Türkiye'de sosyalizmi kurmak için savaşacağını ilân eder. Tarık Zafer Tunaya'ya göre, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası legal olarak Aralık 1920 de kurulmuştur ve bu sırada Anadoluda üç komünist partisi mevcuttur: Mayıs 1920 de kurulduğu resmen açıklanan Kemalistlerin sahte Komünist Fırkası, Temmuz 1920 de kurulan hafi (gizli) Türkiye Komünist Partisi ve Aralık 1920 de kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (77) Ancak parti kurucuları ve eldeki parti dökümanları, bir tek gerçek komünist partisinin bulunduğunu, bunun da Ankara'-

(77) TUNAYA, Tarık Zafer: «Türkiye'de .....». s. 531 - 533.

da kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası olduğunu doğrulamaktadır. (78)

Ankara, Sivas, Eskişehir, Kayseri, Kastamonu, Samsun, Konya, Bolu gibi şehirlerde gizli olarak faaliyette bulunan oniki komünist teşkilat, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ile birleşmiştir.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kuruluşundan hemen sonra işçi köylü ve askerlere hitaben yayınladığı bildiride programını açıklamış, ülke içi ve uluslararası sorunlara değinmiş, Türkiye halkını, emperyalist işgal kuvvetlerine, onların maşası Yunan krallığı ordusuna ve İstanbul'daki padişah hükümetine karşı silahlı kurtuluş savaşına katılmaya çağırmıştır:

«İstanbul'daki padişah hükümeti, eski meşrutiyetçi paşalar hükümetinden başka birşey değildir. Bu hükümet bir avuç namussuzdan başka kimseyi temsil etmiyor. Bu hükümet, bu adamlar, kendi çıkarları için, emperyalistlerle ezilen insanların can düşmanlarıyla elbirliği etmekten çekinmiyorlar. Onlar, işgal kuvvetlerine dayanıyor, halkı birbirine düşürmeye çalışıyor...»

---

(78) Partinin «Emek» adlı yayın organında Partinin kuruluşu bir bildiriyle şöyle ilan olunmaktadır: 1920, 15 kânûnuevvel (Aralık) Halkçılarla Hafi — Komünist Partisi Teşkilâtının birleşmesiyle bir «Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası» teşekkül ederek Hükümete program, nizamnâme ve beyannâmesini Tokat Mebusu Nazım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Yoldaşlar vererek ve 7 Kanûnuevvel 336 tarihinde Dahiliye vekâleti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden ilmühaberini alıp resmen tanılarak faaliyete başlamıştır. Taşrada bulunan teşkilâtlarına mâlûmat verilmiş olmakla onlarca da muktezî muamelâta başlanmış olduğuna şüphe yoktur. «Ankara Vilâyeti Heyet-i Merkeziyesi» de resmen teşekkül ederek kemal-i faaliyette çalışmaktadır. Gerek Merkez-i Umumisinin ve gerek Ankara Vilayeti Heyet-i Merkeziyesinin muvakkat toplanış ve idare yeri: Ankara'da Tahtakale'de kadirağa Hanının arkasında ikaz Matbaası üstünde daire-i mahsusadır.

Sırf köylü ve işçinin, Anadolu emekçilerinin hukukunu müdafaa etmek ve onları dünyanın emekçi İştirakiyyûn - İnkılâbına faal bir surette iştirak ettirmek maksadiyle teşekkül eden «Türkiye Halk İstirakiyyûn Fırkası» umum köylü, işçi ve mesaisiyle geçinen ahâlinin kendisinin hukukunu müdafaa ve siyanet edecek olan bu teşkilât etrafında toplanmasını ümit ve temenni eder.

Türkiye Halk İştirakiyyûn
Fırkası Merkez-i Umumisi

Mezkûr Beyanname Ankara'da intişar eden Yeni Gün ve Yeni Dünya ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerine bera-i neşir verilmiş ise de her nedense neşredilmemiş idi. Bugün ise öksüz çocuk kendi göbeğini kendi keser kabilinden Emek gazetesinde neşrediliyor.

Bk.: Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası Yayın Organları (Emek ve Yeni Hayat), Katkı Yayınları, Belgesel Sosyalizm Dizisi No 2, İstanbul 1975 — (hzn.)

Bildiride, Ankara hükümetiyle İstanbul hükümeti arasında köklü ayrılıklar bulunduğu, ancak her iki hükümetin de, işçi ve komünist hareketin düşmanı olduğu belirtilmektedir:

«Burjuva sınıfına dayanarak Büyük Millet Meclisini kurdular. İdareyi ellerine aldılar. Memleketin durumu öyledir ki, Büyük Millet Meclisi hükümeti, Rus Devrimini mecburi olarak tebrik etti. Ama, gene de aldatma politikasından ayrılmadı. Bolşevik hareketini kovalayıp duruyor.»

Partinin bu bildirisinde de açıkca konduğu gibi, Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşında, birbirine zıt iki akım ortaya çıkmıştı. Kemalistlerin temsil ettiği burjuva akım, eski devlet mekanizmasını değiştirmeden, Türkiye'yi kapitalist yoldan geliştirmeyi, sömürü sistemini daha da pekiştirmeyi ve kapitalist düzenin kurallarına uymayı amaçlamaktaydı. Çete savaşlarıyla birlikte başlayan işçi ve köylü hareketi ise, ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel bağımsızlığını sağlamak, emekçileri sömürülmekten kurtarmak ve gerçek bir demokratik düzen kurmak amacındaydı. Bu devrimci akımın öncülüğünü ise Komünist Partisi yapmaktaydı.

Bildiride, bütün yurtseverlerin emperyalizme karşı tek cephede birleşmeleri istenmekte ve çetelerden muntazam bir halk ordusu kurulması önerilmektedir. Bu halk ordusu, aynı zamanda, köklü reformların yapılmasını, demokratik bir halk devletinin kurulmasını sağlıyacak bir devrim ordusu olmalıydı. Halk ordusu, sömürücü sınıfın, emperyalist ajanların eski rejimi yeniden kurmak için girişecekleri her hareketi ezmeliydi.

Bildiride ayrıca, Türkiye Halk İştirakiyün Fırkasının, yakın ve uzak görevleri belirtilmektedir. Acil görev, emperyalist işgal ordularını vatandan kovmak, bundan sonraki görev ise, gerçek demokratik bir halk hükümeti kurmak ve sosyal ve ekonomik devrimleri gerçekleştirmekti. Bildiri, «Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının en kutsal amacı, Türkiye'de sosyalizmi kurmaktır» diye sona erer.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, emperyalist işgal kuvvetlerine ve padişah hükümetine karşı verilen savaşta Kemalistlerle aynı cephede olduğunu bildirmekte, ama aynı zamanda Kemalist hareketin burjuva niteliğini de eleştirmektedir. Kemalistler, ülkede burjuva egemenliğini kurmak istedikleri için, bağımsız Türkiye devletini ortadan kaldırmak isteyen emperyalist devletlere karşı savaşmak zorundaydı. Kemalist burjuvazi, diğer yandan,

Ulusal Kurtuluş Savaşını, halkın ve halk çetelerinin baskısı altında yürütmek zorundaydı. Kemalist burjuvazi, kendi egemenliğini kurmak ve Türkiye'yi kapitalist gelişme yoluna sokmak için ulusal kurtuluş hareketini ne pahasına olursa olsun, kendi denetimine almak çabasındaydı. Yoksa bu savaşta, emekçilerin yöneticiliğini kabul etmek ve egemenlik emellerinden vazgeçmek zorunda kalabilirdi.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının kurulduğu sırada, Anadoluda 500 faal üyesi vardı. Ankara'da yalnız silah fabrikalarında, 85 üyeli bir grup faaliyet göstermekteydi. Kısa bir süre içinde Parti teşkilatları hızla yayılır. Merkez komitesi, Ankara'da «Karaoğlan» çarşısında ahşap bir binaya yerleşir.

«Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının «Emek» adlı bir günlük gazetesi bir de «Yeni Hayat» adlı haftalık dergisi vardı. (79) Bu iki parti organı «Dünyanın Bütün Emekçileri ve Mazlum Halkı Birleşiniz!» şiarı altında yayın yapıyordu. Gazete ve dergide, Marksizm-Leninizm düşüncesi açıklanıyor. Türkiye işçi sınıfı ile emekçi köylüleri ilgilendiren önemli meseleleri ele alıyor, parti programını aydınlatıyordu. Parti, Anadoluda dağınık çalışan komünist grupları kısa zamanda bir merkezde topladı. 1920 yılı yazında Partinin tesir sahası genişledi, demiryolu işçileri ve Zonguldak maden ocaklarında çalışan işçilerden taze kuvvetler aramıza katıldı.

«Ankara hükümeti bu genişlemeyi önlemek için 1920 yılının Aralık ayında Partiye karşı hücuma geçti. En bilinçli azalar tutuklandı. Yalnız Ankara'da aralarında benim de bulunduğum 28 komünist hapse atıldı. Parti organları kapatıldı. Mustafa Suphi ve kahraman arkadaşlarının, canavarca öldürülmelerini şubat 1921 de hapishanede öğrendik.» (80)

1920'lerde, Türkiye komünistlerinin önlerindeki yakın ve uzak görevleri gerçekleştirmesini amaçlayan üç komünist teşkilat faaliyetteydi: Merkezi Ankara'da olan Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası, İstanbul'daki komünist gruplar ve Mustafa Suphi'nin Sovyet Rusya'da kurduğu Yurtdışı Türk Komünist Teşkilatı.

3. Sovyet Rusya'da Kurulan Türk Komünist Teşkilatı

Sovyet Rusya'daki Türk Komünist Teşkilatı, Birinci Dünya

(79) «Emek» gazetesinin 1. sayısı ve «Yeni Hayat»ın 1, 2 ve 3. sayıları latin harfleriyle de basılmıştır. Bk. Katkı Belgesel Sosyalizm Dizisi, No. 2 İstanbul 1975 (hzn.)

(80) Affan Hikmet'in Bulgar gazetecisi Ali Hulusiyev'e anlattığı anılarından.

Savaşı sırasında Çarlık Rusyasında esir düşen ve Ekim Devriminde Rus işçi ve köylüleriyle birlikte omuz omuza savaşan Türk esirleri arasında, Mustafa Suphi'nin çabalarıyla kurulmuştur. Savaş esirleri arasındaki uyanık gençler, Mustafa Suphi'nin liderliğinde faaliyete geçmişler, kendi yurttaşlarına, Ekim Sosyalist Devriminin tarihi önemini ve bilimsel sosyalizmin ilkelerini anlatmışlardır. Bu sırada Mustafa Suphi, Üçüncü Enternasyonalde Müslüman halklar için yapılan yayınların yöneticisi görevindeydi.

1919 yılı Şubatında, Mustafa Suphi'nin liderliğindeki Türk komünistlerinin yayın organı «Yeni Dünya» gazetesi yayınlanmaya başlar. Gazete önce Moskova'da daha sonra da Bakü'de çıkarılır. Gazetenin birkaç sayısı da Simferopol ve Taşkent'de yayınlanır. Rusya'daki Türkiyeli komünistlerin merkezi Bakü'ydü. Türk komünistleri, «Yeni Dünya» gazetesinin her sayısından iki bin taneyi gizlice Türkiye'ye geçirip, askerler, işçiler, ilerici aydınlar arasında dağıtmaktaydı. Gazetenin bin kadarı Azerbaycan'da, 700 kadarı da Rusya'nın çeşitli bölgelerinde bulunan Türk esirleri arasında dağıtılmaktaydı.

Türk sol sosyalistleri, Mustafa Suphi'nin teşebbüsüyle, 18 Temmuz 1918'de, Moskova'da bir kongre toplarlar. Kongrede, Türkiye Komünist Partisinin yurtdışı kolu kurulur, başkanlığa Mustafa Suphi getirilir. Bu kongre ile, Türkiye komünist hareketinin örgütlenme dönemi başlamış olur. (81)

Türk komünist hareketinin ilk nüveleri özellikle Rusya'daki harp esirleri arasında atılmıştı. Ekim Devriminę faal olarak katılan beşyüz kadar Türk komünisti, Kızıl Ordu saflarında emperyalistlere ve beyazlara karşı savaşmışlardı. Bin kadar Türk savaş esiri de, Anadoludaki ulusal kurtuluş hareketine katılmak için Bakü'ye gelir. Burada, Marksizm-Leninizmi ve Komünist Partinin strateji ve taktiklerini öğrenmeleri için kurslar açılır. Türk komünistleri, «Yeni Dünya»nın dışında bir de «Kırım Haberleri» gazetesini çıkarmaktaydılar. Bu gazetede, Lenin'in eserlerinden, Komünist Manifesto'dan parçalar yayınlanmıştı. Bakü'deki Türk savaş esirlerinden 349 u, ulusal kurtuluş savaşına katılmak üzere Anadoluya geçer. Devrimci komünist fikirlerin Türkiye'de, işçiler, emekçi köylüler arasında yayılmasında bu savaş esirlerinin rolü büyük olmuştur.

(81) Mustafa Suphi'nin bu kongrede yaptığı konuşma için Bk.: «Mustafa Suphi ve Yoldaşları», Güncel Yayınlar, 1977, İstanbul, s. 59. (hzn.)

Gerek Bakû'de gerekse Türk komünistlerinin bulunduğu Rusya'nın diğer bölgelerinde, Yurt Dışı Türk Komünistlerinin faal örgütleri kurulmuştu. Kırım'da meydana getirilen, «Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayı»nda Türkler, Romenler ve Bulgarlar da vardı.

4. Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi

1920'lerde artık, ülkedeki komünist teşkilatları belli bir merkez etrafında toplamanın zamanı gelmişti. Anadolu'da, İstanbul'da ve yurtdışında faaliyet gösteren kömünistlerin birleşmesi ise ancak bir kongre ile gerçekleşebilirdi. Mustafa Suphi, böyle bir kongrenin toplanması için teşebbüslere geçer, kongrenin Anadolu'da toplanması kararlaştırılır. Ankara'da resmen kurulmuş olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez Komitesi, Büyük Millet Meclisi hükümetinden kongre için gerekli izni ister, ancak Ankara hükümeti bu izni vermez. Bunun üzerine Kongrenin, Türkiye'nin dışında, Azerbeycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin başşehri Bâkû'da yapılmasına karar verilir, gerekli izin alınır. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve İstanbul'daki komünist gruplar, büyük gizlilik içinde çalışmalarını sürdürüp, tam zamanında delegelerini Bakû'ye yollarlar. Kongreye, Anadolu, İstanbul ve yurtdışı teşkilatlarından 75 delege katılmıştı. Bunların ancak 32 sinin oy hakkı vardı. İstanbul ve Anadolu teşkilatlarından gelen delege sayısı 51 di, 24 delegeyi yurtdışı teşkilatları göndermişti. Konuklarla birlikte kongrede 121 komünist vardı.

Kongreye, İstanbul, Ankara, İnebolu, Zonguldak, Ereğli, Samsun, Trabzon, Rize, Erzurum, Eskişehir, Konya teşkilatları delege göndermişti. Adana ve İzmir teşkilatları, bölgelerindeki savaş nedeniyle kongreye katılmamışlardı. (82)

---

(82) A. Cerrahoğlu bu kongre hakkında daha geniş bilgi vermektedir. Bk: CERRAHOĞLU, A.: «Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi», May Yayınları, İstanbul 1975, s. 180 - 82. «(...) 2 — Bakû'de toplanan Birinci Kongre, «Türkiye Komünist Partisi'nin Kongresi» değildir; TÜRKİYE KOMÜNİST TEŞKİLATLARININ KONGRESİDİR. Türkiye Komünist Fırkası'nın Programı ve Teşkilâtı Nizamnamesi bu kongrede vücuda getirilmiştir. 3 — Zikredilen yerlerin delegelerinden başka, Of, Ordu, Şarkî Karahisar, Vezirköy ve Bayburt'tan da delegeler katılmıştır. 4 — Birinci kongre, 10 Eylül 1920'de açılmıştır. Bakû Kongresi 3 Eylül'de başladı ve 16 Eylül'e kadar devam etti. (Bu kongreyi Bakûdeki ŞARK GENÇLERİNİN KONGRESİ ile karıştırıp hataya düşmekten sakınmalıdır. ŞARK GENÇLERİNİN KONGRESİ, 9 Eylül 1920 de toplandı.) (...) Türkiye Komünist Teşkilâtı, 1920 senesi Eylülünün üçüncü günü Bakû'de, Kızılordu salonunda, birinci kongresini yapmıştı. Kongreye İstanbul, Zonguldak, Ereğli, İnebolu, Samsun, Trabzon, Bayburt, Erzurum, Sivas, Konya, Anka-

Türkiye Komünist Partisinin Birinci kongresi, 10 Eylül 1920 de açılır. Mustafa Suphi, açış konuşmasında, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin önemini belirtir, Sovyet halklarının sosyalizm uğrunda verdikleri büyük savaşı anlatır. Komünizmin, artık emekçiler için uzak bir hayal olmaktan çıktığını, gerçekleşme sürecine girdiğini söyleyen Mustafa Suphi, sözlerine şöyle devam eder:

«Rusya'da gerçekleştirilen Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, üç yıl içinde gayet iyi örnekler verdi. Hiç kimse ümit etmediği halde Rusya proletaryası öyle bir devrim ordusu yarattı ki, dünyayı hayran bıraktı.

«İşte bu devrim, şimdi demir ellerini Doğuya uzatıyor. Biz, Türk komünistleri, bu hareketin kıymetini bilmeliyiz. Biz de, kendi memleketimizde, Avrupa emperyalizmine, iç ve dış düşmanlara hadlerini bildirmeliyiz. Bütün bu arzularımızı, tasavvur ve temenniden gerçek haline koyacak, bu kongredir. Türkiye Komünist Partisi, Rusya'dan uzanan bu demir elleri tutarak kuv-

---

ra, Eskişehir, Vezirköy, Şarkî Karahisar, Of ve Ordu'da teşekkül etmiş olan yirmiiki organizasyondan murahhaslar katıldılar. Bundan başka, Anadolu İşçi ve Çiftçi Derneklerinden de otuzdan fazla istişare hakkına mâlik vekiller hazır bulundular. Daha uzak organizasyonlardan beşinin lâyihaları da sunuldu. Bu kongre, aşağı yukarı üç bin komünist ve iki bin beşyüz işçi ve rençberi temsil edivordu.

Kongre, Mustafa Suphi'nin fiilî başkanlığında açılmıştı. Manevi (fahrî) başkanlık Lenin, Trotski, Zinoviyef ve Stabise'de idi. Bakû Kongresi 16 Eylüle kadar sürdü. Aşağıdaki maddeler müzakere edildi; ve önemli kararlar alındı: 1. Kongre, Türkiye Komünist Teşkilâtları Merkezî Bürosu'nun faaliyetine dair beyanatı dinlemiş ve Rusya dahilinde irticaa karşı kurulan organizasyon tarafından görülen önemli vazifenin Türkiye amele ve rençberlerinin uyanış ve kurtuluşuna doğru atılmış büyük bir adım olduğunu tasdik ve takdir eylemiştir. 2. Kongre, maliye meselesinin tetkikini bir komisyona havale, edip hesapların intizamına dair komisyonun verdiği lâyihayı tasdik ve takrir eylemiştir. 3. Kongre Türkiye Komünist Fırkasının proğram ve teşkilât nizamnamesi lâyihalarını tetkik ve müzakere edip Fırka Programı ve Teşkilât Nizamnamesini vücuda getirmiştir. 4. Kongre, Türkiye'nin iç işlerile fevkalede ilgili olan (milliyet ve sömürgeler) meselelerini önemli surette incelemiş ve mühim kararlar almıştır. Kongre bunlardan başka, İşçi Dernek ve Birlikleri, amele kooperatifleri; gençler, kadınlar ve köylüler arasında faaliyet hakkında esaslı kararlar vermiştir. 5. Kongreye muhtelif komünist gruplarından ve Türkiye'nin muhtelif yerlerinden gelen bütün grupların bir teşkilât altında birleşmeleri esasını kabul ederek, Teşkilâtın «Türkiye Komünist Fırkası» ismini almasına karar vermişlerdir. Kongre merkez heyetini de seçerek sona ermiştir. Türkiye Komünist Gençler Birliği Teşkilât Bürosunun organı olan «Gençler Dünyası» yukarki bilgiyi verdikten sonra şunları ekliyor. 'Bu birinci Kongre, Şarkta'da, ciddi bir komünist teşkilâtı vücuda gelmekte olduğunu ispat etmiş ve hiç şüphesiz Türkiye proletaryasını yeni bir devre ithal eden büyük kapıyı açmıştır.» (hzn.)

vetle sıkacak ve Partimiz, Türkiye'de devrimin bayraktarı olacaktır. (...)

«Türkiye'deki son olayları incelediğimiz, ordan gelen yoldaşları dinlediğimiz, Partimize yollanan mektupları okuduğumuz zaman, memlekette son ümidin komünizm olduğunu anlarız.»

Mustafa Suphi sözlerini şöyle bitirir:

«Yaşasın Türkiye Komünist Partisi, yaşasın bütün komünist partilerini sıcak kucağında toplayan Üçüncü Enternasyonal.»

Azerbaycan Komünist Partisinin, diğer misafir partilerin ve Üçüncü Enternasyonal'in temsilcileri ve Ankara, İstanbul teşkilatlarının ve Kızılordu saflarında çarpışan Türklerin delegeleri de birer konuşma yaparlar. Kızılorduda savaşan Türklerin delegesi Mehmet Emin konuşmasında:

«Yoldaşlar, memleketimizde şimdiye kadar birçok cemiyetler ve siyasi partiler kurulmuştur. Bunlar, memleketin, Türkiye'nin mukadderatıyla oynamak istemişlerdir. Zavallı memleketin kurtuluşu için birçok kongreler toplanmış ve kararlar verilmiştir. Ancak hakim sınıfın menfaatlerine hizmet eden bu kararlarda her ne kadar ahaliden bahsedilmişse de, zavallı halk, sadece alet olarak kullanılmış ve sözde onun faydasına verilen parlak kararlar, kâğıt üstünde kalmaktan başka birşeye yaramamıştır.

«Halbuki bugün bu tarihi kongre, artık o çürük mefkûreleri ve şahsi düşünceleri kökünden imha ile, şimdiye kadar Avrupa kapitalizmi faydasına âlet olan Anadolu köylüsü ve işçileri hesabına iş görecek ve Türkiye'nin mukadderatını, memleketin hakiki sahibi olan emekçilere teslim edecektir.

«Üç seneden beri Rusya inkılâbının muhtelif cephelerinde fedakârane çarpışan kızıl Türk askerleri diyor ki: 'Bugünden itibaren Türkiye'nin hakiki inkılâbı uğrunda kanımızı son damlasına kadar akıtmaya hazırız.'» demiştir.

İstanbul komünist grupları adına konuşan Hilmi Hakkı:

«Arkadaşlar, zannedildiği gibi, Türkiye işçisi, hakikatı yalnız bugün anlamış değildir. Tahsil için Avrupa'ın muhtelif memleketlerine giden gençler ve muhtelif fabrikalara gönderilen genç Türk işçileri, Avrupa işçi hareketinde ümit verici roller oynamışlardı. (Almanya'daki) 1918-1919 inkılâbına katılan, hatta spartakistlerle beraber büyük savaşlarda can veren birçok komünistimiz vardır. Kendisiyle görüştüğüm Bela'kün yoldaş, Macaristan inkılâbına birçok Türk gencinin katıldığını ve Türklerin bir ihtilâl

taburu teşkil ettiklerini söyledi. Avrupa'dan dönen yoldaşlar, memlekette teşkilat kurdular. Türkiye komünistlerinin vesait-i neşriyeleri (yayın organları) da vardır. Türkiye proletaryası uyumuyor; bundan emin olabilirsiniz.» demiştir.

Kongrede coşkun alkışlarla kabul edilen ve Vladimir İliç Lenin ve Üçüncü Enternasyonal'e gönderilen telgrafta şöyle deniyordu:

«Türkiye komünist teşkilatlarının Birinci Kongresi, Türkiye işçileri ve köylülerinin teşkilatlı bir kuvvet olarak bütün dünya proletaryası ailesine katıldıklarını, Doğuda sosyal devrimler için gerçek olanaklı, yeni bir yol açıldığını gösterir.

«Üçüncü Enternasyonalin şanlı bayrağı altında yetişen Türkiye komünist teşkilatları, Türkiye'de ezilen yığınların bundan böyle güçlü bir partisi haline geliyor. Komünistler, Komünist Partisi, sosyal devrim yolunda üstün gelmek için en büyük fedakârlıklara hazırdır. İşçi sınıfının öncüsü, savaşçı partisi, görevini şerefle yerine getirecektir.»

Kongrede, Mustafa Suphi tarafından okunan, Geçici Merkez Komitesinin ve komünist teşkilatların çalışma raporunda, işçi ve sosyalist hareketin kısa bir tarihçesi anlatıldıktan sonra, memleket içindeki ve dışındaki komünist teşkilatların çalışmaları hakkında bilgi verilmekte; Rusya'daki Türk komünistlerinin Türk savaş esirleri arasında yürüttükleri propagandalar anlatılmakta ve «Türk inkılâpçıları, 1915 yılından beri bolşeviklerle bağlantı halindedir» denilmektedir. Raporda, Rusya'daki Türk komünistlerinin çalışmaları iki bölümde incelenmektedir: aydınlatma ve teşkilatlanma dönemleri. Ayrıca Türk komünistlerinin Kızıl Ordu saflarında verdikleri savaşlar hakkında geniş açıklamalar yapan Mustafa Suphi, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin bütün insanlık ve özellikle de Türk halkı için taşıdığı tarihi önemi belirtmiştir:

«Rusya'da zafere ulaşan inkılâp, dünya işçileri ve köle halkları üzerinde çok kuvvetli bir tesir yaptı, onlarda kurtuluş ümitleri uyandırdı. Sovyet Rusya, dünyadaki bütün esir halklara. bu arada Türkiye halkına yardım elini uzattı.»

Mustafa Suphi konuşmasında, Türkiye halkının verdiği ulusal kurtuluş savaşına, Türk komünistlerinin ve Türkiye işçi sınıfının bu savaştaki rollerine geniş yer ayırmış; Türkiye'deki durumu, Türk burjuvazisinin iki yüzlülüğünü, asıl amacının ne olduğunu bütün çıplaklığıyla sergilemiştir. Bu durumda Türk komünistlerine düşen görev, raporda şöyle belirtilmektedir:

«Türkiye Komünist Partisinin önünde duran ilk vazife, komünizm ülküsünü, memleketimizde işçi sınıfı arasında, fakir köylü arasında hızla yaymaktır. Halkın kendi kaderini kendi eline alması için gereken durumu, zemini, yolları hazırlamaktır. T.K.P. nin en yakın vazifesi, emperyalistleri, yabancı kuvvetleri memleketten kovmaktır. Amacımız halkın sırtından geçinen hazır yiyicileri ortadan kaldırmaktır.» (83)

Erzurum delegesi Cevat da, yaptığı konuşmada memleketin içinde bulunduğu durumla ilgili açıklamalar yapmıştır:

«Harbin (Birinci Dünya Savaşı) başlangıcında Türkiye'nin hudutları genişti. Şimdi ise memleket küçülmüş, parçalanmıştır. Antant devletleri tarafından harbin bütün ağırlığı fakir Anadolu halkının sırtına yüklenmiştir. Bundan en ziyade müteessir olan fakir ve rençper Anadolu halkının kalbinde büyük bir galeyan vardır. Bugün İstanbul'da İngiliz hükümetine karşı başlayan ayaklanma hareketi de o galeyandan doğmuştur. Bu hareketin başında, müdafaa-i nefis esastı; fakat sonra bu hareket, içtimai, sınıfî gelişmelere yol açarak, devrimci bir mahiyet aldı. Şiarları ikiydi: biri, memleketi Batı emperyalistlerine teslim etmemek, diğeri de orduya dayanarak halkı soyan hazır yiyicilere karşı savaşmak. İşte bugün Anadolu, bir taraftan canıyla başıyla memleketi müdafaa etmeye çalışırken, öte yandan da, yalnız temiz adamları iş başında bulundurmaya çalışıyor. Dalavereci yeni milyonerlerin hiçbiri bu hareketin içine sokulmamıştır. İnkılâpçı Anadolu, düşüncesini İstanbul'a anlattı. İngilizlerin elinde oyuncak olan İstanbul (hükümeti) ise, onu boğmak için elinden geleni yaptı. İngiliz silahlarıyla donatılan ve İstanbul hükümeti tarafından sevkedilen kuvvetlere karşı Anadolu, kararındaki azmini göstererek, hıyanete savaşla cevap verdi. Böylece, Anadoluda, iç ve sınıfî savaş ilk adımını atmış demektir. Bu savaş ve hareket, mühim buhranlar içinde gittikçe kuvvet bulmakta ve halk arasında yayılmaktadır. Fukara halkın hukukunu müdafaa için hükümet, masrafların mühimce kısmını zengin sınıfına yükletmek istemiştir. Zenginler gerici kuvvetler yarattılar. Fakat halk kitlesinin bütün azmi önünde bu kuvvetler kâmilen erimektedir.

«Anadolu hareketi, baştan, Rusya inkılâbının mahiyetini bilmiyordu. Fakat son zamanlarda bütün hakikat anlaşılmaya baş-

(83) Bk.: «Mustafa Suphi ve Yoldaşları», S. 113. (hzn.)

lanmıştır. Anadoluda sol sosyalistlerin fikirlerini yayan gazeteler vardır. Erzurum'da çıkan «Albayrak» halkı inkılâba doğru götürüyor. Hareket günden güne gelişiyor. Komünist fikri ve teşkilatları gittikçe kuvvet buluyor. İşte Anadolunun gerçek durumu budur! Anadolu, şimdiki hükümeti son ideal hükümet olarak kabul etmiyor. Zaman gelecek, halk, emeline uygun hükümete de kavuşacaktır. Anadolu, Rusya'daki içtimai inkılâbtan büyük yardımlar bekliyor.»

Kongrede, Abit Alim, «Genel Durum» Nazmi de «Halkların Meselesi» hakkında birer rapor okudular.

Kongrede kabul edilen kararda ise şu hususlar belirtilmektedir:

«Rusya'da başlıyan devrim durmadan gelişip genişliyor. Gün geçtikçe, dünyanın her yerinde işçiler, Rusyada dalgalanan Komünist bayrağı altında daha fazla toplanıyor. Bahtiyarlıklarını, gelecek güzel günlerini ondan bekliyorlar.

«Bütün insanlığın komünizm çağına girmesi, sosyal devrimlerin kesin başarılar kazanması, yeryüzünde komünist kuvvetlerin bir amaca doğru yürümesi için bütün dünyada bütün komünist kuvvetlerin bir merkeze bağlanmaları gerekiyor.

«Rusya, yapmış olduğu komünist devrimiyle, tarihiyle, Kızıl Ordusuyla, pek tabii olarak yeryüzünde komünist hareketinin, kuvvetlerinin merkezi olmuştur. Moskova'da kurulan Üçüncü Komünist Enternasyonaline gelince, o yeryüzünde devrimci kuvvetlerin yöneticilik rolünü, Merkez Genel Kurmaylığı rolünü en iyi görebilir. Bu sebeple, Türk komünistleri, Üçüncü Enternasyonalin İkinci Kongresince alınan kararların, hayata, olaylara ve Türkiye'de sosyal hareketin ana prensiplerine uygun olduğunu belirtirler.»

Kongrede ayrıca, Türkiye Komünist Partisinin, Marksist-Leninist ideolojiye, proleter enternasyonalizmi ilkelerine bağlı olduğu da ilan edilmiştir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı ve sömürge meselesiyle ilgili olarak Hilmioğlu Hakkı'nın okuduğu raporda, emperyalist işgalcilere karşı yürütülen bu savaşta ulusal burjuvazinin desteklenmesi gerektiği, ancak bu desteklemenin, ulusal burjuvazinin kuyruğuna takılmak, devrimci halk kuvvetlerini burjuvazinin yedeği durumuna sokmak demek olmadığı belirtilmektedir. Ulusal burjuvaziyi desteklemek, bu sınıfı, emperyalist işgal kuvvetlerine ve

onların yurt içindeki ana dayanakları toprak ağalığına ve bütün sömürü rejimlerine karşı savaşa zorlamak demekti.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresinde, Türkiye'deki azmlıklara karşı yürütülen şöven zulüm ve baskı politikasına karşı olunduğu açıklanmış ve bu politikayla mücadele edilmesi istenmiş; emperyalizme, istilâ kuvvetlerine, sömürücülere, gerici kuvvetlere karşı verilen savaşta, Türkiye'deki bütün halkların emekçilerinin birliğinin sağlanması kararı alınmıştır.

Kongrede köy ve köylü sorunu üzerinde de önemle durulmuş, bu konuyla ilgili okunan iki raporda, devrimin başarıya ulaşabilmesi için işçi-köylü ittifakının kurulmasının ve köylülerin de bu savaşa etkin olarak katılmasının şart olduğu belirtilmiştir. Delegeler, ayrıca, feodalizmin tasfiyesi için, emekçi köylülere gerçek özgürlüğü sağlıyacak bir toprak reformunun yapılmasının şart olduğunu söylemişlerdir.

Kongre bu konuda şu kararı almıştır:

İşçi sınıfıyla emekçi köylüler arasında, işçi sınıfının öncülüğünde, bir savaş birliği, işçi-köylü ittifakı kurmak için çalışılması, köylü komiteleri meydana getirilmesi, toprak ağalarının topraklarının tarım aletlerinin, hayvanlarının ellerinden alınarak, az topraklı ve topraksız fakir köylülere parasız olarak dağıtılması, emek-tarım kooperatiflerinin kurulması, Merkez Komitesine bağlı, emekçi köylülerin çıkarlarını korumak ve isteklerini gerçekleştirmekle görevli bir köylü bürosunun kurulması.

Kongre'de Türkiye'deki kadınların sorunları da incelenmiş ve onların kölelikten ve cehaletten kurtarılmaları, erkeklerle eşit haklara, seçme ve seçilme hakkına, devlet kuruluş ve dairelerinde çalışabilme hakkına sahib olabilmeleri ve kadın işçilerin haklarını koruyacak kanunların çıkartılması konusunda kararlar alınmış ve Merkez Komitesine bağlı bir Kadınlar Kolu kurulmuştur.

Kongrede, bütün işçi ve köylülere, ilerici aydınlara, yurtsever subaylara, emperyalizme ve onunla işbirliği yapan gerici kuvvetlere karşı tek bir cephede birleşmeleri çağrısı yapılır.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi, Ulusal Kurtuluş Savaşının, yurda gerçek bağımsızlık, halka gerçek özgürlük sağlıyacak bir antiemperyalist, antikapitalist ve antifeodal savaşa dönüştürülmesi gerektiği görüşündeydi. Bu nedenle, Türk komünistlerinin kurtuluş savaşını bütün güçleriyle desteklerlerken, devrimci ilkelerinden asla vazgeçmemeleri, sınıf mücadelesine ara

vermemeleri gerektiği belirtiliyordu. Kongre, Ulusal Kurtuluş Savaşını, emperyalizme, sömürü düzenini karşı verilen bir halk savaşına dönüştürme konusunda bir karar alır:

«Türkiye Komünist Partisi, memlekette emperyalizme karşı yürütülen Milli Kurtuluş Savaşını desteklemekle beraber, işçi sınfının gerçek ve nihai amacı olan emekçilerin egemenliğini kurmak için gereken şartları ve zemini hazırlamaya da çalışacaktır.»

Kongre, «Türkiye İşçilerine» yaptığı özel çağrıda, emperyalizme karşı tek cephede birleşilmesi gerektiğini belirmekte ve birtakım istekler ileri sürmektedir:

1. Sendikaların bağımsızlıklarının ve dokunulmazlıklarının tanınması; toplantı, grev ve basın özgürlüklerinin eksiksiz kabulü ve kişi dokunulmazlığının sağlanması;

2. Tek dereceli, genel, eşit serbest ve gizli oy esasına dayalı bir seçim sisteminin kabul edilmesi;

3. Jandarma birliklerinin yerine, halk tarafından seçilen milis kuvvetlerinin teşkilatlandırılması;

4. Yürürlükteki bütün vergilerin kaldırılması, yerine kazanç oranına göre artan bir vergi sisteminin kabul edilmesi;

5. Eğitimin parasız olması;

6. Topraksız ve az topraklı köylülere bedava toprak ve tarım aleti dağıtılması;

7. Padişahlığın ortadan kaldırılması, cumhuriyetin ilânı. Valilerin ve kaymakamların seçimle işbaşına gelmesi;

8. 1 Mayısın işçi bayramı olarak kabul edilmesi;

9. Toprak reformunun eksiksiz uygulanabilmesi için köylü komitelerinin oluşturulması, tarım işçilerine sendika kurma hakkının tanınması;

10. Kurtuluş savaşına karşı olanların, padişahın, toprak ağalarının mal ve mülklerine el konulması;

11. Vatanın savunulması için beylerden, ağalardan, eşraftan, tüccardan, fabrikatörlerden bedel alınması;

12. «Düyun-u Umumiye»nin, tekelin, 'Reji"nin, yabancı kumpanyaların, kapitülasyonların kaldırılması, «Osmanlı Borçları»nın tanınmaması.

Bu genel isteklerin dışında, ayrıca işçiler için şu özel istekler yeralmaktaydı:

1. Sekiz saatlik işgünü;
2. Kısıtlamasız Grev kanununun kabulü;
3. Toplu iş sözleşmesinin uygulanması;
4. İşçilere konut verilmesi;
5. 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması;
6. Hamile kadın işçilere, gündelikleri kesilmeden doğumdan önce ve doğumdan sonra ikişer ay izin verilmesi;
7. Yaşlı ve çalışma gücünü kaybeden işçilere emeklilik ve sosyal güvenlik hakkının sağlanması;
8. Ücretli haftasonu tatilinin kabulü;
9. Gündelik ve aylıkların yaşama seviyesine uygun olması;
10. İş Kanununun tam olarak uygulanmasını sağlamak için özel işçi komisyonlarının kurulması. (84)

---

(84) Türkiye Komünist Teşkilâtları Kongresi, Gençler hakkında ise şu kararları almıştı (Bk: CERRAHOĞLU, A.: «Türkiye'de .....», s. 369-371):

1. Küçük ve büyük sanayi ile istihsâl tezgahlarında, işçi gençlerin gayet ağır şartlar altında sömürülmesi ve gençliğin bedenen ve ruhen zayıf düşmesine sebebiyet vermesi, bütün kapitalist memleketlerde, proleter gençlerin muntazam teşkilât altında organlaşmasını mucip olmuştur.
2. İstihsalde gençliğin tâbi olduğu hususi şartlardan başka ruhunun özel hallerine nazaran gençliğe verilmesi gereken komünizm terbiyesi için kendilerine hususi teşkilât vücuda getirmeleri lüzumu anlaşılmıştır.
3. Proleter gençliğin birlikleri işçi sınıfının en faal ve inkilâpçı sınıfını teşkil ettiklerinden, hiçbir zaman komünizm esaslarından hariç bir meslek ittihaz edemezler.
4. Bütün memleketlerin gençlik organizasyonlarını birleştirecek olan Beynelmilel Gençler Birliği Üçüncü Enternasyonalin en umut verici dayanağı olacaktır. Binaenaleyh, Üçüncü Enternasyonale dahil olan komünist teşkilâtları ve fırkaları, gençlik hareketlerinin gelişmesiyle ilgilenmeli ve bilfiil harekete katılmalıdır.
5. Doğu memleketlerinde proleter gençlik, işçi ve köylü sınıflarının en mazlûm kısmıdır. Batı Avrupa emperyalizmi her sınıftan ziyade gençlik üzerinde fena tesirler bırakmıştır. Doğudo sürüp giden küçük el tezgah sanayii Avrupa'nın cesim fabrika istihsalâtıyla mübareze edebilmek için çocukların kuvvetinden ve emeğinden istifade etmeğe başlamıştır. Derebeylik hayatını geçiren taşralar ise, çocukları şehirlere atmış burjuvaların pençesine teslim etmiştir. Çocukların za'fından ve aczinden istifade edenler yalnız bunlar değildir. Ebeveynleri de onları istismardan geri kalmamaktadırlar.
   Burjuvaziya bununla yetinmeyerek ordularını ekseriyetle genç kuvvetlerden teşkil etmiş ve Cihan Muharebesinde gençlerin kanını bol bol döktürmüştür.
6. Gençlik büyüklere nisbeten dini taassuba zehirlenmemiş, burjuva akideleriyle besienmiş milliyet hissiyatıyla aşılanmamıştır. Gençlik ailevi rabıtalarla bağlanmadan ve derebeylik âdetlerine alışmadan burjuvaziyanın kucağına atılmakta olduğundan, ruhunda zalim sınıflara karşı mübareze hisleri uyanmıştır.
7. Bu hususiyetlere binâen, Şarkın inkılâp hareketlerinde en mühim bir rol ifa edebilir. Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye inkılâbının başarıya ulaşması için, gençler arasında faaliyet icra etmesini en mühim vazifelerden saymalıdır.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi «Anadoluya Çağrımız» başlıklı açıklamasında, memleketin ve halkın içinde bulunduğu gerçek durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koymakta ve şöyle demektedir:

«Memleket, yıkım içinde. Bizde fabrikalar kurulup geliştirilemedi. Bu geriliğin sebebi, bu kötülüklerin kökleri, çürümüş devlet kuruluşundadır. Osmanlı İmparatorluğu, harbçilikle, orduculukla, başka ülkeleri ele geçirmekle kurulmuştur. Ardı arası kesilmeyen harplerden, yağmalardan sonra bu imparatorluk çökmeye, yıkılmaya gitmiştir. Padişahlık, yalnız baskıyla, süngüyle ayakta kalabilmiştir. En sonunda memleket çöktü, - emperyalistlerin harpçilik işlerine karışmak yüzünden - yıkıldı. Anadoluyu görenler, bilenler, hiç düşünmeden, bunun doğru olduğunu söylerler.

«Yol yok, ziraat işleri yüzüstü kalmıştır. Öğrenim, öğretim yok. Heryerde alabildiğine fakirlik. Açlıktan, çeşitli hastalıklardan, harblerden, türlü türlü felâketlerden halk kırıldı, ocaklar söndü. Pek çok köyler, kasabalar haraboldu. Her yerde yas, heryerde acı.»

Kongrede, Türkiye'deki bütün komünist grupların tek bir Komünist Partisi altında birleşmesi kararı alınır. Merkez komitesi ve diğer yönetim kurulları seçilir. Partinin genel başkanlığına Mustafa Suphi, genel sekreterliğe Etem Nejat getirilir. (İstanbul teşkilatından olan Etem Nejat, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasının kurucularından, gençlik ve öğretmen kesimlerinde sevilen, yetkin bir Marksistti.) Merkez Komitesine seçilenler ise, İsmail Hakkı, Mehmet Emin ve Hakkı Hilmioğlu vb.'ydi.

---

8. Kızıl Gençler Konferansı, ayrı olarak işçi gençlerin Komünist Gençlik Birlikleri teşkil etmelerini ve bu suretle hususi teşkilâta sahip olmalarını inkılâp mübarezesi için en iyi bir yol sayar. Binaenaleyh, Kongre mahalli komünist organizasyonlarının gençlik birlikleri ile münasebete girişmelerini ve gençliğin organlaşması için her türlü yardımda bulunmalarını teklif eder.

9. Kongre, Gençlik Birliği teşkilâtının tam muhtariyetini tasdik etmekle beraber Birliğin — Fırkanın gayevî nezareti altına — girmesini gerekli sayar.

10. Gençler Birliğinin, Fırka tarafından, siyasî bir nezaret altında bulundurulması ve aralarında karşılıklı münasebetler kurulması için, Kongre Fırkanın birlik nezdinde ve Birliğin Fırka nezdinde, kendi vekillerini bulundurmasını lüzumlu sayar.

11. Türkiye'de Komünist Gençler Birliğinin teşekkülünü arzu eden Kongre Merkezî Heyetine, gençlik arasında geniş çapta faaliyette bulunmasını ve Türkiye Komünist Gençlik hareketlerinin gelişmesine yardım etmesini teklif eder. (hzn.)

Altı oturum süren Türkiye Komünist Partisi Birinci Kongresinin yaptığı en önemli iş, 12 bölüm ve 42 maddeden oluşan Parti Programını hazırlamak olmuştur.

Kongrenin kapanış konuşmasını yine Mustafa Suphi yapar:

«Zaman oldu ki, karşımıza çıkan kara fikirli mürteciler, Türkiye'de amele ve rençper sınıfının mevcut olmadığını, olsa bile hamalların memurlardan iyi yaşadıklarını söylemekten utanmadılar. Son zamanlarda ise, bilhassa İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankara ve Eskişehir'de vücuda gelen amele ve rençper namı altında inkılâpçı mühim bir sınıf yaşıyor. (...)

«Zaman oldu ki, Türkiye'de komünist teşkilâtı olamaz, dediler; fakat, Türkiye'nin muhtelif şehirlerinden gelen komünist vekiller (delegeler), bunun aksini ispat ettiler; Türkiye'de amele ve rençper komünist teşkilatı gittikçe genişliyor ve kuvvet kesbediyor. (...)

«Memleketimizde her türlü derece ve sınıf ahit ve yalanlarının yerinden oynadığı böyle bir devirde, böyle bir devri buhranda, işçi halkın mukadderatını kendi eline alarak iş görmesi bir zaruret haline giriyor. Bu işte doğru yolu göstermek vazifesi Komünist Fırkasının uhdesine düşmektedir.

«Komünist Fırkası için memlekete musallat olan harici düşmanları kovmak nasıl bir vazife ise, dahilde halkın sırtından geçinen yağmacı tüfeyli sınıflarını da hazır yiyicilik halinden çıkarıp yumruk altında işletmek de, o derece esaslı bir vazifedir. Bu iki cihetin temini iledir ki, Komünist Fırkası mazlum amele ve rençber halka karşı hizmetini ifa etmiş ve ortadan sınıflar farkı kalkarak heyet-i içtimaiye, adalet-i hakikiyeye nail olmuş olacaktır. Onun için son söz olarak diyelim ki: Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası!» (85)

5. Mustafa Suphi

Türkiye Komünist Partisinin kurulmasında en büyük rolü oynayan Mustafa Suphi 1883 yılında Giresun'da doğdu. Orta öğrenimini Erzurum'da tamamladıktan sonra, İstanbul'da Hukuk Fakültesine devam etti. Daha sonra da iki yıl Paris'te Sorbon Üniversitesinde sosyoloji öğrenimi gördü. Avrupa'daki işçi hareketlerini, özellikle Fransa ve Belçika'daki grevleri yakından izleyen Mustafa Suphi, bu arada, bilimsel sosyalizmin kurucuları Karl

(85) Buradaki metin «Mustafa Suphi, Kavgası ve Düşünceleri»nden (Info-Turk Ajansı, Brüksel 1974 s. 84-85) alınmıştır. (hzn.)

Marx ve F. Engels'in eserlerini ve sosyalizmin diğer temel kitaplarını okudu. Gerek okuduğu bu eserlerin ve gerekse Avrupa'daki işçi hareketlerinin Mustafa Suphi'nin üzerinde büyük etkisi olmuş, onun, tarihsel gelişmede işçi sınıfının gücünü anlamasını sağlamıştır. Paris'te İkinci Enternasyonal'in Sosyalist Bürosuna üye olduğu sırada, Türkiye'de 1908 Jön Türk Devrimi gerçekleşir.

1910'da Türkiye'ye dönen Mustafa Suphi, henüz kurulmuş olan Osmanlı Sosyalist Partisine girer. Partinin oportünist küçük burjuva yöneticileriyle anlaşmazlığa düşen Mustafa Suphi, kendi görüşündeki arkadaşlarıyla birlikte partiden ayrılır ve bir başka sol sosyalist parti kurma hazırlıklarına koyulur. Yayınladığı «İfham» adlı gazetede bilimsel sosyalizmin ilkelerini anlatan Mustafa Suphi, yazılarında ayrıca, Türk proletaryasının devrimci bir sosyalist partiye ihtiyacı olduğunu belirtmiş (86); İttihatçı rejimin halk düşmanı niteliğini açığa vurmuş ve İttihat ve Terakki Partisinin ileri gelenlerinin yeni savaş hazırlıklarını, memleketi ve halkı, emperyalistlerin kuyruğunda uçuruma sürükleyecek savaş politikalarını şiddetle eleştirmiştir. (87)

Mustafa Suphi 1913 yılında bu yazılarından dolayı mahkum olur ve Sinop kalesine sürgüne gönderilir. 1914 yılının başında Mustafa Suphi, bir kayıkla Sinop'tan Rusya'ya kaçmayı başarır. Amacı, burdan Avrupa'ya geçmekti. Ancak bu sırada Birinci Dünya Savaşı patlak verir ve Almanya'mn kuyruğuna takılan Türkiye Rusya'ya saldırır. Yakalanan Mustafa Suphi, savaş esiri olarak önce Kaluga eyaletine, ordan da Ural'a sürülür. Burada büyük fabrikalarda çalışan Mustafa Suphi, Tatar işçilerin aracılığıyla Bolşeviklerle ilişkiye girer, onlardan sosyalist yayınlar alıp okur. Bolşevik Partisinin savaş, barış, devrim ve işçi-köylü so-

---

(86) Diğer kaynaklara göre, Savaş öncesi dönemde M. Suphi marksist değildi. Rozaliyev ise, M. Suphi'nin Fransa'dayken sosyalist enternasyonal ile ilişki de olduğunu, belirtmektedir. Bk.: «Mustafa Suphi ve Yoldaşları» s. 144.

M. Suphi çevirdiği «İlm-i İctimaî Nedir?» adlı kitapta komünizmle ilişkin olarak düştüğü dipnotta şöyle demektedir: «Communisme: Saadet-i beşeriyeyi temin için cemiyetde eşitliğin ve fenalığın mütesaviyeten tevzi'ini teklif eden bir usul-ü maşeri ki, (kollektivizmi de cami olması itibariyle) işkirakiyun suretiyle tercüme doğru olmaz.» Bk.: «Türkiye Defteri», Sayı 9, Temmuz 1974, s. 4. (hzn.)

(87) Mustafa Suphi'nin burada sözu edilen yazıları elimizde yok. 1914'de yayınlanan **Nevsali Milli** adlı kitapta çıkan **Türklüğün Yönleri** başlıklı uzun bir yazısı bugünün diline çevrilerek yayınlanmıştır. (Bk.: «YENİ UFUKLAR» Dergisi, Sayı 254, Kasım 1974, s. 11 - 29). (hzn.)

runlarıyla ilgili görüşlerini, taktiklerini ve çalışma yöntemlerini öğrenir.

Mustafa Suphi, Ural'da çalıştırılan Türk savaş esirleri arasında yürüttüğü propagandaların sonunda, ilerde Türkiye Komünist Partisinin savaş kolunu oluşturacak, devrimci bir çekirdek kurar.

Sosyalist Ekim Devrimi, Mustafa Suphi'yi ve diğer bütün Türk savaş esirlerini özgürlüklerine kavuşturur. 1918 yılı şubatında Moskova'ya gelen Mustafa Suphi, bundan sonra bütün varlığıyla, devrimci mücadeleye katılır.

18 Temmuz 1918 de toplanan, Türk sol sosyalistlerinin kongresinde, Türkiye Komünist Partisinin Yurtdışı kolunun kurulması ve «Yeni Dünya» gazetesinin bu örgütün yayın organı olması kararlaştırılır. Partinin Yurtdışı koluna başkan seçilen Mustafa Suphi «Yeni Dünya» gazetesinde, Marksist-Leninist düşünceleri açıklayan yazılar yazar, «Komünist Manifesto»dan ve Marx, Engels ve Lenin'in diğer önemli eserlerinden çeviriler yapar. Mustafa Suphi'nin, yayınladığı gazete, broşür, kitap ve bildirilerin yıllık tirajı, hayli yüksekti.

Mustafa Suphi, Mart 1919'da, Türkiye Komünist teşkilatının temsilcisi olarak Üçüncü Enternasyonal'in Birinci Kongresine katılır. Yaptığı konuşmada, Türkiye halkının, işçi sınıfının devrimci isteklerini dile getirir.

«Burada, Moskova'da, bütün dünyanın geleceğini değiştirecek olan Üçüncü Enternasyonal'in büyük kongresinde konuşmak, ezilen Türk köylüsü ve işçi sınıfı adına konuşmak, kurtuluş, hürriyet, eşitlik kardeşlik için konuşmak, emperyalist canavarlardan çekmediği kalmayan Türkiye halkı adına konuşmak, en büyük saadettir.»

Mustafa Suphi, Türk komünist teşkilatlarının tek bir Komünist Partisinde birleştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Onun başkanlığında Merkez Komitesi, Türk komünistlerini Türkiye'yi işgal eden emperyalistlere karşı savaşa çağırmış ve aynı zamanda, amacı yalnızca bu işgal kuvvetlerini yurttan kovmak ve padişah hükümeti yerine cumhuriyeti ilan ederek ülkede hızla gelişen devrim hareketini bastırmak olan Türk burjuvazisine karşı bütün ilerici ve yurtseverleri örgütlemeğe başlamıştır.

«Rusya'daki işçi hükümetine güvenerek, Türkiye'de yaşayan esir halklarla birlikte, kendi sınıfı menfaatleriniz uğrunda sava-

şınız!» diye Türk emekçilerine seslenen Mustafa Suphi, Türk burjuvazisini şöyle tanımlamaktaydı: «Türk burjuvazisi, zenginler, İngilizlerin, Fransızların kasalarına gözlerini dikmişlerdir. Onların bütün ümitleri bu kasalardadır»

Mustafa Suphi, Rusya'daki savaş esirlerinden ve diğer yurtsever Türklerden Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayını oluşturmuş, Rumenlerin ve Bulgarların da katıldığı bu gönüllü alayı, emperyalistlere ve Beyaz Ruslara karşı savaşmıştır. Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Partisinin Marksist - Leninist bir parti olması konusunda büyük çabalar harcamışsa da, gerek o gün için Türkiye işçi sınıfının sayıca az ve örgütsüz olması, burjuvazinin baskısı ve ülkenin emperyalist devletlerin işgali altında olması gibi nedenlerden dolayı Parti, tam anlamıyla gelişip güçlenememiştir. Kaldı ki, parti saflarındaki birçok küçük burjuva unsur da, Partinin gelişmesini engelleyici faaliyetlerde bulunmuştur Bütün bu nedenlerden dolayı Türkiye Komünist Partisi - Türk işçi sınıfı, ulusal kurtuluş hareketinin gerçek yöneticisi olamamış, bu görev Kemalist burjuvazinin tekelinde kalmıştır. Ancak Türkiye Komünist Partisi, komünist düşüncelerin Türkiye halkı arasında etkinlik kazanması için bütün gücüyle çalışmış; işçi sınıfı ve bütün emekçi kitleleri, köylüleri, kendi siyasi ve ekonomik isteklerini elde etmeleri için savaşa katılmaları çağrısında bulunarak, ulusal kurtuluş savaşında kendi üzerine düşen görevi bir ölçüde yerine getirmiştir. Halk kitleleri arasında Partinin etki ve gücünün gittikçe artmasından ürken Türk burjuvazisi, Türk komünistlerine karşı baskı tedbirleri uygulama kararı alır ve hareketi başsız bırakmak için Türkiye Komünist Partisini ortadan kaldırma yoluna gider.

Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Partisi olarak, Türkiye'de emperyalistlere karşı verilen savaşta gereken yerini almak üzere, 1921 yılının Ocak ayında yurda dönmeye karar verir. Böyle bir karar almasında, Mustafa Kemal'in gönderdiği mektubun da rolü olmuştur. Bu mektupta Mustafa Kemal, Türkiye Komünist Partisinin Büyük Millet Meclisine bir heyet göndermesi ve Parti ile sürekli bir bağlantı kurulmasını teklif ediyordu.

Mustafa Suphi, Gönüllü Alayı ile birlikte yola çıkarsa da, alay o sıralarda Taşnakların elinde bulunan Ermenistandan ve Menşeviklerin elinde bulunan Gürcüstandan geçemez. Bu durumda Mustafa Suphi, yalnızca en yakın silah arkadaşlarıyla yoluna devam eder, Kars'a gelir. O sırada Doğu Orduları Başkomutanı

olan General Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya ile olan yakınlaşma politikasına karşıydı Her türlü ilerici harekete düşman olan Kâzım Karabekir, Kars'tan Trabzon'a gelene kadar Mustafa Suphi ve arkadaşlarına karşı bütün yol boyunca çeşitli saldırılar ve gösteriler tertipler, engeller çıkarır. Mustafa Suphi ve arkadaşları, 28 Ocak 1921 de Trabzon'a gelmeyi başarırlar Ama önlerini kesen jandarma ve polis, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ellerini kelepçeleyip, önceden hazırlanmış bir motor ve kayığa bindirirler 28-29 Ocak gecesi, arkadan gelen bir motor Mustafa Suphi ve arkadaşlarının bindirildiği motora yanaşır. Kanlı bir boğuşma olur. Elleri kelepçeli onbeş devrimci döğüşe döğüşe ölür Öldürülenler arasında Mustafa Suphi'nin dışında, Türkiye Komünist Partisinin Genel Sekreteri Etem Nejat, Merkez Komitesi üyelerinden Hilmioğlu Hakkı, Nazmi, İsmail, Çitoğlu v.s. vardı.

«Mücadeleci bir Marksist ve Türkiye işçi sınıfının seçkin devrimcisi» (88) Mustafa Suphi'nin ve Türkiye Komünist Partisinin diğer yöneticilerinin öldürüldüğü haberi Türkiye emekçileri arasında büyük bir infial yarattı. Nazım Hikmet, «Göğsümdeki Onbeş Yara» adlı şiirinde bu korkunç cinayeti anlatır:

15-lerin kitâbesi

Kazıdık Onbeşlerin İsmini
Kanlı kızıl bir mermere
Bir çelik aynadır gözlerimiz,
Onbeşlerin resmini
Görmek isteyenlere...

6. Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongreden Sonraki Çalışmaları. İkinci Kongre. Partinin Gizli Çalışmaya Geçişi

Mustafa Suphi ve Merkez Komitesi üyelerinin öldürülmesinden sonra, Türkiye Komünist Partisi başsız kalmasına rağmen, ülkedeki devrimci çalışmalarına ara vermemiş ve emperyalizme karşı Ankara Hükümetini desteklemeye devam etmistir Parti Merkez Komitesinin bu tutumu, Parti organı «Yeni Hayat» dergisinde, Mart 1922 de yayınlanan bir bildiride açıkca belirtilmiştir. Komintern'in şark meselesiyle ilgili tezlerine dayanılarak hazırlanan bu bildiride şöyle denmekteydi: «Türk burjuvazisinin em-

(88) «Komünisticeski Internasyonal» Dergisi, No. 17, Temmuz 1921, s. 269.

peryalizme karşı savaşı, somut olarak devrimci bir savaştır. Bu savaş, proletaryanın ve Türkiye emekçi kitlelerinin menfaatlerine uygun düşer Biz, halihazırdaki Büyük Millet Meclisi hükümetini, emperyalizme karşı mücadelesinde ve Sovyet Rusya hükümetiyle dostluğu devam ettirdikçe, iç politikada işçilerin hayati meselelerinde ve köylünün toprak davasında, vergi işlerinde islahat yapmak niyetinde oldukça desteklemeye hazırız. Çünkü bunlar emekçi halkın menfaatinedir.»

Türkiye Komünist Partisi, ısrarla emperyalizme karşı tek cephe kurulmasını önermekteydi. Ancak onların bu önerisini yalnızca, Büyük Millet Meclisindeki «Halk Zümresi» (89) desteklemiştir. Rauf Bey ve Refet Paşanın etrafındaki gericiler grubu ise, bu tavrından dolayı «Halk Zümresi»ni bolşeviklikle suçlarlar. Hükümet ise, «Halk Zümresi»nin çıkardığı «Şarkın Sesi» adlı gazeteyi kapatır, başyazarını hapseder. Bu durumda, Türkiye Komünist Partisi yöneticileri tek cephe kurulması önerilerinden vazgeçmek zorunda kalırlar.

Hükümetin ilericiler üzerindeki baskısı bu olaydan sonra da devam eder. Komünistler arasında da geniş tutuklamalar yapılır, parti teşkilatlarının çalışmaları engellenir. Bu olaylarda, Parti saflarına sızmış birçok maceracı, oportünist ve burjuva unsurun yıkıcı faaliyetinin de rolü olmuştur. Parti örgütünün ilk işi bu unsurları Partiden tasfiye etmek ve teşkilatı güçlendirmek olur. Gerçi bu, Partinin üye ve teşkilat sayısında belli bir azalmaya yol açarsa da, inançlı ve sağlam unsurlar ülke çapında sıkı bir çalışmaya koyulurlar. Sanayi ve tarım işçilerinin yoğun bulunduğu bölgelerde parti teşkilatları kurarlar. Zonguldak kömür madeni havzasında, Adana, Mersin, Sivas, Amasya, Trabzon, Samsun, Kayseri de işçi örgütleri oluşturulur, Çukurovada Bölge Parti Komitesi kurulur. Komite «Doğru Söz» adlı bir gazete yayınlar Demiryolu ve silah fabrikalarında çalışan işçilerden birçoğu parti teşkilatlarına girerler. Bütün parti teşkilatları, saflarına katılan bu yeni ve sağlam güçlerle, olağanüstü bir faaliyete geçer.

---

(89) Halk Zümresi hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bk.: «Mesai» Halk Şûralar Fırkası Proqramı. Hazırlayan Mete Tuncay. SBF Yayınları. 1972 Ankara Aynı kitabın önsözünde, 1920 yılında Anadolu'daki, Halk İştirakiyûn Fırkası, Yeşil Ordu, Halk Zümresi, Sahte Komünist Partisi hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmektedir. (hzn.)

Bu yeni durum karşısında, Partinin İkinci kongresini toplama kararı alındı. Bu kongrede, ülkede gelişen yeni şartlara göre Partinin uygulayacağı yeni stratejisi ve yeni program ve tüzüğü hazırlanacak, yeni Merkez Komitesi seçilecekti. Haziran ve Temmuz ayları kongre hazırlık çalışmalarıyla geçti.

Türkiye Komünist Partisi, öte yandan, uluslararası komünist harekete bağlı bir kuruluş olduğundan, bütün güçlüklere rağmen, diğer ülkelerdeki komünist partileriyle de işbirliği yapmayı amaçlamaktaydı. Haziran 1922'de Sofya'da toplanan Bulgaristan Komünist Partisinin Dördüncü Kongresine, Mazhar ve İsmail Hakkı başkanlığındaki bir heyetle katılmayı başarır. Türkiye Komünist Partisi delegesi Mazhar yaptığı konuşmada: «Biz bu küçük memlekette işçileri kitleler halinde bağrında toplamış olan Bulgaristan Komünist Partisinin tecrübelerine büyük değer veriyoruz. Biz de Rusya'daki büyük inkılabı kendimize örnek alıyor ve kuvvetlerimize göre onun yolundan yürümeye çalışıyoruz.» (90) der.

Kongre kapandıktan sonra, 7 Haziran günü Sofya Halkevi binasının önünde büyük bir miting düzenlenir. Bulgaristan Komünist Partisinin ve yabancı heyetlerin delegeleriyle birlikte Mazhar da mitinge katılarak heyecanlı bir konuşma yapar; kürsüde yanında Dimitrov vardır.

Türkiye Komünist Partisinin İkinci kongresi, 15 Ağustos 1922 de Ankara'da çalışmalarına başlar. (91) Ankara Hükümeti izin vermediği için, kongre Ankara bağlarında gizlice yapılır. Kongreye oy hakkı olan 28 delege katılır. İstanbul ve Doğu illerindeki teşkilatların delegelerinin gelmelerine izin verilmediği için kongrede ancak Parti teşkilatının üçte ikisi temsil edilmiştir. Salih Hacıoğlu tarafından açılan Kongre, çalışmalarını geceleri gizli olarak sürdürür.

Beş gece devam eden Kongrede ele alınan konular şunlardı: Ülkenin içinde bulunduğu sorunlar, cephelerdeki durum, Partinin uygulayacağı taktik, işçi ve köylü sorunu, toprak re-

(90) «RABOTNİÇESKİ VESTNİK» gazetesi, sayı 277, 1922.

(91) Burada sözkonusu olan Türkiye Halk İştirakiyün Fırkasının Birinci Kongresidir. Kongre gündemi hakkında bk.: CERRAHOĞLU, A.: «Türkiye'de...», s. 455 - 57. (hzn.)

formu, gençler arasında yürütülecek çalışmalar, örgüt meselesi ve basın ve propaganda meselesi.

Salih Hacıoğlu tarafından okunan Merkez Komitesinin çalışma raporunda, Birinci ve İkinci kongre arasındaki dönemde yapılan Parti çalışmaları anlatılmış ve özellikle şu konular üzerinde durulmuştur: Türk burjuvazisinin belli bir kesimi, bir yandan emperyalist işgalcilere karşı halk yığınlarını savaş alanlarına sürerken bir yandan da aynı emperyalist güçlerle uzlaşma yollarını aramakta ve bu nedenle, başta Türkiye Komünist Partisi olmak üzere ülkedeki bütün ilerici yurtsever ve demokratik halk kuvvetlerine karşı baskı uygulamaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Türkiye Komünist Partisi, Kemalist burjuvazinin yönettiği ulusal kurtuluş hareketini bütün varlığıyla desteklemeye devam edecektir. Kongre ayrıca, emperyalizme ve memleketteki gericilere karşı mücadelesini sürdürmsi durumunda, Mustafa Kemal'in ilerde de destekleneceğini açıklamıştır.

Merkez Komitesinin raporunu onaylayan İkinci Kongre, kabul ettiği bir bildiriyle, emperyalist istilâcılara karşı yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşının destekleneceğini ama aynı zamanda burjuvazinin, emperyalistlerle uzlaşmak ve ulusal kurtuluş hareketinin bir halk devrimine dönüşmesini önlemek amacıyla girişeceği her teşebbüsün açığa çıkarılacağını ve bu tür ihanetlere karşı sonuna kadar mücadele edileceğini belirtmiştir.

Köylü meselesiyle ilgili olarak Kongre, köklü bir toprak reformunun uyuglanmasını sağlayabilmek amacıyla, ülkedeki feodal artıkların ve büyük toprak ağalığının ortadan kaldırılmasını, köylülerin ağaların sömürü ve köleliğinden kurtarılmasını gerçekleştirecek bir tarım programı hazırladı. Komünist Partisinin ittifakta bulunacağı, bir köylü partisinin kurulması da alınan kararlar arasındaydı.

Kongrede ayrıca, Partinin oportünist ve burjuva unsurlardan temizlenmesi, işçi sendikalarının güçlendirilip geliştirilmesi konularında alınması gereken tedbirler de tesbit edilmiştir.

Yeni tüzük ve programın kabulünden sonra yeni Merkez Komitesinin seçimi yapılmıştır. Salih Hacıoğlu, Affan Hikmet, Nâzım, Ahmet Hilmi, Edip, Mehmet, Ata Çelebi, Berham Lütfü, Ruşen Eşref olmak üzere yeni komiteye onüç esas üye ve üç yedek üye seçilmiştir.

Kongrenin bitiminden sonra, alınan kararları ve önerileri anlatan bir broşür yayınlanmıştır. (92) *

Yeni Merkez Komitesi ilk iş olarak, Kongrede alınan karar-

(92) **KIZIL ŞARK** Dergisinin 1. sayısında (1922 Kasım'ında Moskova'da yayınlanmıştır) Ahmet Cevat Emre «Türkiye'de komünizm Hareketi» adlı yazısında 2. Kongre hakkında bilgi vermektedir (Bk.: TEVETOĞLU, Dr. F.: Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967, s. 371-72):

'Bu yıl ağustosunun 15'inde Ankara'da «Türkiye Komünist Fırkası»nın birinci kurultayı vaki oldu. Kurultay dolayısıyla Ankara'da bir nice komünistler hapse atılmıştı.. Devlete aid zavod (ağır endüstri fabrikaları) ve imalathanelerden seçilip gönderilmiş nümayendelerin kongreye iştirak etmesi için işden âzâd edilmelerine Hükümet yol vermemişti. Ancak bu gibi engellere bakmayarak seçilmiş nümoyendelerin yüzde sekseni kurultaya iştirak ediyordu.

Türkiye emekçilerinin yüzde 52 sinden ibaret olan bu en anlaklı ve en açık fikirli fukara-i kâsibe unsurlorının Türkiye genç Komünist Fırkasında âzâ olmaları, bu fırkanın gelecekde ne kadar güzleneceğini açıkca-aydınca gösteriyor.

Türkiye komünisttlerinin, hususen en yakın zamanlarda, pek ağır bir vazifesi vardır. Milletçilerin ispat ettiğine göre Ankara'nın muzafferiyetine başlıca sebep, bütün halkın milli şiarlar etrafında toplandığıdır. Milletçiler barışdan sonra Hükümeti ellerinde saklayıp, öz sınıfı, maksat ve fikirlerini yürütmek için zahmetkeş ahalinin milli hissiyatından istifade etmek niyetindedirler.

Memleketin hal-i hâzırdaki siyasî şeriatini gözönüne alan fırkanın yeni merkezî komitesi, muzafferiyet münâsebetiyle Milli Hükümet'i tebrik etti ve dedi ki: İstanbul mes'elesinde cihangirler tarafından Hükümet engellerle karşılaşırsa, Fırka Hükümete elinden gelecek yardımı yapmaktan çekinmeyecektir. «Türkiye Komünist Fırkası» bilir ki, Ankara Hükümeti cihangirlerle açıktan açığa giriştiği mübarezede zahmetkeşler mezkûr Hükümete her türlü yardımda bulunmalıdır. Böyle hareket hem de Komünist Beynelmilelinin 21 inci şartındaki 8 inci maddeye dahi uygundur.

İstanbul'da dâhil olduğu halde, bütün Türkiye'de büyük sanayi'de (demiryolları, vapurlar, fabrikalar, madenler ve ilah...) çalışan 50 000 emekçi kadar işleyen vardır. Bunlardan çoğunun, hele de şimdiye kadar, kent ile alâka ve rabıtası vardır. İster ruh ve ister vaziyet nokta-i nazarından bütün bütüne fukara-i kâsibe sıfatını kabul eden bu işçilerin sayısı bir nice bin kişiye varıyor. İşçiler arasında sınıf şuuru artıyor ve bunlar mübarezeye hazırlaşıyorlar. Hatta 1921 yılında İstanbul'da muvaffâkiyetli tatilleri olmuş ve bu tatillerde 8 bin, 10 bin kişi kadar fukara-i kâsibe iştirâk etmiştir.

Bu son zamanlarda İstanbul'daki Türk komünistleri, İstanbul emekçilerinin teşkilât işlerini butun-bütüne ellerine almak istiyorlar. Devlete âid fabrika ve demiryollarındaki emekçilerle sıkı râbıtaya girişmiş Anadolu Komünistleri ise Eskişehir'de, Mersin'de ve Adana'da güçlü işçi teşekkülleri yapmaktadırlar. Aynı zamanda bunlar, Türkiye kentçileri ve kent zahmetkeşleri ile de sıkı alâkabağlamışlardır. Bu yakın yıllarda Türkiye sanayii pek sür'atle terokki edecektir. Ecnebi kapitalinin ettiği hücum ve Türkiye meselesi üstünde dünya kapitalistleri arasındaki rekabet burosını artık sübut ediyor.

Her iki düşmandan —hem vatandaki ve hem de harici— halâs olmak ve zahmetkeşlerin beynelmilel burjuvazya ile başlayacağı mübârezeyi şerefle sona erdirmek için «Türkiye Komünist Fırkası» Türkiye zahmetkeşlerini muayyen bir merkez etrafında birleştirmelidir. (hzn.)

ları anlatmak ve mahalli teşkilatların çalışmalarını hızlandırmak amacıyla, delegelerin değişik bölgelere gitmesini kararlaştırdı.

Kongrenin arkasından Parti, Anadolunun en yoğun işçi merkezi olan Çukurovada, Mersin'de bir konferans topladı. Parti Mersin'de, bir «Çukurova Genel İşçi Birliği»nin kurulmasına büyük önem veriyordu. Mersin konferansını örgütlemek üzere Parti, Affan Hikmet'i Mersin'e gönderir. 5 Ekim 1922 de açılan konferansa, Mersin, Adana, Tarsus ve Osmaniye'deki teşkilatların seçtikleri 42 delege (oy hakkına sahip) katıldı.

Merkez Komitesi üyesi Ata Çelebi'nin evinde gizli olarak toplanan Konferans üç gece sürdü. Uzun müzakerelerden sonra Konferans, Çukurova Genel İşçiler Birliği kurulmasını ve bu örgütün Sendika Enternasyonaline katılmasını kararlaştırdı. Birlik aynı zamanda, Güney Anadoludaki işçi sendikaları federasyonu görevini de yerine getirecekti.

Konferansta bunun dışında daha birçok önemli kararlar da alınmıştır. Bu kararlarda, Türkiye işçi sınıfının emperyalizme karşı verilen savaştaki rolü belirtilmiş ve hükümete şu ihtarda bulunulmuştur: Türk işçi sınıfı bugüne kadar hükümetin iç ve dış politikasını desteklemiştir. Ancak hükümet, Türkiye işçi sınıfına karşı vaadettiklerini yerine getirmezse, böyle bir hükümetin desteklenmesinden vazgeçilecektir. İşçi sınıfı en başta, kendisine de öteki sınıflarla aynı siyasal hakların verilmesini ve 1 Mayıs ve 7 Oktobr işçi bayramlarının tanınmasını ve 8 saatlik işgününün kabul edilmesini talep etmektedir.

Konferansta alınan kararların, parti çalışmalarının geniş işçi ve köylü kitleleri arasında etkinlik kazanmasında, sendika hareketinin hızlanmasında çok önemli rolü olmuştur. Sendikalar parti denetiminde hızla gelişmeye ve Sendikalar Birliği etrafında toplanmaya başlamıştır. Ancak Türk burjuvazisi gelişen bu devrimci hareket karşısında, baskı ve terörü arttırmaktan geri kalmaz. Mersin konferansına katılan delegelerin büyük çoğunluğu yakalanıp tutuklanır. Türkiye Komünist Partisi (93) bu terör

(93) Resmi adı Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası olan Partinin, «Kızıl Şark» Dergisinin Birinci sayısında yayınlanan bu bildirisinin altında şu imzalar bulunmaktadır:

Kızıl Sendikalar Merkez İhsarî Bürosu Kâtibi ve Profinterinde Murahhas: Mahmud Ahmed,

Komünist Enternasyonal 3'üncü Kongrenin Heyet-i Murahhasa Kâtibi: Orhan,

karşısında, hükümetin bu tutumunu protesto etmek amacıyla bir bildiri yayınlar:

«Burjuva efendiler!

Bugünlerde Avrupa emperyalizmine karşı askeri bir zafer kazandıran Türkiye'nin fakir köylü ve işçileridir. Sizi bugüne kadar ekmeksizlikten, parasızlıktan, silahsızlıktan sıkıntı çektirmiyerek memleketin efendisi yapan, bir Milli Hükümetin dağılmadan yaşamasını te'min eden Türkiye işçi ve köylüleridir. Siz bu hükümet sandalyesine işçi ve köylüleri merdiven yaparak çıktınız. İşçi ve köylülerin Avrupa emperyalizmine karşı Kuvvay-ı Milliye sûretinde bir müsellâh müdafaa hareketi olarak başlayan bu üç senelik milli cidâl esnasmda işçi ve köylü smıflarından ziyade fedâkârlık yapan bir sınıf yoktur. Kendi hürriyet ve hukukuna kavuşacağı vâdedilmiş olan işçi ve köylü bu uzun ve kanlı cidal uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmedi: Kendi malını, evlâdını, kanını ve canını bu yolda saçtı ve döktü.

Türkiye işçi ve fakir köylülerinin menafiinin müdafii olarak teşekkül eden «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» ve onun kızıl sancağı altında toplanan bütün komünist amele ve köylüler dahi ekseriya kitlenin ta'kip etmekte olduğu bu milli müdafaa siyasetinden ayrılmadı. Hükümete harici ve askeri siyasetinde daima yardımcı kaldı. Hatta beynelmilel emekçi kuvvetlerinin yardımını bile celbe gayret etti. Sınıf menfaatlerinin bütün zıddıyetine, kendi sınıfı vaziyetinin günden güne müşkülleştirilmiş sizin muhtekirleriniz tarafından soyulmasına, jandarmalarınız tarafından ezilmesine rağmen dahili siyasetinde cesur ve metin olmağa, milli cidalin devamı esnasmda kendi sınıfı ve en haklı metalibinin bile talep ve müdafaası için hiçbir fi'li harekette bulunmamağa gayret etti. Kısa bir tâbir ile istediğiniz efendiliği sizlere verdi ve sizin vaadlerinize inanarak kendi hukuk ve hürriyetine i'ta olunacağını sabırsızlıkla bekledi. Siz de bol bol parlak vaadlerle işçi ve köylüleri kandırmağa çalışmakta kusur etmediniz. Mustafa Kemal'in Sivas'tan Ankara'ya ilk vâsil olduğu gün söylediği nutuk henüz hatırımızdadır.

Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası Kâtib-i Umûmisi ve Komünist Enternasyonal 3'üncü Kongresine Hey'et-i Murahhasa Reisi: **Salih Hacıoğlu,**

Türkiye Komünist Gençler İttifakı İhzarî Bürosundan: **Nedim.**

Türkiye Komünist Kadınlığı Murahhası ve Kadınlar Şûbesi Müdiresi: **Cemile Nuşirvan,**

Bk.: TEVETOĞLU, Dr. F.: «Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler», Ankara, 1967, s. 373 - 375 (hzn.)

Bir zamanlar hepinizin bir resmi «Komünist Fırkası» bile yaparak kalpaklarınıza kırmızı tepelik geçirdiğiniz de henüz gözümüzün önünde canlı bir hâtıradır. Meclisinizde ve nim resmi gazetelerinizde Anadolu'da hürriyet-i matbûat hürriyet-i içtimâ ve hürriyet-i içtihad ve efkâr mevcut olduğuna ve sansür ve istibdâd gibi mel'ânetlerin yokluğuna dair yaptığınız yaygaralar da henüz kulaklarımızda çınlamaktadır. Hattâ bunları siz utanmadan Meclisinizin zabıtlarına bile geçirdiniz.

İşçi ve köylülerin omuzları üzerinde kurduğunuz tâk-i zaferleri geçerek tahtlarınıza sağlamca yerleşmek imkânını bulur bulmaz bütün vaadlerinizde yalancı olduğunuzu meydana koydunuz: 12 Eylül tarihinden itibaren «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası»nı resmen ilgaya, işçi ve köylünün sesini boğmağa teşebbüs ettiniz.

Hayır Efendiler, hayır; «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» resmi bir varlıktır. Kanunen teşekkül etmiştir. Onu ilgaya sizin hakkınız yoktur. Her burjuva memleketi gibi sizde de mevcut olması zarurî olan hürriyet-i içtima ve hürriyet-i efkâr hakkı buna mânidir. «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» sınıfî bir varlıktır. O, Türkiye işçi ve köylülerin teşkilâtıdır. Bu sınıflar mevcut oldukça fırka yaşayacaktır.

Bu sınıflar imha edilemez ki, fırkayı imha veya ilga edebilesiniz. «Türkiye Halk İştirâkiyûn Fırkası» beynelmilel bir varlıktır. Beynelmilel inkılâpçı proletarya ordusunun Türkiye'deki bir müfrezesidir. Beynelmilel bir ordu mevcut oldukça, siz o fırkayı, o müfrezeyi imha veya ilgaya teşebbüs edemezsiniz. Siz bu fırkanın ilgası için ister bir polis emirnâmesi, ister Hey'et-i Vekile kararı ve ister Meclisinizce bir kanun ihrâc ediniz, bu bizce müsavidir. Bizim işçi ve köylülerin fırkası olan «Türkiye Halk İştirâkiyûn Teşkilâtı» bizim sınıflarımız gibi ebediyen mevcuttur. Bizim fırkamızın mevcudiyeti sınıfımızın mevcudiyetiyle tev'emdir. Sınıfımızın mevcudiyeti sizin kararlarınız ve kanunlarınızın fevkindedir.

Son günlerde Ankara'da ve taşralarda birçok yalan ve iftiralarla ve utanmadan Rusya Hükûmeti casusluğuyla itham ederek birçok arkadaşımızı tevkif ve hapsettiniz. Bütün Türkiye işçi ve köylüleri şahittir ki: Arkadaşlarımız masumdurlar. İsnad ve ithamlarınız yalandır, iftiradır. Fırkamızı dağıtmak, gazetelerimizi kapatmak ve arkadaşlarımızı hapsetmek teşebbüsleriniz hep Lozan Konferansına giderek memleket menafiini birtakım

coğrafî hudut tashihatı perdesi altında Avrupa burjuvalarına satmağa karar verdiğinizden, ve komünistlerin ise bu siyasetinizin içyüzünü halka açarak maskenizi yere çarpmasından korktuğunuzdan ve zaferden sonra yapacağınızı va'dettiğiniz dahilî islâhatı isteyecek unsurları susturmak istemenizdendir.

Evet, biz işçi ve köylüler biliyoruz: Sizin bu iftiralardan ve hücumlardan maksadınız budur.

Fakat emin olunuz biz Türkiye komünistleri susmayacağız. Daima bağıracağız, maskenizi daima yere çarpacağız. Fırkamızı daima resmen ve kanunen ve sınıfiyen mevcut tanıyacağız. Bu haksız ve zalimâne hücum ve taarruzlarınızı kemal-i şiddet ve nefretle protesto ederiz.

Kahrolsun yalancı ve gaddar burjuva siyaseti!

Yaşasın işçi ve köylü sınıfların hâlâskâr mefkûresi!

Yaşasın Üçüncü Enternasyonal!.» (94)

Merkez Komitesinin bu protesto bildirisinde de blirildiği gibi, Türk halkının emperyalist güçleri bozguna uğratıp memleketten kovmasından sonra Ankara Hükümeti, ülkede hızla gelişen demokratik ilerici hareketleri boğmak ve Türkiye Komünist Partisini ortadan kaldırmak için sert tedbirler uygulamaya başladığından, İkinci Kongrede kabul edilen çalışma programı gerçekleştirilememiştir. Rauf Orbay'ın başkanlığındaki Ankara Hükümeti, 1923 yılının ilk aylarında Türkiye Komünist Partisini yasaklar ve arkasından Parti üyeleri, sempatizanlar ve ilerici aydınlar hapse atılır.

Türkiye Komünist Partisi için artık gizli faaliyet dönemi başlamıştır.

Hükümet bir yandan Partiye karşı şiddetli bir terör uygularken, bir yandan da burjuvazi, faaliyetini gizli olarak sürdüren Parti saflarına kendi ajanlarını, oportünistleri sokarak Partiyi içerden de çökertmek için her türlü yola başvurmuştur.

1924 yılında illegal olarak toplanan Parti konferansının, Parti saflarının her türlü karşı devrimci unsurdan temizlenmesinde ve beraberliğin sağlanmasında çok önemli rolü olmuştur. Partinin uygulayacağı yeni taktik ve strateji konularının görüşüldüğü bu konferansta, Partinin oportünist ve likidatörlerden temizlenmesi, sert tartışmalara yol açtı.

(94) Bk.: TEVETOĞLU, Fethi, «Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler», Ankara, 1967, s. 373 - 375.

Sol sekterlerin ve sağcı oportünistlerin tâ en başından beri, Türkiye Komünist Partisine büyük zararları olmuştur. Sol sekterler, Partinin kuruluşundan itibaren «Sovyet (Şura) hakimiyetinin hemen kurulması», «proletarya diktatörlüğü yoluna hemen gidilmesi» gibi, aslında o günün şartlarına uymayan sekter görüşler ileri sürmüşlerdi. Ülkenin içinde bulunduğu somut şartları hesaba katmayan bu gurup, devrimin bu şartlara bağlı olarak bir takım aşamalardan geçmesi gerektiği gerçeğini kabul etmiyorlardı. «İşçi-köylü ittifakı»nı ağızlarından düşürmüyorlarsa da, iş uygulamaya gelince, bu birliğin kurulmasına, işçi sınıfıyla emekçi köylülerin ittifakına sürekli engel olmuşlardır. Bu aşırı sol sekter gurup, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, ülkede devrimi yalnızca Komünist Partisinin ve işçi sınıfının gerçekleştirebileceğini ileri sürmüş ve diğer güç ve sınıfları hesaba katmamıştır. Emekçi köylüleri işçi sınıfının savaş ortağı saymadığından, köylerde sınıf mücadelesinin yoğunlaştırılmasına önem vermemişlerdir. Bu gurubun bütün çalışmaları işçi merkezleriyle sınırlı kaldığından, Partinin halk kitlelerinden tecrit olmasına yol açmışlardır. Bu durum ise burjuvaziye, illegal döneme geçildiğinde, parti teşkilatlarını ve üyelerini kolayca ortaya çıkarma imkanı verir.

Sağcı oportünistler ise, Komünist Partisini, Kemalist burjuvazinin kuyruğuna takmış ve Partinin kapılarını' burjuva unsurlara açmışlardır. Oysa bu, Partinin komünist partisi olmaktan çıkması, likide edilmesi demekti. Burjuva milliyetçiliğinin etkisinden kurtulamayan bu gurup, Partinin Marksist - Leninist bir parti haline gelmesine karşıydılar. Başta, Kemalistlerin Parti içindeki uzantısı Şevket Süreyya olmak üzere bu gurup, Kemalist milliyetçilik ideolojisini, Partide egemen kılmaya çalışmışlardır. (95) Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör gibi sağcı oportünistler daha sonra burjuvazinin ve polisin hizmetine girmişler ve Parti içinde onlar adına yaptıkları hizmetlere karşılık yüksek mevkilere getirtilerek mükafatlandırılmışlardır.

1926 yılında yapılan İkinci Konferansta, yeni tüzük ve program kabul edilmiş ve yeni Merkez Komitesi seçilmiştir. Bu konferansta sol sekterlere ve sağcı oportünistlere büyük bir darbe

---

(95) 1959 yılında yayınladığı «Suvu Aravan Adam» adlı kitabında Şevket Süreyya Aydemir, burjuva milliyetçi görüşlerin etkisinden hiçbir zaman kurtulamadığını ve bu görüşleri Parti Merkez Komitesinde ısrarla savunduğunu itiraf etmektedir.

indirilmiş ve 1927 yılında likidatörler, Aydemir ve Tör Partiden atılmıştır.

Parti içinde bozguncu faaliyette bulunanlara en ağır darbe, 1931 yılında Üçüncü Kongrede indirilecektir.

7. Komünist Gençlerin Faaliyeti

Türkiye Komünist Partisinin kurduğu Türkiye Komünist Gençler Birliği adlı gençlik örgütü, aslında son derece güçsüz bir örgüt olmasına rağmen, komünist gençler hareketinin bir başlangıcı olması açısından büyük önem taşımaktadır.

4 Eylül 1921 de gizli bir toplantıyla kurulan (96) bu örgütün kuruluş bildirgesinde «Birlik, bütün dünya proletaryasını kapitalizm boyunduruğundan kurtarmak için savaşacağını vaadeder. Türkiye'deki bütün işçi gençliği, bu genç savaşçılar teşkilatına girmeye çağırır» (97) denmekte ve Birliğin, Komünist Gençler Enternasyonaline katılacağı açıklanmaktadır. (98)

Rusya Komünist Gençler Birliğinin çalışmalarını kendine örnek alan Türkiye Komünist Gençler Birliği, gençlik kitlesi arasında, çeşitli fikir klüpleri aracılığıyla düzenlediği seminer ve toplantılarda komünist düşüncelerin ve materyalist dünya görüşünün yaygınlık kazanmasına çalışmış, mevcut toplum düzeninin eninde sonunda yıkmaya mahkum olduğunu anlatmıştır. Uluslararası Yedinci Gençlik Günü olan Eylül 1921 de Birlik bir de gazete çıkarmaya başladı. Bulgaristan örgütünün yayınladığı üç broşürü Türkçeye çevirdi. (99)

Bulgaristan Komünist Gençler Birliğinin Haziran 1922 de Sofya'da toplanan Dördüncü Kongresine, Türkiye Komünist Gençler Birliği adına örgüt yöneticisi İsmail Hakkı katıldı. Türkiye delegesi Kongrede yaptığı konuşmada:

«Sizleri, Komünist Gençlik Enternasyonali bayrağı altında birleşmiş bulunan Türkiye Komünist Gençleri adına, candan komünist selamlarıyla selamlarım. Türkiye komünist gençleri, zenginlerin ve istilacı emperyalist kuvvetlerin kanlı zulüm baskısı altında, kurtarıcı, yüce proletarya devrimine kendi payını katmak için teşkilatlanmaktadır.» der ve

(96) «Mladej», gazetesi (Bulgarca), sayı 38, 1922 yılı.
(97) «Mladej», sayı, 30.
(98) «Mladej», sayı 37.
(99) «Mladej», sayı 3.

«Türkiye Komünist Gençleri, gizli çalışmak zorundadır. Buna rağmen, birleşmenin savaşta başarı kazanmak için ilk teminat olduğuna inanan namuslu gençleri haklı davasına kazanmaya muvaffak olmuştur.» diye ekler. (100)

Kongreden sonra 20-22 Haziran 1922 tarihleri arasında Sofya'da, Balkan Komünist Gençler Federasyonu kurulması için yapılan toplantılara Türkiye Komünist Gençler Birliği delegesi de katılmıştır. (101)

Türkiye'de Komünist Gençler Birliğinin kurulması, Balkan Komünist ve Sosyalist Partileri tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Novo Vreme dergisinde yayınlanan «Balkan Komünist Gençler Federasyonu ve ilk Adımları» adlı makalede özellikle Türkiye'deki bu gençlik hareketi üzerinde durulmaktadır:

«Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Romanya'da, Yugoslavya'da, Türkiye'de, kısaca her yerde komünist gençlerin birlikleri var. Bunların bazısı nisbeten daha zayıf, bazıları daha kuvvetli. Bazıları zorluklar, bazıları daha kolaylıklar içinde komünizmin fikir, prensip ve şiarlarını propoganda ediyor, gençlik yığınlarının bir bayrak altında birleşmesi için çalışıyor. Türkiye komünist gençlik hareketinin bu alandaki başarılarını sevinçle belirtmeliyiz. Bu durum, Balkan Yarımadasının en geri kalmış köşelerinde de kızıl bayrağın, proleter ve köylü gençlik tarafından en yakın bir zamanda dalgalandırılacağını gösteren en sağlam bir işarettir. Türkiye'de, yani burjuva devrimleri Türkiyesinde, gençlik hareketi, Balkan devletleri içinde en zayıf bir harekettir. Çünkü onlar aklın alamıyacağı kadar büyük güçlükler içinde çalışmaktadırlar. Öyle güçlükler ki, bunların teferruatını ancak, bizim Ankaralı ve İstanbullu yoldaşlarımız bilir.» (102)

Ancak Türkiye'de Komünist Gençlik hareketi, daha işin başında, doğarken boğuldu. 1923 yılında Türkiye Komünist Partisiyle birlikte Türkiye Komünist Gençler Birliği de hükümet tarafından yasaklandı.

---

(100) «Mladej», sayı 20.
(101) «Mladej», sayı 20.
(102) «NOVO VREME», sayı 12, 1922, s. 362 - 363.

Sekizinci Bölüm

CUMHURİYET HALK PARTİSİNİN İKTİDARDA BULUNDUĞU 1923-1945 YILLARI ARASINDAKİ DÖNEMDE TÜRKİYE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

1. Atatürk'ün Önderliğinde Yapılan Reformların Niteliği. Emperyalist Ajanlara ve Padişahçı Gericilere Karşı Yürütülen Mücadele

Ulusal Kurtuluş Savaşı sonunda Türkiye halkı, emperyalist kuvvetleri tam bir bozguna uğratır ve ülkeden kovar. Bu bozgun, aym zamanda, emperyalist devletlerin bir kuklası olan İstanbul'daki padişah hükümetinin de sonu demekti. Nitekim 29 Ekim 1923 de Türkiye'de Cumhuriyet rejimi kuruldu ve Mustafa Kemal (Atatürk) ilk cumhurbaşkanı olarak seçildi. Ankara başkent ilan edildi.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, emperyalist devletlerin yarı sömürgesi durumuna düşen Osmanlı İmparatorluğunun altıyüz yıllık egemenliği sona erer ve Türkiye'de burjuva egemenliği dönemi başlar. Siyasal iktidar artık Türk burjuvazisinin Kemalist kanadının eline geçmiştir.

Mustafa Kemal'in önderliğinde Kemalist burjuvazi, birçok ilerici reformlar gerçekleştirir halifelik kaldırılır, son halife ülkeyi terkeder; din ve devlet işleri birbirinden ayrılır; medeni kanun kabul edilir; eğitim laikleştirilir; kıyafet şekli değiştirilir; kadınlara eşit haklar tanınır; çok kadınla evlenme yasaklanır; lâtin alfabesi kabul edilir; emperyalist devletlere verilen ekonomik imtiyazlar (kapitülasyonlar) kaldırılır, yabancı kumpanyalar devletleştirilir... v.b.

1923 yılı Eylül'ünde, Mustafa Kemal'in başkanlığında, Kemalist burjuvazinin siyasal örgütü olan Halk Fırkası kurulur. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin temelleri üzerinde kurulan ve ilerde Cumhuriyet Halk Partisi adını alan bu örgüt, sosyal yapısı ve siyasal niteliği açısından burjuvazinin ve toprak ağalarının partisiydi. (103)

Kemalist burjuvazinin çıkarlarına göre hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi programı, altı temel ilkeye dayanmaktaydı: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik. «Altı ok» diye adlandırılan bu ilkeler, Kemalist devrimin en önemli yapı taşlarıydı. Başlangıçta ilerici bir öze sahip olan bu ilkelere, Türk burjuvazisi bir süre sonra tamamen gerici bir içerik kazandırmıştır. Meselâ, ulusal uyanışı, Türk ulusunun her alanda kalkınmasını sağlamayı amaçlayan «milliyetçilik» ilkesi, uygulamada, Türk burjuvazisinin elinde, sosyalist ve işçi sınıfı hareketinin ezilmesine, milli azınlıklara baskı yapılmasına, başka milletten olanlara düşmanlık beslenmesine kılıf uyduran gerici şövenist burjuva milliyetçiliği ideolojisi haline gelmiştir. Halkın egemenliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan «halkçılık» ilkesi de, yine burjuvazinin elinde yozlaştırılarak, memlekette sosyal sınıfların ve sınıf mücadelesinin varlığını reddeden, Türkiye halkının «imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle» olduğunu iddia eden, bir öz kazanmıştır. Kemalist devrimlerin sürekliliğini ve bu devrimlerin Türkiye halkını «çağdaş uygar devletler seviyesine» çıkarmayı amaçladığını vurgulayan «devrimcilik» ilkesi de, yine burjuvazi tarafından bu özünden boşaltılmış ve kemalist devrimlerin, toprak reformu, demokratik, ekonomik ve sosyal devrimler doğrultusunda gelişmesi önlenmiştir. «Cumhuriyetçilik» ilkesinin amacı, ülkede, demokratik burjuva cumhuriyeti rejimini yerleştirmekti. Ancak onun özünden de «demokratik» olma niteliği çıkarılmış ve ülkede burjuva diktatörlüğü gerçekleştirilmiştir. O günün şartlarına göre, Kemalist devrimler içinde en ilerici öze sahip olanı «laiklik» ilkesiydi. Devlet idaresinin ve halkın günlük yaşantısının dini dogmalardan arıtılması amacını güden «laiklik» ilkesi, Atatürk'ün ölümünden sonra terkedilmiştir. Türk burjuvazisi halkı istediği gibi sömürebilmek, gelişen işçi ve sosyalist hareketi ezebilmek için dini dogmalara yeniden dört elle sarılmıştır. Kanunlarla

(103) Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin prensipleri ve tüzüğü için bk: GOLOĞLU, Mahmut, Sivas Kongresi, Ankara 1969, s. 219. (hzn.)

yasaklanmış olmasma karşın, kapatılan imam hatip okullarını kurar kurslarını yeniden açmıştır.

Türk ekonomisinin emperyalist devletler karşısındaki bağımsızlığını korumada en önemli rolü, «devletçilik» ilkesi oynamıştır. Bu ilke doğrultusunda bütün yabancı kumpanyalar devletleştirilmiş, yeni sanayi dalları kurulmuştur. «Devletçilik» ilkesinin temel amacı, ülkede devlet kapitalizmi yaratmak ve henüz pek cılız olan Türk sanayiini, Batı kapitalizmi karşısında korumak, devlet desteğiyle ulusal sanayii geliştirip kuvvetlendirmekti. Gerçekte, ulusal burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bu «devletçilik» ilkesi, devlet bütçesi ve devlet mekanizması eliyle, ulusal sanayi kurmak, ülkedeki yabancı sermayenin varlığına son vermek ve bu yabancı sermayenin ülkedeki ortağı ve komisyoncusu olan İstanbul'daki komprador burjuvazinin ekonomik ve siyasal gücünü kırmak amacını gütmekteydi. İktisadi devletçilik ilkesinin, başlangıçta, Türk ulusal sanayiinin gelişmesinde, ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığının sağlanmasında çok önemli rolü olmuştur. Devlet, yabancı kumpanyaların elindeki demiryollarını, maden işletmelerini, tramvay işletmelerini, elektrik santrallarını satın almış ve birçok yeni işletmeler ve santraller kurmuştur. Ancak «devletçilik» ilkesi, uygulamada yabancı sermayenin varlığına karşı olmamış, onunla işbirliğine giderek ilerdeki açmazın tohumlarını atmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde olduğu gibi, siyasal ve ekonomik bağımsızlığın gerçekleştirilmesi ve ülkede ulusal sanayiin kurulması döneminde de, Sovyetler Birliği, Türkiye halkına büyük ekonomik yardımlarda bulunmuştur. 1932 yılında 20 yılda Türk lirası olarak ödenmek üzere, faizsiz 8 milyon altın dolarlık sanayi kredisi veren Sovyetler Birliği, aynı zamanda, Kayseri ve Nazilli'deki o günün en büyük dokuma fabrikalarının kurulması için her türlü makina ve uzman yardımında bulunmuştur.

Atatürk'ün antiemperyalist dış politikası ve Sovyetler Birliğiyle dostluk politikası, Türkiye'ye uluslararası planda büyük destek sağlamıştır. Sovyetler Birliği emperyalist devletlerin baskı ve siyasi manevraları karşısında, Türkiye Cumhuriyetini politik ve diplomatik olarak daima desteklemiştir.

Padişahcı - halifeci gerici güçler, Türkiye'de siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda köklü reformların yapılmasına karşı çıkmışlardır. Ülkede padişahlık rejimine son verilmiş, padişah-

halife ülkeden kovulmuş olmasına rağmen varlıklarını sürdüren bu gerici güçler, Kemalistlerin arasına bile sızmayı başarmışlardı. Büyük Millet Meclisinde ve hatta hükümetin içinde Atatürk'ün politikasına karşı olanlar vardı. Bu gerici güçler, muhalif unsurların da yardımıyla ülkede yeniden padişahlık-halifelik rejimini gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydılar. Eski Amerikan mandası taraftarı Rauf (Orbay) Bey, eski ordu komutanlarından Refet (Bele) Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Cevat Paşa ve gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın) ve yine mandacıların öncülerinden Ahmet Emin (Yalman) da Mustafa Kemal'e karşı çıkmış ve gerici muhalefetle birleşmişlerdir. Bu gerici muhalefet, emperyalist devletlerden ve birçok müslüman ülkelerden de destek ve yardım görmekteydi. «Din elden gidiyor» propagandası yapan bu muhalefet gurubu, ülkenin birçok yerinde isyanlar çıkarmış, Atatürk'ü öldürmek için suikastler düzenlemiştir. Ancak bizzat Atatürk ve ordu eliyle isyanlar bastırılmış, Menemen'de, Bursa'da ve diğer bölgelerde isyanlara elebaşılık eden şeyhler, hocalar ölüme mahkûm edilmiş ve asılmışlardır.

Türkiye'deki eski egemenliklerine ancak bir karşı-devrimle kavuşabileceklerini uman emperyalist güçler, cumhuriyet rejimine ve Atatürk'e karşı yapılan bütün bu komploları kendi adamları aracılığıyla desteklemişlerdir. Emperyalist ajanlar ve halife yanlısı gerici güçler, halkın içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan kemalistleri sorumlu tutmakta ve halkın dini duygularını sömürerek, onları Cumhuriyete karşı isyana kışkırtmaktaydılar.

Bu tür bozguncu faaliyette bulunan emperyalist ajanlar ve padişah yanlıları, cumhuriyet rejimi için büyük bir tehlike halini almaya başlamışlardı. Demokratik, ilerici çevreler ve işçi hareketi, gericilere karşı yürüttüğü mücadelede Atatürk'ü desteklemekteydiler. Ancak Kemalist yöneticiler, bu mücadelede ilerici kuvvetlere ve halk kitlelerine dayanacakları yerde, gericilerle uzlaşma yolunu seçtiler, onları kendi saflarına çekebilmek için, önde gelenlerine yüksek mevkiler verdiler. Emperyalist yanlısı olarak bilinen Ali Fethi (Okyar) bey, 1924 yılında başbakanlığa getirtildi. Yine emperyalist devletlerin ve batı kapitalizminin dostları olan Hasan Saka, Şükrü Saracoğlu, Celal Bayar, Şükrü Kaya gibi komprador burjuvazinin adamları bakanlıklara oturtuldu. Bunların etkisiyle, Kemalist burjuva yöne-

ticilerinin bir kısmı, komprador burjuvaziyle ilişkiye geçmiştir. Atatürk'ün ölümünden (1938) sonra ise, Cumhuriyet Halk Partisinin sağ kanadı partiyi tamamen ele geçirmiş ve Atatürk reformlarının, Kemalist burjuva devrimlerinin gelişme yollarını kapamıştır. (104)

Atatürk'ün ölümünden sonra, Kemalist yöneticilerin gerici komprador burjuvaziyle içiçe girmesi, Türkiye'nin dış politikasında da kesin bir dönüşe yol açmıştır. Antiemperyalist dış politikadan vazgeçilmiş, Sovyetler Birliği ile olan dostluk anlaşması hiçe sayılıp, emperyalist devletlerle ittifaklara gidilmiştir.

2. İşçi Sınıfının Sayıca Artışı. Sendika ve Grev Hareketinin Yeni Bir Döneme Girişi

İktisadi devletçilik ve ulusal sanayii kurma politikası, işçi sınıfının gerek nicelik gerek nitelik açısından büyük değişmeler göstermesine yol açmıştır. Nicelik olarak bir hayli artmış, büyük sanayi kuruluşlarının bulunduğu İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Eskişehir, Kayseri, Nazilli, işçilerin yoğun olarak yaşadığı birer işçi merkezi halini almıştır. Resmi istatistiklere göre, 1927 yılında toplam 65 245 kuruluşta 256 bin işçi çalışmaktaydı. Ancak bunların aşağı yukarı 50 bin kadarı, en çok dört işçi çalıştıran küçük işletmelerdi. Büyük fabrikalar toplam kuruluşların ancak % 2 sini oluşturmaktaydı ve bunlarda 85 bin kadar işçi çalışmaktaydı. Kısacası, sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu, henüz el emeğine dayanan küçük imalathanelerdi. (105)

Sanayi proletaryasının sayıca artması ve belli büyük sanayi merkezlerinde yoğunlaşması, işçilerin kendi sınıf çıkarlarını korumak amacıyla örgütlü mücadele yapmalarını kolaylaştırmaktaydı. 1924-1927 yılları arasındaki dönemde hemen hemen bütün sanayi merkezlerini büyük bir grev dalgası kaplar.. Grevler, hem yabancı kumpanyalarda hem de yerli kapitalistlerin işletmelerinde patlak vermişti. Sınıfsal çıkarları, yerli ve yabancı kapitalistlerin, Türk proletaryasına karşı birleşmesine yol açar. Hükümet ve mahalli idare yöneticileri, grevci işçilerle yabancı

(104) Kemalist Devrimlerin değerlendirilmesiyle ilgili olarak bk: STEINHAUS, Kurt: Atatürk Devrimi Sosyolojisi, Sander Yayınları, İstanbul 1973. (hzn.)

(105) ROZALİYEV, O. N.: «Türkiye'de Kapitalist Gelişmenin Özellikleri...», (Rusça), Moskova 1962, s. 38 - 42.

kumpanyalar arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmışlarsa da, onların bu aracılığından sürekli grevci işçiler zarar görmüştür. Bu grevler, Türk işçisini acımasız sömüren yabancı kumpanyalara karşı yapıldığı halde, hükümet yetkilileri birçok kere, grevci işçilerin üstüne polis ve asker göndermiştir. 1927 yılında, Fransızların elinde bulunan Adana-Nuseybin demiryolu hattında çalışan işçilerin başlattıkları ve büyük bir yiğitlikle sürdürdükleri grev, asker ve polis tarafından bastırılmıştır. Grev nedeniyle trenler çalışmadığı halde, hükümet, grev kırıcılarının yardımıyla buraya bir tren göndermiş, trenin geçmesine engel olmak için hattın üzerine yatan grevci işçilere, kadın ve çocuklara hükümetin yolladığı askerler ateş açmıştır. Ancak bu dönemdeki bütün güçlüklere rağmen, işçiler, İstanbul limanında, tütün rejilerinde, tersanelerde, kömür ocaklarında ve birçok kuruluşta greve gitmişlerdir.

1924 Anayasası, vatandaşlara örgütlenme hakkı tanımaktaydı. Bilinçli işçiler, anayasanın kendilerine tanıdığı bu haktan yararlanarak, büyük işçi merkezlerinde sendika kurmaya girişirler. İstanbul ve İzmir'de, aynı yıl içinde hemen hemen yirmi sendika kurulur. Adana, Eskişehir, Bursa, Konya, Edirne, Zonguldak kömür havzasında ve Balya madeninde de işçiler sendikalar etrafında örgütlenmeye başlarlar. Komünist hareketle ilişkisi olan sendika yöneticilerinin ve diğer bilinçli işçilerin, bu ayrı ayrı sendikaları, bölge sendika birlikleri içinde ve sınıfsal esaslar üzerinde biraraya getirme çalışmaları, hükümetin aldığı tedbirler yüzünden yarım kalır. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi, sendika hareketini kendi denetimine almak için, sendikaların yönetici kadrolarına kendi ajanlarını sokar, ayrıca «Türk İşçi Birliği» adı altında hükümete bağlı bir örgüt kurar. Bu örgüt, İstanbul İşçi Birliği ile Zonguldak ve Balya İşçi Birliğinin birleştirilmesiyle meydana gelmişti. Hükümetin Birliğin başına getirdiği resmi yöneticilerin esas amacı, ülkedeki bütün sendika kuruluşlarını bu «Birlik» içinde toplamak ve bu örgütü Cumhuriyet Halk Partisinin bir kolu yapmaktı. Ancak onların bu çabası, gerçek işçi sendikalarının yöneticilerinin ve bilinçli işçilerin direnişiyle karşılaşır. Gerçek işçi temsilcileri, Birlik yöneticilerinin, işçi sınıfının çıkarlarını değil, yalnızca Türk burjuvazisinin ve Cumhuriyet Halk Partisinin çıkarlarını savunduklarını açıklarlar. Ve «Türk İşçi Birliği»nden ayrılıp Cumhuiryet Halk Partisiyle ve hükümetle hiçbir ilişkisi olmayan, «Amele

Teali Cemiyeti»ni kurarlar. Yirmi sendikanın meydana getirdiği bu yeni birliğin aşağıyukarı 30 binden fazla üyesi vardı. Tramvay, posta, demiryolu, fırın işçilerinin v.s. grevlerini büyük bir başarıyla yöneten bu örgüttü. «Amele Teali Cemiyeti»nin çabaları sonunda hükümet, sanayi ve ticari kuruluşlarda ve resmi dairelerde çalışan işçi ve memurlara hafta sonu tatili hakkını tanımak zorunda kalmıştır.

İşçilerin bilinçlenmesini önlemek amacıyla hükümet, 1925 yılında sert tedbirlere başvurur. Sosyalist eğilimli yazıların basında yayınlanmasını yasaklar, işçilerin sınıf sendikalarında örgütlenme hakkını geri alır.

Ancak bütün bu baskı ve sert tedbirler, işçi sınıfı hareketini durduramaz. «Amele Teali Cemiyeti»nin Ekim 1926 da yapılan kongresinde, iş kanununun çıkarılması için Türkiye Büyük Millet Meclisine başvurulması kararı alınır. Ancak bu kararı bildirmek üzere Meclise gönderilen işçi heyeti tutuklanır ve ardından «Amele Teali Cemiyeti» kapatılır.

1929-1933 yılında bütün dünyayı saran ekonomik kriz, Türkiye'de de işçilerin maddi durumlarını son derece kötüleştirir. Birçok yerde grevler patlak verir. Ankara basım işçilerinin, Samsun ve İstanbul'da tütün işçilerinin, İzmir'de liman işçilerinin ve vapur kumpanyalarında çalışan işçilerin grevleri, en kitlevi boyutta olanlardı. 1931 yılında, sendika ve komünist hareket yöneticileri hakkında üç dava açılır. Hükümet, grevlerin yayılmasını önlemek amacıyla 1933 yılında, meclisten grevi yasaklayan bir kanun çıkartır. Aynı yıl hükümet, faşist tipte meslek birlikleri kurmak teşebbüsünde bulunursa da, başaramaz.

İşçilerle işverenlerin ilişkisini düzenleyen bir kanunun olmaması, sürekli anlaşmazlık çıkmasına yol açıyordu. Bu durum karşısında hükümet, işçi-işveren ilişkilerini düzenlemek amacıyla bazı tedbirler almak zorunda kalır. Nihayet 8 Haziran 1936 tarihinde İş Kanunu Mecliste kabul edilir. 1937 yılında yürürlüğe giren bu kanunda, işgünü hernekadar 8 saat olarak kabul edilmişse de, birçok durumda 11 saatlik işgününe de izin verilmişti. Yine bu kanuna göre işçiler, hastalık durumunda ücretlerinin belli bir kısmını almakta; kadınlara doğum izni verilmekte; yer altı işlerinde kadınların ve çocukların çalıştırılması yasaklanmaktaydı. Ancak bu kanunda, işçilerin aleyhine olan birçok madde de vardı. Sözgelimi, deniz adamları, 10 kişiden az işçi çalıştıran kuruluşlardaki işçiler, bu kanundan yararlanamamak-

taydı. Türkiye'nin o günkü ekonomik koşulları gereği, sanayi kuruluşları ancak birkaç işçi çalıştırdığından, emekçilerin büyük çoğunluğu bu kanundan yararlanamamaktaydı. İş Kanunu hem grevi hem lokavtı yasaklamış ancak, greve giden işçilere karşı ağır hapis cezaları önerirken, işverenlere kanunun boşluklarından yararlanıp lokavt yapma olanakları tanımıştır. Bu nedenle İş Kanunu, emeğin sömürülmesini ve işverenlerin kanunsuz hareketlerini sınırlandırmak yerine, adeta sistemin bu işleyişini yasallaştırmıştır.

1937 yılında, bütün sanayi kuruluşlarında çalışan işçilerin toplam sayısı 400 binin üstünde olduğu halde, İş Kanununun kapsamına giren işçilerin sayısı ancak 180.374 dü. Bu rakkamlara tarım kesiminde çalışan emekçileri de katarsak, 1937 yılında Türk işçi sınıfının nicelik olarak hayli gelişmiş olduğu görülür.

28 Haziran 1938 de, her türlü sınıfsal örgütlerin, sendikaların, cemiyetlerin kurulmasını ve hatta Türkiye'de sosyal sınıfların varlığından sözedilmesini bile yasaklayan yeni bir Cemiyetler Kanunu kabul edildi. Yeni Kanuna göre, örgütler ancak hükümetin izniyle kurulabilecek, kurulmasına izin verilenler de yine hükümetin ve mahalli idarelerin sıkı denetimi altında bulunacaklardı. Hükümete, her örgütü istediği zaman kapatabilme hakkı tanınmıştı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı zaferinden ve Cumhuriyetin ilanından sonra, milyonlarca Türk köylüsünün içinde bulunduğu zor koşulları düzeltme yolunda hiçbir şey yapılmamış, vaadedilen toprak reformu gerçekleşmemişti. Toprakların hatta köylerin büyük bir kısmı yine toprak ağalarının elindeydi. Tarım alanında egemen olan yarı feodal sistem değiştirilmeden olduğu gibi bırakılmıştı. Öşür kaldırılmış ama geniş emekçi köylü kitlesi bu kere de tefecilerin ağına düşmüştür. Tarım alanında köklü hiçbir değişiklik yapılmadığı için, emekçi köylü kitlesinin toprak derdi de ortakçılık derdi de devam etmekteydi. Toprak ağalarıyla sıkı işbirliğinde bulunan Türk burjuvazisi, uzun süre Türkiye'de bir toprak sorunu olduğunu inkâr etti. Ancak Cumhuriyetin kuruluşundan onüç yıl sonra, hükümet çevrelerinde, topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağıtılması söz konusu edilmiş ama bu kere de yapılan bütün vaadler boşa çıkmış, yalnızca «köylü efendimizdir» denilmekle yetinilmiştir. Kaldı ki bu dönemde geniş topraklara, hatta beş-on köye sahip büyük toprak ağaları, ellerindekilerle yetinmeyip, birçok kanunsuz yol-

dan devlete ait geniş toprakları işgal edip kendi üzerlerine geçirmekteydi. Özellikle Doğu Anadoluda, köylü nüfusun büyük çoğunluğunun bir karış bile toprağı yoktu. Topraksız ve az topraklı köylüler, toprak ağalarının ve tefecilerin kölesi durumundaydılar. Aldıkları borçların faizi, ana borcun çok üstündeydi.

Ulusal Kurtuluş Savaşının ve Kemalist devrimin en ağır yükünü omuzlarında taşıyan, bu uğurda en fazla kurban veren Anadolu köylüsüne zafer, hiçbir kazanç sağlamamıştır. Buna karşılık savaştan en kârlı çıkan sınıf, toprak ağaları olmuştur. Oysa bunların bir kısmı halk savaşıyla hiç ilgilenmemiş, yalnızca kendi maddi çıkarlarını düşünmüşlerdi; hatta bazıları işgal kuvvetleriyle işbirliği yapıp büyük vurgunlar vurmuştu. Hasılı Anadolu köylüsü işgal kuvvetlerine karşı bu topraklar için dövüşürken, bu kere topraklar, büyük toprak ağaları tarafından işgal edilmekteydi. (106)

Tarım kesimindeki bu kötü koşullar ve sömürü sistemi, birçok kere köylülerin ayaklanmalarına ve işleyip de sahibi olamadıkları toprakları işgal etmelerine yol açmıştır. Davul zurna çalarak toprakları işgal eden bu köylüler her keresinde karşılarında, 'mukaddes mülkiyet hakkı'nın koruyucusu hükümet güçlerini bulmuşlardır. Jandarma kuvvetleriyle bu 'asi köylüler' arasında çıkan birçok çatışmada ölenler, yaralananlar olmuş, bir çok insan hapse atılmıştır. Ancak bu tek tek köylü olayları, örgütsüz ve dağınık oldukları için, bir sonuca ulaşamamıştır.

3. Türkiye'de İllegal Komünist Faaliyet. Cumhuriyet Halk Partisinin Antikomünist Tavrı

Çok zor koşullar altında bulunmalarına rağmen Türkiye'de komünistler, işçi sınıfı ve bütün emekçilerin kurtuluşu için verdikleri mücadeleyi sürdürmüşlerdir. «Orak Çekiç», «Komünist», «Kızıl İstanbul», «Kızıl İzmir», «Kızıl Eskişehir», «Kızıl Samsun», «Madenci», «Kazmacı», «Irgat», «Emek», «Alev» gibi gizli gazeteler çıkarıp, beyanname ve broşürler dağıtan bu grupları ortaya çıkarabilmek için Hükümet ve polis teşkilatları en akla gelmedik yollara başvurmuş ama bunda başarılı olamamıştır. Birçok kere, komünistlikle doğrudan doğruya ilgisi olmayan birçok yazar, gazeteci, bilim adamı ve sanatçı uydurma ithamlarla tutuklanmış, ülkede bir terör havası estirilmiştir. Bu gibi sahte davalar-

(106) BAYKURT, Fakir: «Onuncu Köy», İstanbul 1961, s. 241-242.

da, Cumhuriyet Halk Partisinin ve hükümetin direktifleriyle hareket eden emniyet teşkilatı, memlekette büyük bir komünist örgütün ele geçirildiği ve bütün komünist hücrelerin açığa çıktığı havasını yaratabilmek için davaya, işçi ve sosyalist hareketin birçok ileri gelen yöneticilerini de katmıştır.

1925 yılında Ankara'da, 38 aydın ve işçi hakkında, komünist faaliyette bulunmak ve Komünist Partisine bağlı örgütler kurmak gerekçesiyle dava açılmıştır. Kamuoyunda büyük çalkantılar yaratmak için Dr. Şefik Hüsnü (Deymer), Sadrettin Celal (Antel) ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi hareketin ünlü isimleri de davaya bulaştırılmışlardı. Bunların çoğu hakkında 15 yıla kadar varan hapis cezası istenmişse de, birçoğu yurt dışına kaçmayı başarmış ama bir süre sonra yeniden dönmüşlerdi. 1927 yılında, bu kere İstanbul'da, 89 kişi hakkında, komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle dava açılmıştır. Dr. Şefik Hüsnü, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve birçok devrimci işçi ve öğretmenin yanında, bu davanın açılmasında emniyet kuvvetlerine yardım etmiş olan önde gelen döneklerden Şevket Süreyya (Aydemir) ve Vedat Nedim (Tör) de tutuklular arasındaydı. Hükümetin bu tür uydurma gerekçelerle davalar açmasının tek nedeni, bilinçli işçi kitlelerini yıldırmak, devrimcileri susturmaktı. Ancak, sınıf mücadelesi içinde çelikleşmiş olan işçi hareketinin yöneticileri, ilerici aydınlar, duruşmalarda inançlarını sonuna kadar savunmuşlar ve hiçbir kuvvetin kendilerini işçi sınıfının haklı mücadelesinden döndüremiyeceğini açıkca söylemişlerdir.

1927 yılında Ankara, Adana ve İzmir'de de birçok devrimci işçi ve aydın hakkında komünist faaliyette bulunmak suçuyla davalar açılmış ve birçoğu ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır.

1929 yılında da yine aynı gerekçelerle birçok devrimci işçi ve aydın hakkında davalar açılmış. Eskişehir'de komünist faaliyette bulunmakla itham edilen 20 kişi ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardır.

Hükümet ve Cumhuriyet Halk Partisi, 1936 yılında işçi ve sosyalist hareketi ve emekçilerin çıkarlarını savunan her türlü demokratik girişimi mahkum eden Türk Ceza Kanununa, İtalyan Ceza Kanunundan alınma 141 ve 142. maddeleri daha da ağırlaştırarak eklemiştir. Bu yeni değişiklikten sonra Türkiye'de artık yalnız komünistler değil, bütün ilerici demokrat aydınlar da bu maddenin kapsamına girmekteydiler. 141. maddeye göre,

«sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya ve memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri» kurmaya girişenler veya kuranlar veya bu hususlarda yol gösterenler hakkında sekiz yıldan onbeş yıla kadar hapis, bu gibi cemiyetlerin birkaçını sevk ve idare edenler hakkında ise ölüm cezası istenmekteydi (107) 142. maddeye göre ise, komünist propaganda yapanlar ve komünizmi övenler hakkında beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası istenmekteydi. Bu maddelere göre, toprak reformu yapılmasını, köylüye toprak dağıtılmasını isteyenlerin de ağır hapis cezalarına çarptırılmaları gerekmekteydi. Türk burjuvazisi, emekçiler üzerindeki kendi sınıf diktatörlüğünü, yani «sosyal bir sınıfın (burjuvazinin) diğer sosyal sınıflar üzerindeki tahakkümünü» görmezlikten gelip, bu egemenliğini sürdürebilmek için en sert tedbirlere başvurmaktaydı.

4. «Kadro» Dergisinin İdeolojisi ve Amacı

Emperyalizme karşı verilen silahlı mücadele içinde gelişen Kemalist Devrim, Türk burjuvazisinin yönetim mekanizmasını tamamen ele geçirmesinden sonra, giderek halkçılık ve demokrasi ilkelerinden uzaklaşmış, toprak reformunun sözünden bile hoşlanmaz olmuş ve böylece, işçilerin, fakir köylülerin kısaca bütün emekçi halkın ekonomik çıkarlarına sırt çevirmiştir. Kemalist Devrim, aynı gelişme süreci içinde antiemperyalist niteliğinden de çok şeyler kaybetmiştir. Türk burjuvazisi, halkın çıkarlarını savunmak amacıyla yükselen her sesi, terörle boğmaya, demokratik ve ilerici her hareketi polis zulmü ve ağır hapis cezalarıyla bastırmaya çalışmıştır.

Ancak Kemalist burjuvazinin bir kanadı, emekçilerin, ilerici aydınların devrimci mücadelesinin terörle, uydurma davalar düzenlemekle bastırılamıyacağını anlamıştı. Bu burjuva aydınları, Kemalizmin ve Cumhuriyet Halk Partisinin, gizli faaliyette bulunan Komünist Partisinin ideolojisi başta olmak üzere hiçbir ilerici hareketin düşüncelerine karşı koyabilecek bir ideolojik yapıya sahip olmadığı görüşündeydiler. Bu aydın grubu, Kemalizme belli bir ideolojik içerik kazandırmak amacıyla 1932 yılında «KADRO» dergisini yayınlamaya başlarlar. Atatürk'ün yakın

(107) 141 ve 142 maddelerdeki cezalar 1951 yılında ağırlaştırılarak, burada verilen yıllara çıkarılmıştı, ölüm cezası da 1951 de konuldu. (hzn.)

çevresinden ve Cumhuriyet Halk Partisinin ileri gelen yöneticilerinden yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun başkanlığında oluşan bir grupta ayrıca, daha önce Türkiye Komünist Partisi içinde burjuva ajanlığı yapan, burjuva milliyetçisi Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve ilerde, emperyalistlerle işbirliği yapan gerici komprador burjuvazinin, Bayar-Menderes kliğinin adamı olan Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin gibi yazarlar da vardı.

Kadrocular, Kemalist devrim hareketini, bir yarı sömürge ülkenin büyük kapitalist devletlere karşı gerçekleştirdiği bir ihtilal olarak nitelendiriyorlardı. Devrimi milliyetçilik açısından yorumladıklarından, yurtsever aydınları kemalizmin bayrağı altında toplayabilmek için, Kemalizme, Batı kapitalizmini, Batı demokrasisini reddeden, antiemperyalist, antifaşist bir öz kazandırmaya çalışıyorlardı: «Avrupa'da, kapitalizm ve emperyalizm gittikçe çökmektedir. Çünkü bu rejimler, vahşet siyaseti ve sömürücü iktisat sistemi üzerinde tutunuyor, asırlardan beri dünyayı sömürüyor, kendi dışındaki halkları soyuyor. Biz bu sistemden nefret ediyoruz.» (108)

Kadrocular göre, kapitalist toplumun temelini sosyal sınıflar değil millet meydana getirmekte ve millet bir bütün olarak gelişmektedir. Ekonomik gelişmenin tek yolu, bu kadroya göre, devlet kapitalizmidir.

Kadroculların belli bir nedenle de olsa, emperyalizme, Batı kapitalizmine, Batı demokrasisine karşı olmaları ve kimi zaman Marx'tan, Lenin'den, Ekim Devriminden sözetmeleri, ülkede aydınlar arasında «Kadro»ya karşı bir ilgi uyanmasına neden olmuştur. Kadro'nun sürekli yazı kadrosundan olmıyan bazı imzaların, ülkenin temel sorunlarını ortaya koyan yazıları da, derginin «sol», «sosyalist görüşlü» bir dergi olarak tanınmasına yolaçmıştır. Kadro'da yayınlanan yazıların büyük çoğunluğuna burjuva milliyetçiliği görüşü hakim olmasına rağmen, dergi bir süre sonra Cumhuriyet Halk Partisi içinde tehlikeli bir unsur sayılmaya başlandı. Ve 1935 yılında kapatıldı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu elçi olarak yurtdışına gönderildi, Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin'e ekonomi alanında yüksek görevler verildi. Aslında kendi aralarında da belli bir görüş bütünlüğü olmayan Kadrocular sonunda, Kemalizme bir ideoloji kılıfı geçiremeden dağıldılar.

(108) «KADRO» dergisi, Mayıs 1934, Ankara.

5. Nazım Hikmet

Sınıfsal siyasi örgütlerin ve demokratik basının yasaklandığı bir dönemde Türkiye'de, devrimci inancın canlı tutulmasında, geliştirilmesinde bazı şair ve yazarların büyük rolü olmuştur. Devrimci görüşleri halk arasında yaymak için yılmadan çalışan bu cesur insanların başında Nazım Hikmet gelmektedir.

Nazım Hikmet, 18 yaşında iken bir arkadaşıyla birlikte, düşman işgali altında bulunan İstanbul'dan kaçıp Ulusal Kurtuluş Savaşma katılmak üzere Anadoluya geçmiştir. Devrimci görüşleri burada tanıdığı, Almanya'dan henüz dönmüş ve orada Spartakist harekete katılmış gençlerden öğrendi. Ankara, İnebolu ve Bolu'da bir süre Kurtuluş Savaşı içinde yer aldıktan sonra 1921 de Sovyetler Birliğine geçti. Moskova'da Doğulu Komünist Emekçiler Üniversitesine (KUTUV) yazıldı. Büyük Ekim Sosyalist Devriminin ünlü şairi Vladimir Mayakovski ile kısa zamanda dost olan Nazım Hikmet, Türk edebiyatının ilk komünist şairi olarak, şiirde gerçekçi, devrimci yepyeni bir çığır açmıştır.

Şiirlerinde, halkın çektiği acıları bütün çıplaklığıyla dile getirdiği, kurtuluş yolunu gösterdiği için, kısa zamanda bilinçli işçilerin ve aydınların heyecanla okuduğu bir şair oldu.

Sovyetler Birliğinde tam bir devrimci olarak yetişen Nazım Hikmet'in tek amacı, memleketine dönüp devrimci mücadeleye katılmaktı. 1924 de Türkiyeye dönen Nazım Hikmet, sıkı bir polis takibatına uğrar, hakkında çeşitli söylentiler çıkarılır. Bu nedenle tekrar Sovyetler Birliğine dönmek zorunda kalır. «Kurtarıcı fikirlerle dopdolu olarak vatanıma, Türkiyeme dönmüştüm. Susup oturamazdım tabi... Istıraplar içinde kıvranan halkıma bütün kuvvetimle, her mısramla yardım etmeli, doğru yolu göstermeliydim. Sovyetler Birliğinde güzel sanatlar sahasında elde edilen başarıları 'Aydınlık' dergisinden, 'Orak Çekiç' gazetesinden öğrenen gençlik, devrimci basın etrafında sımsıkı birleşmişti. Bu yeni akım gericileri ürkütüyordu. Ve kara kuvvet, bizim basınımızı kapattı. Gerici gazete ve dergiler bize çamur atmaya başladılar. Tevkif edilmek üzere aranıyordum. Cellatların eline düşmemek için, illegale geçmem gerekiyordu. Bu yüzden 1925 yılında tekrar Moskova'ya gitmek zorunda kaldım.» (109)

Nazım Hikmet birkaç yıl sonra, Sovyetler Birliğinde yazdığı birçok devrimci şiirle birlikte yeniden Türkiye'ye döndü. Dergi-

(109) BABAYEV, Ekber: «Nazım Hikmet» (Bulgarca), 1955, sayfa 14

lerde çıkan ve kitap olarak yayınlanan bu şiirler, Türkiye'de büyük bir heyecan ve ilgiyle karşılanır. Dilden dile dolaşmakta, gençler arasında ezbere okunmaktadır Nazım'ın şiirleri. Öz ve biçim açısından yepyeni olan ve Türk edebiyatında bir devrim yaratan Nazım Hikmet, genç şairlerin öncüsü olmuştur; Türk şiiri, onun açtığı çığırla, halkın şiiri, gerçeğin şiiri olma yoluna girmiştir. Nazım Hikmet şiirlerini yalnız dergilerde, kitaplarda yayınlamakla kalmamış, aynı zamanda şiirlerini plağa da okumuştur. Gerçi Atatürk de, Nazım Hikmet'in büyük bir şair olduğunu yakınlarına söylemişti, ama Türk burjuvazisi, şiirlerinin, aydınların, gençlerin ve bilinçli işçilerin üzerinde yarattığı etkinin genişlemesi karşısında harekete geçmiş, şair hakkında birçok davalar açtırmış ve onu tutuklatmıştır. Nazım Hikmet duruşmalarda da inandığı düşünceleri savunup, onların propagandasını yapmıştır.

Nazım Hikmet'in şiirleri, ordu içinde, özellikle askeri okul öğrencileri arasında da büyük yankı uyandırmıştır. 1938 yılında «Yavuz» zırhlısına bağlı asker ve çavuşların bazılarının dolaplarında Nazım Hikmet'in şiir kitaplarının bulunması bahane edilerek yeni bir tutuklama hareketine gidilir ve zırhlıda kurulan askeri mahkeme tarafından «Orduya isyana teşvik» suçuyla yargılanan Nazım Hikmet 28 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılır. Onunla birlikte deniz erlerinden Haydar 20 yıla, çavuş Nuri Tahir, Kemal Tahir ve Mehmedali Kantan 15 yıla, çavuş Seyfi Tekdileke 10 yıla, çavuş Hüseyin Avni Durugün 5 yıla, gedikli çavuş Adil Kurt 4 yıl ağır hapis cezasına mahkum olmuşlardır. (110)

Nazım Hikmet, 1951 yılına kadar tam onüç yıl İstanbul, Çankırı, Sinop, Bursa hapishanelerinde yattı. Bu süre içinde sosyalist mücadeleyle ilgili birçok eser yazdıysa da, bunların yayınlanması ve okunması Türkiye'de kesin olarak yasaktı. Ancak burjuvazinin koyduğu bütün yasaklara, engellere rağmen Nazım'ın şiiri hapisane duvarlarını aşmış, emekçi halka ulaşmış, bu büyük devrimcinin kavga silahı olmuştur.

6. İkinci Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Türkiye'de İşçi Sınıfı Hareketi ve Demokrasi Mücadelesi

Türkiye İkinci Dünya Savaşına doğrudan katılmamışsa da bütün savaş yılları boyunca, Amerika Birleşik Devletleri, İngil-

(110) Donanma davasının diğer sanıklarından Hikmet Kıvılcımlı 15 yıla Hamdi Alevtaş ve Nuri Tipi 18 yıla, Kerim Karcan 12 yıla mahkûm olmuştu. (hzn.)

tere, Fransa ve Hitler Almanyasıyla ilişkilerini sürdürmüş, siyasi anlaşmalar imzalamıştır. Almanya başta olmak üzere bütün bu devletlere savaş sanayileri için gerekli hammaddeleri vermiş, karşılığında (Fransa hariç), ekonomik, mali ve askeri yardım almıştır.

Almanya'nın Sovyetler Birliğine ani olarak saldırıya geçmesinden dört gün önce, 18 Haziran 1941 de, Ankara'da iki ülke arasında Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanır ve Türkiye, 25 Haziran 1941 de «tarafsızlığını» ilân eder. Ancak bu tarafsızlık, Türkiye'nin Sovyetler Birliğine saldıran Almanya'ya çeşitli yardımlarda bulunmasına engel olmamış, Türkiye - Almanya Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının gizli protokolü gereğince Türkiye hükümeti, savaş malzemesi yüklü Alman gemilerinin İstanbul Boğazından Karadenize geçmesine izin vermiştir.

Hitler Almanyasmm Sovyetler Birliğine karşı yaptığı ani saldırı harekâtının başlarında geçici bazı zaferler kazanması, Türkiye'deki faşistlerin faaliyetlerine hız vermesine yol açmıştır. Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa katılmasını isteyen faşistleri o günün başbakana Şükrü Saraçoğlu da desteklemişse de, hükümet birçok nedenden dolayı böyle bir maceraya girmeyi göze alamamıştır.

Sovyet ordularının Stalingrat savaşmda Hitler ordularına kesin öldürücü darbeyi indirmesinden sonra Türk burjuvazisi de, Almanya'nın savaşı tamamen kaybettiğini anlamış ve Türkiye hükümeti Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile ilişkilerini sıkılaştırma yoluna gitmiştir.

Türkiye hükümetinin, bütün savaş boyunca her an savaşa katılma ihtimalini düşünüp, büyük bir askeri gücü silah altında tutması, devlet bütçesinin büyük bir kısmının askeri harcamalara ayrılmasına neden olmuştur. Bu ise savaşa katılınmadığı halde ülke ekonomisi savaş durumuna göre şekillendiğinden emekçi halk yığınlarını çok ağır bir vergi yükü altına sokmuştur. Ülkede sanayi son derece zayıf ve geri olduğu, yeni sanayi kolları da kurulamadığı için, savaş yıllarında tüketim malları piyasadan çekilmiş, bir çok madde karneye bağlanmış, fiyatlar hızla yükselmiştir. Vurgunculuk, karaborsa başını alıp giderken, zenginler milyon üstüne milyon kazamyor, emekçi halk ise sefalet, yoksulluk içinde kıvranıyordu.

Yarım milyondan fazla genç, üretim alanından koparılıp silah altına alınmıştı. Bu kadar büyük bir ordunun yükü ise tamamen işçi, köylü ve dar gelirli vatandaşın omuzlarına bindirilmişti. Türkiye sanki savaşa katılmışcasına, ağır bir ekonomik bunalımın içine girmişti. Bir yandan ekonomik durumun bozukluğu, bir yandan da hükümetin geniş kitleler üzerinde uyguladığı terör, emekçiler arasında tepkilerin doğmasına yol açmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar bahane edilerek, bazı temel hak ve özgürlükler daha da kısıtlanmış, emekçilerin ve sendikaların yararlandıkları bazı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. 1940 da İş Kanununda yapılan bir değişiklikle, işgünü resmen 12 saat yükseltilmiş ve bütün sendikalar -hükümetin kurdukları bile- kapatılmıştır.

İşgününün uzatılmasına karşılık zaten son derece düşük olan ücretlerde herhangi bir artış yapılmamıştı. Örgütsüz kalan işçiler, bir kaç kuruş daha fazla kazanabilmek için çıkar yolu sürekli işyeri değiştirmekte bulmuşlardı. 1943 yılında 10 dan fazla işçi çalıştıran kuruluşlardaki toplam işçi sayısı 1937 ye göre pek değişmemişti. Ama aynı dönemde çalışan çocuk sayısında büyük bir artış görülmüştür. Bunun nedeni de, kadın ve çocuklara bir işgünü için ödenen ücretin, erkek işçilerinkine oranla çok daha az olmasıydı.

Hükümet gerek bu işçi dalgalanmalarını önlemek ve gerekse sanayi kuruluşlarına istikrarlı bir işgücü sağlayabilmek için mecburi çalışma usulünü (angarya) uygulamaya ve ayrıca birçok sanayi kolunda askerleri ve mahpusları çalıştırmaya başlar. Özellikle maden ve çimento sanayi kolunda, bu dönemde, onbinden fazla asker ve yine onbinden fazla mahpus çalışmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de bütün ilerici ve demokrat düşünceler şiddetle yasaklanmış, ilerici ve demokrat basın kesin olarak susturulmuştu. Yayınlananlar da daha ilk sayıda toplattırılıyor sorumluları hapse attırılıyordu. Gerici burjuva basınında ise, Hitler ordularının Sovyetler Birliğinde ve işgal altındaki diğer Avrupa ülkelerinde işledikleri cinayetler, hunharlıklar birer kahramanlık örneği olarak gösterilip övülüyordu. Almanya'nın Ankara elçiliği. «Alman zaferinin yakın olduğu» hakkında kehanet üstüne kehanet yumurtlayan gazete sahiplerine ve gazetecilere büyük çıkarlar sağlamakta, hükümetten de destek gören bu faşist-ırkçı çevreler boş buldukları meydanda

istedikleri gibi at oynatabilmekteydiler. «Bozkurt», «Gökbörü», «Çınaraltı», «Orhun» gibi faşist ve pantürkist dergiler, Türk ordusunu Sovyetler Birliğine saldırmaya çağırıyor, hitlercilere methiyeler yağdırıyor, ilerici ve demokrat hareketin liderlerine ölüm cezası verilmesini ve bunların darağaçlarında sallandırılmalarını istiyordu. Faşist güçlerin oluşturduğu terörcü örgütler, ilerici ve demokrat vatandaşlara saldırmakta, Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Maksim Gorki ve hatta Puşkin, Lermantov gibi yazarların eserlerini meydanlarda yakmakta, bazı matbaaları basıp yıkmakta, emniyetin ilericilere karşı sahte davalar açmasına imkan sağlamaktaydılar. Ancak Alman bozgunundan sonra, genel kamuoyunun baskısı karşısında hükümet, bu faşist gruplar hakkında bazı tedbirler almış, Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Oğuz Türkkan gibi liderlerini tutuklamıştır.

Aynı dönemde birçok bilinçli işçi ve devrimci aydın da, komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle zindanlara atılmıştı. 1944 yılında 70 den fazla işçi hareketi eylemcisi, ilerici ve devrimci aydın, «komünist düşünceleri yaymakla» itham edilmiş ve mahkûm olmuşlardı. Ankara'da Türkiye işçi hareketinin eylemcilerinden Reşat Fuat Baraner ve kalabalık bir işçi aydın grubu, aynı gerekçeyle yakalanmış, uydurma delillere dayanılarak ağır cezalara çarptırılmışlardı. İlerici gençliğin 1943 yılında kurduğu örgüt de 1945 yılında kapatılmış, yöneticileri hapsedilmişti. Örgüt üyelerinin bir kısmı faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdir.

Hükümetin uyguladığı bütün baskı tedbirlerine ve teröre rağmen, ilerici ve demokrat basın savaş yıllarında ve daha sonraki yıllarda susmamış, antifaşist gazete ve dergi yayınlamak için birçok teşebbüslerde bulunmuştur. Birkaç sayı yayınlandıktan sonra kapatılan «Ses», «Adımlar», «Yürüyüş», «Görüşler», «Zincirli Hürriyet» gibi dergilerde ve «Tan», «Gün», «Yeni Dünya», «24 Saat», «Gerçek» gibi gazetelerde, faşizmi lanetliyen yazıların dışında Türk işçi ve sosyalist hareketinin temel sorunlarıyla ilgili yazılar da yayınlanmıştı. Sabiha Sertel, Sabahattin Ali, Esat Adil Müstecaplioğlu, Fâris Erkmen, Suat Derviş, Aziz Nesin, Behice Boran, Adnan Cemgil, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav gibi yazarlardan oluşan bu ilerici ve demokrat kadro, yazılarında sürekli, Atatürk'ün dış politikada güttüğü antiemperyalist ilkelere ihanet eden burjuvazinin asıl amacını açıklamakta, iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisinin antidemokratik reji-

mini ve diktatörlüğünü şiddetle eleştirmekte, emekçi halk yığınlarının içinde bulundukları sefaleti ve bundan kurtuluş yolunu anlatmakta, ve Türkiye'yi tehdit eden faşizm tehlikesini haber vermekteydiler. O dönemin gündelik gazeteleri arasında, Zekeriya ve Sabiha Sertel'in çıkardıkları «Tan» gazetesinin çok önemli bir yeri vardı. Barış düşmanlarına karşı, özgürlük, demokrasi ve sosyal adalet için yiğitçe savaşan birçok ilerici gazeteci «Tan»da toplanmıştı. «Gazetenin (Tan'ın) bir sütununda her gün yazıları çıkmaya başlayan Aziz Nesin, birdenbire bir yıldız gibi parlayıverdi. Gazetenin okuyucuları, en fazla onun yazılarını beğeniyordu. Hele Cumhuriyet Halk Partisini tenkid eden yazıları birer tenkid şaheseriydi.» (111)

«Tan» gazetesinin şiddetli eleştirileri karşısında endişeye kapılan bazı Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri gazeteyi susturmaya karar verirler. Ancak gazete hükümet eliyle kapatılırsa bunun, geniş halk yığınları arasında büyük bir tepki uyandıracağını ve kendi aleyhlerine bir durum yaratacağını bildiklerinden, bu işi bir başka yoldan yaparlar, gazete idarehanesini ve matbaasını faşist-pantürkist bir gruba yıktırtmayı planlarlar. Bu baskını düzenleme görevi, o günün Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Örgütü Başkanı olan Alaettin Tiritoğlu'na verilir. Tiritoğlu'nun faşist-pantürkist liderlerle yaptığı işbirliği sonucu, 4 Aralık 1945 de, büyük bir kalabalık «Tan» gazetesini basar, polisin gözü önünde bütün baskı makinelerini kırar, bürodaki eşyaları paramparça eder, kâğıt bobinlerini yuvarlaya yuvarlaya götürüp denize atar. Sabiha Sertel o sabah bir tesadüf eseri, gazeteye gelmediği için, ellerinde kırmızı mürekkep şişeleriyle kendisini bekleyen faşistlerin saldırısından kurtulur. Bu faşistler, «Kızıl komünist» Sabiha Sertel'i kızıla boyayıp sokak sokak dolaştıracaklardı. Faşistler, yine aynı matbaada basılan Sabiha Sertel'in çıkardığı «Görüşler» dergisini de imha ederler. Hızını alamayan bu kalabalık «Tan»dan «Yeni Dünya»ya gider, orayı da yıkar, parçalar. İlerici kitap satan kitapçıları basıp kitapları yakarlar, hatta «Tan» isimli bütün meyhanelere, dükkânlara saldırırlar.

Bu olaylar karşısında Savcılığın tavrı, matbaası yıkılan, gazetesi kapatılan Zekariya Sertel ve «Tan»da çalışan diğer ilerici ve demokrat yazarlar, gazeteciler hakkında dava açmak oldu. Ze-

(111) ERER, Tekin; «Basında Kavgalar», Yeni İstanbul Gazetesi, İstanbul 1964.

kariya Sertel, mahkemede yaptığı savunmasında, «Böyle bir davanın açılmış olmasından ben, memleketim namına utanç duyuyorum. Çünkü, dünyanın yepyeni bir çehreye büründüğü, bütün halkların daha geniş hürriyet ve demokrasi elde etmek için çalıştığı, milyonlarca insanın bu hürriyet ve demokrasi uğrunda kanını akıttığı bir devrede, memleketinde demokrasi davasının üstün gelmesi için çalıştığından dolayı gadre uğrayan vatandaşların mahkemeye sevkedilmeleri, hakikaten yüzkızartıcı bir olaydır.» der.

Yine bu dönemde ülkede demokratik bir yönetimin gerçekleşmesi yolunda mücadele veren birçok ilerici yazar, şair, bilinçli işçi ve üniversite öğrencisi ve aydınlar hakkında, komünist faaliyette bulundukları gerekçesiyle dava açıldı. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, A. Kadir, H. İzzettin Dinamo gibi, eserlerinde demokratik-ilerici düşünceleri işleyen, işçi sınıfının ve emekçi halkın yoksulluğunu bütün çıplaklığıyla anlatan birçok ilerici yazar ağır hapis cezalarına çarptırıldı, sürgüne gönderildi.

İktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisinin içte antidemokratik bir baskı rejimi uygularken, dış politikada emperyalist devletlerle ilişkiye girmesi, antiemperyalist dış politikasından uzaklaşması, geniş halk kitleleri arasında derin memnuniyetsizlik yaratmış, Partinin itibarını sarsmıştı. Cumhuriyet Halk Partisinin tek parti rejimine karşı bir çığ gibi büyüyen muhalefet hareketi gerçi örgütsüzdü, ama çeşitli sosyal katlar arasında hızla yayılmaktaydı ve Türk burjuvazisinin gittikçe artan bu memnuniyetsizliği baskıyla susturabilmesi artık olanaksızdı. İlerici ve demokrat güçler arasında Cumhuriyet Halk Partisinin baskı rejimine karşı ortak bir cephe kurulmasını isteyen görüşler ortaya çıkmıştı.

Geniş halk kitleleri arasında ortaya çıkan ve hızla yayılan muhalefet hareketi, bazı Cumhuriyet Halk Partili milletvekillerini endişeye sevketmişti... Memleketteki bu memnuniyetsizlik havası, birgün yoksul, aç halk yığınlarını solcu düşüncenin kucağına itebilirdi!... İşte bu korku, onları çok önemli kararlar ve tedbirler almaya zorlar. Parti içinde başlatılan bu hareketin öncüsü olan grup, yeni bir burjuva partisi kurmayı ve halkın gözünde saygınlığını yitiren Cumhuriyet Halk Partisini iktidardan düşürüp, devlet yönetimini kendi ellerine geçirmeyi planlarlar. Amaçlarına ulaşırlarsa, kapitalist burjuvazinin ve toprak ağalığı-

nın ülkedeki siyasi egemenlikleri devam etmiş olacak, o dönemde yeniden hız kazanan işçi ve sosyalist hareket bastırılacak, ilerici demokrat güçlerin teşkilatlanıp gelişmeleri önlenecek, huzursuz halk yığınları yeniden burjuvazinin peşine takılacaktı.

Faşist Almanya ve müttefiklerinin ezilip tarih sahnesinden silinmeleriyle sonuçlanan İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda ortaya çıkan yeni uluslararası siyasi durum, birçok ülkede işçi sınıfı ve emekçi köylülerin iktidarı ele alıp halk demokrasilerini gerçekleştirmeleri, bütün dünyada demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin hızla yayılması, derin bir siyasal bunalım içinde olan Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Türk burjuvazisi, ilerici ve demokrat güçlerin ve emekçi yığınların bu bunalımdan yararlanıp bir güç olarak siyasi arenaya çıkmasından korkuyorlardı. Böyle bir durum ise, ülkede köklü siyasal, ekonomik ve sosyal reformların yapılmasına ve rejim değişikliğine yol açabilirdi.

Sovyet halkının faşizm karşısında kazandığı tarihi zafer, aynı zamanda sosyalist sistemin üstünlüğünü ve sağlamlığını bütün dünyanın gözleri önünde ispat etmiştir. Türkiye'de demokrasi ve işçi hareketinin güçlü bir atılımla yeniden faaliyete geçmesinde, Sovyetler Birliğinin kazandığı zafer kadar, Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde kurulan yeni sosyalist rejimlerin de etkisi büyük olmuştur. Demokrat ve ilerici basında sürekli olarak Türkiye'nin de en kısa zamanda demokratik bir rejime kavuşması gerekliliğini ortaya koyan yazılar çıkmaktaydı. Bu sırada Tan gazetesinde, demokrat güçlerin isteklerini yansıtan bir seçim programı yayınlanmıştı. Programda esas olarak, demokratik hakları kısıtlayan bütün kanunların kaldırılması ve ülkede demokratik bir rejimin kurulması isteniyordu. Programda ele alınan meseleler özetle şöyleydi: «Yarım kalan Kemalist Devrimi bugün ancak, memleketin temel güçleri olan işçilerle köylüler, yani emekçi Türk halkı tamamlayabilir. Bu nedenle, bu sınıflar gerçek siyasal haklarını elde etmeli, siyasal ve mesleki örgütlerini kurabilmeli, emekçilerin yaşayış tarzları düzeltilmeli, söz-yazı ve toplanma özgürlükleri teminat altına alınmalı.» Demokrat bir kadronun desteğini ve geniş halk yığınlarının güvenini kazanmış bir hükümetin kurulmasını isteyen bu programın, ilerici aydınlar ve bilinçli işçiler arasında büyük bir ilgi toplayıp sempatiyle karşılanması, hükümet çevrelerinde endişe uyandırır. Programı hazırlayan gazeteci Faris Erkmen ve yayınlayan «Tan» gazetesi sorumluları mahkemeye verilir.

Hükümetin aldığı bütün tedbirlere rağmen 1945 yılında işçiler arasında birçok kıpırdanma görülür. Haziran 1945 de kömür ve krom madenlerinde çalışan işçiler, gündeliklerinin ve iş şartlarının düzeltilmesini isterler. 45 bin tütün işçisi adına Çalışma Bakanlığına başvuran tütün işçileri temsilcileri, meslek birliklerinin serbestçe kurulmasına izin verilmesini isterler. İstanbul'dan gelen temsilciler de, patronların işçilere yaptıkları insanlık dışı muameleye son verilmesini ve son derece düşük olan ücretlerinin arttırılmasını isterler Ancak işçiler hükümetten ilgi görmeyince, Yeni Sabah gazetesinde bir protesto mektubu yayınlarlar. Bu mektupta, kadın işçilere erkek işçilerden iki kat daha az ücret verildiği, patronların İş Kanununa uymadığı bu durum karşısında işçilerin, kendi hak ve çıkarlarını savunmak için meslek birliklerinde örgütlenmeleri gerektiği belirtilmekteydi. (112)

Demokrasi ve işçi hareketinin gittikçe etkinliğini arttırması, Türk burjuvazisinin nüfuzlu birçok kişisinin de muhalefet hareketine katılmasına ve Cumhuriyet Halk Partisinin merkez teşkilatı ile mahalli kuruluşları arasında kopmalar olmasına yol açar. Ülkede gelişen bu yeni olayları artık denetimi altına alamıyan iktidardaki parti ve hükümet, muhalefetin gittikçe artan baskısı karşısında, ülkede çok partili bir rejime, kapitalist ülkelerdekine benzer bir «demokrasi» rejimine geçildiğini ilan etmek zorunda kalır ve siyasi örgütlerin ve partilerin kurulmasına izin verir. Türkiye'de artık çok partili «demokratik» rejim dönemi başlamış oluyordu.

(112) «YENİ SABAH» gazetesi, 25 Temmuz 1945.

Dokuzuncu Bölüm

1946-1950 YILLARI ARASINDAKİ ÇOK PARTİLİ REJİM DÖNEMİNDE TÜRKİYE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

1. Burjuva ve Toprak Ağaları Sınıfının Çok Partili Rejim Dönemindeki Diktatörlüğü. Burjuva Partileri Arasındaki İktidar Kavgası. İşçi Hareketine Yapılan Saldırılar

Çok partili «demokratik» rejim, gerçekte, burjuvazinin çok par tili diktatörlüğünden başka birşey değildi. Kurulan yeni muhalefet partisi de, kapitalist burjuvazi ile büyük toprak sahiplerinin emrindeydi, yani her iki parti de aynı sınıfların çıkarlarını savunmaktaydı. Cumhuriyet Halk Partisinin, muhalefete geçen kendi içindeki bu burjuva kanada, yeni bir siyasi parti kurma izni vermedeki amacı, ülke içindeki siyasi hayatı normalleştirmek, gerginliği azaltmak, ilericilerin, demokrasi taraftarlarının faaliyetini ve işçi hareketinin gelişmesini durdurmaktı. İşçi hareketinin ezilmesi konusunda muhalefetteki burjuva partisinin Cumhuriyet Halk Partisi ile işbirliği yapacağı kesindi. Öte yandan, çok partili «demokrasi» rejimine geçiş izni vermekle, Cumhuriyet Halk Partisi kitlelerde demokrasi yanlısı olduğu kanısını uyandıracak, kendisini demokrasi havarisi gibi göstererek aydınlar ve işçiler arasında kaybettiği saygınlığını yeniden kazanacak ve iktidarda kalmayı başaracaktı. Bütün bu durumları hesaba katan Cumhuriyet Halk Partisi yeni siyasi partilerin kurulmasına izin verir.

10 Haziran 1946 da bu konuyla ilgili olarak Cemiyetler Kanununda yapılan değişikliğe göre, cemiyetlerin ve bu arada işçi sendikalarının faaliyetini sınırlayan bazı maddeler kaldırılır. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi, emekçilerin sınıf temeli üzerinde örgüt kurmasına konulan yasağı kaldırmamıştı. 1946 yılında ya-

pılan olağanüstü kurultayda bir konuşma yapan parti genel başkanı ve cumhurbaşkanı İsmet İnönü şöyle der: «Partimizin programı, sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını menetmiştir. Biz, kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız.» (113)

Cumhuriyet Halk Partisinin sınıf temeli üzerinde işçi meslek birlikleriyle siyasi partilerin kurulmasına karşı takındığı tavır, burjuva muhalefeti tarafından tamamiyle destekleniyordu.

Cemiyetler Kanununda yapılan değişikliklerle yeni siyasi partiler kurma imkânı doğunca, ülkede bir parti ve sendika kurma yarışı başlar. Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan burjuva politikacıları, birkaç ay içinde ondan fazla parti kurarlar. Bu partilerin büyük çoğunluğu, kendilerini işçi ve köylü yığınlarının temsilcisiymiş gibi göstermek ve böylece bu kitleleri kendi saflarına çekebilmek için, «Milli Kalkınma Partisi», «Demokrat Parti», «Sosyal Adalet Partisi», «Liberal Demokrat İşçi Köylü Partisi», «Türk Sosyal Demokrat Partisi» gibi adlarla siyaset sahnesine atılmışlardır.

Yeni kurulan burjuva partileri arasmda en büyük ve en nüfuzlu olanı, yıllar boyunca iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisinde önemli görevlerde bulunmuş ünlü dört siyaset ve devlet adamının kurduğu Demokrat Partiydi. Bu partinin kurucuları sırayla, 1928'den beri sürekli iktisat bakanlığı yapmış olan ve 1937'den Atatürk'ün ölümüne kadar da başbakanlık görevinde bulunan, komprador burjuvazinin temsilcisi, İş Bankasının kurucusu Celal Bayar, büyük toprak sahibi ve 1930'dan beri Cumhuriyet Halk Partisinin Aydın milletvekili Adnan Menderes, burjuva politikacılığının tipik örneği Refik Koraltan ve Fuat Köprülü. 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Partiye, kısa zamanda büyük katılmalar olur. Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan birçok milletvekili, eski bakan, harp zengini, vurguncu tüccar, toprak ağası, bankacı Demokrat Partiye girerler. Cumhuriyet Halk Partisinin ileri gelenlerinden birçoğunun Demokrat Partiye geçmesi, bu partinin taşra teşkilatında büyük çözülmelere yol açar; iktidar partisinin taşra teşkilatmdan toplu olarak ayrılanlar, bulundukları yerlerde Demokrat Parti teşkilatlarını kurarlar. Türkiye'deki kötü hayat şartları ve yıllar boyunca memleketi tek parti diktatörlüğü altında idare eden Cumhuriyet Halk Partisine karşı

(113) SÜLKER, Kemal: «Türkiye'de Sendikacılık», İstanbul, 1955, s. 36.

duyulan nefret, halk yığınlarının biran önce yoksulluktan kurtulup insanca bir hayata kavuşma özlemi, Demokrat Partinin hızla gelişip, bir çığ gibi büyümesine yol açmıştır. Halk, Demokrat Partinin vaatlerine inanmış, kurtuluşu ondan beklemişti.

Oysa Demokrat Partinin programı ile Cumhuriyet Halk Partisinin programı arasında temelde bir fark yoktu. Demokrat Parti, öncelikle, komprador burjuvaziye ve toprak ağalarına dayanıyor, bu sınıfların çıkarını savunuyordu. Bunlar, İnönü'nün başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisinin, ekonomik, ticari ve mali alanda pasif bir politika takip etmesinden hoşnut değildiler. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk'ün koyduğu temel ilkeleri çoktan terketmiş, devletçilik ve layiklik ilkelerini çiğnemiş ve devlet kuruluşlarını Türk kapitalistlerine satmaya başlamışdı ama bütün bunlar henüz çok gizli ve yavaş yapılmaktaydı.

Buna karşılık iktisadi devletçiliğe karşı olduğunu programında açıkca ilân eden Demokrat Parti, devlet kuruluşlarının özel sektöre devredilmesini istiyordu. (114)

Cumhuriyet Halk Partisi, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirme konusunda da yavaş davranıyordu. Oysa Demokrat Parti, bir yandan komprador burjuvaziye, yabancı tekellerle geniş ölçüde ticaret yapmak, vurgunlar vurmak, büyük kârlar sağlayabilmek için bütün kapıların açılacağını vaad ederken, biryandan da toprak ağalarına tarım mahsulleri fiyatlarının, devlet bütçesi zararına da olsa yükseltileceği, çiftçiye ucuz kredi sağlanacağı, ucuz tarım aletleri temin edileceği vaatlerinde bulunuyorlardı.

Yaptığı bu vaatlerle Demokrat Parti, sanayi ve ticaret burjuvazisinin ve toprak ağalarının büyük bir çoğunluğunu kendi saflarına çekmeyi başarır.

Laiklik ilkesini tamamen çiğneyen Demokrat Parti, bir yandan da fanatik düşüncelerin etkisinden henüz kurtulamamış geniş halk yığınlarının dini duygularını sömürerek onları kendine bağlamıştır. Atatürk'ün kapattığı türbe, tekke ve zaviyeleri tek-

---

(114) DP iktidara geçtikten sonra iktisadi devlet kuruluşlarını özel sektöre devretmemiş, daha da geliştirip, yenilerini katmıştır. Bunun en önemli nedeni Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde en önemli paydandardan birinin devlet kapitalizmi olmasıydı. (hzn.)

rar açacaklarını, bol bol imam hatip yetiştireceklerini, imamlara maaş bağlayacaklarını, yeni camiler yaptıracaklarını, böylece de halka «Allahın yardımını» sağlıyacaklarını söyleyen Demokrat Partinin, cahil halk arasında büyük bir etkinlik kazanmayı başarmasında yaptığı bu din ticaretinin de büyük rolü olmuştur.

Bayar-Menderes'in partisini İnönü'nün Partisine karşı üstün kılan en önemli nedenler şunlardı: Cumhuriyet Halk Partisi kuruluşundan sonraki ilk yıllarda antiemperyalist bir politika gütmüş, Batılı kapitalistlere Türkiye'deki çıkar kapılarını kapamış, Sovyetler Birliği ile dostluk politikasını sürdürmüştü. Bu siyaseti izlemede Atatürk'ün baş yardımcısı İsmet İnönü'ydü. Bu nedenle başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok Batılı devlet İsmet İnönü'yü sevmezdi. Oysa Türkiye'yi Amerika Birleşik Devletlerine bağlamak isteyen İsmet İnönü'ydü. 1947 yılında «Truman Doktrini»ni kabul eden, ertesi yıl Türkiye'yi «Marşal Planı»na sokan yine İnönü'ydü. Amerikan askeri ve ekonomi heyetleri ilk defa onun zamanında Türkiye'ye gelmiş, ordu ve ekonominin denetimi ilk defa onun cumhurbaşkanı olduğu dönemde Amerika Birleşik Devletlerine geçmişti. Ancak Demokrat Parti yöneticileri, gerek Birleşik Amerika Devletlerine ve gerekse tekelci sermaye çevrelerine çok daha bol ve çekici vaatlerde bulunuyordu. Kaldı ki bunlar, Türkiye'deki komprador burjuvazinin asıl temsilcileri oldukları için, Amerikan yöneticilerine daha yakın geliyorlardı.

Aslında Amerikalı yöneticilerin Cumhuriyet Halk Partisine karşı Demokrat Partiyi tercih edişlerinin asıl nedeni, İsmet İnönü'ye güvenmemeleri, ondan hoşlanmamaları değildi. Bunlar, Cumhuriyet Halk Partisinin geniş halk yığınlarının desteğini kaybettiğini, artık iktidarda kalmasının zor olduğunu, oysa Demokrat Partinin seçimleri kazanıp iktidara gelme şansının daha çok olduğunu görmüşlerdi. Amerikalı yöneticiler ayrıca, Türkiye'de de iki partili demokrasi rejimini yerleştirmek istiyorlardı; iki büyük burjuva partisi sıra ile iktidara gelecekti.

Demokrat Partinin hızla gelişmesinde, Amerika'nın yaptığı yardımların ve Türk-Amerikan ekonomik ve ticari ilişkilerinin artmasından çıkarı olan Türk kapitalist, tüccar ve toprak ağalarının yaptığı maddi desteğin büyük etkisi olmuştur.

Demokrat Parti, programında işçilere grev hakkı verileceği, sendikaların faaliyetlerine geniş imkan tanınacağı, ülkede demokrasi rejimi kurulacağı gibi vaatlerde bulunarak, demokratik

ve ilerici kuvvetlerin Cumhuriyet Halk Partisine karşı yürüttükleri muhalefetten ve gittikçe hızlanan işçi hareketinden yararlanmak istemiştir.

1946 yılında Türkiye'de siyasi faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla birlikte, sendika hareketi de ileri bir adım atar. İstanbul, Ankara, İzmir, Zonguldak, Kocaeli, Samsun, Adana, Bursa, Kayseri, Trabzon, Eskişehir, Sivas ve Malatya gibi birçok işçi merkezinde, çeşitli üretim dallarında sendikalar ve sendika birlikleri kurulur. İstanbul'da, sendika hareketiyle ilgili konuları tartışmak, bu konuyla ilgili konferanslar düzenlemek amacıyla bir fikir kulübü açılır.

İşçi sendikalarının hükümetten en önemli talepleri, grev ve toplu sözleşme hakkını tanıyan, işçi ücretlerini yükselten yeni bir İş Kanununun çıkarılmasıydı.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında, işçi sendikalarını ve sendika birliklerini kendi yanlarına çekebilmek için çetin bir mücadele başlar. Her iki parti de bu amaçla, sendika örgütlerine ve yönetim kurullarına kendi ajanlarını yerleştiriyor, bazı sendika liderlerini para ile veya yüksek mevkiler vaadederek satın alıyorlardı. Ancak her iki parti de, sendika hareketini sınıf temelleri üzerine oturtmak isteyen kadrolara karşı, hükümetin ve yerel makamların desteğiyle şiddetli baskı uygulayıp, bu gibi girişimleri önlüyorlardı.

Demokrat Parti yöneticileri de, bir yandan sendika hareketinin teşvik edilmesini söylerken bir yandan da Türkiye'de sınıfların mevcut olmadığını iddia ediyorlardı. Her iki parti de sendikaların «milliyetçi» olmalarını, «milli çıkarları» savunmalarını, işverenlerle işçiler arasında bir «uyum» yaratmaya çalışmalarını ve «komünizme karşı mücadele»ye katılmalarını istiyorlardı. Bu en büyük iki burjuva partisi yöneticileri, uluslararası işçi sınıfı hareketinin Türkiye'deki işçi sınıfı hareketine etkisini önlemek ve «kökü dışarda» olan bu ideolojinin ülkeye sızmasına engel olmak için şiddetli tedbirler alınması konusunda tam bir görüş birliğine varmışlardı. Buna karşılık, Batıdaki sağcı sendikacılığa memleket kapıları ardına kadar açılmış, Batı sendika birliklerinden «uzmanlar» çağrılmış, bunların «tecrübelerinden» yararlanılmıştır.

Burjuva partileri, denetimleri altına alamadıkları sendika örgütlerini parçalayıp birbirlerine düşürmüşler, birçok sendika arasında hiçbir esasa dayanmayan tartışmalar yaratmışlardı.

Cumhuriyet Halk Partisi Kasım 1946'da, sendikalarla ilgili yeni bir kanun tasarısı hazırlayıp Meclise sunar. 20 Ocak 1947 de kabul edilen bu kanun, işçi sendikalarının siyasi faaliyet göstermelerini yasaklamakta, «milliyetçi olmayan» yani sınıf temeli üzerine kurulmuş işçi sendikalarının kapatılmasını, kuranların hapis cezasına çarptırılmasını öngörmekteydi. Bu yeni kanunla, işçi sendikalarını tamamiyle hükümetin denetimi altına almak ve faaliyetlerini sınırlamak amacı güdülmüştü. Nitekim kanunun yayınlanmasından kısa bir süre sonra, ilgili makamlar birçok sendikayı kapatmış ve yöneticilerini hapsetmiştir. (115)

---

(115) Sol sendikaların kapatılması, sözkonusu yasanın çıkmasından öncedir (16 Aralık 1946). 1946 sendikaları hakkında. Rasih Nuri ileri şu bilgileri vermektedir: «1943 Sendikaları hakkında elimizde yukarıda sözü geçen dergiler ve onların dışında da bazı kurucuların bıraktığı belge ve hatırat vardır, bunlar hakkında bir özet vermeği deneyelim, ancck şunu da belirtelim ki, verdiğimiz isimler sadece sonradan politik ve sendikal mücadelede faaliyetlerini sürdürenlerle tanınmış bazı kişilerden oluşmaktedir:

A. Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ne bağlı olan sendikalar:

SENDİKA BİRLİKLERİ

1 — **İstanbul Sendikalar Birliği, (Kurucusu Ferit Kalmuk)**
a — İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası (Kemal Balyoz vd.)
b — İstanbul Ayakkabı ve Deri İşçileri Sendikası.
c — Güzel Sanatlar Kol ve Kafa İşçileri Sendikası.
d — Basın Yayın Kol ve Kafa İşçileri S. (Suat Derviş, Nerman Hikmet)
e — Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası.
f — Tekel İşçileri Sendikası
g — Tütün İşçileri Sendikası
h — Maden Sanayii İşçileri Sendikası.
i — Şoförler Sendikası, İstanbul İşçi Kulübü (İbrahim Atilol Emin Atilol, İsmail Marcah.

2 — **Ankara Sendikalar Birliği (İl Sekreteri Zeki Bastımar)**
a — Ankara Madeni İşçiler ve Makina İşçileri Sendikası.
b — Ankara Şoför ve Oto Tamir İşçileri Sendikası
c — Ankara İnşaat İşçileri Sendikası
d — Ankara Terziler Sendikası
e — Fırın ve Un İşçileri Sendikası
3 — **İzmir Sendikalar Birliği (Emin Bilecan) (12.10.1946).**
a — İzmir Terziler Senidkası.
b — İzmir Ayakkabı İşçileri Sendikası.
c — İzmir Müessese, Ticarethane ve Esnafları Mustahdem Sendikası.
d — İzmir Mensucat İşçileri Sendikası.
e — İzmir Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası (Naci Sadullah Danış)
f — İzmir Tütün İşçileri Sendikası (Yusuf Etik)
4 — **Adana Sendikalar Birliği (Rasih Nuri İleri) (9.12.1946).**
a — Adana İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası (Hasan Güneş)
b — Adana Terziler Sendikası.
c — Adana İnşaat İşçileri Sendikası.

Yeni sendikalar kanunu henüz Meclise sevkedildiği sırada, işçiler arasında kimi zaman siyasi boyutlara varan birçok protesto gösterileri olmuştur. İşçiler yayınladıkları bir bildiride şöyle derler: «Doktorlar, doçentler, profesörler, ordinaryüsler, neredesiniz? Memleketimizdeki anti-demokratik kanunlar serisine bir yenisi katılmak üzeredir. Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan «işçi ve işveren meslek dernekleri ve dernek birlikleri» hakkındaki kanun tasarısını görmemiş olamazsınız. Bu tasarının insan hak ve hürriyetlerine aykırı hükümler taşıdığını, kendi hak ve hukuk anlayışınıza bile uymadığını, hukuk mantığı, kanun tekniği bakımlarından dahi ileri tutar yeri olmadığını da elbette farketmişsinizdir. Niçin susuyorsunuz?» (116)

Özellikle o günkü çalışma bakanının şu sözleri işçiler arasında büyük bir tepki uyandırmıştı: «Hiçbir Türk işçisi bizden grev hakkı istememiştir.» (117)

Yeni Sendikalar Kanunu çıktığı sırada Türkiye'de toplam 52 bin üyeli 73 sendika vardı, yani sendikalar bütün işçilerin ancak yüzde 8 ini bünyelerinde toplayabilmişlerdi, işçilerin büyük bir çoğunluğu ise sendika hareketinin dışında kalmıştı. Bu rakamlar

---

d — Adana Deri İşçileri Sendikası.
5 — Kocaeli Sendikalar Birliği (İdris Erdinç)
a — Kocaeli Selüloz Sanayii Sendikası.
b — Kocaeli Nakliye İşçileri Sendikası.
c — .....

Bunun dışında Samsun Tütün İşçileri sendikası kurulmuş olup SENDİKA dergisinin bir yazısına göre Samsun Sendikalar Birliğinin de kurulmuş olması ihtimal dahilindedir.

Eskişehir Serbest Sanayi İşçileri Sendikası (Mehmet Tan), da kurulmuştur. Bu liste yöresel gazeteler ve Tüzük ilanları araştırılırsa daha da artabilir, çünkü hükümet kayıtlarına göre gazeteler 600 işyeri sendikasının kurulmuş olduğunu açıklamışlardır. Kaldı ki, bunların büyük kısmı aynı şehirde aynı işkolunda ve ayrı işletmelerde çalışan işçilere aittir.

B — Türkiye Sosyalist Partisi'ne bağlı olan sendikalar:
TÜRKİYE İŞÇİ SENDİKALARI FEDERASYONU
(Kurucusu Hüsamettin Özdoğu)
1 — Türkiye Tekel İşçileri Sendikası.
2 — Türkiye Deniz İşçileri Sendikası.
3 — Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası.
4 — Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası (Müh. Burhan Oğuz)
5 — Türkiye Basın ve Basın Makinaları Sendikası.
6 — Tranvay İşçileri Sendikası.

Bk.: İLERİ, Rasih Nuri: «1946 Sendikacılığı», Vatan Gazetesi, 26 Ocak 1978.

---

(116) «Sendika» gazetesi, sayı 14, Aralık 1946.
(117) «İŞÇİLER İÇİN», Ankara 1958, s. 16.

sendika hareketinin içinde bulunduğu güç şartları açıkca göstermektedir. Kanuna aykırı faaliyette bulunuyor diye sendikaların kapatılması, yöneticilerinin mahkemeye verilmesi gibi baskı olayları, işçiler arasında endişe ve korku yaratmış, birçoğunun sendika hareketine katılmasına engel olmuştur. Gerçekten de yalnız 1946 yılında 400'den fazla vatandaş «komünizm propagandası» yapmakla itham edilip hapse atılmıştı.

Demokrat Parti, iktidardaki partinin işçi kitleleri arasında yarattığı bu havadan ustalıkla yararlanır ve kısa zamanda sendika hareketinin adeta koruyucusu kesilir. Partili yöneticiler giriştikleri birçok polemiklerde ve tartışmalarda, işçilere grev hakkının verilmesinin zorunlu olduğunu söylemekteydiler. Parti kurucularından Fuat Köprülü, bir işçi toplantısında, sendikalar kanununu eleştirirken, açık açık «Grev hakkı tanınmadıkça, sendikalardan bahsedilemez» der. Bu tür çıkışlar ise, işçi kitleleri arasında Demokrat Partinin taban kazanmasını sağlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti, aralarındaki çetin iktidar savaşında, birbirlerine karşı düşmanca davranıyor, birbirlerini halkın gözünden düşürmek için her çareye başvuruyorlarsa da, emekçilerin çıkarlarını savunacak ilerici, demokratik programlı bir siyasi partinin kurulması sözkonusu olduğunda derhal birleşip bu teşebbüsün gerçekleşmemesi için birlikte faaliyete geçiyorlardı.

Ancak hükümetin bütün baskılarına ve küçüklü büyüklü bütün burjuva partilerinin ortak saldırılarına rağmen, ileri düşünceli, gerçek demokrasi yanlısı aydınlar ve bilinçli işçiler, emekçilerin hak ve çıkarlarını savunacak partiler kurarlar.

2. Türkiye Sosyalist Partisi

14 Mayıs 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Partisi, İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de kurulan sosyalist eğilimli ilk legal partiydi. Merkezi İstanbul'da olan bu partinin kurucuları, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Macit Güçlü, İhsan Kabalıoğlu ve Aziz Uçtay'dı.

Türkiye Sosyalist Partisi programındaki temel ilkeler şunlardı:

— Türkiye Cumhuriyeti devletini tam bir halk devleti haline getirmek. Halka, kendi kendini idare etmesi için gerekli olan siyasi, iktisadi ve içtimai şartları kanunlarla yaratmak. «Türkiye Sosyalist Partisi bu prensibiyle demokratiktir» (madde 1)

— Türkiye halkının refah, kültür ve sağlık durumunun yükseltilmesine mani olan bütün engelleri ortadan kaldırmak. Her türlü iktisadi ve içtimai haksızlıkları bertaraf etmek. Emek ve kabiliyeti doğru değerlendirmek. «Türkiye Sosyalist Partisi bu prensibiyle sosyalisttir» (madde 2)

— Ancak programın üçüncü maddesinde Türkiye Sosyalist Partisi, «halkın bir bütün olduğunu» söylemekte ve «milliyetçi» olduğunu eklemektedir.

— Halkı siyasi ve iktisadi bağımlılıktan, iç ve dış sömürüden kurtarmak. Bu suretle sosyal adaleti ve gerçek demokrasiyi gerçekleştirmek. Halkı emperyalistlerin ve sömürücülerin saldırılarından korumak için bütün dünya halklarıyla işbirliği yapmak. Bu maksatla içtimai ve kültürel teşkilatlar kurmak. Harbin nedenlerini ortadan kaldırıp, hür ve bağımsız halklardan mürekkep bir dünya rejimi kurmak için her vasıtaya başvurarak mücadele etmek. «Bu prensibiyle Türkiye Sosyalist Partisi enternasyonalist ve barışçıdır» (Madde 4)

Programın beşinci maddesinde, Türkiye Sosyalist Partisinin laik olduğu belirtilmektedir.

Programın diğer bölümlerinde, Partinin ülkede demokratik rejimi kuracağı, temel hak ve özgürlükleri tanıyacağı, emek hakkını, işçilerin çıkarlarını koruyacağı, özel mülkiyete dokunmamakla birlikte, büyük tarım alanlarını ve tekellerle küçük bir azınlığın elindeki büyük üretim araçlarını ve sanayi kuruluşlarını millileştireceği açıklanmaktadır. (118)

Türkiye Sosyalist Partisinin çıkardığı «Gerçek» adlı günlük gazeteyle «Gün» adlı dergide, sendika hareketini destekleyen, gerici burjuva partilerinin işçilere karşı yürüttükleri ikiyüzlü politikalarını anlatan yazılar yayınlanmaktaydı. «Gün» dergisinde, Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz gibi ünlü yazarların, işçi sınıfının ve bütün emekçi halkın hak ve çıkarlarını savunan, burjuvazinin amacını sergileyen yazıları çıkmaktaydı. Türkiye Sosyalist Partisi ayrıca yabancı dilden birçok broşür de yayınlamış, Partinin Merkez Yönetim Kurulu, işçi ve sosyalist hareketle ilgili, İstanbul'da toplantılar, konferanslar düzenlemiştir.

Türkiye Sosyalist Partisi, bütün bu olumlu yanlarına rağmen, Batıdaki küçük burjuva sosyalist partilerinin ve burjuva milliyetçiliği ideolojisinin etkisi altındaydı. Ülke çapında örgüt-

(118) «Türkiye'de Siyasi Dernekler», Ankara 1950, s. 270 - 200.

lenememiş, işçi yığınlarını parti saflarında toplayamamıştı. Aslında kuruluşundan itibaren, burjuva partilerinin saldırısına uğramış, hükümet tarafından baskı altında tutulmuştu. Bu nedenle uzun ömürlü olamamış, kuruluşundan birkaç ay sonra kurucuları ve yöneticileri hakkında «komünizm propagandası» yaptıkları gerekçesiyle dava açılmış ve hapse mahkum edilmişlerdir. (119)

3. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

Türkiye Sosyalist Partisinin kurulmasından bir ay sonra, 20 Haziran 1946'da, yine İstanbul'da, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi adıyla bir başka sosyalist parti daha kurulmuştur. Kurucuları, Türkiye ve uluslararası işçi hareketinin önemli isimlerinden Dr. Şefik Hüsnü Deymer, Ragıp Vardar, Fuat Bilge, Stefo Papadopulos, Emin Aydınlatan, Dr. Haabil Amato, Müntekim Öçmen ve Hayrettin Emin Monoğlu'ydu.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisinin Programında, partinin yakın (asgari) ve uzak (azami) görevleri ayrı ayrı belirtilmiştir.

Programın dördüncü maddesinde partinin temel ilkeleri şöyle sıralanmıştır: a) memleketin siyasi, iktisadi ve içtimai hayatının gelişmesinde emekçi halk, demokratik hak ve hürriyetlerden tamamiyle faydalanacak, Türkiye'nin iç ve dış siyasetinin tayininde doğrudan doğruya söz sahibi olacaktır; b) milliyeti, dini inancı ne olursa olsun, bütün işçiler, köylüler ve onların tabii müttefiği olan bütün emekçiler, yerli ve yabancı kapitalistlerin sömürüsünden ve siyasi baskıdan korunacak, gericiliğe ve faşizme karşı aralıksız mücadele yürütülecektir; c) toplum hayatı demokratikleştirilecek ve bu esaslar üzerinde memleketin milli bağımsızlığı sağlanacaktır; d) İşçiler ve emekçi köylüler gittikçe daha geniş ölçüde teşkilatlandırılarak memlekette sosyalist rejimin kurulmasına geçilmek için şartlar hazırlanacaktır.

Programın ikinci maddesinde partinin uzak görevleri belirtilmişti: Emekçi halkın sömürülmesine son verilecek, büyük üretim araçları millileştirilecek, demokratik sosyalizm rejimi kurularak bütün vatandaşlara yüksek bir yaşama seviyesi sağlanacak.

---

(119) T.S.P. mensupları iki yıl süren yargılama sonunda beraat etmişlerdir. (hzn.)

Programın üçüncü maddesinde de partinin yakın görevleri açıklanmıştır: Sosyalist toplumun kurulmasını sağlayacak ekonomik halk devletçiliği gerçekleştirilecek; devletin ekonomik politikası ve faaliyeti emekçi yığınlar tarafından düzenli olarak denetilecek; böylece, Türkiye'de, sosyalizmin kurulmasına doğru yönelen demokratik bir emekçiler rejimi uygulanacaktır.

Programda ayrıca, Türkiye işçi sınıfı ve sendika hareketiyle ilgili çeşitli sorunlara da yer verilmiştir.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kısa zamanda, İstanbul'un dışında, Ankara, İzmir, Samsun, Zonguldak, Adana, Gaziantep ve İzmir'de örgütlenir.

Partinin işçiler ve sendikalar arasındaki faaliyetini Ferit Kalmuk yönetmekte, örgütlenme çalışmalarında birçok yetenekli ve bilinçli işçi çalışmaktaydı. Parti kendi çizgisinde, burjuva partilerine ve hükümete bağlı olmayan birkaç sendika kurmuştu. Partinin yayın organı olan «Sendika» gazetesinde, işçi ve emekçilerle ilgili konular ele alınmaktaydı. Halk aydınlarının, ilerici yazarların, demokrat görüşlü gazetecilerin büyük bir kısmı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisine yönelmişti. Kısa bir süre sonra Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketin birliğini sağlamak için, Türkiye Sosyalist Partisiyle Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisinin birleşmesi konusunda bir takım çabalar olursa da bir netice alınmaz. İlerici, demokrat, antifaşist bir cephe kurulmasını öneren Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi Başkanı Dr. Şefik Hüsnü Deymer'e göre «İşçi ve köylü partileriyle, sendikaların, şehir ve köy emekçilerinin, demokrat burjuva grup ve aydınlarıyla ilerde kuracakları antifaşist cephe, mücadele içinde çok önemli bir rol oynayacaktır. Onların yardımlarıyla demokratik cephe hareketi memleketin çeşitli bölgelerine hızla yayılacaktır. Bu cephenin etrafında toplanan halk «Hür insanların Türkiyesi, Halkın Türkiyesi» şiarı etrafında birleşecektir.»

Ancak Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi de kısa ömürlü olur, hükümetin kararı ve Sıkıyönetim Komutanlığının emriyle 16 Aralık 1946'da kapatılır; yöneticileri, örgütleyicileri ve ileri demokratik cephenin kurucuları, «komünizm propagandası yaptıkları», «bilfiil komünist faaliyette bulundukları» gerekçesiyle tutuklanıp mahkemeye verilirler. Parti merkezinin dışında Gaziantep il örgütünün yönetim kurulu üyeleri hakkında 141 den dava açılır.

Savcılığın ileri sürdüğü «suç delilleri» arasında, işçileri, köylüleri, bütün emekçileri kendi öz partileri olan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisine katılmaya çağıran bir parti bildirisi vardı. Bu bildiri, halkın büyük bir çoğunluğunu, pek küçük bir azınlık olan kapitalistlere, toprak ağalarına ve onların hükümetlerine karşı «sınıf savaşına çağrı» olarak yorumlanmıştı.

Bu iki sosyalist partinin kapatılmasından sonra, Türkiye'nin siyaset sahnesinde, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Partinin dışında, irili ufaklı birçok gerici burjuva partisi kalmıştı. Küçük burjuva partilerinin en önemlileri sırayla, Milli Kalkınma Partisi (kurucusu Nuri Demirağ gittiği her yerde kuzular kestirip ziyafetler verdiği için bu partiye 'Kuzu Partisi' denilmekteydi), Sosyal Adalet Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, İslâmiyeti Müdafaa Partisi, Türkiye Muhafazakârlar Partisi... Bu partilerden birçoğunun programı, dinin siyasi amaçlar uğruna kullanılmasını yasaklayan Anayasaya aykırıysa da, hükümet bu partilerin kanunsuz faaliyetlerine gözyummaktaydı.

Bütün bu irili ufaklı burjuva partileri, iki sosyalist işçi partisi karşısında birleşmişler, hükümetin bu partileri kapatmasını, lider kadrosunun, demokrat bir halk idaresi uğrunda mücadele veren aydınların ve bilinçli işçilerin, düzenlenen uydurma davalarda, komünist faaliyet yapmakla suçlanıp mahkum edilmesini hararetle desteklemişlerdir.

4. Üniversite ve Diğer Gençlik Çevrelerinde Gelişen Demokrat ve Antifaşist Hareket

1946 yılında büyük bir hız kazanan demokrat ve antifaşist harekete, bilinçli işçi çevrelerinin ve halk aydınlarının dışında, üniversite gençliği başta olmak üzere, Türk gençliğinin büyük bir bölümü de doğrudan doğruya katılmıştır. Üniversite gençliğinin, özellikle, ülkede demokratik bir rejimin kurulması ve emekçi çocuklarına öğrenim hakkının sağlanması için başlattıkları hareket, hızla yayılır. 1946 yılında İstanbul'da, «Hür Gençlik» adlı bir dergi çıkaran «İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği», Ankara'da da «Türkiye Gençler Derneği» kurulur. Üyelerinin büyük çoğunluğu üniversite gençliğinden oluşan bu her iki gençlik örgütü de, ilerici, antifaşist, demokratik örgütlerdi. Ankara Gençlik örgütünün tüzüğünde, faşistlerin, turancıların ve ırkçıların derneğe alınmasını yasaklayan bir madde yer al-

maktaydı. Her iki dernek de, aynı zamanda üniversitelilerin özel sorunlarını da ele alıyor, bütün gençlere öğrenim hakkının sağlanması, yüksek öğrenimin parasız olması için yoğun mücadele veriyorlardı. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği yayınladığı bir bildiride, «Bu ücret sistemi (üniversitelerdeki), bizi son derece zor duruma düşürmüştür. Yoksul ve orta halli ailelerin çocuklarına - bunlar ne kadar da kabiliyetli olsalar - üniversite kapıları kapalıdır. Öğrenim hakkı, yalnız bir avuç zengin sınıfın çocuklarına mahsus bir imtiyaz haline gelmiştir. Bugünkü üniversite, yalnız zenginlerin hizmetindedir. Üniversiteli arkadaşlar, artık iyice anlamış bulunuyoruz ki, haklarımızı müdafaa etmek için tek bir yol vardır: O da birliktir! İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, sizi birleşmeye ve demokratik öğrenim için mücadele etmeye çağırıyor.» demektedir.

Hükümet, burjuva partileri ve ırkçı-faşist örgütler, İstanbul ve Ankara'daki bu gençlik derneklerine «komünist» damgasını vurmakta geç kalmazlar. Bir süre sonra, İstanbul Gençlik Derneği Başkanı İlhan Berktay, genel sekreter Vecdi Özgüner ve derneğin faal 50 üyesi tutuklanıp mahkemeye verilirler. Ankara'daki gençlik derneği yöneticileri de aynı akibete uğrarlar. Enver Gökçe, Melahat Türksal, Mehmet Kemal Kurşunluoğlu, Nuran Ertan hakkında dava açılır. Öte yandan faşist örgütler, gençlik derneklerinin binalarına da saldırılar düzenlemekte, eşyaları parçalamakta, ilerici ve demokrat üniversite öğrenim üyeleri hakkında çirkin kampanyalar açmaktaydılar. Hatta bir keresinde, hükümetin de kışkırttığı bu faşistler Ankara Üniversitesi rektörü profesör Şevket Aziz Kansu'ya saldırıp dövmüşlerdir. Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Behice Boran, Azra Erhat gibi üniversite öğretim üyeleri de, öğrencilerine komünist düşünceler aşılamakla suçlanmış ve üniversiteden uzaklaştırılmışlardır.

5. İlerici - Demokrat, Antifaşist ve Sosyalist Basın

1946-1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de birçok ilerici demokrat ve antifaşist, sosyalist gazete ve dergi yayınlanmış; buralarda, burjuva partilerinin ikiyüzlü politikalarını açığa çıkaran, ülkede demokrasi ilkelerinin uygulanmasını isteyen, işçi ve sosyalist hareketin sorunlarını ele alan yazılar yayınlanmış, faşist ve faşist yanlısı örgütlere karşı kesin bir mücadele verilmiştir.

Türk basın tarihinde görülmemiş bir ilgiyle karşılanan, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in çıkardığı «Marko Paşa» adlı mizah ve hiciv dergisinde, Amerikan emperyalizminin bütün içyüzü acımasız bir dille sergilenmiş, burjuva partileri ve faşistler alaylı bir dille yerilmiştir. «Marko Paşa» ile Türk mizahı ve sosyo-politik hiciv edebiyatı, büyük bir atılım yapmış, Türk halkının bu çok sevdiği tür, yeni bir öz ve biçim kazanmıştır. Haftada iki kere çıkan «Marko Paşa» gazetesi, hiciv ve mizah yoluyla, burjuvaziyi halkın gözünde alay konusu yaptığı için hükümet tarafından sık sık toplattırılır sorumlu müdürü Sabahattin Ali hapse atılırdı. Ancak kapatıldığı her keresinde «Marko Paşa», bir başka adla, «Malûm Paşa», «Merhum Paşa» «Yedi Sekiz Hasan Paşa», «Öküz Paşa» gibi adlarla yine yayına devam ederdi. Demokrasi hareketinin geniş emekçi kitleler arasında yayılmasında, «Marko Paşa» çok önemli bir rol oynamıştır.

İlerici basın, 1946-1950 döneminde gericiliğe karşı verdiği bu kavgada çok önemli bir militanını, Sabahattin Ali'yi kaybeder. Türk edebiyatında sosyalist gerçekçiliğin ilk öncüsü, eleştirel-gerçekçi Türk hikayeciliğinin büyük ustası, emekçi Türk halkının değerli evlâdı Sabahattin Ali, polis ajanı kiralık bir kaatil tarafından 2 Nisan 1948 yılında öldürülmüştür. Polis raporlarına göre ise Sabahattin Ali, Türk - Bulgar sınırına yakın bir yerde, bir ormanda, Bulgaristan'a kaçmak teşebbüsünde bulunduğu sırada öldürülmüştür.

Bu dönemde, sosyalizm sorunlarını ele alan, işçi hareketini savunan ilerici-demokrat gazetelerin biri de «Başdan»dı. Daha sonraları «Yeni Başdan» adıyla yayınlanan bu haftalık gazetede, Aziz Nesin gibi birçok ilerici gazetecinin yazıları yayınlanmaktaydı. Gazetenin başlığı üzerinde «sosyalizmi yayan haftalık gazete» sözü yazılıydı. Gerçekten de «Yeni Başdan»da, okuyuculara, bilimsel sosyalizmi, Marx, Engels ve Lenin'in eserlerini, uluslararası işçi ve sosyalist hareketi tanıtan, kapitalist sömürüyü ve emperyalizmin saldırgan niteliğini anlatan yazılar yayınlanmaktaydı. Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin tarihine ve çağdaş sorunlarına geniş yer verilen gazetede, halkların barış için yürüttükleri mücadeleyle ilgili haberler de çıkmakta, Türkiye'nin de barışçı bir dış politika gütmesi gerektiği vurgulanmaktaydı.

Gerek «Başdan» gerekse «Yeni Başdan» gazeteleri, diğer birçok ilerici - demokrat gazeteler gibi sık sık mahkemeye veril-

miş, baskı altında tutulmuş ve nihayet kapanmak zorunda kalmıştır.

İlerici ve demokrat basında son derece önemli bir yeri olan haftalık «Zincirli Hürriyet» gazetesi de, «Amerikan yardımı»nın ve burjuvazinin içyüzünü ortaya koyan, emekçi sınıfların çıkarlarını savunan yazılar yayınladığı için kısa zamanda kapatılmış, başta İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi doçentlerinden Mehmet Ali Aybar olmak üzere sorumluları tutuklanmıştır. Kapatılmadan önce İstanbul'da yayınlanan bu gazete, kapatıldıktan sonra bu kere «Hür Zincirli Hürriyet» adı altında İzmir'de yayınlanmış ancak burada da devamına imkan verilmemiştir.

Yine işçi ve sosyalist hareketin savunucularından «Beşer» gazetesinin de ömrü pek kısa olmuştur.

6. Nazım Hikmet'i Kurtarma Mücadelesi

1938 yılından beri hapiste bulunan Nazım Hikmet'i özgürlüğüne kavuşturmak amacıyla, 1950 yılında ilerici - demokrat basında geniş bir kampanya başlar. «Nazım Hikmet» adlı bir gazete çıkarılır, yurtsever üniversite gençliği, çeşitli siyasi görüşlere bağlı ünlü gazeteciler, üniversite öğretim üyeleri, yazarlar, sanatçılar bu kampanyaya katılırlar. Üniversite gençliği, Nazım Hikmet'in serbest bırakılması isteğini geniş halk yığınlarına benimsetmek amacıyla mitingler, toplantılar düzenlerler.

Polis ve faşistler bu toplantı ve mitinglere engel olmaya çalışır; toplantıları düzenleyenler tutuklanır. «Çiçek Palas»da Nazım Hikmet için yapılan bir toplantı faşistler tarafından basılır, polis toplantıya katılan 107 genci tutuklar. Ancak, şiirleriyle emekçi Türkiye halkına karşı bütün dünyada sevgi ve saygınlık kazandıran Nazım Hikmet'i kurtarma kampanyası o kadar yaygınlık kazanmıştı ki, birçok tutucu, sağcı politikacı, gazeteci de, çeşitli nedenlerle bu kampanyaya katılmışlardır. En gerici burjuva gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman bile, gazetesindeki köşede, Nazım Hikmet'in özgürlüğe kavuşması üzerine sütunlar dolusu yazılar yayınlamıştı. Bütün bunlar, Nazım Hikmet'i kurtarma kampanyasının ne büyük boyutlar aldığını ve Türk aydınları, sanatçıları, bilim adamları ve gençliği üzerinde ne büyük etkide bulunduğunu açıkca göstermektedir. Kampanyanın başlamasından bir süre sonra, üniversite öğrencilerinden ve ünlü şair ve yazarlardan bazıları, Nazım Hikmet'in bir an önce bırakılmasını sağlamak amacıyla açlık grevine giderler. Öte yandan Nazım Hikmet'in kendisi de Bursa hapishanesinde açlık

grevine başlamıştı.

Günlük basında sürekli, kurtarma kampanyası, Nazım Hikmet'in açlık grevi ve sağlık durumuyla ilgili haberler büyük manşetlerle verilmekteydi.

Nazım Hikmet'in biran önce özgürlüğe kavuşması amacıyla ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisine seslenen bir de bildiri yayınlanır. Bildiriyi imzalayanlar arasında, Sıddık Sami Onar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Bülent Nuri Esen, İrfan Şahinbaş, Mehmet Karasan, İsmail Hakkı Karafaki, Vasfi Râşit Senük, Mazhar Osman Usman, Besim Darkot, Vehbi Eralp, Mukbil Gökdoğan, Sait Kuran, Hilmi Ziya Ülken, Mina Urgan, Macit Gökberk, Berna Moran, Halet Çambel, Behice Boran, Adnan Cemgil, Vedat Ar, Cemal Tollu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Necati Sürel, Zühtü Müridoğlu, Ziya Keseroğlu, Zeki Koca Memi gibi üniversite öğretim üyeleri; Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Mehmet Ali Aybar, İhsan Ada, Burhan Arpad, Nadir Nâdi, Ahmet Emin Yalman, Sinan Korle, Melih Yener, Cemal Gürel, Vâlâ Nurettin, Recep Bilginer, Mekki Sait Esen, Lütfü Ay, Enis Tahsin Tel, Sâdettin Gökçepınar, Remzi Tozanoğlu Kâzım Şinasi Dersan, Muvaffak Garan, Ali Naci Karacan, Selim Rağıp Emeç, Sami Tezişi, Ömer Sami Coşar ve daha birçok burjuva gazetecisi; Halide Edip Adıvar, Refik Halit Karay, Ercüment Ekrem Talu, Yaşar Nabi Nayır, Nurullah Ataç, Abdülbaki Gölpınarlı, Sabahattin Eyüboğlu, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Andayı Oktay Rıfat, Ercüment Behzat Lav, Nihâl Karamağralı, Peride Celal gibi yazar ve şairler ve daha birçok ünlü ressam, avukat, on kadar milletvekili, öğretmenler yeralmaktaydı.

Bildiride şöyle denmekteydi: «Aşağıda imzaları bulunan biz Türk aydınları, şair Nâzım Hikmet'in derhal serbest bırakılmasını istemekteyiz. Bununla bütün Türk aydınlarının isteklerine tercüman olmaktayız.»

Türk aydınlarının ve gençliğinin büyük bir çoğunluğu tarafından yürütülen bu kampanya, Türkiye'deki antifaşist ve demokratik güçlerin bir zaferi olmuştur. Onların başlattığı bu mücadele, dünyadaki bütün demokratik ve ilerici güçler tarafından desteklenmiş ve kısa zamanda uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu durum karşısında yönetimdeki burjuvazi, Nazım Hikmet'i serbest bırakmak zorunda kalmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin iktidardaki son günlerinde başlayan bu kampanya, Demokrat Partinin iktidara geçtiği ilk günerde, Nazım Hikmet'in serbest bırakılışıyla son bulmuştur.

Onuncu Bölüm

DEMOKRAT PARTİNİN İKTİDARDA BULUNDUĞU 1950 - 1960 YILLARI ARASINDAKİ DÖNEMDE TÜRKİYE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

1. Demokrat Partinin Türkiye Halkının Çıkarlarına Aykırı Politikası. Demokrat Parti İktidarı Döneminde Sendika Hareketi

14 Mayıs 1950'de yapılan milletvekili genel seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi yenilmiş ve iktidar Demokrat Partinin eline geçmiştir.

Bankacı Celal Bayar Cumhurbaşkanı ve büyük toprak sahibi Adnan Menderes Başvekil olmuşlardır.

Türk burjuvazisiyle toprak ağalarının büyük kısmının desteğini sağlayan Demokrat Parti, denize düşenin yılana sarılması misali bu partiye bel bağlayan geniş köylü yığınlarının oylarıyla seçimi kazanmış, iktidarı Cumhuriyet Halk Partisinden devralmıştır. Demokrat Parti ilerigelenleri seçim propagandaları sırasında, işçilere sendikaların serbestçe kurulup faaliyet göstermelerine izin verileceğine, grev hakkının tanınacağına, ülkede demokratik bir rejimin kurulacağına dair bol keseden vaadlerde bulunmuşlar, bu demogojik vaatleriyle geniş emekçi yığınlarını ve aydınların bir kısmını kendi yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Kaldı ki seçmenlerin önünde iki alternatif vardı: ya kitlelerin gözünden düşmüş iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisine, ya da henüz denenmemiş olan muhalefet partisi Demokrat Partiye oy vermek... Seçmenlerin büyük çoğunluğu ikinci yolu seçtiler.

Ancak Demokrat Parti hükümetinin iktidar koltuğuna oturur oturmaz yaptığı ilk iş, başta Amerikan emperyalistleri olmak üzere emperyalist güçlere, Cumhuriyet Halk Partisinden daha büyük bir sadakatle bağlı olduklarını göstermek olmuştur.

Demokrat Parti, muhalefetteyken, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetini haklı olarak Anayasayı çiğnemekle suçlamış, ancak yeni kurulan Menderes hükümeti bütün bunları hemen unutmuştur. Anayasa gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı olmadan hükümetin memleketi bir savaşa sokması kanunsuzken, Demokrat Parti hükümeti, Meclise sormaya dahi gerek duymadan, Kore Demokratik Halk Cumhuriyetine karşı Amerikan emperyalistlerinin yanında savaşa katılma kararı almıştır. Türkiye'den binlerce kilometre uzaktaki Kore'ye sırf Amerikan çıkarlarını korumak için onbinlerce Türk askeri gönderilmiştir. Yine aynı hükümet, Şubat 1952'de, Türkiye'yi, emperyalistlerin bir saldırı paktı olan NATO'ya sokmuştur. Oysa Atlantik nere Türkiye nere!... Kısa bir süre sonra birçok askeri ve sivil Amerikan heyetleri Türkiye'ye geldi; ordu NATO komutası altına girdi. Amerikalılara birçok hava üssü verildi, limanlar 6. filoya açıldı. Adana yakınındaki «İncirlik» ve İzmir yakınındaki «Çiğli» üsleri, Yakın ve Ortadoğudaki Amerikan üslerinin en büyükleriydi. Türkiye'deki Amerikan askeri personeline büyük dokunulmazlıklar ve imtiyazlar tanınmıştı; bunlar Türk kanunlarına tabi değillerdi, işledikleri suçlardan dolayı Türk mahkemelerinde yargılanmazlardı. Bu personelin hukuki işleri için Türkiye'ye Amerikan polisi ve Amerikan askeri hakimleri gönderilmişti.

Demokrat Parti hükümeti 1955 yılında da Türkiye'yi, Amerikan ve İngiliz emperyalizmi tarafından, Yakın ve Orta Doğuda kendi saldırı politikalarını uygulayabilmek ve bu yörede gelişen antiemperyalist ve antisömürgeci ulusal kurtuluş hareketlerini boğmak için oluşturulan Bağdat Paktı'na soktu.

Bu hükümet ayrıca, yine Meclisin bilgisi ve izni dışında, Amerikan hükümetiyle, Türkiye topraklarında Amerikan füze üsleri kurulmasıyla ilgili gizli ikili antlaşmalar imzalamıştır.

Böylece Bayar - Menderes şürekâsı, dış politikayı, dolar yardımı karşılığında ülkeyi Amerika ve NATO'ya kiralama politikası olarak şekillendirmişlerdir. Aslında bu üsler, özellikle Sovyetler Birliği ve Bulgaristan Halk Cumhuriyetine, ikinci planda da diğer sosyalist ülkelere ve Arap devletlerine karşı kullanılmak amacıyla kurulmuştu.

Demokrat Parti iktidarı, ülkede demokratik rejim kuracağına, işçi sendikalarına serbestçe örgütlenme ve faaliyette bulunma izni vereceğine, grev hakkını tanıyacağına, köylüye toprak dağıtacağına dair, geniş emekçi halk yığınlarına yapmış olduğu vaatleri derhal inkâr yoluna sapmış ve bu vaatlerden hiçbirini yerine getirmemiştir. Tersine, ülkede Anyasaya tamamen karşıt antidemokratik, yobaz çevrelere dayanan gerici bir rejim kurmuştur. Demokrat Parti iktidarı döneminde, mahkemeler, seslerini yükselten gazetelere, gazetecilere karşı açılan davalarla dolup taşmış, yalnız ilerici gazeteciler değil, az da olsa muhalefet yapma cesareti gösteren burjuva gazetecileri de tutuklanıp hapse mahkum edilmiş, muhalefet gazete ve dergileri kapatılmıştır. Türkiye bu dönemde, hapse atılan gazetecilerin sayısı bakımından dünyada birinci gelmekteydi.

Türkiye işçi sınıfı ve halk aydınları, bütün bu zor koşullara rağmen, demokrasi mücadelesine ve emekçi halk yığınlarının çıkarlarını savunmaya devam etmişlerdir.

Demokrat Partinin iktidara gelmesinden bir süre sonra, işçilerin sendikalaşması, bölge sendika birliklerinin, federasyon ve konfederasyonların kurulması için yoğun bir çalışma başladı. Biryandan arka arkaya ülkenin büyük işçi merkezlerinde, aynı işkolunda çalışan işçileri biraraya getiren federasyonlar kurulurken, bir yandan da bütün bu federasyonların tek bir çatı altında, bir konfederasyon bünyesi içinde toplanması yolunda çabalar harcanmaktaydı.

2. Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) Türkiye'deki Sendika Hareketinin Gelişmesinde Amerikan Etkisi

Bütün işçi sendikalarının bir konfederasyon etrafında biraraya gelme teşebbüsleri, hükümet çevrelerinde ve burjuva partilerinde derin bir endişe yaratır. Sendikaların tek bir büyük merkez etrafında toplanması, işçilere, haklarını elde etme konusunda daha etkin mücadele edebilme ve örgütlü bir şekilde direnebilme imkânı verecek; sendika hareketinin daha dinamik bir öz kazanmasını, genişleyip güçlenmesini sağlayacaktı. Böyle bir teşebbüse engel olmanın, işçi kitlelerini memleketteki siyasi rejime karşı mücadeleye itebileceğini gözönünde bulunduran hükümet ve burjuva partileri, bu konuyla doğrudan doğruya ilgilenmeye ve konfederasyonun yönetim kuruluna kendi adamla-

rını yerleştirerek hareketi denetimleri altına almaya karar verdiler.

Hükümeti ve burjuva partilerini telaşlandıran bir diğer sorun da, kurulacak işçi sendikaları konfederasyonunun dünya işçi hareketiyle ilişki ve bağlantısı konusuydu. Böyle bir bağlantının kurulmaması imkânsızdı. Oysa egemen güçler, kurulacak konfederasyonun ne Dünya Sendikalar Federasyonu ile, hatta ne de Batı burjuvazisinin güdümündeki Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu ile ilişki sağlamasını istemiyordu. Batıda işçi hareketi çok ilerlemişti ve işçi sınıfı, Türkiye'ye oranla çok geniş haklar kazanmıştı.

Uzun görüşmelerden sonra hükümet, işçi sendikaları konfederasyonunun kurulmasına ve Batıdaki Amerikan tipi sarı sendikaların izlediği antikomünist politikanın benimsenmesi koşuluyla, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu ile bağlantıya girilmesine izin verir. Hükümet bir yandan da, Türkiye'deki sendika hareketine antikomünist bir öz-temel kazandırabilmek için, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonundan ve Amerikan tipi sarı sendikaların yöneticilerinden yardım ister. Ankara'daki «Marşal Planı» temsilcisi ve Amerikan elçiliği görevlileri hükümet yetkilileriyle görüştükten sonra, 19 Ocak 1951 de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği merkezini ziyaret ederler ve, Amerikan işçi konfederasyonunun politikasını izlemesi durumunda, kurulacak konfederasyona Marşal Planından ve diğer Amerikan yardım fonlarından mali yardımda bulunacaklarını bildirirler.

Türkiye'ye iki kere gelen Birleşik Amerika İş Federasyonu temsilcisi I. Brown, Mayıs 1951 de İstanbul'daki sendikaların yöneticileriyle görüşür ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonuna, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonuna girmesi koşuluyla, mali yardım yapılacağını söyler, iki Türk sendika yöneticisini de Amerika'ya davet eder. Aralık 1951 de, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun kurulması ve faaliyetiyle ilgili talimatlar vermek üzere bir Amerikan sendika heyetiyle Marşal Planı temsilcilerinden oluşan bir heyet gelir. Fransa ve Belçika'daki sağcı işçi sendikalarının yöneticileri de, konfederasyon kurulurken kendi tüzük ve programlarının örnek alınmasını tavsiye ederler.

Konfederasyonun kurulması sırasında dıştan yapılan bu tür müdahaleleri, hükümet ve burjuva partileri desteklemişse de, bilinçli işçi çevrelerinde bu durum hoşnutsuzluk yaratmıştır.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) Temmuz 1952'de resmen kurulur. Yedi ildeki on sendikal birlik ve federasyon tarafından kurulan Türk-İş'e daha sonra diğer sendikal örgütler de katılmışlardır.

Amerikalı sendika temsilcileri ve Ankara'daki «Marşal Planı» heyeti, Konfederasyona her yıl maddi yardımda bulunulması karşılığında, Konfederasyonun içişlerine karışma, yöneticilerine talimat verme hakkını kazanırlar. Türk sendika yöneticilerinden bazıları, sendika konusunda «bilgi edinmek, eğitim görmek, uzmanlaşmak» üzere, devre devre Amerika Birleşik Devletlerine gönderilmeye başlanır. Gönderilecek kimselerin, Amerikalıların yararlanabileceği kimseler olmasına özellikle önem veriliyordu.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun geçici yürütme kuruluna, sendika örgütlerinin ve konfederasyonun sınıf temeli üzerinde kurulmasına karşı olan sendika liderleri seçilirler. Bu geçici yürütme kurulunda Ömer Akçanat (Başkan), Şaban Yıldız (Genel Sekreter) Sayfi Demirsoy (Üye) Mehmet İlhanlı (Üye) ve Adil Boğakaptan (Üye) gibi kişiler vardı. Bu sendika liderleri aynı zamanda burjuva partileriyle de ilişki içindeydiler. Meselâ Seyfi Demirsoy, Cumhuriyet Halk Partisinin adamıydı.

Türk-İş'in kurulması üzerine Genel Sekreter Şaban Yıldız, Türk işçilerine hitaben yayınladığı bildiride, konfederasyonun «mevcut kanun ve nizamlar çerçevesi içinde, milliyetçi bir teşekkül vasfını kaybetmeden, siyasi partiler ve hükümet karşısında mutlak istiklâlini muhafaza» edeceğini, bütün Türk işçilerini temsil edeceğini, milliyet-din-cins ve yaş farkı gözetmeden bütün işçilerin her türlü demokratik haklarını savunacağını, yeni haklar ve çıkarlar sağlamaya azimli olduğunu, sosyal davaların çözümlenmesinde ve ekonomik çıkarların korunmasında sesini duyuracağını belirtir. (120)

Aynı bildiride, konfederasyonun sınıflar üstü bir örgüt olduğunu vurgulamak için «işçi sınıfı» terimi hiç kullanılmamıştı. Bu konuda birçok tartışmalar yapılmışsa da, sendikaların ve Konfederasyonun içişlerine doğrudan doğruya yada dolaylı yoldan karışan, kadrolarına kendi adamlarını yerleştiren Demokrat Parti hükümeti ve gerekse muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi, tüzük ve programlardan «işçi sınıfı» terimini çıkartmışlar, «işçiler» sözünün kullanılmasını sağlamışlardır.

(120) SÜLKER, Kemal: «Türkiye'de Sendikacılık», İstanbul 1955, s. 226-227.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun 6 Eylül 1952'de İzmir'de yapılan Birinci Kongresi, kurucu kongre havası taşımaktaydı. Kongreye, delege olarak 69 işçi ve sendikacı gözlemci olarak da 120 işçi katılmıştır. Kongrede ayrıca, Çalışma Bakanı, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu temsilcileri, bazı milletvekilleri, İzmir valisi ve belediye başkanı da hazır bulunmuştur. Kongrede, Türk-İş'in Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonuna katılma kararını uygulama görevi yeni yönetim kuruluna verilir. Kongrede ortaya konan en önemli istekler şunlardır:

— İş Kanununun değiştirilmesi ve tarım, deniz, hava taşıt işçilerini de içine alacak şekle getirilmesi;
— Grev hakkının biran önce tanınması;
— Sendikalar Kanununun günün şartlarına göre değiştirilmesi;
— Sigorta kanunlarının aksayan maddelerinin değiştirilmesi; malûliyet ve ölüm sigortalarının kurulması; işsizlik sigortasının Konfederasyonca yeniden ele alınması;
— Şehirlerdeki ve tarım kesimindeki makinalaşmanın yarattığı işsizliğin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması;
— Yurdun her yerinde ve bütün iş kollarında asgari ücretin uygulanması;
— Son yıllarda köylerden şehirlere yığınlar halinde göç olmakta, bunlar çok düşük ücretlerle çalışmayı kabul ettiklerinden, bir yandan işçi ücretlerinin düşmesine ve öte yandan da şehirlerde işsizler ordusunun artmasına neden olmaktadırlar. Bu durumu önlemek için memleketin tarım bölgelerinde sanayi kuruluşları, tarım aletleri yapan fabrikalar ve tamir atelyeleri açılmalı göç durdurulmalıdır.
— 1 Mayıs Emek Bayramı yerine, Konfederasyonun kurulduğu 6 Mayıs gününün işçi bayramı günü kabul edilip kutlanması.

Konfederasyon başkanlığına, Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı İsmail İnan seçildi. Ancak yeni seçilen yönetim kurulu, daha kongrede alınan kararları uygulamağa girişmeden genel kurul içinde, iki büyük burjuva partisinin kışkırttığı hizip çatışması başlar. Anlaşmazlık doğuran en önemli konular, Amerika'ya kimlerin gideceği, «Marşal Planı» kanalıyla ve diğer yollarla

Konfederasyona sağlanan «Amerikan yardımı»nın ne gibi işlerde kullanılacağıydı.

Yönetim Kurulu bu konuları tartışırken, işçileri asıl ilgilendiren istekler, Kurucu Kongrede alman kararlar, yerine getirilmeden olduğu gibi duruyordu. Şikayetlerin çoğalması ve tartışmaların çok önemli noktalara gelmesi karşısında, İzmir Kongresinden bir yıl sonra, İstanbul'da olağanüstü bir kongre yapılır. Hükümet yetkilileriyle, «Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu» temsilcisi R.G. Miller de, bu kongrede hazır bulunurlar. R.G. Miller yaptığı konuşmada, yönetim kurulunu, geçen kongrede alınan «Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu»na katılma kararını uygulamadığı için eleştirir, komünizmin aleyhinde bulunup sendika hareketinin «komünist etkilerden» uzak tutulmasını ve Türk-İş'in biran önce Batı Konfederasyonuna katılmasının sağlanmasını ister. Uzun uzun Batı Konfederasyonunun amaçlarını ve ilkelerini anlatan Miller, barıştan yana olduklarını ve yalnız milletler arasmda değil, sosyal uyumun yaratılması anlamına gelen sınıflararası barışı da gerçekleştirmek amacında olduklarını söyler. Türk-İş'in de bu yolda çalışmalarda bulunmasım ister.

Uzun tartışmalardan sonra Kongre, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun «Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu»na katılması kararını alır.

Delegeler yaptıkları konuşmalarda, hükümetin basın, söz, toplantı özgürlüklerini çiğnemesini, sendikalara baskıda bulunmasını, grevleri yasaklamasını protesto ederler. İş Kanunu ile Sendikalar Kanununda değişiklikler yapılmasını, 8 saatlik işgününün uygulanmasını, yerli sanayiin teşvik edilmesini, ithalatın kısıtlanmasını, asgari ücretin tesbit edilip bütün yurtta uygulanmasım isterler.

Kongrede ayrıca, Türk yasalarına saygı göstermeyen, Türk işçilere insanlık dışı davranan, işine gelmeyen işçileri kanunsuz şekilde işten çıkaran «Hamilton» adlı Amerikan şirketi ve diğer Amerikan şirketleri şiddetle protesto edilir. Bu şirketin yetkililerinden biri bir Türk işçisini tabanca ile öldürdüğü halde kendisine hiçbir işlem yapılmamıştı. Ayrıca, Susurluk'taki İngiliz Borasit şirketinde de işçilere yıllardır çok kötü davranıldığı anlatılmış ve burda çalışan 190 işçinin uğradığı haksızlıklarla ilgili dava açılmasına karar verilmiştir.

Konfederasyon yürütme kurulu üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar sürüp gittiğinden bu sorunların hiçbiri çözümlenememiştir.

1954 yılında Türk-İş'e üye sendikaların sayısı 18, üye işçilerin sayısı ise 150 bini bulmuştu. Toplam işçi sayısının aşağı yukarı dörtte biri ve sendikalı işçi sayısının yarısı Türk-İş bünyesinde toplanmıştı.

Gerek Konfederasyon içinde gerekse ona bağlı federasyonlarda, yönetim kurullarını ele geçirmek için Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki mücadele gittikçe artar ve bir süre sonra, sendika hareketini parçalayacak boyutlara kadar varır. Hükümete ve burjuva partilerine bağlı sendika yöneticileri, sendika yönetimini ele geçirmek için, işçilerin çıkarına yapılan her teşebbüsü baltalamakta, bu tavırlarıyla, işçilerin sendikalarda örgütlenip güçlenmelerine engel olmaktaydılar. Bayar-Menderes grubu, iktidarı ele geçirmeden önce, grev hakkını tanıyacaklarına dair bol bol vaatlerde bulunmuşlar, ancak iktidara gelir gelmez, ülkede sendika hareketinin henüz yeterince olgunlaşmadığını ileri sürerek, grev hakkını tanımaktan yançizmişlerdir. Onlara göre, grev hakkı tanınırsa, sendikalar henüz zayıf ve güçsüz oldukları için, greve giden işçilere yeterince maddi yardım yapamıyacaklar ve grevci işçiler zor duruma düşeceklerdi. Ancak bu tür iddialarda bulunmasına rağmen hükümet, sendika hareketini kuvvetlendirmek şöyle dursun, mevcut sendikaları da parçalayıp zayıflatma yoluna gitmiştir. Grev hakkının tanınması üzerine tartışmalar devam ederken İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, İskenderun gibi merkezlerde grev hareketleri başlar. Hükümet, bu grevleri düzenleyenler ve yönetenler hakkında sert tedbirler alır. Birçok işçi ve greve katılan eylemciyi «kanunsuz grev yapmak», «kanunsuz işçi sendikaları ve grev komiteleri» kurmakla ve komünist faaliyette bulunmakla itham edip tutuklar. (121)

Hükümet ve burjuva partileri, işçi sınıfını temsil edecek milletvekillerinin seçilmesine bütün güçleriyle karşı koyuyorlardı; işçilerin çıkarlarını koruyacak bir siyasi partinin kurulmasına izin vermiyorlar, kurulanı da, ne yapıp edip kapatıyorlardı.

---

(121) DP dönemindeki grev hareketleri için bk.: SÜLKER, Kemal: «Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler», Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 151-167. (hzn.)

Bu durum karşısında bilinçli işçiler, 1954 yılı milletvekili seçimlerinden önce bir işçi komitesi kurdular. Bu komitenin amacı, işçi temsilcilerini, bağımsız aday olarak yada burjuva partilerinin listelerinden milletvekili seçtirmekti. Komite, işçilerin yoğun olduğu merkezlerde şubeler kurup, seçim mücadelesine katılmak ve işçi milletvekili adaylarını seçtirmek kararındaydı. Ancak, hükümet ve burjuva partileri komiteyi «kanunsuz ve zararlı »görüp, kapatır, Savcılık, komitenin 11 üyesini mahkemeye verir.

3. Türkiye Sosyalist Partisinin Yeniden Faaliyete Geçmesi

Demokrat Parti iktidarı döneminde Türkiye'de işçilerin ve diğer emekçi yığınların çıkarlarını savunmak üzere iki siyasi parti kuruldu. Bunlardan ilki, 1946 yılında kurulup birkaç ay sonra kapatılan Türkiye Sosyalist Partisiydi. Partinin başkanı olan Esat Adil Müstecaplıoğlu ve diğer yöneticiler parti kapatıldıktan sonra tutuklanmışlar ve bir yıl kadar hapiste kalmışlardı. Ancak, haklarında verilen mahkeme kararı yargıtay tarafından bozulmuş, suçsuz oldukları sonucuna varılmıştı. Yargıtay kararında, Türkiye Sosyalist Partisinin, illegal Türkiye Komünist Partisiyle ve komünistlerle hiçbir ilgisi bulunmadığı, komünist faaliyet ve komünizm propagandası yapmadığı bildiriliyordu.

Bu beraat kararından sonra Esat Adil ve arkadaşları, 28 Ağustos 1950 yılında Türkiye Sosyalist Partisini yeniden kurdular. Partinin İstanbul merkez yönetim kuruluna, Örfi Akkoyunlu, Asım Bezircioğlu, Vahit Kıvılcım, Şinasi Erken, Nurettin Sütkan ve Sıtkı Eser seçildiler. Partinin yayın organı «Gerçek» gazetesi yeniden yayınlanmaya başladı. İşçi ve sosyalist hareketin temel konularıyla ilgili bilimsel konferanslar düzenlendi.

Ancak kısa bir süre sonra, «Gerçek» gazetesi hakkında, «komünizm propagandası» yaptığı gerekçesiyle dava açıldı, gazete kapatıldı. 15 Haziran 1952'de de, partinin merkez yönetim kurulu ve faal üyelerden 15 kisi tutuklanarak mahkemeye verildi, Türkiye Sosyalist Partisi yeniden kapatıldı. Tutuklanan Esat Adil Müstecaplıoğlu, Asım Bezircioğlu, Mustafa Börklüce, Vahit Kıvılcım, Şükrü Kaya, Nurettin Sütkan ve diğer işçi, öğrenci ve aydınlar, komünizm propagandası yapmak, işçilerin çıkarlarını kapitalistlerin çıkarlarına taban tabana karşıt göstermek, Türk askerinin Kore'ye gönderilmesini eleştirmek, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle barış ve dostluk içinde yaşamanın ge-

rekli olduğunu savunmak, askeri harcamaların azaltılmasını ve devlet bütçesinin büyük bir kısmının ülkenin ekonomik gelişmesine, emekçilerin yaşama koşullarının düzeltilmesine ayrılmasını istemek, sosyal sınıflar ve sınıf mücadelesi konularında konferanslar vermek, bilimsel sosyalizmi anlatmak gibi suçlarla itham edilmişlerdi.

Sanıklara, duruşmalarda sorulan ilk sual şuydu: «Neden Türkiye Sosyalist Partisine üye oldun? Neden sosyalist oldun?» Sanık işçiler bu sorulara, gerçek yerlerinin Sosyalist Parti olduğu, işçi sınıfının ancak sosyalizm yoluyla kurtulabileceği karşılığını vermişlerdir. Mustafa Börklüce cevabında, «Ben sosyalizmin gerekli olduğunu kendi tecrübemle anladım ve bu yüzden sosyalist oldum.» der.

Verdiği konferanslarda diyalektik materyalizmden ve sosyal sınıflardan sözettiği için, ülkede sınıf ayrımı yapmakla suçlanan Asım Bezircioğlu, sosyal sınıfların sosyalist toplumlarda değil sömürücü toplumlarda ortaya çıktığını söyler.

«Gerçek» gazetesinde yayınlanan «Sosyalist politikanın esasları» adlı makalesinde, Büyük Ekim Sosyalist Devriminden, İspanya İç Savaşından, Çin halkının Çan-Kay Şek'e karşı kazandığı zaferden, işçilerle köylülerin iki dost sınıf olduklarından ve işçi sınıfının öncülüğünde birleşmeleri gerektiğinden sözettiği için Esat Adil, işçilerle köylüleri işçi sınıfının öncülüğünde bir «sosyal devrime» teşvik etmekle itham edilmiş ve cezalandırılması istenmiştir.

Asım Bezircioğlu ayrıca, Fransızcadan Türkçeye çevirdiği Marx'tan ve Komünist Manifesto'dan sözeden «Sosyalist Toplumun Ekonomisi» adlı makaleden dolayı hapse mahkum edilir.

4. Vatan Partisi ve Hakkında Açılan Dava

Demokrat Parti iktidarı döneminde, emekçilerin çıkarlarını savunan ikinci parti, 29 Ekim 1954 de İstanbul'da kurulan Vatan Partisiydi. Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın başkan olduğu partide, merkez yönetim kurulu üyelerinin hepsi işçiydi. Genel sekreterliğe dokuma işçisi Ahmet Cansızoğlu seçilmişti. Parti 1954 yılında kurulmasına rağmen, türlü engellerle karşılaşmış, bu nedenle ancak 1957 yazında faaliyete geçebilmiştir. İstanbul'un işçi mahallelerinde ve İzmirde örgütlenen partinin programında şu temel ilkeler yer almaktaydı:

— İç politika alanında: ülkede gerçek demokratik bir rejim kurmak, yurttaşların hak ve özgürlüklerini teminat altına almak;

— Ekonomi ve sosyal politika alanında: yabancı sermayenin dayanaklarını ve imtiyazlarını ortadan kaldırmak, ekonomik gelişmenin temeli olan ağır sanayii başta olmak üzere Türk ulusal sanayiini kurmak; toprak reformu yapmak; toprak ağalarının elinde bulunan toprakları alıp, topraksız ve az topraklı köylülere parasız dağıtmak; bu yolla tarım ekonomisindeki feodal artıkları tamamiyle tasfiye etmek; işçilerin ve bütün emekçilerin çıkarlarına uygun yeni bir iş kanunu kabul etmek; işçilerin ve bütün emekçilerin maddi ve kültürel yaşama koşullarını düzeltmek;

— Dış politika alanında: Bütün ülkelerle dostluk ilişkileri kurmak; ulusal bağımsızlığı savunan, barışçı bir dış politika uygulamak.

Vatan Partisi, Amerikan emperyalistlerinin Türkiye'nin iç işlerine karışmasını şiddetle eleştirmiş ancak 1957 seçimlerine katılamamıştır. Seçim propağandası sırasında yaptığı toplantılarda, hükümetin gerek iç politikasını, işçi düşmanlığını ve gerekse emperyalistlere boyun eğen dış politikasını yermiştir.

Hükümet çevreleri, burjuva partileri ve faşistler, yöneticileri tamamen işçi olan bir partinin kurulmasından büyük rahatsızlık duymuşlardı. Kapatılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisiyle Türkiye Sosyalist Partisinde aktif rol alan işçi hareketi eylemcilerinin Vatan Partisi içinde yeniden legal siyasi hayata atılmaları, işçileri siyasi mücadeleye sokmak için çalışmaları, bu çevreleri son derece sinirlendiriyordu. Bu nedenle Menderes hükümeti, Vatan Partisinin seçim öncesi faaliyetini komünist propagandası sayarak, partinin yöneticilerinden ve faal üyelerinden 48 kişiyi tutuklattırır.

25 Ocak 1958 de, Vatan Partisi yöneticilerinden 25 kişinin «komünizm propagandası yapmak» suçuyla mahkemeye verildikleri resmen açıklanır. Tutuklanan yöneticiler, Dr. Hikmet Kıvılcımlı (Parti başkanı), Ahmet Cansızoğlu (Genel sekreter-işçi) ve merkez yönetim kurulu üyelerinden Fatma Nuriye Yalçı (terzi), Abdülkerim Korcan (marangoz), Mehmet Coba (bakkal), Hüsnü Tamçiz (tütün işçisi), Muharrem Bezgin (tütün işçisi), Mümin Kökrek (inşaat işçisi), Hasan Civan (tütün işçisi),

Mustafa Toprak (tütün işçisi), Hasan Erin (tütün işçisi), Zihni Anadol (inşaat işçisi), Selahattin Kaya (inşaat işçisi), Süleyman Şahintar (eski öğretmen), Osman Kamucu (işsiz), Hamli Çapa (inşaat işçisi), Yusuf Siya Giray (memur), Hüseyin Alkaranfil (tütün işçisi), Rasim Yıldızbakan (tütün işçisi), Zehra Kosova (tütün işçisi), Hasan Küçükpomak (tütün işçisi), Abdi Azer (tütün işçisi), Hüseyin Kazancı (işçi), Bahri Uçta (demirci).

Sanıkların duruşmaların açık olarak yapılmasıyla ilgili istekleri kabul edilmemiş, dava birkaç günde sonuçlandırılmıştır. Sanıklar, kendileriyle ilgili bütün ithamları reddetmişler ve davanın uydurma olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Vatan Partisinin de kapatılmasıyla birlikte, ülkede, işçilerin ve diğer bütün emekçi sınıfların çıkarlarını savunan tek bir legal siyasi parti kalmamıştır.

5. Demokrat Parti İktidarı Döneminde Komünizm Düşmanlığı

14 Mayıs 1950'de iktidara geldikten sonra Demokrat Parti, komünizme karşı yoğun bir savaş açmış, işçilerin çıkarlarını savunan her harekete «komünist faaliyet» damgasını yapıştırmıştır. «Kudret» gazetesinde bu antikomünist kampanya nedeniyle çıkan bir yazıda «Grevden bahsedildi mi, bunun yalnız komünistlerin menfaatine hizmet ettiği söyleniyor. İşçiler miting yapacak olsa, bu işte komünist parmağı var deniliyor. Bir işçi hakkını müdafaa edecek olsa, derhal komünistlikle itham ediliyor» denmektedir.

1950 yılında, bir kaç ay içinde, aralarında öğretmenlerin, öğretim üyelerinin de bulunduğu yüzlerce yurttaş tutuklanmıştır.

Demokrat Partinin iktidarda bulunduğu süre içinde, 13 500 kişi siyasi nedenlerle mahkum olmuştur.

Ülkedeki bütün komünistlerin bulunup tutuklanmasını emreden Bayar ve Menderes, bu tavırlarıyla, Amerika'daki efendilerine, komünistlere karşı çetin bir mücadele açmış olduklarını ve en büyük maddi yardıma hak kazandıklarını ispat etmeye çalışıyorlardı. Hükümetin güttüğü bu antikomünist politika sonucu, yüzlerce yurttaş komünistlikle itham edilip yakalanmış, haklarında, faşist İtalyan Ceza Kanunundan alınıp daha da ağırlaştırılan 141 ve 142. maddelere dayanılarak, «komünist faaliyette bulundukları, komünizm propagandası yaptıkları» gerekçesiyle davalar açılmış, ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Bu

davalar, askeri mahkemelerde gizli olarak yapıldığından çoğunlukla halkın haberi bile olmuyordu. Türkiye'deki bütün komünistleri yakaladıkları, illegal Türkiye Komünist Partisinin merkez komitesini ve gizli örgütlerini ortaya çıkardıkları havasını yaratmak isteyen hükümet makamları, ilk iş olarak işçi ve sosyalist harekete katılmış bütün işçi ve ilerici aydınları yakalayıp tutukluyor, daha sonra da bunları gizli komünist partinin teşkilatçısı, merkez komitesi üyesi v.s. olmakla suçlayıp haklarında dava açıyordu.

1951 yılında, yine böyle büyük bir antikomünist dava düzenlenir, İstanbul, Ankara ve İzmir'den 167 yurttaş tutuklanır. Yalnız İstanbul'da bu davayla ilgili aramalar için 400 polis görevlendirilmişti. «167'ler davası» diye meşhur olan bu davanın sanıkları çeşitli ağır hapis cezasına çarptırılırlar.

Onar yıl ağır hapis ve üç-dört yıl sürgün cezasına mahkum olanlar: Zeki Baştimar, Kemal Ergin, Mecit Bilge, Abdülkadir Demirkan; sekiz ve dokuzar yıl ağır hapis ve çeşitli sürgün cezasına çarptırılanlar: Cazim Aktimur (küçük tüccar), Sabahattin Dikmen (memur), Veysel Akkaş, Kamuran Bastuji (Tıp öğrencisi), Cemil Toygar (memur), Bekir Kenan Yaşlıçam (memur); yedi yıl ağır hapis ve sürgün cezasına çarptırılanlar, Reşat Fuat Baraner, Enver Gökçe (memur), Şevki Akşit (memur), Ahmet Bilge (inşaat teknisyeni), Mihri Belli (gazeteci), Mehmet Bozışık, Halil Yalçınkaya. Altı yıl ağır hapis ve sürgün cezasına çarptırılanlar Fadıl Barkan, Bekir Karayel (basın işçisi), Kamil Akar (orman memuru), Recep Yelkenkaya, Bilâl Şen (üniversite öğrencisi), Sevim Tarı.

Ayrıca 100 kadar sanık da, 6 yıla kadar çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır.

Bu davada bazı polis ajanları da sanık gibi gösterilip mahkum edilmişlerdir. Bunlardan biri olan Aclân Sayılgan, tevkifattan önce ilişkide olduğu üniversite öğrencileri, sanatçılar ve bilinçli işçiler hakkında Milli Emniyet Teşkilâtındaki 'komünizmle mücadele' şubesine geniş bilgi vermiştir. Davadaki bu tür ajan-provakatörler, sırf kamuoyunun gözünü boyamak için, illegal Komünist Partisinin üyeleriymiş gibi hafif cezalara çarptırılmışlar ve çok geçmeden serbest bırakılıp mükâfatlandırılmışlardır.

Bayar-Menderes rejimi döneminde antikomünist davaların büyük çoğunluğu, Amerikan emperyalizminin Kore Demokratik

Halk Cumhuriyetine karşı giriştiği saldırı harekatına Türk askeri birliklerinin de katılmasını protesto etmek için yapılan eylemler nedeniyle açılmıştır. Kore'ye gitmeyi reddeden veya gitmemek için ordudan kaçan askerler, çavuşlar ve hatta subaylar da komünist faaliyette bulunmakla suçlanmışlardı. Oysa ne bunların ne de diğerlerinin illegal Komünist Partisiyle ilgileri vardı.

Behice Boran, Muvakkar Güran, Naci Ormanlar, Nevzat Kemal Özmeriç, Osman Fuat Toprakoğlu, Reşad Sevinçsoy, Adnan Cemgil, Vahdettin Barut, Turgut Pura tarafından 21 Mayıs 1950 de İstanbul'da kurulan Türk Barışseverler Cemiyeti hakkında da, 1950 yılı sonlarında dava açılmıştır. Ankara'da askeri mahkemede görülen davada, Türk Barışseverler Cemiyeti yöneticileri, cemiyetin organı olan 'Barış' dergisinde Türkiye'nin Kore savaşına katılmasıyla ilgili yazdıkları yazılarda, yayınladıkları bildirilerde, Kore macerasının yalnızca Amerikan emperyalizminin çıkarlarına hizmet ettiğini, Türk halkının bu savaşta hiçbir çıkarı olmadığını söyledikleri için «ordu içinde kışkırtma yapmak» ve «Türk - Amerikan ilişkilerini bozmayla çalışmak»la, komünizm propagandası yapmakla suçlanmışlar ve duruşmaların sonunda (18 Eylül 1951'de) bir yıl üç aya mahkum olmuşlardır.

Bu olaydan sonra Türkiye'deki barış yanlıları faaliyetlerini gizli olarak sürdürdüler. Yurdun çeşitli bölgelerinde, barış davasını anlatan, savaş yanlılarının içyüzünü ortaya koyan bildiriler dağıtan bu hareket, Türkiye'nin Kore macerasına sokulmasına karşı çıkmak için «Barış Yolu» adlı gizli bir dergi çıkarmış, «Mehmetçiğin İsyanı» diye bir bildiri yayınlamıştır.

Türkiye'de barış hareketine, çeşitli sosyal katlardan insanların katılması ilginç bir olaydır. Bu insanların çoğu hakkında, bu harekete katıldıkları gerekçesiyle dava açılmıştır. Bu davalardan birinde, 21 sanığın dördü işçi, ikisi zanaatkâr, biri memur, ikisi hukukçu, altısı üniversite öğrencisi, biri subay, biri de tüccardı, diğerleri de çeşitli mesleklerdendi.

Hükümet, ülkedeki ilerici-demokrat yurttaşları komünizm propagandası yapmak ve komünist faaliyette bulunmakla suçlayıp mahkûm ettirebilmek için akla gelmedik provakasyonlara başvurmaktaydı. Hatta birçok kere hükümet, kendi işlediği suçları bu insanların üzerine atıyordu. Sözgelimi, 6-7 Eylül 1955'de hükümetin İstanbul ve İzmirde düzenlediği yağma olayını, aynı gün Bayar ve Menderes önce yurtsever bir eylem olarak karşılamışlar, ancak bu iğrenç saldırı dünya kamuoyu tarafından

lanetlenince, ertesi gün bütün suçu komünistlere yüklemekten zerre kadar utanmamışlardır. Hükümete bu aklı, o günlerde İstanbul'a gelen Amerikan İstihbarat Dairesi şefi Allen Dulles vermişti.

Bu iğrenç iftiraya kimsenin inanmamasına rağmen, resmi makamlar, daha önce «komünist faaliyette» bulunduğu gerekçesiyle mahkum olmuş bütün demokrat ve ilerici yurttaşları yeniden hapse attı. (*) Ancak saldırıya uğrayan yurttaşlar, yağmacıların elebaşılarını ve çapulcuların çoğunu isim ve kimlikleriyle hükümet makamlarına bildirdikleri, ayrıca muhalefet partileri, bu yağma olayının bizzat hükümet tarafından düzenlendiğini kesin delil ve belgeleriyle ortaya koyduğu için hükümet haksız yere tutukladığı suçsuz yurttaşları serbest bırakmak zorunda kaldı, ama asıl suçlulara da birşey yapmadı.

1959 yılında, Amerikan Dışişleri Bakanı Foster Dulles Ankara'ya gelir. Aynı günün gece yarısı saat ikide, Ankara'daki Amerikan Büyük Elçiliği ve Amerikan Haberler Ajansı binalarında patlamalar olur. Bütün Ankara'da duyulan patlamalardan bir iki dakika sonra olay yerine gelen Menderes-Dulles ve Bayar, sözbirliği etmiş gibi, patlamaların komunistlerin eseri olduğunu iddia ederler. Sabah yine birçok suçsuz yurttaş hapsedilir. Muhalefet, olayın bir provokasyon olduğunu ve hükümet tarafından düzenlendiğini bu nedenle bomba olayı davasının açık olarak görülmesini ister. Muhalif basında, Bayar ve Menderes'in patlamadan birkaç dakika sonra olay yerine gelmelerinin, patlamadan haberdar olduklarını gösterdiğine dair yazılar çıkar. Bombaları gerçekten kendileri koydurttukları için Bayar ve Menderes bu iddialara cevap veremezler. 27 Mayıs 1960'dan sonra yapılan Yassıada duruşmalarında, gerek bu olayı gerekse 6-7 Eylül yağma hareketini Bayar ve Menderes'in tertiplettikleri, bütün delilleriyle açıkca ortaya çıkmıştır.

Ankara'da çıkan Forum dergisinin Ocak 1958 sayısında yayınlanan bir yazıda, Menderes hükümetinin, memleketteki son hürriyet kalıntılarını da ortadan kaldırmak için harekete geçtiği, bunun için de, Hitler'den Mussolini'den Salazar'dan kalma bir taktikle komünizme karşı mücadele bahanesini ortaya attığı belirtilmekteydi. (122)

(*) 6-7 Eylül tutuklamaları hakkında bk.: DİNAMO, Hasan İzzettin, «6-7 Eylül Kasırgası», May Yayınları, İstanbul 1971. (hzn.)

(122) «FORUM» dergisi, sayı 92, 15 Ocak 1958, s. 5.

6. Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletlerine ve NATO'ya Bağlanmasının ve «Amerikan Yardımı»nın Yarattığı Ekonomik Sorunlar.

Komprador burjuvaziye ve gerici kuvvetlere dayanan Demokrat Parti iktidarı, sonunda Türkiye'de bir polis rejimi kurmuş, siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda ülkeyi tamamen Amerika Birleşik Devletleriyle NATO'nun emrine vermiştir. Ancak bu durum, ülkedeki ekonomik bunalımı daha da derinleştirmiş, emekçi yığınların yaşama koşullarını büsbütün zorlaştırmıştır.

NATO'ya girmek ve Amerika'dan yardım almak Türkiye'yi, yarım milyonluk bir ordu beslemek zorunda bırakmıştı. Demokrat ve ilerici yazarların açıkca ortaya koydukları gibi, Amerika, Türkiye'nin çıkarları için değil, kendi askeri -stratejik planlarını ve siyasi emellerini gerçekleştirmek için askeri yardımda bulunuyordu. Bu nedenle bütçenin en büyük kısmı, Amerika'nın ve NATO'nun amaçları doğrultusunda askeri harcamalara ayrılmıştı. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye yaptığı yardım karşılığında, bu ülkede askeri üsler, füze üsleri kurmuş, yarım milyonluk Türk ordusunun denetimini ele geçirmiştir.

Öte yandan, Amerika'nın yaptığı ekonomik yardım da yine bu hükümetin denetiminde kullanılmaktaydı. Türkiye'nin sanayileşmesi ve ekonomik olarak kalkınması, Amerikan tekellerinin çıkarlarına ters düştüğü için bu ekonomik yardım ülkede ağır sanayiin kurulması doğrultusunda harcanamazdı. Amerikan tekellerine göre, Türkiye, Amerikan sanayiine ucuz hammadde sağlayacak bir tarım ülkesi olarak kalmalı; Amerikan sanayi malları için kârlı bir pazar olan bu ülke, ekonomik ve siyasi açılardan Amerika Birleşik Devletlerine bağlı bir yarı sömürge olmaya devam etmeliydi. Basında daha sonra bu konuyla ilgili çıkan birçok yazıda da, «NATO, memleketimize çok pahalıya mal oluyor. NATO'ya bağlılığımızı, gerilik, yoksulluk ve iktisadi yıkımla ödüyoruz» (123) denmiştir.

Türkiye'nin «Truman doktirini»ni kabul ettiği 1947 yılına kadar resmi kurda 1 doların Türk lirası olarak karşılığı 131 kuruştu. Ancak bu tarihten sonra Türk lirasının değeri hızla düşmüş, bir dolar 280 kuruştan işlem görmeye başlamıştır. 1958 yılında Amerika'nın baskısıyla yapılan devalüasyon sonucu Türk

(123) HEKİMOĞLU, Müşerref: «AKŞAM» gazetesi, 4 aralık 1961.

lirasının değeri daha da düşürülmüş, doların değeri resmi kurda 902 kuruşa, karaborsa da ise 1400 kuruşa kadar yükselmiştir.

Ülkede uygulanan yeni ekonomik politika sonucu, 1947 yılından sonra dış ticaret açığı hızla artmıştır.

Amerikan tekelleriyle komprador Türk burjuvazisine hizmet etmek amacıyla iktisadi devletçilik ilkesinden tamamen ayrılan Menderes hükümeti 1954 yılında, yabancı sermayeye sonsuz imtiyazlar tanıyan «Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu»nu çıkarır. Ancak Türkiye'ye giren yabancı sermaye, ülke ekonomisinin kalkınmasını sağlıyacak sanayi kollarından çok, kısa zamanda büyük kârlar getirecek alanlara yatırılmaktaydı.

Amerikan yardımının Türkiye'de hangi alanlarda kullanıldığını denetlemek üzere, Amerikan tekellerinin temsilcilerinden kurulu heyetler Türkiye'ye gelirler. Amerika, bu yardımın devletin tekelindeki ekonomik alanlarda değil, özel sektörde kullanılmasını, yani kapitalistlere verilmesini şart koşmuştu. Amerika'nın asıl amacı, Türkiye'de kapitalist sınıfı güçlendirmek ve komprador burjuvaziyi kendine daha fazla bağlayıp bu yolla Amerikan tekelci sermayesinin Türkiye'ye girmesini kolaylaştırmak olduğundan, yardım maskesi altında Türkiye devletine verilen bütün borçlar, Amerikan şirketleriyle işbirliği yapan özel sektöre dağıtılmaktaydı. Bu nedenle, o günlerde birçok Türk-Amerikan ortak kuruluşlarının türediğini görmekteyiz.

Türkiye'ye giren tekelci Amerikan sermayesi bu yolla, ülke ekonomisinin en önemli alanlarını kendi denetimi altına alır.

1950-1960 arasındaki dönemde, Amerikan tekellerinin baskısıyla, Türkiye'de yabancı sermayeye ülke ekonomisinin zararına olarak, çeşitli alanlarda büyük ve geniş imtiyazlar tanıyan kanunlar çıkartılmıştır. Meselâ, Amerikan petrol tekellerinin baskısı sonucu, hükümet, Türkiye'de petrol arama ve işleme hakkını, özel bir kanunla Amerikan ve Batılı petrol tekellerine vermiştir. Ancak Arap Yarımadasından, İran'dan v.s. çıkardıkları petrol, kendi ellerindeki pazarın talebini karşıladığı için yabancı petrol tekelleri, Türkiye'de petrol arama konusunda ağır davranıyor; ülkedeki petrol kaynaklarını başkalarına kaptırmamak, rakip şirketlerin ortaya çıkmasını önlemek için, arama hakkını tekellerinde tutan bu yabancı petrol şirketleri, sözde petrol arıyormuş gibi görünüp petrolün çıkarılmasına engel oluyorlardı. Öte yandan, aynı yabancı petrol tekelleri Menderes iktidarı döneminde kabul ettirdikleri Petrol Kanunu gereğince, Türkiye'ye

dünya pazarlarındaki fiyatlardan % 35 daha pahalı petrol satarak, on yıl içinde Türkiye halkının sırtından tam iki milyar Türk lirası kâr sağlamışlardır.

Amerika'nın Türkiye'ye sattığı diğer malların fiyatlarını da yine Amerikan tekelleri tayin etmekteydi. Ayrıca, tarafsız ve sosyalist ülkelerle ekonomik bağlar kurmak, Türkiye'nin çıkarlarına ve ekonomik kalkınmasına daha yararlı olmasına rağmen, yabancı tekeller Türkiye'nin bu ülkelerle ticaret yapmasına engel oluyorlardı.

«Her mahallede bir milyoner türetme» politikası güden Demokrat Parti iktidarı zamanında, Amerikan şirketleriyle işbirliği yapan Türk ticaret ve sanayi burjuvazisi büyük vurgunlar vurmuşlardır. Demokrat Parti'nin en büyük destekcisi olan bu yeni türedi milyonerler arasında, öteki burjuva partilerinden olanlar da vardı. Ancak hangi burjuva partisine mensup olurlarsa olsunlar Menderes rejimini hararetle destekliyen bütün bu milyonerler, emekçi halkı elbirliğiyle sömürüyorlardı. Meselâ Türkiye'nin en zengin iş adamı olan Vehbi Koç, Cumhuriyet Halk Partisi üyesi olmasına rağmen, ekonomik ve siyasal konularda Demokrat Parti iktidarının bir anlamda akıl hocasıydı. Türkiye'nin Amerika, İngiltere ve Batı Almanya ile olan dış ticaretinin büyük bir kısmını elinde tutan Vehbi Koç, 1957 milletvekili seçimlerinde, Demokrat Partiye 500 bin, Cumhuriyet Halk Partisine de 100 bin lira yardımda bulunmuştur. (124)

Kapkaççı Türk burjuvazisi bu dönemde, ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli bir payı olmayan ve yalnızca kısa yoldan büyük kârlar getiren montaj sanâyii ve hafif sanayii alanlarına sermaye yatırımı yapmışlardır. Ancak bu tür yanlış bir yatırım politikası sonucu, Türk ekonomisi plansız ve düzensiz bir gelişme göstermiş, ve ülkede ağır sanayii gerçekleştirebilecek güçlü bir ulusal sanayii kurulamamıştır.

Demokrat Parti iktidarı, büyük toprak ağalarına da geniş imkânlar tanımıştır; toprak reformunu uygulamayan hükümet, büyük toprak ağalarının topraklarına dokunmamış, dışardan ithal edilen tarım aletlerini elverişli şartlarla bu sınıfa dağıtarak onların topraklarının daha da verimli olmasını sağlamıştır. Toprak ağalarının ürettiği mahsülleri, dünya piyasalarındaki fiyatlardan daha yüksek fiyata satın alan hükümet, ara-

(124) «YÖN» dergisi, sayı: 16, Nisan 1962, s. 4.

daki farkı, işçilerden, emekçilerden ve memurlardan topladığı vergilerle oluşturduğu devlet bütçesinden ödemiştir. Kaldı ki, Demokrat Parti iktidarı döneminde tarım kesiminden hemen hemen hiç vergi alınmıyordu. Büyük bir vergi adaletsizliğinin egemen olduğu Türkiye'de bu dönemde en ağır vergileri işçi ve memurlar vermekte, gerçek gelirlerini saklayan büyük tüccar ve fabrikatör ve serbest meslek sahipleri ise kazançlarına oranla çok düşük bir vergi ödemekteydiler. Hatta bazı işverenler devlete, bir odacıdan, bir işçiden daha az vergi vermekteydi. Bu dönemde, sermaye çevrelerinin ve serbest meslek sahiplrinin devletten kaçırdıkları vergi tutarı yılda aşağı yukarı üç milyar Türk lirası kadardı.

Uygulanan bu yanlış politikalar sonucu, Türkiye ekonomisine bir süre sonra durgunluk egemen olmuş, devlet büyük bir mali krizin içine girmiş, emekçilerin maddi koşulları gittikçe daha da kötüleşmiştir. Birleşmiş Milletler Teşkilatının yayınladığı istatistiklere göre, Türkiye, hayat pahalılığı açısından dünyada Brezilya'dan sonra gelmekte, ekonomik gelişme bakımından ise dünyanın en geri ülkeleri arasında yer almaktaydı.

Bu dönemde tarım kesiminde de büyük bir çözülme görülmüştür. Topraksız köylüler hızla proleterleşmiş; ellerindeki toprak her geçen gün biraz daha ufalıp parçalanan az topraklı köylüler ise, sonunda ya kendi topraklarından geçimlerini sağlayamaz olmuşlar yada tamamen topraksız kalmışlardır. Tarımda makineleşme, köylerde işsizliğe yol açmış, topraksız köylüler, ırgatlar akın akın büyük şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Şehirlere yığılan bu işsiz ordusu ise, zaten düşük olan işçi ücretlerinin daha da düşmesine neden olmuştur.

Belli çevrelerde övgüyle karşılanan Amerikan yardımı, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri yanında Batılı devletlerle aynı askeri ittifaklarda yeralması, ülkeyi gırtlağına kadar borca sokmuştur. 1950 - 1960 yılları arasındaki dönemde dış borçlar 15 milyar Türk lirasını aşmıştı. Türkiye'nin her yıl bu borçlarından bir kısmını ödemesini şart koşan Batılı devletler, aslında, yardım olarak verdiklerinin yarısını bu yolla geri alıyorlardı. Ancak yine de faizleriyle birlikte borç miktarı yıldan yıla artmış, yardımın zararları ise akıl almaz boyutlara varmıştır. Öyle ki sonunda, devlet «Amerikan yardımı» olmadan bütçesini denkleyemez, harcamalarını karşılıyamaz bir hale gelmişti. Kısacası, «yardım» ve «askeri ittifaklar», Türkiye'yi tamamen Ame-

rika Birleşik Devletlerine ve bazı batılı devletlere bağlamış, ülke ekonomisini derin bir bunalıma sokmuştur. Bu durumun, siyasi alanda da büyük patlamalara yol açması kaçınılmazdı.

Siyasi bunalım ilk defa 1955 yılında ortaya çıkar; Demokrat Partinin iktidara gelmeden önce, rejimi demokratikleştireceğine, sendika hareketine serbestlik tanıyacağına, toprak ve vergi reformlarını gerçekleştireceğine dair yaptığı vaatleri yerine getirmesinin söz konusu olamayacağı kısa sürede anlaşılmıştı. Tam tersine bu hükümetin kendisi ülkede bir polis rejimi kurmuş, ülkenin bağımsızlığını, Türkiye halkının onurunu, dolar karşılığında Amerikan emperyalistlerinin elinde oyuncak yapmıştı.

7. Demokrat Partiye Karşı Muhalefetin Şiddetlenmesi, Üniversite öğrencilerinin ve Genç Subayların Harekete Geçmesi. 27 Mayıs 1960 Devrimi.

Demokrat Partinin uyguladığı antidemokratik rejim, Anayasanın çiğnenmesi, halk yığınlarının yaşama koşullarının hergeçen gün biraz daha zorlaşması, ulusal egemenliğin Amerikan emperyalistlerine peşkeş çekilmesi gibi olaylar, ülkedeki muhalefet hareketini hızla yoğunlaştırır. Burjuva basının büyük bir kısmında bile hükümet eleştirilmekte, sendika hareketi içinde ve özellikle de üniversite öğrencileriyle gençlik kesiminde iktidara karşı sert bir muhalefet gelişmekteydi. Aydınların büyük çoğunluğu Demokrat Parti iktidarını, Atatürk ilkelerine ve ulusal çıkarlara ihanet etmekle suçlamaktaydılar.

1950 ve 1954 milletvekili seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazanan Demokrat Parti, 1955 yılından itibaren, burjuva çevrelerindeki eski itibarını kaybetmeye başlar; iktidardan düşmesine yakın Cumhuriyet Halk Partisinde görüldüğü gibi, yönetim kadrolarında çözülmeler, ayrılmalar ortaya çıkar. 1955 yılında, milletvekili ve bakanlardan oluşan büyük bir gurup Demokrat Partiden ayrılıp «Hürriyet Partisi»ni kurarlar. Bu yeni burjuva partisi, birçok ilde Demokrat Parti örgütünü ele geçirir.

İlerici siyasi parti ve örgütlerin kurulmasının yasak oluşu, ilerici güçler arasındaki hoşnutsuzluğu arttırmış, muhalefet hareketini daha da hızlandırmıştı. Bu durumdan ve Demokrat Partinin bazı çevrelerdeki nüfuzunun azalmasından yararlanmak isteyen Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 yenilgisinin intikamını almak için faaliyetlerini hızlandırır. İki büyük burjuva partisi arasında geçen siyasi iktidar kavgasında, kendi siyasi partilerin-

den yoksun olan ilerici kuvvetler, daha önce mücadele verdikleri Cumhuriyet Halk Partisinin yanında yer alırlar. Cumhuriyet Halk Partisinin asıl amacının, ilerici güçlerin Bayar - Menderes rejimine karşı yürüttükleri muhalefetten yararlanmak olduğunu belirten Aziz Nesin, 1956 da dünya mizah yarışmasında birincilik kazanması üzerine kendisini kutlayan o günkü Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek'e verdiği cevapta, «Beni kutlamanızın sebebini biliyorum. Şimdi, sizin muhalifiniz olan Demokrat Partiyi tenkid eden yazılar yazıyorum da ondan. Tekrar iktidara gelirseniz, sizi de tenkid edeceğim, Beni o zaman da tebrik ederseniz, size ancak o vakit teşekkür edeceğim.» der.

Demokrat Parti iktidarına karşı en büyük muhalefet, özellikle üniversite gençliği ve genç subaylar arasında gelişmişti. Üniversite gençliği hükümete karşı oluşunu açıkca ortaya koyabilirken, genç subaylar böyle bir imkândan yoksundular. Bu durum, subaylar arasında gizli gruplaşmaların doğmasına yol açar. İlk ihtilalci gizli örgüt 1954 yılında Ankara ve İstanbul'da kuruldu. Artık anayasadışı bir iktidar sayılan Bayar - Menderes hükümetini devirmek amacıyla Kara ve Hava kuvvetlerinde başlayan bu tür örgütlenmeler daha sonra Deniz kuvvetlerine de yayılır.

Bütün ilerici-demokrat aydınlar, genç subaylar, üniversite öğrencileri-gençlik, halkın desteğini tamamen kaybetmiş, meşruiyetini yitirmiş, ülkede sert bir dikta rejimi uygulamaya kalkan Bayar-Menderes kliğine karşı tepkilerini, gerek düzenledikleri yürüyüşlerle, gerek yayınladıkları yazı ve bildirilerle açıkça ortaya koymuşlardır. Basında yükselen bu muhalefet seslerini susturmak isteyen hükümet, çıkaryolu gazeteleri kapatmakta, gazetecileri hapse atmakta buluyordu.

28 Nisan 1960 da üniversite gençliği İstanbul'da Beyazıt Meydanında büyük bir miting düzenler. «Hürriyet! Hürriyet!» diye yürüyen onbinlerce üniversite öğrencisi ve gencin üzerine hükümetin emriyle polis ve jandarma ateş açar. Beyazıt Meydanındaki çatışmalarda ölen ve yaralananlar olur. Gençlik örgütleri 29 Nisan 1960 da Ankara'da da büyük bir miting düzenler. Siyasal Bilgiler Fakültesini işgal eden gençlerin üzerine polis ve askeri güçler ateş açar. Aynı günlerde, İzmir, Bursa gibi şehirlerde de bu tür mitingler yapılır.

Olayların önünü alamayan hükümet, İstanbul, Ankara ve İzmirde sıkıyönetim ilân etmek zorunda kalır. Ancak bu da durumu değiştirmez; sıkıyönetim komutanlıkları içinde aslında birçok cunta üyesi subay vardı. Hükümet üniversiteleri kapattığı halde, üniversite öğrencileri —gençlik, hükümet aleyhtarı gösterilerine devam ederler. Bu gösterilere katılanlar arasında, Cumhuriyet Halk Partisi gençlik kolu üyeleri, milliyetçiler, gizli Türkiye Komünist Partisi sempatizanları gibi çeşitli siyasi görüşlerden gençler vardı.

İstanbul'da NATO Konseyi toplantılarının başladığı 1 Mayıs günü hükümet bir günlük sokağa çıkma yasağı koyar.

NATO'ya bağlı devletlerin dışişleri bakanlarının toplandığı bina, hükümetin emriyle, askeri birliklerle, tanklarla çevrilir. Bütün tedbirlere ve yasaklara rağmen, askeri kordonu yaran binlerce genç, hükümet aleyhinde gösterilerde bulunur, «Hürriyet! Hürriyet!» «Kahrolsun Menderes!», «İstifa! İstifa!» diye bağırır, Gençlerin dağılmasından sonra yabancı gazetecilere açıklamada bulunan o günün Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, gösterilerin komünistlerin tertibi olduğunu söyler.

21 Mayıs'ta, Ankara'da, Harb Okulu öğrencileri subaylarıyla birlikte bir protesto yürüyüşü yaparlar. Hükümet, yürüyüş sırasında herhangi bir tedbir almaya cesaret edemez; yalnızca, Celal Bayar'ın teklifi üzerine, yürüyüşe katılan Harb Okulu öğrencilerinin cezalandırılması kararlaştırılır.

Hükümet aleyhindeki bu gösteriler, askeri darbe harekâtı için gerekli ortamı yeterince olgunlaştırmıştı. Darbe, 27 Mayıs 1960 sabahı, askeri cuntanın komutasındaki ordu tarafından İstanbul ve Ankara'da gerçekleştirilir. Askeri birlik ve tanklarla şehrin bütün önemli merkezleri işgal edilir, Bayar, Menderes, bakanlar, milletvekilleri, polis müdürleri ve Menderes hükümetine bağlı bütün yüksek dereceli memurlar tutuklanır.

Askeri darbe harekatından sonra, yönetim, Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığındaki 38 kişilik «Milli Birlik Komitesi»ne geçer.

Onbirinci Bölüm

27 MAYIS DARBE HAREKATININ NİTELİĞİ. İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETE ETKİSİ

1. 27 Mayıs Darbesinden Sonraki Siyasi Bunalım. Yeni Askeri Darbe Girişimleri. İlerici Güçlerin ve İşçi Sınıfının 27 Mayıs Darbesine Karşı Tavrı

Türkiye'de bir devrim, bir ihtilâl olarak adlandırılan 27 Mayıs Askeri darbesi, özellikle ülkenin iç siyasetine getirdiği yeniliklerle, işçi ve sosyalist hareketi de etkilemiştir.

Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs sabahından itibaren Türk halkına hitaben yayınladığı bildirilerde sürekli olarak, ülkede demokratik bir rejimin kurulacağını, yeni bir anayasanın hazırlanacağını, ekonomik - sosyal ve kültürel alanlarda köklü reformların yapılacağını, iktidarın seçim yoluyla sivil yönetime devredileceğini bildirmiştir.

Dış politika alanında köklü bir değişiklikten yana olmayan Milli Birlik Komitesi, yayınladığı bu bildirilerde, NATO, CENTO ve Demokrat Parti iktidarı döneminde emperyalist devletlerle imzalanmış bütün ikili anlaşmalara bağlı olduklarını açıklamıştır.

«Milli Birlik Komitesi» adını alan cunta, sadece Demokrat Parti iktidarını devirmek için harekete geçmiş ve 27 Mayıs darbesini yapmıştı. Ama önemli olan bundan sonrasının ne olacağıydı? Komitenin, ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal sorunlarına çözüm getirecek programları neydi? Darbeyi gerçekleştiren subayların, bu konularda hiçbir hazırlıkları-programları olmadığı kısa zamanda ortaya çıktı. Daha sonra kendileri de, darbeden önce ortak bir program üzerinde anlaşmamış olduklarını itiraf etmişlerdir.

27 Mayıs Darbesinden sonra Demokrat Parti kapatılır, öteki siyasi partilerin faalîyetleri de kısa bir süre için durdurulur. Demokrat Parti iktidarının bakanları, milletvekilleri, bazı yüksek rütbeli subaylar, polis müdürleri ve sivil memurlar, kısaca Menderes hükümetlerinin suç ortakları mahkemeye verilir. «Yassıada Davası» diye tarihe geçen Yüksek Adalet Divanında, Demokrat Parti iktidarının yalnız bazı suçları üzerinde durulur: Anayasanın çiğnenmesi, değiştirilmesi; gösteri yapan gençlere ateş açtırılması; Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerini öldürtmeye ve kanunsuz yollardan bu partiyi kapatmaya teşebbüs; mali konularda yapılan büyük suistimaller... Ancak Demokrat Partinin, özellikle dış politika alanında işlediği büyük suçlar, Anayasaya aykırı aldığı kararlar bu davada ele alınmamıştır. Oysa, Meclislerden habersiz Türkiye'yi Kore'de savaşa sokmak; Amerika Birleşik Devletlerine, ülkede askeri üsler, füze üsleri kurmak hakkını veren, Amerikalıların onbinlerce dekar araziden kendi topraklarıymış gibi yararlanmasını sağlayan gizli ikili antlaşmalar yapmak, hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırı, hem de devletin egemenliğini ve ulusal bağımsızlığını zedeleyen, ayaklar altına alan çok ağır suçlardı. Amerika Birleşik Devletleri, bu ikili antlaşmalara dayanarak kurduğu üsleri, kendi emperyalist politikasına alet yapmış; bu üslerden Sovyetler Birliğine U—2 casus uçakları göndererek, 1958 Irak ihtilali sırasında, Irak ve Lübnan'a karşı bu üsleri kullanma tehdidinde bulunarak, Türkiye'nin bu komşularıyla olan dostluk ilişkilerinin de bozulmasına neden olmuştur.

Yassıadada kurulan Yüksek Adalet Divanında, Bayar-Menderes kliğinin iç politika alanında işledikleri birçok suç da ele alınmamıştır. Bu dönemde yüzlerce ilerici ve demokrat yurttaş, sahte delil ve yalancı şahitlere dayanan uydurma davalarda, komünist faaliyette bulunmak ve komünizm propagandası yapmakla suçlanmış ağır hapis cezalarına çarptırılıp yıllarca zindanlarda, sürgünlerde sürünmüşlerdi. 27 Mayıs darbesinden sonra, yalnızca, Cumhuriyet Halk Partisini ve muhalefetteki diğer burjuva partilerini savunup Demokrat Partiyi eleştirdiği için hapse mahkum olan gazeteci ve yurttaşlar serbest bırakılmışlar, Vatan Partisinin yöneticileri ise darbeden sonra, uzun bir süre daha hapiste kalmışlardır.

Yassıada duruşmalarının sonunda, Demokrat Parti yöneticileri ağır hapis cezalarına çarptırılırlar. Eski cumhurbaşkanı Celal Bayar, eski Büyük Millet Meclisi başkanı Refik Koraltan, eski

başbakan Adnan Menderes, eski dışişleri bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve eski maliye bakanı Hasan Polatkan ölüm cezasına çarptırılırlar. Ancak Bayar ve Koraltan'ın cezası yaş haddi gerekçesiyle müebbed hapse çevrilir. Diğer sanıkların bir kısmı müebbet hapis cezasına, bir kısmı da 5-15 yıl arasında değişen ağır hapis cezalarına mahkûm olurlar. Ancak dört yıl içinde sanıkların hemen hepsi serbest bırakılırlar.

27 Mayıs darbesi üzerinden bir ay geçmeden Milli Birlik Komitesi içinde anlaşmazlıklar, kavgalar başgösterir. Değişik görüşlere sahip oldukları ve tek bir program etrafında birleşmedikleri için bir süre sonra bu 38 subay arasında gruplaşmalar olması kaçınılmazdı. Komite üyeleri arasında, Atatürkçüden, neofaşizme yaklaşan şöven burjuva milliyetçisine, liberal, islâm sosyalistine kadar, birbirinden son derece farklı görüşleri savunanlar vardı.

Komite üyelerinden bazıları «Biz askeriz, siyaset adamı değiliz. Vazifemiz, sadece, meşruluğunu yitirmiş olan Demokrat Parti iktidarını devirmek, idareyi namuslu ellere teslim etmek, tekrar ordudaki vazifemizin başına dönmektir» derken bazı üyeler ise «Hayır» diyordu, «çekilmeyelim. Memleketin çözümlenecek düzenlenecek birçok meselesi var. Bunları demogog politikacılar halledemez. Hiç olmazsa birkaç yıl iktidarda kalalım. Gereken işleri yaptıktan sonra seçimlere gidip, parlamenter hayata dönelim.»

İktidarda daha bir süre kalıp, ülkeyi içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal çıkmazdan kurtarmayı savunan, Milli Birlik Komitesi üyeleri, «Türkeş grubu» yada «14 ler» diye adlandırılmışlardır. Bu grubun sözcüsü, Albay Alpaslan Türkeş'ti. Yaptıkları propaganda gezilerinde, mitinglerde görüşlerini açıkca ortaya koyan 14'ler, Türkiye'nin dış politikasını da eleştirmekte, ülkenin Amerikanın bir eyaleti haline getirilmiş olduğunu söylemekteydiler. 14'lerin en faal üyelerinden Orhan Erkanlı, Niğde'de yaptığı bir konuşmada, «Türkiye'nin, Amerika'nın vilayeti, ayrı sömürgesi durumundan» kurtarılması gerektiğini belirtir. (125) Ankara'daki bir okulda konuşan Türkeş de, Türk ordusunun Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumaktan başka vazifesi olmaması gerektiğini söyleyerek, Türk ordusunun Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun emrinde bulunuşuna karşı olduğunu belirtmek istemiştir.

(125) «VATAN» gazetesi, 24 Eylül 1960.

Milli Birlik Komitesi içindeki gerginlik bir süre sonra daha da artar. Yönetimdeki subayların bir kısmı, seçimlere biran önce gidilmesinde ve iktidarın sivil yöneticilere teslim edilmesinde ısrar ediyorlar, Komite içindeki bu tür anlaşmazlıkların yeni bir darbe harekatına yol açmasından endişe duyuyorlardı. Gerçekten Türkeş-Kabibay gurubunun yeni bir askeri darbe harekâtına girişeceği söylentileri çıkmıştı. 14'ler, iktidarı halkın desteğini kaybetmiş bir Cumhuriyet Halk Partisine teslim etmenin ülkeyi, yeniden 27 Mayıs öncesi duruma sürükleyebileceğini iddia etmekte ve bu görüşlerini Komitenin diğer üyelerine de kabul ettirmeye çalışmaktaydılar.

Ancak 14 ler arasında da görüş ayrılıkları vardı. Türkeş'in liderliğindeki küçük bir gurub, şöven, milliyetçi, ırkçı profaşist görüşleri savunmaktaydı. Demokratik görüşlerden yana olan Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı gurubu ise, ülkede köklü reformların yapılmasından yanaydılar.

Ancak Milli Birlik Komitesi içinde, Komite başkanı Orgeneral Cemal Gürsel ve Orgeneral Cemal Madanoğlu başta olmak üzere seçimlere gidip iktidarı sivil idareye teslim etmekten yana olanlar daha çoğunluktaydı. Bu gurub, 13 Kasım 1960 günü 14 leri tutuklar ve derhal yurtdışındaki elçiliklere atayıp ülkeden uzaklaştırır. Bu olay Cumhuriyet Halk Partisi çevrelerinde büyük bir sevinçle karşılanır ve desteklenir.

14 lerin ülkeden uzaklaştırılmasından sonra, Milli Birlik Komitesi, iktidarı devretme hazırlıklarına hız verir. Yeni Anayasa Kurucu Meclisce kabul edilir. Yeni Anayasamn, Senatoyu benimsemesiyle meclislerin sayısı ikiye çıkarılmıştı.

Seçimlere gitme kararı alınmıştı ama ortada önemli bir sorun vardı. Gerçi Demokrat Parti kapatılmıştı ama, ülkenin en ücra köyüne kadar örgütlenmiş olan bu partinin üyeleri ne olacaktı? Geniş köylü yığınları hala, bu partinin yaptığı dinsel demagojilerin etkisi altındaydı. Darbe olmuş ama Demokrat Partinin kaleleri olan büyük toprak ağalarına el sürülmemişti. Bunlar Cumhuriyet Halk Partisine küskündüler. Asıl önemli olan, geniş köylü yığınların siyasi tercihlerinin ne şekilde yönlendirileceğiydi? Bu yığınların demokrat ve ilerici örgütlerin etkisinde kalması ve bir devrim hareketine katılması burjuvaziyi çok zor durumda bırakabilirdi. Bu nedenle Milli Birlik Komitesine, yeni burjuva partilerinin kurulmasına izin verilmesi konusunda telkinde bulunulur. Ve Şubat 1961 de yeni siyasi partilerin kurul-

masına izin verilir, bir günde on siyasi parti kurulur. Yeni kurulan partilerin en önemlisi ve büyüğü, kapatılan Demokrat Partinin bir bakıma devamı sayılan Adalet Partisiydi. Hapse girmeyen Demokrat Parti yöneticileri, darbeden önce bakanlıktan ayrılanlar, 1957 seçimlerini kaybeden eski milletvekilleri, Demokrat Partinin taşra örgütünün yöneticileri, toprak ağaları, büyük tüccarlar hep Adalet Partisine katılmışlardı. Kısacası Demokrat Partinin ülkedeki teşkilatlarının büyük çoğunluğu, «Demokrat Parti» tabelasını kaldırıp yerine «Adalet Partisi» tabelasını asmıştı. Eski Demokratların bir kısmı da, yine yeni kurulan Yeni Türkiye Partisine girmişti.

27 Mayıs darbesinden sonra, vaadedilen ekonomik, sosyal ve siyasal reformların hiçbiri gerçekleştirilmediği için, kapatılan ve liderlerinin büyük çoğunluğu hapse atılan Demokrat Partinin, köylü kitleleri ve esnaf üzerindeki etkisi hala sürmekteydi. Toprak reformunun yapılmaması, toprak ağalarının ekonomik durumlarını korumalarına ve az topraklı, topraksız geniş köylü yığınları üzerindeki ekonomik ve siyasi egemenliklerini sürdürmelerine imkân tanımıştır. Bayar ve Menderes'i destekleyen bu toprak ağaları şimdi Adalet Partisine geçmişler ve peşlerinden milyonlarca köylüyü de sürüklemişlerdir.

Demokrat Parti iktidarının nimetlerinden bol bol yararlanan büyük burjuvazinin önemli bir kısmı, aşırı dinci gurublar, turancılar, ırkçılar ve faşistler de Demokrat Partinin yerini alan, onun mirasına konan bu partide toplanmışlardı.

Millet Meclisi ve Senato seçimleri bu koşullar altında Ekim 1961 de, yapılır. Seçim sonuçları 27 Mayıstan sonra, itibarı artan Cumhuriyet Halk Partisinin ezici bir çoğunluk kazanacağını uman çevrelerde büyük bir şaşkınlık yaratır. Oysa Menderesçi toprak ağalarının ve tüccar burjuvazinin desteklediği Adalet Partisi, Senatoda birinci, Mecliste ise Cumhuriyet Halk Partisinden sonra ikinci sırada yer almıştı. Hiçbir parti Mecliste, tek başına hükümet kurabilmek için gerekli çoğunluğa sahip olamadığı için, ister istemez, koalisyon hükümeti kurmak zorunluluğu doğdu.

1961 seçimlerinden sonraki dönem, sürekli siyasi bunalımlarla geçti, sık sık hükümet buhranları doğdu. Yalnız dört yıl içinde dört koalisyon hükümeti kurulmuştu. Aralarında sürekli iktidar ve üstünlük kavgası yapan burjuva partilerinden kurulu hükümetlerin, ülkenin önemli ve acil zorunlarına bir çözüm getir-

mesi imkânsızdı. Kaldı ki, bu partiler, sosyal ve ekonomik reformların lâfını bile etmiyorlardı.

Bu durum, 27 Mayıstan umduklarını bulamayan emekçiler, aydınlar, üniversite öğrencileri ve geniş halk yığınları arasındaki hoşnutsuzluğu daha da arttırır. Bazı burjuva aydınları arasında, 14 lere ve onların görüşlerine karşı belli bir sempati doğar; «Memleketin idaresini burjuva partilerine ve onların kuracakları hükümetlere teslim edersek, 27 Mayıs bir hayal olur» diyen 14 ler demek uzağı gören kimselerdi. Üniversite gençliği ve aydınlar ise, 14 leri desteklemeyi gereksiz görüp, Bayar-Menderes dönemini yeniden ihya etmeye çalışan gericilere, faşist ırkçı artıklarına karşı kesin bir kampanya açarlar. Öte yandan gericiler de, ülkede sosyal ve ekonomik reformların yapılmasını isteyen, Bayar-Menderes kliğini vatana ihanetle suçlayan, serbest bırakılmalarına şiddetle karşı çıkan bütün yurtseverleri, komünistlikle itham etmekte, Ankara ve İstanbul'da düzenledikleri gösterilerde antikomünist hava yaratmaktaydılar. Büyük şehirlerde sürekli gösteriler, karşı gösteriler, sokak çatışmaları olmaktaydı.

27 Mayıstan sonra gelişen olaylar, genç subaylar arasında da belli bir huzursuzluk yaratmıştı. Yeniden gizli gurublar oluşturan genç subaylara, 27 Mayıs darbe harekâtını gerçekleştiren birçok subay da katılmıştı. Yeni bir askeri darbe yapılacağı söylentileri büyük bir hız kazanmıştı. Ama bu kere cunta, parlamentoyu kapatmak burjuva partilerini dağıtmak ve vaadedilen reformları yapmak için bir askeri diktatörlük kuracaktı.

22 Şubat 1962 gecesi, bir gurup subay kendilerine bağlı birliklerle Ankara'da harekete geçer. İsyancı subayların lideri, 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Cuntadan, Ankara Harb Okulu komutanı Albay Talât Aydemir'di. Hava kuvvetlerinin isyancıları desteklemeyip hükümeti tutması, Aydemir gurubunda kararsızlık yaratır. Hükümet de ateş emri vermekten çekinir. Hükümetle isyancılar arasında görüşmeler başlar ve sonunda anlaşmaya varırlar. Buna göre, harekâta katılan subaylar, askeri birlikler garnizonlarına, harb okulu öğrencileri okullarına dönecek, hükümet hiçkimseyi tutuklamayacak, mahkemeye vermeyecekti. Talat Aydemir ve harekâtın diğer yöneticileri emekliye ayrılacaklardı.

Ancak kısa bir süre sonra, Aydemir ve arkadaşları yeni bir askeri ayaklanma hazırlığına girişirler. 14 ler de artık Türkiye'ye

dönmüştü. Aydemir, Türkeş başta olmak üzere 14 lerin bazılarıyla gizli görüşmeler yapar.

21 Mayıs 1963 de, yine Talât Aydemir'in yönetiminde, Ankara'da bir askeri darbe girişiminde bulunulur. Hükümet bu kere, kendisine bağlı kuvvetlerle darbecilere karşı hücuma geçer. Çatışmalarda ölen ve yaralananlar olur. Ve ayaklanma bir iki saat içinde bastırılır. Ayaklanmaya katılan 100 den fazla subay ve Ankara Harp Okulunun hemen hemen bütün öğrencileri tutuklanıp askeri mahkemeye verilir. Harekâtın yöneticilerinden yedisi ölüm cezasına mahkum olur. Ancak bunlardan ikisinin, Talât Aydemir'le Yüzbaşı Fethi Gürcan'ın cezaları onaylanır ve idam edilirler.

Başarısızlıkla sonuçlanan her iki askeri ayaklanma harekâtının hedefi, Meclis, hükümet ve burjuva partileriydi. Amaçları, hükümeti devirmek, meclisi dağıtmak, burjuva partilerini kapatmak ve arkasından ekonomik ve sosyal reformlara koyulmaktı. Ancak her iki harekât da, belli bir subay gurubunun dar çerçevesi içinde kalmıştı. Geniş halk yığınlarının desteğinden, yani sosyal bir dayanaktan, belli bir ideolojik görüşten ve belli bir programdan yoksundular. İlerici aydınlar, işçi sınıfının bilinçli kesimi, belirli bir ideoloji ve programa sahip olmayan bu subayların iktidarı ele geçirdiklerinde, profaşist bir askeri diktatörlük kurmalarından endişe duydukları için darbe hareketini desteklemezler. Böyle bir diktatörlük, bütün hak ve özgürlükleri ortadan kaldırabilir, yeniden bir hız kazanan sosyalist ve ilerici-demokrat harekete ağır bir darbe indirebilirdi. Kaldı ki, her iki askeri ayaklanma hareketinin bazı yöneticileri, şöven milliyetçi, faşist eğilimli kimselerdi. 21 Mayıs 1963 askeri isyan hareketinin hazırlıklarına katıldığı halde sırf liderlik konusunda aralarında bir anlaşmazlık çıktığı için hareketten çekilen Albay Türkeş, ırkçı-turancı-faşist hareketin önde gelen isimlerindendi. 27 Mayıs darbesinden sonra da diktatörce tutumuyla ilgiyi çekmişti.

Bütün bu nedenlerden dolayı, Türkiye'deki ilerici kuvvetler, hükümeti ve burjuva partilerini desteklemedikleri gibi, isyancı subayların tarafını da tutmamışlardır.

Yeni bir 27 Mayıstan, yeni bir Yassıada Mahkemesinden korkan burjuva partileri, aralarındaki bütün anlaşmazlıkları, kavgaları bir yana bırakıp hükümetin etrafında birleşmişlerdir. Tek bir burjuva partisi bile, isyancı subayları desteklememiştir.

Başarısız kalmalarına rağmen her iki darbe teşebbüsü, hükümetin ve burjuva partilerin saygınlığını önemli ölçüde sarsmıştır.

Aslında burjuva partileri ve hükümet, izledikleri politikaların bir sonucu olarak, 27 Mayısı bir hayli yıpratmışlar, devrim olarak niteledikleri bu harekâtın 'darbe' sınırlarını aşmasını engellemişlerdir; egemen burjuvazinin bir gurubu iktidardan alınmış yerine öteki gurubu geçmişti. Feodal artıkların hala tasfiye edilemediği Türk burjuva toplumunun ne devlet idaresinde, ne siyasi düzeninde, ne ekonomik ve sosyal yapısında köklü hiçbir değişiklik yapılmamıştır.

27 Mayıs darbesi, antiemperyalist bir çıkışda da bulunamamıştır. Türkiye yine, saldırgan NATO askeri bloku içinde, emperyalist-sömürgeci güçlerin müttefiği olarak kalmıştır. Amerika Birleşik Devletlerine bağımlılık, 27 Mayısın da dış politikasının temeli olarak devam etmiştir.

27 Mayıs darbesini ekonomik ve siyasi kuvvotleri hiçbir zarara uğramadan atlatan burjuvazi ve büyük toprak sahipleri 15 Ekim 1961 seçimlerinde, parlamentoyu yeniden ele geçirir. Gerek Senatoya ve gerekse Meclise, tamamen burjuvazinin ve büyük toprak ağalarının temsilcileri egemen olur. Türkiye nüfusunun %80 inini oluşturan işçi ve köylü yığınların meclislerde bir tek temsilcisi bile yoktur. Parlamento yeniden tutucuların, statükocuların egemenliğine geçmişti. Tutucu güçler, kendi çıkarlarına ters düşen, emekçilerden yana, ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmesini sağlayıcı köklü reformların yapılmasma karşı oldukları için, meclislerde reform tasarılarını sürekli bekletirler. Reformların yapılmaması, Türkiye'nin gelişmesini önleyen engellerin olduğu gibi kalmasına ve sosyal çelişmelerin daha da artıp keskinleşmesine yol açar. Amerika Birleşik Devletlerine ve NATO'ya bağlılık, ulusal çıkarların emperyalist Batı blokunun çıkarlarına feda edilmesi gibi faktörler, ülkedeki ekonomik ve siyasi çatışmaların nedeni olmakta devam eder.

Ancak özellikle 1964 den sonra, işçi sınıfı, ilerici aydınlar, üniversite gençliği ve genç subaylar arasında antiemperyalist bir hareket güçlenecektir. Bu hareket ve Türkiye'nin içinde bulunduğu çıkmaz, burjuva partilerini, dış politika alanında, Batı blokuyla olan bağlarını biraz olsun gevşetip, bağımsız bir dış politika yönünde adım atmaya, Sovyetler Birliği başta olmak üzere, komşularıyla yeniden dostluk ilişkileri kurmaya zorlar.

2. 27 Mayıs Darbesinden Sonra İşçi Sınıfının Durumu, İşçilerin Yaşama ve Çalışma Koşuları, Sendika Hareketi ve Grev Mücadeleleri,

27 Mayısı izleyen yıllarda, Türkiye işçi sınıfında nicelik bakımından hızlı bir artış görülür. Bu artışın en önemli nedeni, proleterleşen topraksız ve az topraklı köylülerin akın akın büyük şehirlere göç etmesiydi. 1965 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de sanayi işçilerinin sayısı toplam 1.550 bine yaklaşmıştı. Bunların yarım milyonu, vasıflı ve yarı vasıflı işçi, geriye kalan bir milyon ise vasıfsız işçiydi. Tarım işçilerinin ve ırgatların sayısı da bir milyona yakındı.

1962 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de 15 - 65 yaş arasındaki faal nüfus 15.700 bindi. Bunun 12 740 bininin sektörlere göre dağılımı; 9.860 bini (yani %77.4 ü) tarım ekonomisinde, 1.250 bini sanayide (yani % 8.8 i) çalışmakta geriye kalanlar ise memurlar ve serbest meslek sahipleriydi. Ayrıca 1.450 bin kişi öğrenci, asker, ev kadını ve tutukluydu. 1.500 bin kişi de işsiz. (126) Türkiye'de son yıllarda işsizlik oranı sürekli bir artış göstermiş ve çok önemli bir sorun haline gelmiştir.

Türkiye hükümeti işsizliği önlemenin tek çıkar yolunu, Batı Avrupaya işçi ihraç etmekte bulmuştur. Eylül 1961 den 1965 yılına kadar yalnız Batı Almanya'ya 120 bin Türk işçisi gönderilmiş, binlerce işçi de Belçika, Hollanda, Avusturya, Fransa ve İsviçre'ye gitmişti. 1965 yılı ortalarında Avrupa'daki Türk işçilerinin sayısı 200 bine varmıştı.

27 Mayıs darbesinden sonraki yıllarda işçilerin yaşama ve iş koşullarında hiçbir değişiklik olmamış, tersine, işsizler ordusunun hızla çoğalması, hayat pahallılığının artması, buna karşılık ücretlerin düşük oluşu, işçi sınıfının durumunu daha da zorlaştırmıştı.

Türkiye'de işçiler, genellikle, gecekondu diye adlandırılan, her türlü sağlık koşullarından yoksun yerlerde oturmaktadır. Ankara'da nüfusun %45 i, stanbul'da %21'i, İzmir'de % 18 i gecekondularda yaşamaktadır. Adana, Bursa gibi diğer büyük şehirlerde de, binlerce nüfus gecekondularda kalmaktadır.

İşçi sınıfı, hak ve çıkarlarını korumak, yeni haklar elde etmek için, 27 Mayıstan sonra daha örgütlü bir mücadeleye ko-

(126) «AKŞAM» Gazetesi, 12, 18, 19, 20, 21, 22 ve 25 Mart 1964

yulur. 31 Aralık 1961 de İstanbul'da 150 bin kişinin katıldığı büyük bir miting düzenlenir. Türkiye işçi hareketi tarihinde o güne kadar görülen en büyük mitingdi bu. 29 ilden 5000 sendika temsilcisi de katılmıştı mitinge. Bir bakıma mitingte Türkiye işçi sınıfı temsil edilmişti. İstanbul caddelerinde yürüyen 150 bin işçi, demokratik hak ve özgürlüklerin tanınması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, işsizliğe ve hayat pahalılığına karşı radikal tedbirlerin alınması, ücretlerin yükseltilmesi, yaşama ve iş koşullarının düzeltilmesi gibi isteklerde bulunurlar.

1961 yılında İzmir, Ankara, Zonguldak, Eskişehir, Afyonkarahisar, Denizli, Nazilli gibi şehirlerde yapılan miting ve gösterilerde, grev hakkının tanınması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, işçi sendikalarının faaliyetinin serbest bırakılması gibi istekler dile getirilmiştir.

3 Mayıs 1962 de Ankara'da yedibin işçi, işsizliğin önlenmesi için bir gösteri yürüyüşü yapar. Yalınayak, perişan kılıklı işçiler Meclise kadar yürürler, işçilerin isteklerine önem vermeyen burjuva partilerini, senatör ve milletvekillerini eleştirmek için içeri girmek isterler, ama polis ve askerler tarafından durdurulurlar. Ancak aralarından seçtikleri bir heyet içeri girmeyi ve göstericilerin isteklerini yazılı olarak vermeyi başarır. Mitingi düzenlemekle suçlandırılan 30 kadar işçi tutuklanır.

Bütün engellemelere rağmen miting ve gösteriler devam eder. İşçilerin bu tür eylemlerini önleyemeyen hükümet ve burjuva partileri, bu kere, sendikalardaki adamları aracılığıyla, gösterilere antikomünist bir nitelik kazandırmaya çalışırlar. Ancak bunda da pek başarılı olamazlar. Kapitalist sömürüyü ve burjuva partilerini protesto eden yüzlerce şiar yanında, tek tük antikomünist slogan, işçilerle kapitalistlerin bir bütün teşkil ettiklerine, ülkede sınıf ayrılığı olmadığına dair şiar göze çarpmaktaydı. Ayrıca basında çıkan birçok yazıda, bu tür pankartları taşıyanların kapitalistlerden ve işçi aleyhtarı profaşist örgütlerden para aldıkları belirtilmiştir.

Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy ve arkadaşları, Aralık 1963 de Ankara'da, işverenlerin de yardımıyla çok büyük bir «antikomünist miting» düzenlerler. Basında da açıklandığına göre Vehbi Koç başta olmak üzere Türkiye'nin en büyük kapitalistleri mitingin şaşaalı geçmesi için para yardımında bulunmuş, hatta Koç, civar illerden de işçi getirtilmesini sağlasınlar diye yüzlerce otobüs ve kamyonunu Türk-İş'in emrine vermişti.

Mitingte, burjuva partilerinin sözcüleri, milletvekilleri konuşmalar yapar. Söze «işçi kardeşler» diye başlayan bu konuşmacılar, partilerinin, işverenlerin olduğu kadar işçilerin de çıkarlarını aynı titizlikle savunduğunu şatafatlı cümlelerle anlatıp dururlar. Konuşmalar bittikten sonra, mitingi düzenleyen Seyfi Demirsoy, işçileri ve işçi kılığına girmiş polis ajanlarını, mevcut rejimi koruyacaklarına, komünizme karşı savaşacaklarına dair and içirir.

Burjuvazinin ve hükümetin bütün gayretlerine rağmen bu «antikomünist işçi mitingi»ne ancak iki üç bin işçi katılmıştı. Oysa devlet radyosu bir hafta boyunca mitingten sözetmiş mitingte yapılan konuşmaları vermişti. Burjuva basının da itiraf ettiği gibi, mitingten umulan sonuç alınamamıştı.

Ayrıca işçi sendikalarının birçoğu da, mitinge katılmayı reddetmiş, yayınladıkları bildirilerde, mitingi düzenleyenlerin Türkiye işçi sınıfıyla bir ilgileri olmadığını açıklamışlardır.

Bu dönemde grev hareketinde de yeni gelişmeler olmuş, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Kayseri gibi şehirlerde işçiler, haklarını elde etmek için sık sık greve gitmişlerdir. İstanbul'da Amerikan-Türk sermayesinin ortak olduğu «Kavel» kablo fabrikasında 1963 yılının Mart ayında başlayan grev 36 gün sürmüş ve işçilerin kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Grevde fabrikada çalışan bütün işçiler katılmış, eşleri, çocuklarıyla birlikte bütün grev süresince, fabrikanın etrafında nöbet tutmuşlar, fabrika yöneticilerini içeri sokmamışlardır. Polisle işçiler arasında çatışmalar olmuş, birçok işçi tutuklanmıştır. «Kavel» grevi, bütün Türkiye işçileri, aydınları ve üniversite gençliği tarafından desteklenmiş; grevcilerin bu büyük direnişini öven şiirler, hikâyeler yazılmış, röportajlar yapılmıştır.

İşçi sınıfı, uzun mücadelelerden sonra 1968 yılında grev ve toplu sözleşme hakkını elde eder. 20 Temmuz 1963 de kabul edilen kanun, gerçi grev hakkının kullanılmasını birçok şarta bağlamış, bazı durumlarda onu işlemez hale sokmuşsa da, Türkiye'nin o günkü koşulları gözönünde bulundurulursa, bu Türkiye işçi sınıfı için kesin bir başarıydı.

Grev kanununun yürürlüğe girmesinden sonra, grevler ülke çapında yaygınlaşır: Temmuz 1963 de Adana'da işgününün 8 saat olmasını sağlamak için greve giden 300 fırın işçisi, protesto gösterileri yapar, 17 işçi tutuklanır; Kasım 1963'de İstanbul'da «Bozkurt» tekstil fabrikasında büyük bir işçi direnişi olur, grevcilerin

üzerine askeri birlikler ve polis kuvvetleri gönderilir, 1053 işçi mahkemeye verilir; yine Kasım 1963 de İstanbul'da «Trio» lastik fabrikasında işçiler greve gider, grevin kanunsuz olduğu iddia edildiği için Lastik-İş Sendikası başkanı Rıza Kuas ve Celâl Beyaz tutuklanırlar;

1964 ve 1965 yıllarında grev hareketi daha da kitlesel bir görünüm alır. Büyük merkezlerde, birçok iş kolunda çalışan binlerce işçi greve gider; Ankara'da, Ankara Oteli inşaatında çalışan 300 işçinin grevi bir ay kadar sürer.

Aynı yıl Adana, Gaziantep ve Bursa'daki tekstil fabrikalarında çalışan işçiler, Kütahya'da çini fabrikası işçileri de greve gitmiştir.

Amerikan kuruluşlarında ve NATO'ya ait üs inşaatlarındaki grevler daha 1962 yılında başlamıştı. İlk grev, 1962 yılı Ağustosunda Ereğli'deki «Morrison-Nadsen» adlı Amerikan şirketinde patlak verir. Şirket yöneticilerin yasadışı davranışlarını protesto etmek amacıyla işçiler, Türkiye'nin birçok ilinden gelen sendika temsilcilerinin de katıldığı büyük bir miting düzenlerler. Daha sonra İzmir'deki NATO'ya ait Çiğli askeri hava üssü ile Adana yakınındaki İncirlik hava üssünde çalışan işçiler greve giderler.

Grev kanununun kabulünden sonra, Trabzon, Ordu, Sinop ve Samsundaki Amerikan radar üslerinde çalışan işçiler sürekli grev yaparlar. Amerikalı subayların greve giden işçileri usulsüz olarak atıp onların yerine Amerikalı askerleri çalıştırmak istemesi Tünatos Sendikası tarafından şiddetle protesto edilir. 1964 yılında Ekim ayında İstanbul'da Amerikan askeri yiyecek ve soğutma depolarında çalışan Türk işçileri grev ilân ederler. Amerikalı yöneticilerin burda da, grevcilerin yerine Amerikalı askerleri çalıştırmak istemesi, Türk işçileriyle Amerikalı askerler arasında çatışmaların çıkmasına neden olur. İşçiler, Amerikan birliklerine gönderilecek yiyeceklerin gemilere yüklenmesine engel olurlar. Grev tam bir ay sürer.

Aralık 1964 de Sinop'taki Amerikan askeri işyerinde çalışan 300 Türk işçisinin başlattığı grev, 5 Şubat 1965 e kadar devam eder.

İzmit'teki «Good-Year» lâstik fabrikası, Batman ve Mersin'deki petrol rafinesi işletmeleri, İstanbul'daki «Singer» fabrikası gibi Amerikan sermayesiyle kurulmuş birçok fabrikada 1964 ve 1965 yıllarında birçok grev patlak verir.

Bu grevler sırasında işçiler, Türk kanunlarını çiğneyen Amerikalı kapitalistleri protesto etmiş, Amerikan aleyhtarı gösteriler yapmıştır. Yüzde altmış Amerikan yüzde kırk Türk sermayesiyle kurulmuş olan «Good Year» fabrikasında greve giden işçilerin düzenledikleri protesto mitinginde konuşan Lastik-İş sendikası başkanı Rıza Kuas, «Memleketimizdeki yabancı işverenler, Onsekizinci Yüzyıl sömürgecileri gibi hareket ediyorlar. Biz, sömürgecilere karşı kendi haklarımızı kullanmakta serbestiz!» der. Mitingi düzenleyenler ve grevi yönetenler tutuklanırlar. Aslında, Amerikan işyerlerinde ve üslerinde yapılan grevlerin aşağıyukarı hepsinde işçilerle askeri birlikler ve emniyet kuvvetleri arasında çatışmalar olmuştur.

Türkiye'deki Amerikan ve NATO askeri üslerinde ve Amerikan kuruluşlarındaki grevler, yurtsever aydınlar, üniversite gençliği ve bir kısım basın tarafından hareretle desteklenmiştir.

Hem ekonomik hem siyasal protesto hareketi olmaları bakımından bu grevler büyük önem taşımaktaydı. İşyerlerindeki kötü çalışma koşullarına karşı çıkan işçiler aynı zamanda grevlerine, Amerikan emperyalizmine yönelen siyasi bir protesto niteliği kazandırmışlardı. Amerikan ve NATO askeri üslerinde ve Amerikan kuruluşlarında grev yapan işçilerin en önemli istekleri şunlardı: ücretlerin arttırılması, iş şartlarının düzeltilmesi, Amerikalı işverenlerin Türk kanunlarına uymaları, Amerikan işyerlerinde sendikalara faaliyet izni verilmesi, sendika üyesi işçilere baskı yapılmaması, sendikalara işyerlerindeki kanunsuzlukları yerinde inceleme imkânının tanınması.

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, Ocak 1965 de yaptığı bir açıklamada, Ağustos 1963 - Aralık 1964 tarihleri arasında yapılan grevler hakkında bilgi verir. Bu resmi açıklamaya göre, Grev ve Toplu Sözleşme Kanununun çıkmasından sonraki 17 ay içinde Türkiye'de 75 grev yapılmıştı; bu grevler toplam 195 106 işgünü tutarındaydı. Aynı dönem içinde 2924 kuruluşta 391 838 işçiyi kapsayan 824 toplu iş sözleşmesi imzalanmıştı.

27 Mayıs 1960 tan sonra Türkiye'de en büyük işçi grevi, Mart 1965 de, 40 binden fazla işçinin çalıştığı Zonguldak kömür havzasında patlak verir. Grev, 9 martta Kozlu maden ocağında başlar, oradan Kardon, Kilimli ve diğer ocaklara sıçrar. 12 Martta altı bin işçi, ücretlerinin azlığını ve kendilerine ayrılan altı milyon liralık primin yüksek memurlar arasında paylaşılmasını protesto etmek için büyük bir gösteri yaparlar. Hükümet Kara-

bük ve Adapazarı askeri birliklerinden getirttiği askeri birlikleri, ağır topçu taburunu ayaklanan maden işçilerinin üzerine salar, çıkan çatışmada iki maden işçisi ölür, 10 işçi yaralanır. İlerici, demokrat basında çıkan haberlere göre, çatışma yerinde daha sonra 2000 mermi kovanı bulunmuş; askeri ve jandarma birliklerinin saldırısı, askeri uçaklar tarafından desteklenmişti.

«Yeni İstanbul», «Adalet» gibi gerici basında ise, grevlere karşı askeri birliklerin gönderilmesini haklı göstermek için, grevin «komünistlerin kışkırttığı bir işçi isyanı» olduğuna dair yazılar çıkmıştı. Olaylar sırasında Zonguldak'a giden İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Aydığan, işçilere hitaben yaptığı bir konuşmada, grevin «komünistlerin kışkırtması» olduğunu söyleyince, işçilerin şiddetli protestosu ile karşılaştı, susturuldu.

Maden işçileri, grevlerini kana boyayan hükümeti, işçilere insanlıkdışı davranan Zonguldak Maden İşletmeleri yöneticilerini ve grevi desteklemeyen Türk-İş'i sert bir dille eleştirirler. Bir maden işçisi, arkadaşları adına yaptığı konuşmada İçişleri bakanına «Bizi köle gibi çalıştırıyorlar. Sendikacıların derdi paradır. Onları başımızdan alın. Başçavuşun sopası altında yaşanmaz.» (127) der.

Grevci işçilerin temsilcisi Ali Güler, Kozlu'ya gelen gazetecilere şöyle der: «İşçiler çok ağır şartlar altında çalıştırılıyor. Baskı altındayız. Dertliyiz. Birçok haklardan mahrumuz. Biz çalışıyoruz, paraları şefler alıyor» (128)

Zonguldak kömür havzasında meydana gelen kanlı olay, bütün yurtta geniş yankılar uyandırır. Meclisteki hükümet adına yapılan konuşmada, işçilere karşı askeri birliklerin gönderilmesi savunulur ve haklı gösterilmeye çalışılır.

Olaydan sonra 70 maden işçisi mahkemeye verilir. Birçok burjuva siyaset adamı ve gerici basın, ısrarla olayın «komünist kışkırtması» olduğunu ileri sürmelerine rağmen, işçilere ateş açılması emrini kimin verdiği sorusunu cevaplandırmazlar.

Kozlu grevinin Türkiye işçi hareketi üzerinde çok büyük etkisi olmuştur.

Kozlu grevi, Türkiye'de maden işçilerinin yaşama ve çalışma koşullarıyla ilgili somut gerçekleri bütün çıplaklığıyla ortaya koyar. Basında çıkan yazılarda bu gerçekler birbir anlatılmış, gre-

(127) «MİLLİYET» Gazetesi, 14 Mart 1965.
(128) «SON HAVADİS» Gazetesi, 14 Mart 1965.

vin nedenleri üzerinde durulmuştur. Günde 16-18 saat çalışan Zonguldak maden işçilerine fazla mesai ücreti ödenmemekte, bu çalışmalarının karşılığı olarak yerüstünde çalışanlar günde 10 lira,ençok 10.5 lira, yeraltında çalışanlar ise 11 lira, en çok 13 lira ücret almaktaydılar.

İşçilere çocuk zammı ödenmesine son verilmişti. Ücretlerin düşüklüğü yanında, başçavuş ve mühendisler, işçilere insanlık dışı davranışlarda bulunmakta, hakaret edip döğmekteydiler.

Mevsimlik işçiler hafta sonu tatilinden yararlanamıyorlardı. Bütün bu zor ve kötü koşulların oluşturduğu ortamda, grevin patlak vermesine neden olan olay, maden işçilerinin fazla mesai ücretlerinin karşılığı olan 6 milyon liranın işçilere ödenmeyip, mühendisler, çavuşlar ve memurlar arasında paylaştırılmasıydı. (129)

Maden İşçi Sendikaları Federasyonunun yayınladığı bir rapora göre, maden işletmelerinin ihmali ve yeterince tedbir almamaları yüzünden, son üç yıl içinde 42 bin maden işçisi iş kazasına uğramış, 1721 işçi meslek hastalığına yakalanmış, 2537 işçi çalışamaz hale gelmiş ve 619 işçi iş kazasında ölmüştü. (130)

«Türk-İş» Genel Sekreteri Halil Tunç, Zonguldak greviyle ilgili yazısında, «Zonguldak'ta her yıl binlerce iş kazası olur. Bu kazalarda (yılda) yüze yakın insan ölür, onbine yakın insan yaralanır. Meslek hastalıkları yaygındır. Madenci yeraltında her gün ölüm tehlikesi altında iki büklüm kazma sallamak zorundadır. Buna karşı aldığı günlük ücret, o da son toplu sözleşmeden sonra, 11 liradır.» (131) diyerek kendisinin de bu gerçekleri kabul ettiğini göstermiştir.

Zonguldak maden işçilerin 60 kuruşluk zam talepleri reddolunurken, aynı sıralarda milletvekilleri ve senatörler, bir kanunla kendi maaşlarını 5 550 liraya yükseltirler. Bu olay, işçilerle ilerici aydın ve gençlik arasında nefretle karşılanır. Basında konuyla ilgili birçok yazılar çıkar: «Gazetelerde Zonguldak olaylarını okurken insanın ağlayası geliyor. Milletvekillerinin aylıkları 5550 liraya çıkarılıyor. Kömür havzasında ise işçiler günde 10-15 lira alıyorlar. Bir işçi 'İnsan gibi yaşamak bizim de hakkımız değil mi? diyordu. İşçiler milletvekili olmadıkları için, bir kanun çıkarıp ücretlerini yükseltmek yetkisine sahip değildirler. Millet-

(129) «AKŞAM» Gazetesi, 14 Mart 1965.
(130) «CUMHURİYET» Gazetesi, 14 Mart 1965
(131) «MİLLİYET» Gazetesi, 17 Mart 1965.

vekillerine zam, bütçeye 23 milyon lira yüklüyordu İşçiler ise, 26 milyonluk işletme kârından işçilere dağıtılacak olan 6 milyon liranın imtiyazlı kişilere değil, herkese eşit olarak taksim edilmesini istiyorlardı. Bunun için toplantı yaptılar, işi bıraktılar. Ama üstlerine ateş açıldı ve arkadaşları öldürüldü.» (132)

Zonguldak grevi nedeniyle gerici çevrelerin ve gerici basının hızlandırdığı antikomünist kampanya, yurtsever aydınlar, yazarlar, gazeteciler tarafından nefretler karşılanır. Bunlar yazdıkları yazılarda kampanyanın gerçek içyüzünü açıklarlar: gericilerin asıl amacı, işçilerin kendi çıkarlarını korumak ve isteklerini kabul ettirmek için yaptıkları her eylemi, her grevi 'komünist kışkırtması' olarak göstermek, bunların asker ve polis tarafından şiddetle bastırılacağını söyleyerek, işçilerde korku ve yılgınlık yaratmaktı. Gerici ve egemen sınıfların, olayların gerçek yüzünü saklamak için, herşeyde «komünist parmağı» aramaları, basında çıkan yazılarda şiddetle eleştirilir: «Hayır, bu, komünistlerin tahriki değildir! Bu, düpedüz Türkiye gerçeklerini kendi menfaatleri için tepetaklak etmeye çalışan çıkarcıların kasten yaptıkları sosyal adaletsizliğin tahrikidir. Yirmidokuzbuçuk milyon, yılda ortalama biner lira kazanırken, beşyüzbin kişinin yılda ortalama ellişer bin lira kazanması da komünist tahriki midir? Adam başına ayda bir yumurta ve yüz gram et düşmesi, otuzbir bin köyün susuz yaşaması, insanların hastane kapılarında ölmeleri, yedi yaşındaki çocukların sokaklarda satılmaları hep komünist tahriki midir?» (133) «Ordunun Zonguldak işçilerine ateş açması da bir komünist tahriki midir? Grevcilere ateş açtırma emrini verenlerden neden hesap aranmıyor. (...) Şüphesiz ki, sayın milletvekilleri kendilerine zam yaparlarken ve aylıklarını 5550 liraya çıkarırlarken komünistlerin tahrikine katiyen kapılmazlar. Ama işçiler zam istediler mi, bunda muhakkak komünist parmağı vardır.» (134)

Aynı sıralarda ilk defa işçi sınıfıyla üniversite gençliği arasında, gerçek bağlantı kurulur. İlk defa 17 Mart 1965 de Ankara'da, işçilerle üniversite gençliği, Kozlu grevinin asker ve polis tarafından bastırılmasını protesto etmek için birlikte gösteri yaparlar. Ellerinde «Tarihi uyanışı kurşun durduramaz!», «Memlekete patronlar mı hâkim, kanunlar mı?», «Satılmış basın, sarı

(132) SELÇUK, İlhan; «Cumhuriyet» gazetesi, 14 mart 1965.
(133) ALTAN, Çetin : «Akşam» gazetesi, 15 mart 1965.
(134) SELÇUK, İlhan : «Cumhuriyet» gazetesi, 15 mart 1965.

sendika, mutlu azınlık elele!» yazılı pankartlarla işçiler ve üniversite öğrencileri omuz omuza yürürler.

Bazı senatör ve milletvekillerinin isteği üzerine polis, Kızılay meydanında mitingin yapılmasına izin vermez. Ancak bütün engellemelere rağmen, gösteri büyük bir başarıyla sona erer. Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübünün, Basın-İş, Motor-İş, ve Petrol-İş sendikalarının yöneticileri ortaklaşa yayınladıkları bildiride, «İşçileri kurşunlamakla hiçbir iş halledilmez, hiçbir meseleye çözüm getirilmez. Ancak içinde bulunduğumuz bunalımı daha da arttırır.» denilmekteydi.

Milli Türk Talebe Birliği ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu da yayınladıkları bildirilerde, Zonguldak madencileriyle dayanışma halinde olduklarını ve grevcilere karşı asker gönderen hükümeti şiddetle protesto ettiklerini bildirirler. Federasyonun yayınladığı bildiride ayrıca, Zonguldak maden işçilerinin grevine karşı antikomünist kampanya açan gerici basın ve çevreler mahkûm edilmekte ve «Emperyalist ajanları, bu asil başkaldırışı, şimdi gibi o zaman da komünistlikle suçladılar. Bunda başarı kazanamıyacaklarını anlayınca, Amerikan mandası altına girmemizi istediler. Çünkü, bu halde kendi çıkarlarına yine dokunulmamış olacaktı» denilmekteydi.

Bir çağrı niteliği taşıyan bu bildiride gençlik, emperyalizme ve Türkiye'deki emperyalist ajanlara karşı mücadeleye çağrılmakta ve bu mücadelenin, Türkiye halkının yeni bir antiemperyalist kurtuluş savaşı olacağı vurgulanmaktaydı: «Bizim kurtuluş savaşımız, bütün geri memleketlerin kurtuluş savaşları gibi antiemperyalist bir savaştır.»

Üniversite gençliğinin, aydınların ve bütün ilerici güçlerin desteği, Türkiye işçi sınıfına ve Zonguldak maden işçilerine büyük bir direnç kaynağı olmuştur. Kozlu greviyle birlikte, işçi hareketleri ve grevler siyasi bir öz-antiemperyalist bir nitelik kazanmaya başlamıştır. «Türkiye Milli Kurtuluş Cephesi» adında bir cephenin kurulduğunu endişeyle bildiren gerici basında, «Türkiye Milli Kurtuluş Cephesinin Zonguldak Şubesi» imzasıyla gizli bir çağrı yayınlanır: «(Okut ve arkadaşına ver), Cefakâr işçi arkadaş, biliyorsun iki şehit verdik. Acımız büyüktür. Fakat yılmayacağız, mücadelemize devam edeceğiz. Bizim dertlerimize Adalet Partisi de bir deva olamayacaktır. Görüyorsunuz, çoğumuz ekmek parası bulamazken, yeni karma hükümet iş başına gelir gelmez hemen maaşlarına zam yapmaya kalktı. Yapıla-

cak zam tam 30 milyon tutuyor. 50 bin işçiye verdikleri 6 milyon. Onu da başçavuşa, 100-150 lira yevmiye alan mühendis beylere veriyorlar. Onların ağızlarını tutalım, işçiden bir zarar gelmez kabilinden... Arkadaşlar, görüyorsunuz, dünyanın hiçbir yerinde Türk işçisi kadar ekmek parasına çalıştırılan yok... Gene grev, aynı bölgede başlayacak. Yılmayacağız. Haklarımız verilinceye kadar mücadele edeceğiz. Başarılar dileriz.» (135) Bu bildiri Zonguldak maden işçileri arasında da dağıtılmıştır.

Zonguldak grevi, Türk-İş içinde de birçok anlaşmazlıkların, çatışmaların doğmasına yol açmıştır. Grevin kanunsuz olduğunu iddia eden Türk-İş yöneticileri, grevi desteklememiş, Zonguldak maden işçilerinin bütün ısrarlarına rağmen, grevcilerle dayanışma içinde olduklarını bildirmemişler ve işçi sınıfına grevi destekleme çağrısında bulunmamışlardır. Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy, Genel Sekreter Halil Tunç ve birçok yönetim kurulu üyesi, grevci işçilerin değil, hükümetin ve işverenlerin yanında yer aldıklarını açıkca belirtmişlerdir. Onların bu tutumu, işçilerin, yurtsever aydınların, ilericilerin, üniversite gençliğinin protestolarına yol açmış, birçok sendika yöneticisi, Türk-İş'in talimatına uymayıp Zonguldak maden işçilerini desteklediklerini, açıkca bildirmişlerdir. Yedi sendika Türk-İş'ten ayrılmaya ve ayrı bir konfederasyon kurmaya karar verir. Bu hareketin öncülüğünü yapan, Petrol İşçileri Sendikaları Federasyonu Başkanı Mehmet Kılınç, basına verdiği bir demeçte, «Türk-İş, işçinin hayisiyetiyle oynamıştır. Türk-İş'in başındakiler, bugün çıkarcı çevrelerle elele vermiş ve Türk işçi hareketinin karşısına geçmiştir.» (136) der. Kılınç ayrıca, yeni konfederasyon için, Türk-İş'in dışındaki sendikalarla görüşmelere başlıyacağını açıklar.

Yeni kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi, yayınladığı bir bildiride, Türk-İş'in işçilerin çıkarlarını korumadığını, işçileri sömürmesinde işverenlere yardımcı olduğunu, Amerika'dan ve AID (Uluslararası Kalkınma Kurumu) örgütünden para aldığını açıklar.

Türk-İş yöneticileri, Konfederasyon içindeki bu bölünmeler karşısında, politikalarını değiştirirler; bu kere, Zonguldak maden işçilerinin isteklerinde haklı olduklarını, ancak 'kanunsuz' grevlerle bu isteklerin kazanılamıyacağını söylemeye, grevcilere ateş açtırtan hükümeti yarım ağız eleştirmeye başlarlar. Ancak Türk-

(135) «SON HAVADİS» gazetesi, 30 Mart 1965.
(136) «DÜNYA» gazetesi, 25 Mart 1965.

İş yöneticileri, iki grevcinin ölümüne sebep olanların değil, işçileri «orduya karşı kışkırtanların» mahkemeye verilmesini istiyordu. Bu yöneticiler aynı zamanda Türkiye İşçi Partisine karşı hücuma geçmişler, Partinin, Zonguldak maden işçilerini «kanunsuz» greve ve orduya karşı koymaya teşvik ettiğini ileri sürmüşlerdir. Türk-İş'in asıl hedefi, Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve Genel Sekreteri ve aynı zamanda Türk-İş Genel Yönetim Kurulu üyesi olan Lastik-İş Sendikası Genel Başkanı Rıza Kuas'dı. Hükümet ve Cumhuriyet Halk Partisi tarafmdan büyük bir memnuniyetle karşılanan bu kampanya, Türk-İş yöneticileriyle Türkiye İşçi Partisinin arasını açmış; Türk-İş'in hükümet ve burjuva partileriyle bir olup sendika hareketine ve Türkiye İşçi Partisine saldırması, Konfederasyona duyulan güveni zedelemiştir.

Türk-İş yöneticilerinin suçlamalarının arkasından Türkiye İşçi Partisi hakkında adli koğuşturma açılır, Parti binalarında aramalar yapılır. Aslında asıl amaç, yaklaşan Ekim 1965 milletvekili seçimlerine Türkiye İşçi Partisinin katılmasını önlemekti. Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas, Türk-İş yöneticilerinin suçlamalarını kesinlikle reddedip onları, bu iddialarını ispata davet ederler. Yeni Kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi ve diğer birçok sendika da, Türkiye İşçi Partisi hakkında dava açılmasının asıl nedenini kamuoyuna açıklayıp, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy, Genel Sekreter Halil Tunç ve arkadaşlarını, sendika hareketi içinde işçi aleyhtarı ve bölücü faaliyette bulunmakla ve işverenlerle işbirliği yapmakla suçlarlar. Ayrıca bu işçi aleyhtarı faaliyetin, yerli ve yabancı kapitalistler tarafından finanse edildiğini de ortaya koyarlar. Gazetecilerin bu konuyla ilgili sorularını cevaplandıran Seyfi Demirsoy, Türk-İş'in Amerika'dan para aldığını inkâr edemez, ancak bu paranın Türkiye'de sendika hareketinin gelişmesinde harcandığını iddia eder.

Türk-İş'ın içindeki bölünme hareketi aslında daha 27 Mayısın hemen arkasında başlamıştı. Kasım 1960 ta toplanan IV. Kongrede, Demokrat Partinin işçi aleyhtarı politikasını kayıtsız şartsız destekleyen Nuri Beşer gurubu genel yönetim kurulundan düşürülmüş, konfederasyon başkanlığına Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı Seyfi Demirsoy, genel sekreterliği de yine aynı partiyi destekleyen Halil Tunç seçilmişlerdi.

Kongreye Amerikalı sendika liderlerinden Erwin Brown, Hür Sendika Konfederasyonu temsilcisi Paul Mele ve Batı Alman sendika liderlerinden Walter Frietsche de hazır bulunmuşlar, ya-

bancı misafir olmalarına rağmen Kongre çalışmalarına katılmışlar, bol bol antikomünist propaganda yapmışlardır.

IV. Kongrede seçilen Türk-İş yöneticileri, Cumhuriyet Halk Partisinin politikasını sadakatle izlemişler, Türkiye İşçi Partisinin kurulmasına karşı çıkıp, engellemeye çalışmışlardır. Bir yandan başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere burjuva partilerinin denetiminde, «Çalışanlar Partisi» adlı bir sözde işçi partisi kurma girişimlerine katılırken, bir yandan da yayınladığı bildirilerde, Türk-İş'in ülkede siyasi hayata karışmadığı ve karışmayacağını, partilerüstü bir politika izleyeceğini bildiriyorlardı.

Türk-İş yöneticileri, şöven-milliyetçi ideolojiye olan bağlılıklarından da vazgeçmemişler, Konfederasyonun milliyetçi ve komünizm düşmanı olduğunu ilân etmişlerdir. Büyük kapitalistlerin mali desteğiyle, işverenlere ve burjuva partilerine yaranmak için komünizme karşı mitingler düzenlemesi, işçi düşmanlığı yapması, Türk-İş'in Türkiye işçi sınıfının büyük çoğunluğunun güvenini kaybetmesine yolaçar. İşçi kitlelerinin ve hareketin tamamen dışında kalmamak için, Türk-İş yöneticileri bazı grevleri destekler, ancak birçok grevin de «kanunsuz» olduğunu ilân etmeye de devam eder. Özellikle, Ereğli'deki «Morrison-Nadsen» Amerikan şirketlerinde çalışan işçilerin grevini, Mersin'deki Amerikan-İngiliz ortak petrol rafinesi olan ATAŞ'ta çalışan işçilerin grevini, İstanbul'daki «Kavel» grevini ve Zonguldak maden işçilerinin grevini «kanunsuz» sayıp desteklemez.

Hükümet ve burjuva partileri Türk-İş'i kendi dış politikalarına da alet ederler. Onların direktifiyle yayınladığı bildiride Türk-İş, Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesini desteklediğini, NATO'da kalmması gerektiği görüşünde olduğunu, Kıbrıs'taki Türk ve Rum işçi sendikaları arasında dayanışma kurulmasına karşı olduğunu bildirir.

Amerika Birleşik Devletlerinden maddi yardım almak Türk-İş'i, Amerikan çıkarlarına bağımlı bir politika izlemek zorunda bırakmıştır. «Türkiye'de sendika hareketi birkaç yıldır, Batı Almanya ve özellikle Amerikan sendika hareketinin tesiri altında gelişiyor. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Birleşik Amerika'dan teknik yardımdan başka para yardımı da görüyor. Şimdiki Sendika Konfederasyonu, Amerikan dolarları sayesinde

ayakta durabiliyor. Bu yardımın, siyasi maksatlarla yapıldığından şüphe edilemez.» (137)

Türk-İş'in siyasal, sosyal ve ekonomik politikasını, onaylamayan birçok sendika yöneticisi ve işçiler, Konfederasyona katılmazlar.

Mart 1963 de Güney Anadolu'daki işçi sendikalarından 23 ü, Türk-İş yöneticilerinin işçi ve sendika hareketine karşı düşmanca tutumlarını protesto ederler ve Konfederasyondan ayrılırlar. Adana'da yeni bir sendika birliği kuran bu sendika yöneticileri, yayınladıkları bildiride, «kapitalist işverenlerin« görüşleriyle hareket eden Türk-İş yöneticilerine karşı mücadele edeceklerini ilân ederler.

Türk-İş'in Ocak 1964 te Bursa'da yapılan kongresinden sonra da, bazı sendikalar Konfederasyondan ayrılırlar. Mayıs 1964 de İstanbul'da «Hür Türk-İş» adlı yeni bir konfederasyon kurulur.

En büyük bölünme 1965 de, Zonguldak grevinden sonra olur. Türk-İş'ten ayrılan bazı sendikalar yeni bir konfederasyona temel olmak üzere «Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi» kurarlar. Türk-İş'ten ayrılan sendikalarla Türk-İş dışındaki sendikalar arasında birleşme konusunda görüşmeler yapılır, yeni konfederasyonla ilgili hazırlık çalışmaları başlar.

Yeni konfederasyonun kurulmasına öncülük eden Petrol İşçileri Sendikaları Federasyonunun yaptığı açıklamalara göre, Türkiye'de 1965 yılında 728 işçi sendikası vardı ve bunların yalnız 270 i Türk-İş'e üyeydi. Türk-İş'e üye işçilerin sayısı ise 280 bindi. Oysa Türkiye'de sanayi ve tarım ekonomisinde çalışan toplam işçilerin sayısı 2 milyona yakındı. 1965 de Türk-İş dışındaki sendikalara üye işçilerin sayısı ise 700 bin kadardı.

27 Mayıs 1960'dan sonra, işçilerin kendi haklarını ve sınıfsal çıkarlarını korumak için gittikçe daha kararlı biçimde savaşmağa başlamaları, yalnız ekonomik taleplerde bulunmakla kalmayıp siyasi hakları uğrunda da mücadele vermeleri, burjuva ajanlarının sendika hareketini denetimleri altına almalarını bir hayli zorlaştırmıştı. İlerici-demokrat sendika yöneticilerinin birçoğu işçilerin bu mücadelesini destekliyorlardı. İşçi kitlelerinin tamamen dışında kalmamak için Türk-İş yöneticileri, bazı konularda işçilerin yanında gözükmeye çalışırlar. Mesela, işçilere

(137) «SOSYAL ADALET» Dergisi, 16 Nisan 1963

grev ve toplu iş sözleşmesi haklarının verilmesi gibi ekonomik ve sosyal istekleri desteklerler; Ocak 1965 de Halil Tunç, işçilerin dış ticaretin devletleştirilmesiyle ilgili isteklerini savunur; toprak reformu konusunda da Türk-İş, işçiler, emekçi köylüler ve ilerici aydınlarla aynı tavır içinde olur. Toprak Reformuyla ilgili yayınladığı bildiride, burjuva partilerini, milletvekili ve senatörlerini, toprak reformu düşmanı olarak nitelendirip, «Parlamentonun Türk halkının değil, büyük toprak ağalarının çıkarlarını savunduğunu» ileri sürerler.

1965 yılında birçok sendika, petrol işletmelerinin, maden ocaklarının ve diğer büyük sanayi kuruluşlarının devletleştirilmesini talep ederler.

27 Mayıstan önceki Türk-İş yöneticileri, ülkede sosyal sınıfların bulunmadığını, işçilerle işverenlerin kardeşce bir anlaşma içinde olduklarını iddia etmekte, işçi sınıfı terimini kullanmaktan özellikle kaçınmaktaydılar. 27 Mayıstan sonraki yöneticiler ise, işçi sınıfının gelişip güçlenen mücadelesi karşısında, işçi sınıfı terimini kullanmak, onun sınıfsal çıkarlarını koruduklarını iddia etmek, işçi ve grev hareketlerini desteklemek zorunda kalmışlardır.

27 Mayıstan sonraki beş yıl içinde, Türk sendika hareketi, Türkiye işçi sınıfının doğuşundan bu yana görülmemiş atılımlar yapmış, yepyeni boyutlar kazanmıştır. Türkiye Komünist Partisi, sendikal hareketin ve grevlerin gelişmesine büyük önem vermekte, grevlerin başarıya ulaşması için sendikal hareketi birliğe çağırmaktadır. (138)

3. Toprak Reformu Konusu. Köylülerin Durumu. Köylülerin Proleterleşmesi. Türkiye'de Köylerin Yapısı.

Yapılan bütün vaatlere rağmen, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra da toprak reformu gerçekleştirilmez. Yoksul köylülerin tek bir temsilcisinin bulunmadığı ve büyük toprak sahipleri ve onların temsilcileriyle dolu olan bir meclisin toprak reformuna karşı çıkacağı açıktı. Adalet Partisinin 1963 de yapılan kongresinde konuşan genel başkan Ragıp Gümüşpala, «Biz, topraksız

(138) «YENİ ÇAĞ» Dergisi, Kasım - Aralık 1964, s. 672: «Toprak ağalarına ve yabancılara aracılık eden büyük sermayedarlara karşı girişilen bu grevler, Türkiye'nin mutlu geleceğini hazırlamaktadır. Türk komünistleri bu örneklere, Türkiye'de büyük bir grev savaşının yalnızca habercisi gözüyle bakmaktadır. Yakında uluslararası işçi hareketinin dikkatini çekecek ölçüde büyük grevlerin olması için Türkiye'de şartlar olgunlaşmıştır.»

köylüye toprak vermekle ziraat meselesinin halledilebileceğine inanmıyoruz. Adalet Partisi olarak biz, toprak reformu değil, zirai reform istiyoruz.» demiştir. Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Millet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisinin bazı senatör ve milletvekilerinin savundukları «zirai reform», büyük toprak ağalarının topraklarının, topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılmayıp makineleştirilmesi ve modern tarım aletleriyle işlenmesiydi. Adalet Partisinin aşırı sağ kanadının sözcüsü Gökhan Evliyaoğlu yaptığı bir konuşmada bunu açık açık belirtir: «Biz, toprak reformu yerine zirai reform istiyoruz. Biz, toprakların traktörlerden (yani büyük toprak sahiplerinden) alınıp, kara sabana (yani yoksul köylülere verilmesine razı değiliz!»

«Zirai reform» teorisi, burjuva partilerinin kongrelerinde, Millet Meclisinde, Senatoda, burjuva basında sürekli sözkonusu edilip işlenmiştir.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi milletvekillerinden Kadircan Kaflı, «Tercüman» gazetesinde yaymladığı makalelerinde, Türkiye'de toprak davasının ancak büyük çiftlikleri güçlendirmek ve köylerdeki yarı feodal ilişkileri devam ettirmek suretiyle çözümlenebileceğini ispat etmeye çalışır. Burjuva partilerinin liderleri, büyük toprak ağalarına dokunulmayacağı konusunda teminatlar verirler.

Cumhuriyet Halk Partisi, yurtsever aydınların, işçilerin, üniversite gençliğinin kısaca bütün ilerici-demokrat kesimlerin baskıları ve topraksız-az topraklı köylülerin toprak istekleri karşısında, Parti içindeki reformcu kanadın görüşlerine uyup 1963 yılında bir Toprak Reformu Kanunu tasarısı hazırlatmış, ancak 1965 yılına kadar bu tasarıyı komisyonlarda bekletmiştir. 1965 yılı başında nihayet Meclislerde ele alman bu tasarıya göre, Türkiye'de toprak reformu 25 yıl içinde yapılacaktı. Tabi bu kadar uzun bir süre içinde, büyük toprak sahipleri toprak reformunun uygulamasını istedikleri gibi engelleyebileceklerdi. Şubat 1965 deki hükümet bunalımının patlak vermesinde toprak reformu kanunu tasarısının da büyük bir payı olmuştur. Bu olaydan sonra ise, kanun tekrar hasıraltı edilmiştir.

Resmi istatistiklere göre (139), köylü ailelerinin % 30:6 sını oluşturan 1-20 dönüm arasında toprak parçasına sahip 773 bin

(139) 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1956, s. 124.

köylü ailesi, toplam 836 bin hektar araziye, yani işlenebilir toprakların % 4.3 üne sahipti. Toprak sahibi köylülerin % 0,8 ini oluşturan 21 bin büyük toprak sahibi aile, bütün işlenebilir toprağın % 19.6 sını, yani 3.811 bin hektar toprağı ellerinde bulundururken, 1-50 dönüm arasında toprağa sahip olan ve bütün köylü ailelerin % 62.1 ini oluşturan 570 bin köylü ailesi ise, işlenebilir toprağın ancak % 18.6 sına sahipti. Resmi istatistiklerde, topraksız köylülerin sayısı kesin olarak verilmemektedir.

Ülkenin Doğu, Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, büyük toprak sahiplerinin, birkaç köyü vardı. Bunlar, köy halkını istedikleri gibi çalıştırmakta, toprakla birlikte köyleri de satabilmekteydiler. Büyük tarım alanlarının makineleştirilmesi sonucu, ırgatlar ve ortakçılar işsiz kalır ve iş bulmak amacıyla büyük şehirlere akın ederler. 1950 lerde başlayan bu göç, 1960 larda hala devam etmektedir. Bu nedenle büyük şehirlerdeki işçilerin büyük çoğunluğu proleterleşmiş köylülerdir.

Az topraklı ve orta köylülerin proleterleşmesi aslında, uzun bir sürecin sonucudur. 10-20 dönümlük işletmelerin miras yoluyla sürekli parçalanması sonunda, genç aileler topraksız kalmışlardır.

Köylerdeki en büyük sorun, «gizli işsizlik»dir. İstatistiklere göre ölü mevsim olan kış aylarında Türkiye köylerindeki işsiz sayısı 7-8 milyonu bulmaktadır. (140)

Topraksız ve az topraklı köylülerin emeğini, sömüren toprak ağaları, aynı zamanda tarım ekonomisinde yaratılan gelirin aslan payını da kendilerine almaktadırlar. Türkiye'deki faal işgücünün % 87 sini oluşturan az topraklı ve orta köylüler, 1961 de tarımsal gelirin % 58.32 sini kazanırken, köylülüğün ancak % 1 ini oluşturan toprak ağaları ise bu gelirin %20 sini almaktaydılar. Kaldı ki, borç, faiz v.s. yoluyla da köylüyü sömürdükleri için ağaların gelirleri bunun çok üstündedir.

Tarım ekonomisinden elde edilen milli gelirin dağılımıyla ilgili bilgiler, Türkiye'deki gelir adaletsizliğini göstermek için basında sürekli işlenmiştir: «Türkiye'de öyle insanlar var ki, bunlar, emeğiyle geçinen bir köylünün beş bin yılda, on bin yılda, irmi bin yılda kazanabileceğini bir yılda ele geçirmektedirler. (141)

---

(140) «AKŞAM» gazetesi, 17 — 25 Mart 1964.

(141) ALTAN, Çetin: «Milliyet» gazetesi, 28 Kasım 1963.

Türk köylüsü, Devlet İstatistik Enstitüsünün yayınladığı bültenlerde de açıkca görüldüğü gibi, son derece kötü ve ilkel koşullar altında yaşamını sürdürmektedir.

Türkiye'de bugün 5-10 haneli köyler hariç 35 382 köy vardır ve bu köylerde 18.902.720 insan yaşamaktadır. Köylerin ancak 15.636 sında ilkokul vardır ve köylü nüfusun % 70'i okuryazar değildir. Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde ise bu oran %90'ı bulmaktadır. 28 bin köyle hiçbir telefon bağlantısı yoktur. 10.304 köyün yolu yoktur, buralara motorlu taşıtlarla gidilemez. 8.635 köyde evler kerpiçten, 1.805 köyde çubuk örmeden, 4.553 köyde ahşap 3.624 köyde çeşitli malzemelerden yapılmıştır, 17.197 köyde evlerin toprakdan damı vardır. Sadece 540 köyün evleri tuğladandır. İçme suyu olan köy çok azdır. 24 köyde kaynak suyu, 2.500 köyde dere suyu, 5.227 köyde pınar suyu, 53 köyde de göl suyu kullanılmaktadır.

Türkiye'de köylerde doktor yoktur. Doktorlar, genellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük merkezlerde toplanmışlardır. İstanbul'da 635 kişiye, memleketin en büyük diğer 15 ilinde 2600 kişiye, geri kalan 51 ilde ise 9400 kişiye bir doktor düşmektedir.

Yine resmi istatistiklere göre Türkiye'de, bilinen, 600 bin veremli, iki milyon trohomlu, 20 bin cüzzam ve 35 bin frengili yurttaş vardır.

Türkiye'de bugün tarım işçilerinin henüz siyasi partileri ve sendikal örgütleri yoktur. Türk köylüsü, Mecliste, mesleğini «çiftçi» olarak gösteren, oysa köylüleri sömürüp sırtlarından geçinmekten başka köylülükle hiçbir ilgileri olmayan büyük toprak ağaları tarafından temsil edilmektedir. Esas şehirlerde yaşayan bu toprak ağaları, yalnızca para toplamak üzere köylere uğrarlar. Türk köylülerinin büyük çoğunluğu ekonomik ve dolayısıyla siyasal bakımdan tamamen toprak ağasına bağımlı durumdaydılar. Toprak ağası hangi burjuva partisinden yanaysa, köylüler de o partiyi tutmaktaydılar.

Ancak son yıllarda, gerek yaygınlaşan işçi hareketinin gerekse köy öğretmenlerinin etkisiyle, topraksız ve az topraklı köylüler arasında da belli bir siyasi uyanma görülmektedir. Ağa korkusunu üzerlerinden atan bu köylüler, toprak reformunun biran önce yapılması için seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Özellikle Çukurova bölgesinde, toprak reformu kanununun çıkarılması için, topraksız ve az topraklı köylüler arasında kitlesel

ve örgütlü gösteriler düzenlenmiştir. Nisan 1963 de, 2 bin topraksız köylü, tarım işçisi, Adana'da toprak reformu kanununun biran önce çıkarılması için gösteri yaparlar. 1964 de yine Çukurova bölgesinde toprak reformu komiteleri kurulur, bu komitelere köylülerin dışında reformu destekleyen aydınlar da katılırlar. Şubat 1965 de az topraklı ve topraksız köylüler Adana'da, yine büyük bir gösteri düzenlerler. Beşbinden fazla köylünün ve ilericinin katıldığı bu yürüyüşte, mecliste toprak reformunu engelleyen toprakağası milletvekilleri ve senatörler protesto edilir, «toprak, onu işleyenindir», «ağaların kölesi olmak istemiyoruz» gibi sloganlar atılır. Toprak reformu komiteleri, 27 Mayıstan sonra toprak reformuyla ilgili yapılan vaatlerin biran önce yerine getirilmesi için bir bildiri yayınlar.

Türkiye İşçi Partisi, Sosyalist Kültür Derneği, üniversite öğrenci örgütleri, aydınlar ve başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere, bazı burjuva partilerinin reformcu kanatları, toprak reformu hareketini bütün güçleriyle destekliyorlardı.

Türkiye Komünist Partisi de, kurulduğundan beri, tarım işçilerinin çıkarlarını korumak için savaşmıştır. Parti olarak, Kemalist devrimin zaferinden sonra, feodal ve yarı feodallerin ellerindeki toprakların, hayvan ve tarım aletlerinin alınıp parasız olarak köylü-ırgat komitelerine devredilmesini istemiştir. (142)

Türkiye Komünist Partisi bugün de, büyük toprak sahiplerinin, ağaların ellerindeki toprakların alınıp, parasız olarak muhtaç köylülere dağıtılması, bu yolla emekçi köylülerin ağaların ekonomik ve siyasi köleliğinden kurtarılması için savaşmaktadır. Türk köylüsü, büyük toprak ağalarının yeraldığı burjuva partilerinin, köklü bir toprak reformu yapamıyacağını giderek anlamaktadır. (143).

---

(142) Parti programında bu konuyla ilgili olarak «Komünist Partisi, her köylüye, ailesini geçindirmeye yetecek kadar toprak verilmesi için köylülerin yürüttükleri mücadeleyi destekler. Türkiye Komünist Partisi, köylüleri, büyük çiftliklerin, ağaların, ve köy eşrafının istismar ve zulmünden kurtarmak için mücadele eder» denilmektedir.

(143) «Gerici burjuvazi ile büyük toprak sahipleri blokunu temsil eden hükümetlerin toprak reformu vaatlerine köylü artık inanmıyor. Topraksız Türk köylülerinin topluluğa zora başvurarak toprak elde etme yoluna gittiklerini gösterir olaylara, özellikle son zamanlarda sık sık rastlanıyor.» «Yeni Çağ» dergisi, eylül - ekim 1964, s. 561.

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi, 25 Kasım 1964 tarihli bildirisinde, «köklü bir toprak reformunun biran önce gerçekleştirilmesini, derebey artıklarına karşı etkili tedbirler alınmasını» talep eder.

4. 27 Mayıs Darbesinin Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Üzerindeki Olumlu Etkileri

27 Mayıs darbesi, Türkiye'de bir devrim başlatmamış, anti-emperyalist bir öz kazanamamış olmasına rağmen, ülkenin siyasi hayatında, işçi hareketinin gelişmesinde, demokratik, antiemperyalist ve sosyalist hareketin hız kazanmasında çok olumlu etkileri olmuştur.

27 Mayıs darbesiyle gerici Bayar-Menderes rejimi devrilmiş, ilerici ve demokratik kuvvetler siyaset sahnesine çıkmışlardır. «Bu hareket (27 Mayıs), başlangıcı itibariyle sosyalist bir hedef gütmüyordu. Fakat yarattığı fikri ve siyasi ortam, sosyalizmi teşvik edici olmuştur.» (144) Türkiye işçi ve sosyalist hareketi, 27 Mayısla birlikte yeniden canlanma ve gelişme olanaklarına kavuşmuş, ilerici-demokrat güçler, önemli siyasal-sosyal unsurlar haline gelmişlerdir. Menderes rejimi tarafından çiğnenen Anayasa hükümleri, temel hak ve özgürlükler yeniden yürürlüğe konmuş; basında ve toplantılarda, ülkenin siyasal, ekonomik ve sosyal sorunları serbestçe eleştirilip tartışılmaya başlanmıştır.

27 Mayıs günümüzde, terörün, sert tedbirlerin bir rejimi uzun süre ayakta tutmaya yetmediğini açıkça göstermiştir. Bayar-Menderes rejimi deneyi, bu tür uygulamalarla ülkede sosyalist hareketin gelişmesini önlemenin de olanaksız olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle 27 Mayıstan sonra, Türkiye'de sosyalist harekete nisbi bir serbestlik tanınmış; başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere bütün burjuva partileri, yönetimi «modernleştirmek», ülkede «batı demokrasisi»nin yerleşmesi yolunda çaba harcamak zorunda kalmışlardır. Bu partilerin «Batı demokrasisi»nden anladıkları aslında burjuva demokrasisiydi. Oysa ülkede burjuva demokrasisinin gerektirdiği temel hak ve özgürlükler halâ tanınmamıştı.

Türkiye'de sosyalist harekete belli bir serbestliğin tanınmasının ikinci bir nedeni de, sosyalizmin bütün dünyada, emperyalizme, sömürgeciliğe ve kapitalizme karşı başarılar kazanması, savaşan halklar arasında hızla yayılmasıydı. Sosyalist ülkelerle komşuluk ilişkileri olan Türkiye'nin, sosyalizmin bu başarılarından etkilenmesi kaçınılmazdı; egemen sınıflar için, sosyalizmden sözedilmesini yasaklamak artık imkânsızdı.

---

(144) AREN, Sodun : «YÖN» Dergisi, 8 Ağustos 1962, s. 3.

Bir üçüncü neden de, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve kültürel çıkmaza bir çözüm bulmaktı. 27 Mayıs darbesi de, ülke sorunlarına bir çözüm getirememişti. Öyleyse Türkiye için kurtuluş yolu nedir? Geniş aydın çevrelere göre, bugüne kadar izlenen yolun, ülkenin ekonomik gelişmesini sağlaması imkansızdı. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve sosyal adaletsizliği yaratan engelleri kaldırmak için, önce, ülkede gerçek bir demokratik rejim kurmak gerekiyordu. Aydınlar arasında, geniş halk yığınlarının da bir oranda katıldığı, demokrasi, ekonomik gelişme, reformlar gibi temel konularda yapılan tartışmalar, antikapitalist ve sosyalist eğilimlerin açıkca belirmesine yol açtı. «Türkiye için tek kurtuluş yolu sosyalizmdir» görüşü, geniş çevrelerce de benimsenmeye başlandı.

Türkiye'nin kapitalist yoldan, hızlı ve sosyal adalet ilkelerine uygun bir şekilde kalkınmasının mümkün olmadığı gerçeğini, geniş halk kitlelerine benimsetmede, aydınların bilim adamlarının ve üniversite öğretim üyelerinin büyük rolü olmuştur. İlerici —demokrat, aydın çevrelerle terse düşmek istemeyen hükümet, bu çevreleri susturmak konusunda herhangi bir tedbir almaz.

Temel ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirilmesi için başlatılan kampanya, Türkiye işçi ve sosyalist hareketi tarafından da desteklendiği için, kısa zamanda yaygınlık kazanır. Ekim 1961 den şubat 1965 e kadarki üç koalisyon hükümetleri döneminde görev alan Cumhuriyet Halk Partisini tutan geniş halk yığınlarının da bu reform hareketine katılmaları, CHP yöneticilerinin bu konu üzerinde durmasını zorunlu kılar.

Halktan gelen baskılar sonucu Cumhuriyet Halk Partisinde önemli bir reformist kanat oluşmuş, parti gençlik kollarının da desteklediği bir kanatta 63 milletvekili ve senatör toplanmıştı. Bu gurubun sözcülüğünü, aynı zamanda Öğretmenler Federasyonu Başkanı olan Şükrü Koç ve Sırrı Hocaoğlu çekmekteydi. Bu kanat içinde, kendilerinin «sosyalist» olduklarını söyleyen, ülke için elverişli sosyalist ilkelerin Parti programına alınması gerektiğini savunan birçok milletvekili ve senatör de vardı. Cumhuriyet Halk Partisinin bu reformist kanadının sola doğru açılması, özellikle 1964 ten sonra daha da hızlanır. Cumhuriyet Halk Partisinin daha da sola kayması, yalnız iktisadi devletçilikte saplanıp kalmaması, sosyalist ilkelerden bazılarını programına alması gerektiği ileri sürülür. Bu görüşü savunanlara göre, Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 ye kadarki iktidarda olduğu dönemde,

solcu akımları baskı altında tutarak Demokrat Partinin iktidara gelmesine ve ülkede faşizm yanlısı bir rejimin kurulmasına neden olmuştur. (145)

Hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileriyle reformcu kanat arasında bir anlaşmazlık çıkmasına ve Parti içinde bir bölünmenin doğmasına yol açmamak için, işçi ve sosyalist hareket karşı baskı tedbirlerine başvurmaz. İşçi ve emekçilerin yoğun faaliyetleri ve reformcu kanadın etkisiyle, hükümet, grev ve toplu sözleşme kanununu Meclisten çıkarır. Bu kanun, grev hakkını birçok yerde kısıtlamasına rağmen, aslında ilericilerin bir zaferiydi. Hükümet, yine aynı çevrelerin etkisiyle, Meclise bir de toprak reformu kanunu tasarısı sevkeder.

Cumhuriyet Halk Partisi kitlesi, bugün körükörüne, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'ya bağlanmanın Türkiye'yi felâkete sürükleyen nedenlerin başında geldiğini artık anlamış, dış politikada değişiklikler yapılmasını ve bağımsız, tarafsız bir dış politika uygulanmasını istemeye başlamıştır. Bu istekler, sosyalist hareket tarafından da kuvvetle desteklenmiştir.

Türkiye'de sosyalizme karşı ilginin giderek artması, sosyalist eğilimlerin yaygınlık kazanması burjuva partilerini (aşırı sağcı ve profaşist akımlar hariç), sosyalist hareketle ilgili politikalarında değişiklik yapmak zorunda bırakır.

«Şimdiye kadar Türkiye'de sosyalistlik peşin peşin vatan hainliği olarak kabul edilir ve vatan ihaneti peşin peşin kabul edilmiş olan sosyalistliğe nasıl olsa herhangi bir cevap verilemeyeceğinden emin, alabildiğine saldırılırdı.

«1964 de birden bire sosyalistler, kapitalizmin ne olduğunu halka anlatmaya başlamışlardır. Kapitalizmi besleyen dış kaynaklar, rakam rakam ortaya dökülür olmuştur. Sosyalistler, yetersiz kadro ve imkanlarına rağmen, sadece bilime ve gerçeklere dayanarak, bunların verdiği kuvvetle, demogojilerin üzerine doğru gitmeye ve halk kitlelerinde ucun ucun sağlam bir sempati yaratmaya başlamışlardır.

«Bu kadar kuvvetli bir gelişme gösteren bu akım önünde kapitalistlerin kendilerine çekidüzen vermeleri, hesaplarını yeniden gözden geçirmeleri ve daha bilgili, daha geniş kafalı ve daha genç savunucular bulmaları şart olmaktadır.

«Kapitalizm, artık sosyalistleri susturmakla kendini ayakta tutamıyacak ve bu yola sapmak istedikçe kanunsuzluklar yolu-

(145) ÖNGÖREN, Ferit: «CHP ne olacak», s. 24.

na yönelecektir. Kaldı ki. kapitalist hesaplar da Türkiye gerçekleriyle iyice çatışmaya ve arap saçına dönmeye başlamıştır. Buna paralel olarak dış dünyanın çizdiği grafik de kapitalist akımları destekler görünmemektedir. Bir akım (sosyalist akım) kolay kolay durdurulamıyacak bir tansiyona erişmek üzeredir. Anormal zorlamalar, bunu büsbütün kuvvetlendirecektir.» (146)

Sosyalist hareketi bastırmak için eski sert ve kaba yöntemlere başvurmanın ters sonuçlar verdiğini gören burjuvazi, zamana ve zemine uygun yeni taktikler uygulamaya başlar. Bu yeni taktik, sosyalist hareketin bilimsel sosyalizme yönelmesini önlemek, antikomünist, milliyetçi bir burjuva hareketi haline gelmesini, kısaca antisosyalist bir akım olmasını sağlamaktı.

27 Mayıstan sonra, gerçi işçi ve sosyalist hareketin yöneticilerine karşı adli takibat durmamıştı ama, komünizm propagandası yapmak, komünist faaliyette bulunmak gibi suçlarla mahkemeye verilen aydınların, yazarların çoğu kısa zamanda serbest bırakılmaktaydı. Sosyalizmin, geniş bir aydın çevrenin ve bilinçli işçilerin benimsediği bir hareket haline gelmesinin, bunda önemli bir etkisi olmuştur. Artık, uydurma delillere, yalancı şahitlere dayanılarak davalar düzenlemek, bunları kabul ettirmek bir hayli güçleşmişti. Böyle durumlarda, ilerici basın, üniversite kurumları, üniversite öğretim üyeleri, sanıklar adına kampanya açmakta, savunmalarını üstlenip, iddiaların asılsızlığını bilimsel, hukuki delillere dayanarak ispat etmektedirler.

Türkiye için yeni olan bu hareket, bu gün gittikçe kuvvetlenmektedir.

Sosyalizmin gerek uluslararası alanda sağladığı üstünlük gerekse Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının ulusal kurtuluş savaşlarında kazandığı başarıların etkisi, 27 Mayıs darbesinden sonra Türkiye'de antiemperyalist hareketin yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Dünyadaki sömürge sisteminin yıkılması, eski sömürge ülkelerinde yeni bağımsız devletlerin kurulması ve bunların kapitalist olmayan yoldan kalkınmayı gerçekleştirmeleri, ve sömürgeci devletlerin ekonomik zincirlerini kırmaları, Türk aydınları ve bilinçli emekçi kitleler arasında, Türkiye'nin dış politikasının ve ekonomisinin Amerika'ya bağımlı durumdan kurtarılması gerektiği görüşünü doğurur. Emperyalist blokdan yana bir dış politika ülkenin ulusal çıkarlarını zedelemiş, uluslararası alanda onu tek başına bırakmıştı. Bu duruma

(146) ALTAN, Çetin: «Milliyet» gazetesi, 31 aralık 1964.

biran önce son verebilmek için, bağımsız bir dış politika gütmek gerekmektedir.

Türkiye'nin dış politikasını değiştirmek, ülkenin egemenlik ve bağımsızlığını çiğneyen, halkın ulusal onurunu zedeleyen Türk-Amerikan ikili antlaşmalarıyla NATO çerçevesinde yapılan ekonomik ve askeri antlaşmaları yürürlükten kaldırtmak için, Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin öncülüğünde yoğun bir antiemperyalist kampanya başlatılır. Cumhuriyet Halk Partisi içinde de bu görüşleri destekleyenler vardı.

Burjuvazinin kendisi de, Amerikan yanlısı bir dış politikanın artık iflas ettiğini kabul etmeye başlamıştı. Bağımlılık politikasının en ağır yükünü çeken halk yığınlarının baskısı gittikçe artmakta, ülke ekonomisi ise tam bir çıkmazda bulunmaktaydı. Bu durumda, İsmet İnönü'nün başkanlığındaki Üçüncü Koalisyon Hükümeti, dış politikada bazı değişiklikler yapmaya yönelir, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle, bağımsızlığına yeni kavuşmuş, antiemperyalist bir politika güden tarafsız devletlerle daha sıkı dostluk ilişkileri kurma teşebbüsüne geçer.

Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun Türkiye'ye karşı güttükleri politikanın Türkiye'de düş kırıklığı yarattığını, ikili antlaşmaların yalnızca Amerika'ya ve NATO'ya çıkar sağladığını, hükümetin kendisi de açıkca belirtmek zorunda kalmıştı. Meclis içinde bir kısım milletvekili ve senatör de, bu ikili antlaşmaların değiştirilmesi isteğinde bulunur.

1965 yılı bütçe görüşmeleri sırasında, dışişleri bakanlığı bütçesi görüşülürken, bir konuşma yapan Milli Birlik Komitesi üyesi tabii senatör Sami Küçük «Amerikalı dostlarımıza imtiyazlar tanıyan ikili antlaşmalar hala değiştirilmemiştir. Bunlar, memlekette bir çeşit kapitülasyonlara hukuki zemin hazırlamışlardır. Değiştirilmeleri lâzımdır. Fakat Amerikalılar değiştirilmemeleri için inat ediyorlar. Bu takdirde, yürürlükten kaldırılmalıdırlar.» der. Yine Milli Birlik Komitesi üyesi tabii senatör Suphi Karaman, verdiği bir soru önergesinde, hükümetten, Türkiye topraklarındaki Amerikan askeri üsleri hakkında izahat ister, gerek bu üslerin gerekse Türk-Amerikan askeri ilişkilerinin Türkiye'nin milli menfaatlerine uygun olup olmadığını sorar.

27 Mayıs darbesinden sonra, Türkiye'nin dış politikasının dayandığı temel ilkelerde köklü bir değişiklik olmamış, ancak uygulamada bir takım yenilikler yapılmıştır. Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve NATO ile olan ilişkilerinin gevşemesi; Sov-

yetler Birliği başta olmak üzere Batı blokunun dışında kalan ülkelerle ilişkilerin düzeltilmesi gibi. İnönü hükümeti, NATO içinde, bir nükleer vurucu gücün kurulmasıyla ilgili Amerikan tasarısına karşı çıkar, bunun hazırlık çalışmalarına katılmayı reddeder. Bu vurucu nükleer kuvvetin denendiği «Klod Rikets» askeri harb gemisindeki Türk personelini geri çeker. Hükümet ayrıca Amerikan Türk ikili antlaşmalarında bazı değişiklikler yapılmasıyla ilgili bazı tasarılar hazırlar. Bu tasarılarda, Türkiye'nin NATO'dan, Batı blokundan çıkması, askeri ve siyasi ikili antlaşmaların yürürlükten kaldırılması sözkonusu olmamasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'ya bağlı diğer devletler, İnönü hükümetine, bu tür girişimlerinden vazgeçmesi için baskıda bulunurlar.

Amerika Birleşik Devletlerinin müdahalesi sonunda, Üçüncü Koalisyon hükümeti düşer ve Mart 1965 de, Cumhurbaşkanı kontenjanından senatör Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında Dördüncü Koalisyon hükümeti kurulur. Amerikan siyasi çevreleriyle sıkı ilişkisi olan, «Morrison» adlı Amerikan şirketinin Türkiye temsilcisi Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel de başbakan yardımcısı olur.

Ürgüplü-Demirel hükümeti, aslında daha sağcı olmasına rağmen, kendisinden önceki hükümetlerin dış politika alanında aldığı olumlu kararlara karşı çıkmaz, aynı uygulamayı benimser. Türkiye'deki Amerikan personelinin hukuki statüsünde bazı değişiklikler yapılmasını öngören ve kendisinden önceki hükümet tarafından hazırlanan kanun tasarısını Meclise sevkeder.

Yeni hükümet, Türk-Amerikan ekonomik antlaşmalarında da bazı değişiklikler yapılmasını kabul etmek zorunda kalır.

Aslında gerek Üçüncü gerekse Dördüncü Koalisyon hükümetlerinin, dış politika alanında aldığı bazı kararlar ve tedbirler, sözde antiemperyalist ve antiamerikancıydı. Bir bakıma Türkiye'nin Kıbrıs tezini Amerika'ya kabul ettirmek için yapılmış çıkışlardı. Siyasi çevreler, özünde Türkiye'nin Amerika ve NATO'yla ilişkilerinin değiştirilmesini öngören bir dış politikaya tamamen karşı oldukları halde, bazı durumlarda böyle bir politikayı destekler gibi görünmüşlerdir. Yurtsever aydınlar, bilinçli emekçi yığınlar, üniversite gençliği, burjuva partilerinin bazı yöneticileri ve yandaşları ise, Atatürk'ün dış politikada koyduğu antiemperyalist ilkelere yeniden dönülmesi için yoğun bir faaliyete geçerler.

«Associated Press» adlı Amerikan Haberler Ajansı Türkiye Bürosu şefi Hal Mc Clure, Ankara'daki soruşturmalarından sonra yazdığı bir yazıda, halktan yükselen seslerin, burjuva partileriyle yöneticiler üzerindeki etkilerini anlatır. Basında yayınlanan bu yazısında McClure, «Türkiye'de son zamanlarda sol kanadın sesi daha çok yükselmeye, daha kuvvetli bir şekilde işitilmeye başlanmıştır. Bu durumu tetkik edebilmek amacıyla, son zamanlarda dikkati çeken aşağıdaki olayları gözönünde bulundurmak zorundayız.

«Solcular, Türkiye'nin dış ticaretini, petrol endüstrisini devletleştirmek istiyorlar.

«Batıya karşı yöneltilen tenkidler, özellikle Amerika'nın Güney Vietnam ve Dominik Cumhuriyetindeki politikasına karşı gittikçe artmaktadır. Türkiye'nin NATO ve CENTO ile mevcut bağlarına hücumlar yapılmaktadır. Türkiye'nin daha tarafsız bir dış politika takip etmesi, komünist memleketlerle bağlarının daha çok kuvvetlendirilmesi istenmektedir.

«Kuvvetli bir şekilde Batı taraftarı olan Türkiye'deki sola kayış neden ileri geliyor? Türk aydınları, ortada yeni birşey olmadığını, Türkiye'de reformlar yapan ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmuş bulunduğu temel prensiplerin tabii bir şekilde devamından başka birşeyin mevcut bulunmadığını belirtiyorlar.

«(...) Bizzat İnönü, sola kayışı, kendi Cumhuriyet Halk Partisini 'ortanın solunda bir parti' ilân etmek suretiyle belirtmiştir. Hiç şüphe yok ki, Cumhuriyet Halk Partisi sol eğilimlere yatırım yapmak ve böylelikle Ekim ayında yapılacak seçimlerde yeniden iktidara geçmek imkânlarını elde edebilmek ümidindedir.» (147)

27 Mayıs darbesinin en olumlu sonuçlarından biri, Türkiye'de işçi ve sosyalist hareket öncülüğünde antiemperyalist mücadelenin netlik kazanması olmuştur.

---

(147) «YENİ GAZETE», 8 Haziran 1965. Clure'in «Türkiye'de Solcuların Gürültüsü» başlıklı bu yazısı şöyle devam etmektedir: «Türkiye'de solcu harekete karşı savaşanların başında eski Başbakan Adnan Menderes'e bağlı pek çok kimseyi cezbetmiş olan, kuvvetli Adalet Partisi bulunmaktadır. Adalet Partisi Başkanı ve Ürgüplü kabinesinde Başbakan Yardımcısı olan Süleyman Demirel'in Halk Partisine, sola doğru kayışları dolayısıyla hücuma geçeceğinden hiç şüphe yoktur.» (hzn.)

Onikinci Bölüm

TÜRKİYE'DE BUGÜNKÜ SOSYALİST HAREKET

1. Kapitalist Olmayan Yoldan Kalkınma ve Sosyalizm. 150 Aydının Ortak Bildirisi.

Türkiye'de bugünkü legal sosyalist hareket, bilimsel sosyalizme, marksist-leninist ideolojiye dayalı, gerçek bir sosyalist hareket değildir. Bu hareketin içinde bilimsel sosyalizm yanlısı gerçek sosyalistlerle birlikte, reformist burjuva sosyalistleri ve «sağ» sosyalistler birlikte yer almaktadırlar.

Türkiye'de kapitalist olmayan yoldan kalkınma konusunda tartışınalar, ülkede örgütlü bir sosyalist hareket olmadan önce de yapılmaktaydı.

27 Mayıstan sonra, düşüncelerini açıklama özgürlüğüne kavuşan Türk sosyalistlerinin başlangıçta, kendilerine ait basın organları yoktu. Bazı burjuva gazeteleri ticari amaçlarla, geniş halk kitleleri tarafından sevilen ilerici ve sosyalist eğilimli yazarlara yer vermekteydi. İlerici yazar Aziz Nesin'in «Akşam» ve daha sonra da «Tanin» gazetelerinde, kapitalizme ve emperyalizme karşı Türkiye'de sosyal sınıflar, sınıf mücadeleleri ve sosyalist programlı sınıfsal bir siyasi partinin gerekliliği üzerine yazdığı yazılar, aydın ve işçi çevrelerinde büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. «Vatan» ve daha sonra yayınlanmaya başlanan «Öncü» gazetelerinde de, işçi ve sosyalist hareketle ilgili birçok yazı yeralmıştı.

«Sosyalizm» kavramının kitleler arasında yaygınlaşmasında ve legal bir hüviyet kazanmasında en büyük rolü, 29 Aralık 1961'de yayınlanmaya başlayan «Yön» dergisi oynamıştır. 1963 yılı başında çıkmaya başlayan «Sosyal Adalet» dergisinin de bu konuda büyük katkısı olmuştur.

Yine aym sıralarda, son derece basit bir dille yazılmış «Sosyalizm Nedir» (148) adlı kitap yayınlanmış, bunu, sosyalizmle ilgili bir dizi temel kitap ve broşürler izlemiştir: F. Engels, Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu (149); F. Enfels, Sosyalist Düşüncenin Gelişmesi» (150); G. Plekhanov, «Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri» (151); G. Plekhanov, «Sanat ve Sosyalizm» (152) gibi.

Türkiye'de 1965 lerde henüz bilimsel sosyalist düşünceye dayanan bir dergi ve gazete yoktu. Türkiye'nin kapitalist yoldan, sosyal adalet ilkelerine uygun bir şekilde kalkınamıyacağı tezi, Orta Doğu Üniversitesi rektörü ve eski Maliye Bakanı Profesör Kemal Kurdaş, Devlet Planlama Teşkilatı eski başkanı Osman Nuri Torun, aynı teşkilatın görevlilerinden Atilla Karaosmanoğlu ve Necat Erder gibi birçok burjuva bilim adamı ve üniversite öğretim üyeleri tarafından da benimsenmişti. Son üçü, hükümetin iktisadi politikasını ve plan anlayışını kabul etmedikleri için, Devlet Planlama Teşkilatındaki görevlerinden istifa etmişlerdir.

Bu bilim adamları gazete ve dergilerde yayınladıkları yazılarında, katıldıkları açık oturumlarda kapitalizmin Türkiye için söz konusu olamıyacağını ortaya koymuşlardır: «Batı dünyası, kapitalist liberalizmde, yüzyıl süren çok uzun ve ıstıraplı bir devre içinde gelişebildi. Bugün, az gelişmiş bir memleket, böyle bir sistem içinde gelişebilmek için yüzyıl bekleyebilir mi? Bundan başka, kapitalist liberalizm, yüzyıllık ağır gelişmesi sırasında, Amerika ve Avusturalya gibi yeni keşfedilmiş kıtalardan yardım gördü, sömürge memleketleri istismar etti. Yakına gelinceye kadar sömürge durumunda olan Türkiye gibi bir memleket, böyle imkânlardan faydalanamaz. Bu yolda yürümeye devam ederse, tekrar sömürgecilerin eline düşebilir. (153)

Yine, birçok yazılarda, resmi istatistiklere dayanılarak Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin ekonomik gelişmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer kapitalist ülkelerin ge-

---

(148) TOKATLI, Attila: «Sosyalizm Nedir», Düşün Yayınları, İstanbul, 1962.

(149) ENGELS, F.: «L. Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu» Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1962.

(150) ENGELS, F.: «Sosyalist Düşüncenin Gelişmesi», Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1964.

(151) PLEKHANOV, G.: «Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri» Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1964.

(152) PLEKHANOV, G.: «Sanat ve Sosyalizm», Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1963.

(153) KURDAŞ, Kemal: «Türkiye'de Kapitalizmin Fiyaskosu», «Yön», sayı

lişmeleri karşılaştırılmış, kapitalist sistemde gelişmenin sosyalist sisteme göre çok yavaş olduğu, Türkiye'nin ancak sosyalist bir sistemde, sosyal adalet ilkelerine uygun bir ekonomik gelişme gösterebileceği belirtilmiştir: «Batı memleketlerinin geçen yüzyıldaki yavaş kalkınması bile, az gelişmiş ekonomilerin sömürülmesi ve işçi kitlelerinin sefaleti pahasına gerçekleştirilmiştir. Batıda sosyal adalet isteyen işçiler, kurşunlarla susturulmuştu. Sendikaların kuvvetlenmesi ve grevler, zor kuvvetiyle önlenmiştir. «Zenginler, zenginleşiniz!» parolası kalkınma politikasının temel düsturu olmuştur. Şimdi Türkiye'ye gelelim: Ekonomik gelişme seviyemiz, 1800 Avrupasının durumundan pek farklı değildir. İhtiyaçlarımız ve düşünce tarzımız bakımından ise, yirminci yüzyılda bulunuyoruz. Sosyal adalet, yüksek ücret, grev hakkı, kuvvetli sendika istiyoruz. Gelir dağılışındaki aşırı ölçüsüzlüklere isyan ediyoruz. Halbuki özel teşebbüse (kapitalizme) dayanan hızlı kalkınma teşebbüsü, devlet eliyle halkın tüketiminin kısılmasını, bu suretle sağlanan fonların müteşebbislere (kapitalistlere) devrini, işçi ücretlerinin düşük tutulmasını ve adaletsizliklere göz yumulmasını gerektirecektir... Halbuki sosyalist sistemde fedakârlık ve nimette eşitlik esastır.» (154)

Sadun Aren'e göre, «Dış yardımlar ve enflasyon, bir zümreyi zenginleştirirken, geri kalanları ıstıraba sürükledi (...) Öte yandan ne Türkiye'nin, ne de dünyanın tarihinde özel teşebbüsün, demokratik düzen içinde 'hızlı' bir kalkınma sağlayabildiği görülmemiştir. Türkiye, bugün, temel bünye değişiklikleriyle birlikte, hızla sanayileşmek zorundadır.» (155)

Bahri Savcı ise, «Özel teşebbüs, bir işte kâr varsa cüretkâr olur. Kâr yoksa, uyuşuk kalır» demiştir. (156)

Aralarında İstanbul ve Ankara üniversitelerinden birçok öğretim üyesinin de bulunduğu 150 aydın, 20 Aralık 1961 de, Türkiye'nin yeni bir ekonomik ve sosyal politika güdülmesini talep eden bir bildiri hazırlarlar. Bildiri, «Yön» dergisinin ilk sayısında yayınlanır.

Bu 150 aydına göre, Türkiye'nin iktisadi politikası kapitalizme değil, iktisadi devletçiliğe dayanmalı; planlı bir ekonomide, devlet sektörü ile özel sektör, devletin yönetimi altında birarada bulunmalıydı.

(154) AVCIOĞLU, Doğan: «Niçin Sosyalizm» Yön. Sayı 7. 31 Ocak, 1962.
(155) «Üç Profesör Sosyalizmi Savunuyor.» Yön. Sayı 7. 31 Ocak 1962.
(156) «Üç Profesör» Sosyalizmi Savunuyor.» (.....)

Bildiride, Türkiye'nin iç ve dış sorunları somut olarak ele alınmamış, iç ve dış politika alanlarında, Kemalist devrim ilkelerine dönülmesi, bu ilkelerin yeni koşullara göre yorumlanması istenmişti: Kemalist devrimin altı ilkesinden biri olan «devletçilik», Türkiye ekonomisinin temel ilkesi olmalı, ancak yeni koşullara uygun bir «yeni iktisadi devletçilik» görüşü geliştirilmeliydi. Bildiride «yeni iktisadi devletçiliğin» mahiyeti açıkca belirtilmemiş olmakla beraber, bunun sosyalist eğilimli ve planlı ekonomiye dayandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle bildiri, bir bakıma «sosyalizme» çağrı olarak kabul edilmiş ve bildiriyi imzalayanlar «sosyalist» sayılmışlardır.

150 aydına göre, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal, sosyal ve ekonomik buhrandan kurtulabilmesi için, ülke ekonomisinde devlet sektörüne ağırlık tanınmalı; devlet ülke ekonomisini düzenlemeli, planlı ekonomiyi yönetmeli, ulusal ekonominin gerektirdiği durumlarda, özel sektöre kanuni müdahalelerde bulunabilmeliydi. Yalnız kâr amacı güden özel sektörün, planlı ekonomide ülke gelişmesine katkıda bulunması imkânsız olduğundan, üstünlük devlet sektörüne tanınmalıydı. Devlet sektörünün yanında, özellikle tarım ekonomisi alanında kooperatifçilik geliştirilmeli, ekonomik yapıda, toprak reformu, vergi reformu gibi sosyal adalet ilkelerine uygun köklü reformlar yapılmalıydı. Emekçi sınıfın sömürülmesi sınırlandırılmalıydı.

İç politikada biçimsel demokrasiye son verilmeli, geniş halk yığınlarına dayanan demokratik bir rejim kurulmalıydı. Bildiride, üstü kapalı bir ifadeyle, ülkedeki önemli kuruluşların devletleştirilmesi ve gelir dağılımındaki korkunç adaletsizliğe bir son verilmesi gerektiği belirtiliyordu.

Bildiride «sosyalizm» kelimesi kullanılmamış, yalnızca, bildiriyi imzalayan aydınlar «Yön» dergisinde yayınladıkları yazılarda «Türkiye için tek kurtuluş yolunun sosyalizm olduğunu» belirtmişlerdir.

Bildiri ülkede geniş yankılar uyandırmış, çeşitli sosyal tabakalardan binlerce yurttaş tarafından imzalanmıştır. Bunlar «Yön» dergisine yolladıkları yazılarda, bu bildiriyi «sosyalizme çağrı» niteliği taşıdığı, hatta bir bakıma «bugün zaferden zafere koşan bilimsel sosyalist hareketin bir ifadesi» sayılabileceği için imzaladıklarını belirtmişlerdir. Bazıları ayrıca, 150 aydından, bildirideki görüşlerini daha açık bir şekilde ortaya koymalarını istemişlerdir.

Ancak, bildiride ortaya konan sosyal-ekonomik program, ayrıntılı biçimde tahlil olunursa görülür ki, bu program ashında bir sosyalist ekonomi programı olmaktan çok, bazı sosyalist görüşlerin yer aldığı ilerici bir devlet kapitalizminin ifadesiydi. Daha doğrusu, Türkiye şartlarına uydurulmaya çalışılan devlet kapitalizmiyle Batıdaki küçük burjuva sosyalizminin bir karışımıydı.

Bildiride dış politika sorunlarına değinilmemiştir. Bu hareketin yayın organı sayılabilecek «Yön» dergisinde, emperyalizm, sömürgecilik şiddetle eleştirilmekte, sömürgeci devletlerin «sömürgeciliğe modern bir biçim» vermek için harcadıkları bütün çabalara rağmen, bu sistemin artık yeryüzünden silinmekte olduğu belirtilmekteydi. Dergide ayrıca, Asya, Afrika ve Lâtin Amerika halklarının, emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı verdikleri ulusal kurtuluş savaşları anlatılmakta, desteklenmekteydi.

«Yön» de Türkiye'nin dış politikası da şiddetle eleştirilmiş, ülkenin Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'ya bağımlı durumdan çıkarılması, bu devletlere verilen askeri üslerin kapatılması, dış politikada köklü değişiklikler yapılması, sosyalist ve tarafsız devletlere karşı gelişen dünya şartlarına göre bir politika izlenmesi, nükleer silah denemelerine son verilmesi, tam ve genel bir silahsızlanmaya gidilmesi istenmiştir.

Belli bir netliğe kavuşmuş olmamasına rağmen, 150 aydının bildirisi aslında Türkiye'de yeni bir ideolojik akımın başlangıcıydı. Bildiriyi imzalayanlar arasında, değişik hatta birbirine karşıt ideolojik-politik görüşte olanlar vardı. Kemal Tahir, Melih Cevdet Anday, Fakir Baykurt, Mahmut Makal gibi ilerici yazar, şair ve aydınlarla, Cumhuriyet Halk Partisinin Turan Güneş, Coşkun Kırca gibi milletvekilleri, Sami Küçük, Suphi Karaman, Vehbi Ersü gibi Milli Birlik Komitesi üyeleri ve komünizmle ilgili yalan yanlış yazılar yazan Ömer Sami Coşar, Abdi İpekçi, Mehmet Ali Kışlalı gibi gazeteciler aym bildiriye imza atmışlardı.

Bildiri Türkiye'de solcu burjuva akımının oluşmasında ve siyasi bir biçim almasında çok önemli bir rol oynamıştır. Bir çok aydın, gericilerin ülkede yaratmaya çalıştıkları faşizm tehlikesine karşı, solculara da söz ve örgütlenme hakkının verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Birçok burjuva politikacısı, «sağ-solorta» akımlara dayanan «Batı Demokrasisi»ni savunurken, bur-

juva solcuları arasında da sosyalist eğilimler gittikçe daha fazla ağırlık kazanmaktaydı. Sosyalist düşünceler, Bildiriden sonra hızla yayılmış, bir süre sonra bir «Türk sosyalizmi»nden, sosyalist görüşleri kitlelere kazandıracak bir örgütün kurulmasından söz edilmeye başlanmıştır.

2. Sosyalist Kültür Derneği, «Türk Sosyalizmi»nin İdeolojisi

Bildiriyi hazırlayan aydınlardan bir gurub, Ocak 1963'te Ankara'da, Sosyalist Kültür Derneği adında, sosyalist düşünceleri yayma amacıyla bir örgüt kurmuşlardır. Derneğin kısa zamanda İstanbul, İzmir, Diyarbakır gibi büyük şehirlerde şubeleri açılmış, üye sayısı 1965 yılının başında 5000 i bulmuştu. Üyelerin 2 bini Ankara ve İstanbul örgütlerindendi.

Sosyalist Kültür Derneğinin amacı, sosyalist düşünceleri, özellikle «Türk sosyalizmi» görüşünü yaymak, bu görüşlere dayalı bir sosyalist parti kurmak için zemin hazırlamaktı.

Sosyalist Kültür Derneği bir siyasi parti değildi, diğer siyasi partilere üye olanlar da bu derneğe katılabilmekteydi.

Sosyalist Kültür Derneği başkanlığına Osman Nuri Torun, genel sekreterliğe Necat Ender, seçilirler. Doğan Avcıoğlu derneğin propaganda çalışmalarını, Cumhuriyet Halk Partisinin reformist kanadından milletvekili Sırrı Hocaoğlu da örgütlenme işlerini yürütmekle görevlendirilirler. Bildiriyi imzalayan birçok aydın da, derneğin yönetim kuruluna seçilirler.

Sosyalist Kültür Derneğinin ideolojisi olarak kabul edilen «Türk sosyalizmi»nin temel ilkeleri, «Yön» dergisi yazılışeri müdürü Doğan Avcıoğlu ve profesör Sadun Aren başkanlığındaki bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Komünistlikten dönme Şevket Süreyya Aydemir de bu kurula katılmış, «Türk sosyalizmi»ne «Kadro»nun görüşlerini sokuşturmaya çalışmıştır. «Türk sosyalizmi»nin temel ilkelerini saptama hazırlıklarına katılan birçok aydın, üniversite öğretim üyesi ve yazar, bu temel ilkeleri, kemalizme, Cumhuriyet Halk Partisinin bazı umdelerine ve 27 Mayıstan sonra güçlenen reformcu hareketin sosyalizm yanlısı ilkelerine dayatmak istemişlerdir.

Henüz kesin bir bütünlüğe kavuşturulamayan «Türk sosyalizmi», esas olarak şu temel ilkelere dayanmaktaydı: antiemperyalizm, antikoloniyalizm, antifeodalizm, antikapitalizm ve devletçilik.

Bu temel ilkeler, «Yön» de çıkan birçok yazıda uzun uzadıya anlatılmıştır: «Türkiye henüz ne Ortaçağdan, ne de emperyalist

hakimiyetinden kurtulmuş değildir. Atatürk'ün önderliğinde başlamış olan milli kurtuluş savaşı devam etmektedir. Türkiye, bugün, geri kalmış birçok memleketler gibi, milli kurtuluş safhasında bulunmaktadır. Bu savaşta zafere ulaşmadıkca, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde de zafere ulaşmak mümkün değildir. Bu durum karşısında bugün sosyalizmin esas meselesi, emperyalizm ve feodalizme karşı mücadele etmektir.» (157)

«Türk sosyalizmi»ne milliyetçi ve antikomünist bir öz kazandırmak isteyenlerin başında Şevket Süreyya Aydemir gelmekteydi. Ş.Ş. Aydemir'e göre, sosyalizm, komünizmin panzehiridir ve komünizme karşı en tesirli mücadele vasıtasıdır. Yine Aydemir'in iddiasına göre, «Türk sosyalizmi», bilimsel sosyalist öğreti ve ideolojiyi değil, «bilimsel milliyetçilik» adında bir ideoloji benimsemeliydi. Aslında Aydemir'in bu görüşleri etkili olmuş, «Yön» kadrosu içinde de aynı görüşleri paylaşanlar çıkmıştır; «Komünizme elbete karşıyız. Anayasanın da yasakladığı komünizme elbette karşıyız. Anayasanın da yasakladığı komünizm memleketimizde suçtur. Komünist faaliyetlerin cezalandırılması yerindedir. Buna bir itirazımız yok.» (158)

«Türk sosyalizmi» nazariyecileri, kapitalist olmayan yoldan sosyalizme geçişte zorunlu aşama saydıkları için, planlı ekonomiden, devlet sektörüne üstünlük tanınmasından ve iktisadi devletçilikten yanaydılar.

Bu nazariyecilere göre, «Türk sosyalizmi»nin en büyük görevi, toprak reformunu gerçekleştirmek, bankaları, sigorta şirketlerini, büyük sanayi kuruluşlarını ve madenleri devletleştirmektir. (159)

«Türk sosyalizmi» nazariyecilerine göre, sosyalizm sınıf mücadelesini yavaşlatmalı, sınıfsal çıkarlar arasında uyum sağlamalıydı. Sosyalizme devrim yoluyla geçilmesini kabul etmeyen bu nazariyecilere göre, tek yol vardı, barışçı yol: «Kapitalizmden sosyalizme yalnız barış yolu ile geçilmelidir.» Sosyalizmin kuruluşu sırasında proleterya diktatörlüğünün uygulanmasına karşı olan bu nazariyeciler, sosyalist mücadelede yönetici rolün tarihi bir zorunluluk olarak işçi sınıfına ait olduğunu kabul etmelerine rağmen, Türkiye'nin bugünkü şartlarında, sosyalist harekete ki-

(157) AVCIOĞLU, Doğan: «Sosyalist Gerçekçilik», «Yön» dergisi, Sayı 39, 12 eylül 1962.

(158) AVCIOĞLU, Doğan: «Türkiye İşçi Partisine Dair...» «Yön» dergisi, sayı 50, 28 Kasım 1962.

(159) ÖZGEN, Hilmi: «Türk Sosyalizminin İlkeleri».

min öncülük edeceği sorununu tartışmanın yersiz olduğunu, bunun ülkedeki güçler arasında bölünmeye yol açabileceğini ileri sürerler. Özellikle D. Avcıoğlu, ekonomik-sosyal olarak bağımsız bir sınıf olmamasına rağmen 'aydınların', sosyalist hareketin öncüsü olduğu görüşünü savunur.

Sosyalizme devrim yoluyla geçilmesine karşı olanların arasında Sadun Aren de vardı. Aren'e göre, «Sosyalist Ekim Devriminin böyle bir yol izlemesi zorunluydu. Çarlık Rusya'sındaki despot idare ancak bir devrim yoluyla yıkılabilirdi. Türkiye'de ise bugün totaliter bir idare yoktur, demokratik düşünüş ve idare hergeçen gün biraz daha kökleşmektedir. Öyleyse Türkiye'de (...) sosyalizm bir sınıf kavgası vasıtası veya zulme karşı isyan ve nefretin tezahürü (olamaz). Sosyalizmin bizdeki en büyük gerekçesi, kalkınma ve batılılaşmamızın yegane vasıtası, toplumumuzun ve dünya şartlarının bizi zorladığı bir sistem olmasıdır. İşte bu sebebten dolayıdır ki, memleketimizde sosyalizmin gerçekleşmesi için izlenecek yol (devrim) değildir ve olamaz.» (160)

«Türk sosyalizmi» nazariyecileri, Türkiye'nin sosyal, politik ve ekonomik sorunlarını, doğru ve inandırıcı bir şekilde açıklayabilmek için çok kere bilimsel sosyalizmden yararlanmalarına rağmen, «Doğu sosyalizmi» adını verdikleri Marksist-Leninist yönteme karşı olduklarını açıkça belirtmişlerdir. Oysa Marksist-Leninist partiler, ülkenin somut şartları elverişli olduğu durumlarda, sosyalizme barış yoluyla da, geçilebileceğini kabul ederler.

«Türk sosyalizmi»nin, Batıdaki antikomünist sağ «sosyalist» partilerin sosyalizm anlayışlarına olan yakınlığı nedeniyle, «Yön» dergisinin de belirttiği gibi, sağ sosyalist partilerin örgütü «Sosyalist Enternasyonal», Sosyalist Kültür Derneğinin faaliyetlerine ve «Türk Sosyalizmi»ne büyük ilgi göstermiştir. Gerçekten de, «Türk sosyalizmi», Batıdaki sağ sosyalizmin ve burjuva reformizminin bir başka çeşidiydi. Ancak Batıdaki sağ sosyalizmi harfi harfine taklit etmek başarıyı engelleyeceğinden, «Türk sosyalizmi» nazariyecileri, bunu Türkiye'nin özel şartlarına uydurmaya, görüşlerine antiemperyalist bir öz kazandırmaya çalışmışlardır. Milliyetçiliği ideolojilerine temel yapan bu nazariyeciler yazdıkları yazılarda, faşizme, ırkçılığa yol açan aşırı şöven milliyetçiliğe karşı olduklarını belirtmişlerdir.

(160) AREN, Sadun: «Dernek ve Sosyalizmin Meseleleri», «Yön» dergisi, sayı 60, 8 Şubat 1963.

«Amerikalılardan fazla Amerikanlık taslayan ağaların ve ağalara uşaklık eden sözde milliyetçilerin vatanseverliklerinden şüphe ediyoruz, Türk ekonomisini dilencilikle yaşar hale getirerek yeni bir «Düyunu Umumiye» (kapitülasyonlar) devri açan ve zengin amcalarımızı (amerikalıları) kızdırmamak için milli kurtuluş hareketlerini desteklemekten korkan idarecilerin milliyetçiliğine inanmakta güçlük çekiyoruz.» (161)

Avcıoğlu ve Aren'e göre, Türkiye'nin ekonomik şartlarıyla Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik şartları apayrıydı, bu nedenle «Türk sosyalizmi» «Batı sosyalizmi»nden farklı olmalıydı. Batılı ülkelerin sanayileşme aşamalarını çoktan tamamlamış olmalarına karşılık, Türkiye, hızla gelişmesi ve sanayileşmesi gereken az gelişmiş bir ülkeydi. Ve «Türk sosyalizmi»nin asıl amacı, siyasi bağımsızlığın temeli olan ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmekti.

Her ülkedeki sosyalist hareketin o ülkenin özel şartlarına bağlı olduğu gerçeğini belirtmekte son derece haklı olan «Türk sosyalizmi» nazariyecilerinin büyük çoğunluğu, nedense, tarihi oluşumun, sosyalist öğreti ve hareketin genel kanunlarını es geçmiş, bu nedenle görüşleri bilimsel sosyalizmden bir hayli uzaklaştığı gibi, antisosyalizme, antikomünizme kadar varmıştır. Bu gurubun içinde özellikle, antisosyalist kampta yer alıp sosyalist terimlerle demogoji cambazlığı yapan Şevket Süreyya Aydemir'i, kendini sosyalist sayıp aslında antikomünist propaganda yapan kalemşörleri, burjuva partilerindeki bazı demogogları, Sosyalist Kültür Derneğinin bazı yöneticilerini sayabiliriz.. Ancak, Türkiye'nin Amerikan emperyalizminin ve NATO'nun bağımlılığından kurtulup, ekonomik ve siyasi bağımsızlığına kavuşması için mücadele veren Doğan Avcıoğlu gibi birçok yurtsever de aynı yalnışa düşmüşlerdir. Doğan Avcıoğlu ve Sosyalist Kültür Derneğinde onun görüşünü paylaşan yöneticilerin, sosyalizm teriminin legalleştirilmesinde ve halk kitleleri arasında yaygınlık kazanmasında çok büyük hizmetleri olmuştur. Burjuva toplumundaki aksaklıkların, sosyal adaletsizliğin ve burjuva partilerinin ulusal çıkarlara ihanetinin ortaya konmasında, işçileri ve ülkenin doğal zenginliklerini sömüren yabancı kapitalistlerle yerli ortaklarının içyüzünün sergilenmesinde bu gurubun büyük rolü olmuştur. Türkiye'nin ancak kapitalist olmayan yoldan, sosyalizmle kal-

(161) AVCIOĞLU, Doğan: «Sosyalizm Anlayışımız», «Yön» dergisi, sayı 36, 22 Ağustos 1962.

kınabileceğini yine bu gurup delilleriyle ortaya koymuştu. Ancak iş «Türkiye sosyalizmi»nin içerik ve ilkelerinin saptanmasına gelince yalpalamaya, bocalamaya başlamışlardır. Bunun en önemli nedeni, sosyalist hareketin genel kanunlarının dışında, özel bir «Türk sosylizmi» ideolojisi yaratmak istemelerinde yatmaktadır. Oysa bilimsel sosyalizmin genel kanunları objektiftir, bunlar her ülkenin ulusal, siyasi, ekonomik şart ve özelliklerine göre yaratıcı bir şekilde uygulanır.

«Türk sosyalizmi»nin nazariyecilerinden Hilmi Özgen, «Türk Sosyalizminin İlkeleri» adlı kitabında, mevcut kapitalist sömürü, ve sosyal bozukluklar üzerine birçok bilgi vermekte ve bu duruma ancak sosyalizmin son verebileceğini söylemektedir. Ancak Özgen'in özel mülkiyetle ilgili görüşleriyle kooperatifçiliği öneren küçük burjuva sosyalizmi arasında özde bir fark yoktur. Özgen de, işçi sınıfının sosyalist harekette tarihi rolünü küçümsemekte, onu yok saymaktadır.

«Türk sosyalizmi» nazariyecilerinin büyük çoğunluğu şu görüşte birleşmekteydiler: Kemalizmin temel ilkeleri, «Türk sosyalizmi»nin de temel ilkeleri olmalı; bu ilkeler sosyalizm doğrultusunda geliştirilmeli ve Türkiye'nin şartlarına uydurulmalıydı. Bu nedenle görüşleri, «sosyalizm» anlayışları, milliyetçilik ideolojisiyle içiçe bir burjuva reformizmi niteliği kazanmıştır. Bilimsel sosyalizmin her ülke için zorunlu olan genel kanunlarını kabul etmedikçe, «Türk sosyalizmi ideolojisi»nin sosyalist bir ideoloji olması imkansızdır.

Ancak, Türkiye'nin siyasi şartları ve hala toplumda yaygın olan sosyalizm düşmanlığı gözönünde bulundurulursa, yukarda da belirtildiği gibi, bu akımın son derece ilerici ilkeleri vardır: antiemperyalist, antifeodal ve antikapitalist oluşu, kapitalist olmayan yoldan kalkınma tezini benimsemesi gibi. En olumsuz yanı ise, gerçek bir sosyalist içerik kazanmasını engelleyen antikomünistliği ve milliyetçiliğidir.

Aslında gerek «Türk sosyalizmi» hareketi içinde gerekse Sosyalist Kültür Derneği bünyesinde tam bir ideolojik birlik yoktu. Sağ sosyalistlerin ve burjuva reformistlerinin yanında, birçok noktalarda bilimsel sosyalizme yaklaşan ve onun temel ilkelerini benimseyen gerçek sosyalistler de vardı. Bu gerçek sosyalistlerin etkisiyle «Türk sosyalizmi» hareketi ve Sosyalist Kültür Derneği daha sola kaymış, antiemperyalist ve antikapitalist akım daha da güçlenmiştir.

«Türk sosyalizmi» nazariyecileri belli bir dış politika programı hazırlamamışlar, ancak dış politika alanında ortak bazı görüşlere varmışlardır. Bu nazariyecilere göre, Türkiye'nin bugünkü dış politikası, ulusal çıkarlara ters düşmekteydi. Türk halkının 45 yıl önce gerçekleştirdiği ulusal kurtuluş savaşının amaçlarından uzaklaşılmıştı. NATO'dan çıkma konusu başlangıçta ortaya atılmamış, yalnızca, Batı bloku içinde de olsa, Türkiye'nin daha bağımsız bir dış politika izlemesi istenmiştir. Amerika'nın Türkiye'yi kendisine bağlı bir ülke yapmak için çevirdiği dolapları ortaya koyan bu hareket, Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı verdikleri mücadeleyi övmüş, Amerika Birleşik Devletleri, NATO ve Türkiye hükümetlerinin bu halklar önündeki tavırlarını şiddetle eleştirmiştir. Yine bu hareket, Türkiye'nin, emperyalist devletlerin denetimindeki CENTO'ya katılmasına da karşı çıkmıştır.

«Türk sosyalizmi» nazariyecilerinin, antiemperyalist ve özellikle antiamerikan tavırları, 1964 yılından sonra daha da keskinleşmiş, Türkiye'nin NATO'dan çıkması ve tarafsız bir dış politika gütmesi konusu ortaya atılıp savunulmaya başlanmıştır.

Sosyalizmle ilgili yanlış görüşlerine rağmen, bu hareket içinde, Türkiye'de reformların gerçekleşmesi ve ülkenin hızlı bir şekilde kalkınmasının sağlanması için mücadele veren birçok yurtsever vardı. Bunların belli bir kesimi, ısrarla bütün ilerici güçlerin, aydınların, işçi sınıfının, emekçi köylülerin, zanaatkârların ve küçük burjuvazinin bir araya gelerek, antiemperyalist bir cephe oluşturmasını önermekteydi.

Milli Cephe Programının esasları şu şekilde belirtilmişti: «Kalkınmanın vazgeçilmez şartı olan ekonomik bağımsızlığın gerçekleştirilebilmesi herşeyden önce, sosyal yapı değişikliği anlamında bir siyasi değişikliği zorunlu kılar. Bu da emperyalizmin mahsulü olan kökü dışarda sosyal gurupları etkisiz hale getirmeyi gerektirir. Milli çıkarlara karşı gücünü dışardan alan bu menfaat şebekesi, ancak toplumun bütün ilerici ve milliyetçi çevrelerinin, bir Milli Cephede iktidar savaşına girmeleri ve kazanmalarıyla etkisiz kılınabilir

«Milli Cephe iktidarının ilk işi (...) Petrol ve Yabancı Sermaye gibi kanunların kaldırılması ve yabancı şirketlerin tasfiyesi olmalıdır.

«(...) Milli Cephe iktidarının dış politikası bütün ülkelerle dostluğa ve işbirliğine dayanan tarafsızlık politikasıdır.

«(...) Dış ticaretin belli başlı kalemleri devletleştirilmelidir.» (162)

3. Türkiye İşçi Partisi

27 Mayıs darbesinden sonra kurulan siyasi örgütler arasında, sosyalizmden ilk defa söz eden Türkiye İşçi Partisidir.

Türkiye İşçi Partisi, Şubat 1961 de, İstanbul'da 12 sendikacı tarafından kurulmuştur. (163) Türkiye İşçi Partisi, geniş işçi çevrelerinin kendi siyasi örgütlerine sahip olma isteklerine bir cevap olarak kurulmuştu. Batıdaki bazı işçi partilerinin programları esas alınarak hazırlanan Partinin ilk programı, işçilerin bazı taleplerine yervermekle beraber gerçek bir işçi sınıfı partisi programı değildi. Partinin ilk yöneticileri, işçi sınıfının gücüne güvenmedikleri için, partiyi 1961 seçimlerine sokmamışlar, tersine içlerinden bazıları, 1961 seçimlerine burjuva partilerinin listelerinden katılmışlardır. Partinin bu durumu, ilerici aydınlar ve bilinçli işçiler arasında endişeyle karşılanmış ve bu çevreler partiye katılma kararı almışlardır. Şubat 1962 de parti yöneticilerinden bir kısmı değiştirilmiş, genel başkanlığa İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin eski doçentlerinden Mehmet Ali Aybar seçilmiştir. Türkiye İşçi Partisinin siyasi ve ekonomik programının esaslarını şu şekilde özetleyebiliriz:

İç politikada: Bugün Türkiye'de biçimsel bir demokrasi yürürlükte olup, yalnızca sömürücü egemen sınıfa özgürlükler tanınmıştır. Türkiye İşçi Partisi, bütün halk için, gerçek bir demokrasi istemekte ve bu uğurda mücadele etmektedir.

Anayasaya aykırı antidemokratik kanunlar yürürlükten kaldırılmalı, bütün yurttaşlara, Anayasanın teminatı altında temel hak ve özgürlükler verilmelidir.

Toprak reformu ve emekçilerin yararına olan diğer ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirilmeli. Yaratıcı emek, toplumun biricik ve temel değeri olarak tanınmalı, emekçi halk yığınları toplumda en önde gelen yurttaş durumuna yükseltilmelidir. Yurttaşlar, milli gelirden, emekleri oranında pay almalıdır. Memleketimizin kurtuluşu da, emekçi yığınların kurtuluşu da sömür-

(162) AVCIOĞLU, Doğan: «Kalkınmaya Götüren Yol», «Yön» dergisi, sayı 95, 22 Ocak 1965.

(163) Türkiye İşçi Partisi kurucuları: Kemal Türkler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Salih Özkarabay, İbrahim Denizciler, Adnan Arkın, Ahmet Muşlu, Saffet Göksüzoğlu ve Hüseyin Uslubaştır. Son üçü, kısa bir süre sonra partiden istifa etmişlerdir.

ge sisteminin yok edilmesine bağlıdır. İnsan, insanın sırtından geçindikçe ve bunu kolaylaştıran mekanizma işledikçe emekçi halk yığınlarının kurtulması mümkün değildir. Bunun için Türkiye İşçi Partisi, insanın insanı sömürmesine araçlık eden fabrikaların, madenlerin, bankaların, ticaret kurumlarının ve büyük taşıt araçlarının mutlaka devletleştirilmesini öngörmektedir.

Dış politikada: Türkiye, Atatürk'ün antiemperyalist dış politikasına dönmeli, barışçı bir dış politika izlemeli, halkların emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı verdiği savaşları desteklemelidir. Türkiye İşçi Partisine göre dünya barışı, ancak toptan ve kontrollü bir silahsızlanmaya gidildiği zaman korunup kuvvetlenecektir.

Türkiye İşçi Partisine göre, ulusal gelirimizin önemli bir kısmı yararsız savunma masraflarına ayrıldıkça ve yeryüzünde savaş — insanlığı bu sefer toptan yokedebilecek, aklımızın hayalimizin almayacağı o korkunç savaş - tehlikesi ortadan kalkmadıkça bu amaçlar asla gerçekleşemez; emekçi halk yığınlarının yaşama şartları düzelemez; Türkiye çağdaş uygarlık düzeyine çıkamaz. Bu nedenle Türkiye İşçi Partisi dış politikada, kurtuluş savaşı Türkiyesine yaraşır, istiklâlci, fakat aynı zamanda barışçı bir dış politika izlenmesinden yanadır.

Türkiye İşçi Partisine göre, memleketi kurtaracak olan, işçi sınıfı ve beraberindeki halk yığınlarıdır. Bu nedenle, işçilerin, ırgatların, aydınların Parti saflarına katılmalarını ister.

Türkiye İşçi Partisi, Aralık 1963 de yapılan mahalli seçimlere katılır. Ancak henüz yeni gelişmekte olduğu ve yurt çapında örgütlenemediği için seçimlere 9 ilde girer. Seçim süresince burjuva partileri, Türkiye İşçi Partisine karşı yoğun bir suçlama kampanyası açarlar; idari makamlar, partinin propaganda çalışmalarına engel olmak için her çareye başvururlar. Bütün bunlara rağmen, Türkiye İşçi Partisi seçimlerde kendi çapında belli bir başarı elde etmiştir. Bazı seçim bölgelerinde (arada büyük bir fark olmasına rağmen) iki büyük burjuva partisinden, Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisinden sonra üçüncü sırada yer almıştır. Ayrıca Türkiye tarihinde ilk defa işçi partisi üyesi yurttaşlar, belediye meclislerinde görev almışlardır.

Belediye seçimlerinin arkasından Türkiye İşçi Partisi 16 ilde ve bu illerin hemen hemen bütün kazalarında örgütlenir. Nisan 1964 de partinin örgütlendiği il sayısı 24 dür.

Türkiye İşçi Partisinin Birinci Büyük Kongresi, 9-10 Şubat tarihleri arasında İzmir'de yapılır. Bu kongrede, Partinin ilk

programının aceleyle hazırlanmış eksik bir program olduğu sonucuna varılır ve yeni bir program kabul edilir.

Yeni kabul edilen Türkiye İşçi Partisi programının esasları şu şekilde belirtilmiştir:

«Günümüzde Türkiye'nin başlıca sorunu, ülkeyi mümkün olan en büyük hızla ileri, tam gelişmiş bir toplum hâline getirmek, halkımızın, uygarlığın bütün nimetlerinden yararlanmasını, insanca yaşamasını sağlamak...

«Türkiye'nin sosyal yapısı, kalkınmayı, ilerlemeyi engellemektedir. Hakim sınıf durumunda olan toprak ağalarıyla, yabancılara aracılık eden büyük sermaye sahiplerinin çıkarları, köklü reformlar yapılmasına karşıdır. Türkiye, kapitalist yolda, özel sektör eliyle de kalkınıp ilerliyemez.

«Türkiye, gittikçe ağırlaşan bir buhran içindedir. İleri memleketlerle arasındaki mesafe boyuna açılmaktadır. Buhranın nedenleri, sosyal ilişkilerin üretici kuvvetleri geliştirecek bir nitelikte bulunmamasında gizlidir. Fakat toplumun yaratıcı kuvvetleriyle sosyal yapı arasındaki bu çelişki, yaratıcı kuvvetlerin, yani başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi halkımızın uyanmasına, kendi varlığının bilincine ulaşmasına yol açmaktadır.

«Bu gerçekler karşısında Türkiye İşçi Partisi·

«1 — Kalkınma ve ilerlemenin, ancak «kapitalist olmayan yoldan» gerçekleştirilebileceği;

«2 — Bu yola girilebilmesi için de, önce iktidarın el ve öz değiştirmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

«'Kapitalist olmayan kalkınma ve ilerleme yolu' halkın yürütümüne katılıp denetlediği, halktan yana bir devletçilik sistemidir. Bu devletçilik sisteminin ekonomisi, planlı bir karma ekonomidir. Fakat halktan yana olan kamu sektörü, yönetici ve düzenleyici durumdadır. Ulusal ekonomide ağır basan odur. Ve halktan yana emredici plân, özel sektör için de mecburidir.

«Ancak, Türkiye'nin bu gerçek kalkınma ve ilerleme yoluna girebilmesi için, halkın kendisinin iktidara gelmesi şarttır. Bundan dolayı Türkiye İşçi Partisi çözümün önce politik olduğu inancındadır.

«Türkiye İşçi Partisi, Türkiye'nin ilerleme ve kalkınma davasını halktan ayrı görmüyor. Kalkınma davamızın, ancak halkın bu davaya aktif bir varlık olarak katılmasıyla ulaşacağına inanıyor. Gerçekten de, halkın inanlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça,

Türkiye'yi ileri bir toplum haline getirmek için gerekli olan köklü dönüşümlerden hiçbiri başarılamaz.

«Toprak reformunun, tarım reformunun zorunluluğu, sağduyu sahibi herkesçe kabul ediliyor. Yani büyük toprak sahiplerinin ellerindeki topraklar, ailelerinin geçimine yetecek kadarı kendilerine bırakılarak, Anayasa gereğince kamulaştırılacak ve toprağı olmayan yada yetmeyen köylü ailelerine parasız dağıtılacaktır. Ve verimli çalışabilmeleri için de bunlara, gerekli ve mümkün olan bütün yardımlar devlet eliyle yapılacaktır. (...)

«Fakat toprak reformunun yapılabilmesi için, toprak reformundan faydalanacak olanların, yani yoksul köylümüzün, emekçi halkımızın, oylarını kendisine, yani kendi öz partisi olan Türkiye İşçi Partisine vererek, Büyük Millet Meclisine kendisinin girmesinden başka çaresi yoktur.

«Öteki reformların gerçekleşmesi de buna bağlıdır. Emekçi halkımız Mecliste çoğunlukla temsil edilmedikçe, ne devlet eliyle hızla sanayileşmek, ne dış ticareti, bankacılığı, sigortacılığı devletleştirmek ne de ulusal geliri, emeğe göre dağıtmak mümkün değildir.

«Türkiye İşçi Partisi iktidarı, halkı, toplum hayatının bütün alanlarında aktif bir varlık haline getirecek, kamu işlerinin yürütülmesine halkın doğrudan doğruya katılmasını ve işleri denetlemesini sağlayacaktır. Böylece demokrasi, halkın hergünkü hayatında derece derece gerçekleşen ve uygulanan bir rejim haline gelecektir. Ve nasıl halkın kendi çıkarlarına hizmet eden reformlara karşı olması düşünülemezse, hürriyetlere karşı olması da düşünülemiyeceğinden, —çünkü hürriyetler halkın çıkarlarıyla asla çelişmez— bugün Anayasa sayfalarında kalmaya mahkûm temel hak ve hürriyetlerimiz, ancak Türkiye İşçi Partisi iktidara geldiği gün eksiksiz, tastamam uygulanacaktır.

«Dünya görüşü, insanı ve emeği toplumun en yüce değeri sayışı, halkı yaratıcı ve itici biricik güç olarak kabul edişiyle Türkiye İşçi Partisi, yepyeni bir ufuk açıyor. Kardeşçe dayanışarak, inanlı ve şevkli çabamızla yarının mutlu Türkiyesi'ni biz kuracağız.» (167)

Türkiye İşçi Partisi yöneticilerinin büyük çoğunluğu, politik, sosyal ve ekonomik sorunları ve konuları bilimsel sosyalizme dayanarak, doğru bir şekilde açıklamaya çalışmaktadırlar.

(164) AYBAR, Mehmet Ali: «Türkiye İşçi Partisinin Programı», «Sosyal Adalet», nisan 1964.

Ancak Türkiye İşçi Partisi, Marksist-Leninist bir parti değildir, parti olarak bilimsel sosyalizm ideolojisini kabul etmemiştir. Gerek Parti başkanı M.A. Aybar ve gerekse birçok parti yöneticisi, TİP'in bir komünist partisi olmadığını, Komünist Partiyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını her keresinde açıkca belirtmişlerdir. Parti yöneticileri, olayları açıklarken bilimsel sosyalizme dayanmalarına rağmen, işçi ve sosyalist hareketin ideolojisi ve taktiği ile ilgili konularda, bilimsel olmayan «sosyalist» görüşler ortaya atmakta, hatta birçok kere reformist burjuva partilerinin görüşlerine yaklaşmaktadırlar. Türkiye İşçi Partisi, burjuva milliyetçiliği ideolojisinin etkisinden de tam anlamıyla kurtulamamıştır. Antikomünizmin faal savunucusu birçok burjuva unsur da Parti saflarında yer almaktadır.

Ancak bütün bunlara rağmen, Türkiye İşçi Partisi, programının temel ilkeleri, amaçları, kitlesinin niteliği açısından, Türkiye'deki diğer legal siyasi örgüt ve akımlara oranla, işçi ve sosyalist partisi olma özelliğine en fazla yaklaşan kuruluştur. Türkiye'nin bugünkü şartları gözönünde bulundurulduğunda, bilimsel sosyalizm açısından birçok olumsuz yanları bulunmasına rağmen, Türkiye İşçi Partisi, emekçi halkın çıkarlarını savunan, halkı emperyalizm ve kapitalizme karşı savaşa çağıran, sosyalizm uğrunda mücadele eden tek legal siyasi örgüttür. Son derece sınırlı imkânlarıyla işçi ve grev hareketini desteklemekte, yerli ve yabancı şirketler tarafından sömürülen halkın mücadelesinin yanında yer almakta, toprak reformu gibi diğer ekonomik ve sosyal reformların gerçekleşmesi ve rejimin demokratikleşmesi için yoğun çaba harcamaktadır. Ceza Kanunundaki, faşist İtalyan Ceza Kanundan alınmış 141 ve 142. maddelerin ve diğer antidemokratik maddelerin iptali için Anayasa Mahkemesine başvuran Türkiye İşçi Partisidir.

Emekçi köylü yığınların çıkarlarını savunan Türkiye İşçi Partisi, köylerdeki etkisini de hızla arttırmıştır.

Türkiye İşçi Partisinin, başta işçi sınıfı olmak üzere, ilerici aydınlar, Üniversite gençliği arasında da güçlü bir etkinliği vardır. Türkiye İşçi Partisinin yandaşları arasında, birçok üniversite öğretim üyesi, ilerici yazar ve gazeteci, öğretmen yer almaktadır.

Türkiye İşçi Partisi gençlik kolları, özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde, üniversite gençliği arasında büyük faaliyet göstermektedir.

4. Türkiye'de Üniversite Gençliği ve Sosyalist Hareket

Türkiye'de sosyalizm propagandası, son yıllarda, gençliğin bütün kesimlerinde büyük başarı sağlamıştır, özellikle üniversite gençliği arasında sosyalist gençlerin sayısı hızla artmıştır. Üniversite gençliğinin bir kısmı Türkiye İşçi Partisi saflarında, bir kısmı da Sosyalist Kültür Derneği içinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca diğer gençlik örgütlerinde de bir çok sosyalist genç bulunmaktadır.

6 Mayıs 1963 te Sosyalist Kültür Derneği, İstanbul'daki Eminönü Öğrenci Lokalinde «Sosyalist Fikirlerin Işığında Türkiye'nin Sorunları» konulu (165) bir açık oturum düzenlemiştir. Kürsünün üst tarafında «Amaç Ulusun Mutluluğudur — Sosyalist Üniversite Gençliği» yazılı bez bir pankart vardı. Toplantıya, iki binden fazla üniversiteli genç katılmış, Milli Türk Talebe Birliği, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Türkiye İşçi Partisi Gençlik Kolları, Türkiye Kemalistler Teşkilatı gibi örgütler de, tebrik ve başarı telgrafları göndermişlerdir.

Ankara'da Bayar-Menderes rejimine karşı ilk mücadeleyi başlatan ve 27 Mayıs hareketine doğrudan doğruya katılan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri, «Siyasal Bilimler Fikir Kulübü» adlı örgütlerinde, Türkiye'nin temel sorunları üzerine sürekli toplantılar düzenlemektedirler. Fikir Kulübünün yayınladığı bültende yer alan «Sosyalist Gençliğe Çağrı» adlı bildiride, gençlik, toplumdaki sosyal adaletsizliğe karşı mücadeleye etkin olarak katılmaya çağrılmaktadır. Yine aynı bültende çıkan «Kurtuluş Yolu» başlıklı bildiride «İnsanın insan tarafmdan sömürülmesini kanunlaştırmış olan bir toplum düzeninde insanlıktan bahsetmek gülünç birşeydir. Küçük bir azınlığı zenginleştirmek için halkın büyük bir çoğunluğunu yoksulluğa mahkûm eden bir toplumda insanın değeri olur mu?.. Kurtuluş, ancak, insana değer veren sosyalist toplumun kurulması için birleşmekle gerçekleşebilir.» (166) denilmektedir.

Ankara ve İstanbul üniversitelerinde düzenlenen «Kapitalizm mi, Sosyalizm mi?» konulu konferanslara, her iki görüşün savunucusu birçok öğretim üyesi, siyaset adamı, yazar ve gazeteci

(165) Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesinin açılışıyla ilgili olarak 20 Mayıs 1963 de, Eminönü Öğrenci Lokalinde düzenlediği açık oturumun konusu, 23 Mayıs 1963 tarihli «Yön»de belirtildiği üzere, «Atatürkçülük ve Türk Sosyalizmi» dir. (hzn.)

(166) «SOSYAL ADALET», 7 Mayıs 1963.

katılmıştır. Bu tartışmalarda, üniversite gençliğinin büyük çoğunluğunun, sosyalizmi yanlısı olduğu açıkca görülmüştür.

Milli Türk Talebe Birliğinin çıkardığı «Milli Gençlik» adlı derginin Haziran-Temmuz 1964 sayılarında, üniversite gençliği arasında düzenlediği anketin sonuçları verilmiştir. Sosyalist bir sistemden mi yanasınız yoksa kapitalist bir sistemden mı yanasınız, sorusuna, ankete katılan, felsefe, iktisat, hukuk ve eczacılık fakültelerinden 25 gençten yalnız biri, kapitalizmden yana olduğu karşılığını vermiş bir genç askeri öğrenci olduğu için cevap veremiyeceğini söylemiş, altısı «orta yol» yanlısı, onyedisi de sosyalist olduklarını açıklamışlardır.

Kendilerini sosyalist sayan üniversite gençliğinin aslında büyük çoğunluğu, yalnızca sosyalist harekete sempati besleyen kimselerdi. Burjuva milliyetçiliğinin etkisinden kurtulamıyan bu gençler, burjuva reformist hareketine daha yakındırlar. Ama yine de, üniversite gençliği arasında, burjuva milliyetçiliğinden sosyalist harekete doğru, sürekli bir sola açılış sürecinin geliştiği gerçekti. Antiemperyalizm, antiamerikancılık gençlik kesimi arasında hızla yayılmaktaydı.

Türkiye Milli Talebe Federasyonu, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği ve Yüksek Öğrenim Gençler Birliği, Şubat 1965 de yayınladıkları ortak bildiride, Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'nin iç işlerine karışmasını şiddetle eleştirirler ve bütün halkı emperyalizme karşı mücadeleye çağırırlar.

Ankara ve İstanbul üniversitelerindeki gençlik örgütlerinin ortaklaşa yayınladıkları bir baska bildiride, Amerika'nın Ankara Büyükelçisinin bazı burjuva partilerinin liderleriyle, ülkenin maddi çıkarları üzerinde yaptıkları gizli pazarlık görüşmeleri tel'in ve protesto edilmekte, ayrıca, Amerikan emperyalistlerine ve diğer yabancı kapitalistlere verilmiş imtiyazların geçersiz sayılması, Amerikan Büyükelçisinin «istenilmeyen kişi» ilân edilerek, ülkeden kovulması istenmektedir.

Gençlik örgütleri, toprak reformunun derhal uygulanması için de mücadele vermekte, reforma karşı çıkan toprak ağası milletvekili ve senatörlerin içyüzlerini kamuoyunda sergilemektedirler.

5. Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketin Birliği Sorunu

Bugün Türkiye'de legal iki sosyalist örgüt vardır: Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Kültür Derneği. Bunların yanısıra, bir

de, üniversite içi yada üniversite dışı sosyalist öğrenci-işçi gençlik örgütleri ve gurupları vardır. Son yıllarda en önemli sorun, Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketin birliğini sağlamak amacıyla bu örgütler arasında ne tür bir ilişki kurulması gerektiğiydi.

Başta Behice Boran, Adnan Cemgil ve Erdoğan Başar olmak üzere, Türkiye İşçi Partisi yöneticileri Sosyalist Kültür Derneğinin kurulmasına karşıydılar. Onlara göre, böyle bir derneğin kurulması, Türkiye'de sosyalist hareketin örgüt açısından parçalanmasına, ayrıca ideolojik ayrılıkların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Kaldı ki, işçi sınıfına dayanmayan her sosyalist örgüt, bir aydınlar gurubu olmaktan öteye gidemez, bunların sosyalizmi laf ebeliğinden başka birşey değildir. Türkiye İşçi Partisi bu nedenle, bütün sosyalistlerin Parti etrafında birleşmelerini ister. Bu iki örgüt arasındaki en önemli tartışma konuları, işçi sınıfının sosyalist hareket içindeki yönetici rolü, sosyalist toplumun kuruluşunda proletarya diktatörlüğü sorunu, sınıflar ve sınıf savaşı, sınıfsal bir siyasi partinin kurulması gerekliliğiydi.

Öte yandan Sosyalist Kültür Derneği yöneticilerinden Doğan Avcıoğlu ve Şevket Süreyya Aydemir de, Türkiye İşçi Partisinin kurulmasına karşıydılar. Bunlar Türkiye İşçi Partisi yöneticilerini sosyalist harekette bölücülük yapmakla suçlamışlar ve Partinin bir başarı sağlıyamıyacağını ileri sürmüşlerdir. Doğan Avcıoğlu'na göre, Türkiye'de, bir sosyalist işçi partisinin kurulması için henüz şartlar olgunlaşmamıştı, önce sosyalist ideolojinin ve düşüncelerin aydınlar arasında yayılması gerekmektedir, partiyi şimdiden kurmak zamansızdır. Avcıoğlu ve arkadaşları bu nedenle, «Sosyalist Kültür Derneği»ni kurmuşlar ve «Türk sosyalizmi» görüşlerini aydınlar arasında yayma faaliyetine başlamışlardır. Bu gurub bir süre sonra, «Çalışanlar Partisi» adı altında Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy'un başkanlığa getirileceği, sözüm ona «sosyalist» bir parti kurma hazırlıklarına koyulurlar. Türkiye işçi ve sosyalist hareketini, bir burjuva partisindeki (Cumhuriyet Halk Partisi) belli bir çevrenin yönetim ve denetimine sokmayı amaçlıyan bu parti hareketini destekleyen bazı aydınlar, işçi aleyhtarı Çalışanlar Partisinin tüzük ve programının hazırlanmasına yardımcı olurlar. Türkiye İşçi Partisinin de Çalışanlar Partisine katılması istenir Ancak işçilerin, geniş halk yığınlarının aydınların ve sosyalist çevrelerin, «Çalışanlar Partisi» için yapılan propagandaları ciddiye almaması, bu girişimin gerçekleşmesini önler, öte yandan, Seyfi Demirsoy Sosyalist Kültür Derneği kurucuları arasında yer alır.

Temeldeki görüş ayrılıklarına rağmen, Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Kültür Derneği, antiemperyalizm, antikoloniyalizm, antifeodalizm ve kapitalist olmayan gelişme yolu ilkelerinde birleşmekteydiler. Her iki örgüt de, demokrasinin halk için olmasını, sosyal adalet ilkelerine uygun bir ekonomik gelişmenin ve reformların gerçekleştirilmesini istemekteydiler. Faşistlere, ırkçılara, gericilere karşı mücadelede, Anayasaya aykırı, antidemokratik ve işçiler aleyhindeki kanunların kaldırılması konusunda ve emekçileri kapitalistlerin, toprak ağalarının ve yabancı sermayenin sömürüsünden kurtarma mücadelesinde, her iki örgüt birleşmekteydi. İstanbul, Ankara ve Ereğlide yapılan büyük işçi mitinglerini, Ereğli, Adana ve İzmir'de Amerikan şirketlerini protesto etmek için işçiler tarafından düzenlenen gösterileri, İstanbul'daki «Kavel» grevini, Zonguldak'taki «Kozlu» grevini, Adana'da topraksız köylülerin yürüyüşünü, her iki örgüt de desteklemişti. Ankarada Vehbi Koç gibi sermaye çevrelerinin ve burjuva partilerinin yardımıyla Türk-İş'in örgütlediği işçi aleyhtarı «antikomünizm» mitingleri»nin içyüzünü, her iki örgüt de açığa çıkarmış, Sosyalist Kültür Derneği yöneticileri, Türkiye İşçi Partisinin İstanbul, Ankara, Gaziantep, Akhisar, Bursa, Sivrihisar'da düzenledikleri toplantılara faşistlerle gericiler tarafından yapılan saldırıları nefretle protesto etmişdir.

Türkiye İşçi Partisi ile Sosyalist Kültür Derneği ayrıca birçok siyasi kampanyayı da birlikte desteklemişlerdir.

Bugün Türkiye'de en çok tartışılan konu işçi hareketi ile sosyalist hareketin birliğidir. İlerici aydınların sosyalizm yanlısı iki guruba ayrılmış olması, sosyalist çevrelerde endişeyle karşılanmaktadır. Bu nedenle, Sosyalist Kültür Derneğinin bazı yöneticileri Türkiye İşçi Partisine katılmışlardır.

Aslında Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin en önemli sorunu, gerçek sosyalist bir ideolojiye ve programa sahip olmaktır. Gerek örgüt birliğinin gerekse ilerdeki gelişmelerin temeli ancak böyle bir programla sağlanabilir.

6. Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketinin Karşılaştığı Zorluklar. Sosyalist Hareketi Boğmak için Türk Burjuvazisinin Kullandığı Metot ve Araçlar

Türkiye'de sosyalist düşüncelerin kitlelere benimsetilmesinde, hareketin örgütlendirilmesinde, 27 Mayıs darbesinden sonra da büyük güçlüklerle karşılaşılmıştır.

Ekonomik gerilik, geniş halk yığınlarının cahilliği, okuma yazma oranının düşüklüğü, Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin hızla gelişmesine engel olan en önemli nedenlerdir.

Türkiye geri kalmış bir tarım ülkesi olduğundan işçi sınıfı nicelik olarak azdır.

Son yıllarda, proleterleşmiş köylü yığınlarının büyük şehirlere, sanayi merkezlerine göç etmesi, işçi sınıfında sayıca bir artışa yol açmıştır. İnşaat maden, liman yükleme işçilerinin, ayrıca vasıfsız işçilerin büyük çoğunluğu köylü kökenlidir. Bunların arasında okuma yazma bilenler azdır. Genel olarak işçi sınıfı, fanatik dini ideolojinin etkisi altındadır. Burjuvazi, antisosyalist propaganda yürütürken, halk yığınlarının cahilliğinden, dini taassubundan ustaca yararlanmakta, bu nedenle dini akımların daha da yaygınlşmasına imkân tanımaktadır. Burjuvazi, sosyalistleri «allahsız, dinsiz, imansız» olarak göstermekte ve dini ideolojiyle şartlanmış cahil kitleleri sosyalist harekete karşı kışkırtmaktadır. Türk burjuvazisinin sosyalist harekete karşı mücadelesinde en büyük müttefiki, kitlelerin cehaletidir. Bu nedenle son 20-25 yıl içinde okuldan çok kuran kursu ve imam hatip okulu açılmış, öğretmenden çok hoca, imam, hafız yetiştirilmiştir. Türkiye İşçi Partisinin ve Sosyalist Kültür Derneğinin düzenlediği toplantılara, ilerici tiyatrolara ve gerçekleri yansıtan filimlerin gösterildiği sinemalara yapılan saldırılarda, maşa olarak daima imam hatip talebeleri kullanılmıştır.

Seçim propagandaları sırasında, köylerde konuşan burjuva partilerinin adayları, halka yeni okul değil yeni cami yaptıracaklarını vaad etmekteler. Gerçekten de etkili olan bu propagandanın en büyük ustası Menderes, seçmenlere hitaben yaptığı konuşmalarda, Demokrat Partinin hizmetlerini sayarken, söze yaptırılan yeni camilerden başlardı. Bugün burjuvazi hala Menderes'in izinden yürümektedir. Yalnız Cumhuriyet Halk Partisinin laiklik ilkesine sıkı sıkıya bağlı çevreleri bu tür propagandalara karşı olduklarını açıkça belirtmektedirler. Ancak sözde laiklikten yana olan Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri, sosyalist harekete karşı mücadelede dini görüşlere önemli tavizler vermişlerdir. 1963 yılında Avrupa'da çalışan Türk işçilerinin sosyalist görüşlerin etkisi altında kalmaya başladıkları söylentisi, burjuva partileri arasında büyük endişe doğurmuş, muhalefetle iktidar derhal bu konuda işbirliğine gidip, Avrupaya imam, hoca göndermişler, oralarda camiler açtırmışlar, hatta kilisede bayram namazları kıldırtmışlardır. Muhalefetiyle iktidarıyla burju-

va partileri, aldıkları bu tedbirlerle sosyalizmin etkisini önleyebileceklerini sanmaktadırlar.

Son yıllarda, özellikle aydın ve üniversite gençliği burjuva milliyetçiliği ideolojisinden büyük çapta kopmuşsa da, bu ideoloji hala güçlüdür ve sosyalist hareketin gelişip büyümesine engeldir. Başta hükümet olmak üzere bütün burjuva partileri, burjuva milliyetçiliği ideolojisini resmi bir ideoloji olarak kabul etmekte ve desteklemektedir. Sağcı Adalet Partisinin aşırı sağ kanadı ve diğer burjuva partilerinden birçok senatör ve milletvekili bu milliyetçi akım ve örgütlerin yöneticileri arasında bulunmaktadır.

27 Mayıstan sonra kabul edilen yeni Anayasa, 1924 Anayasasından çok daha ilerici olmasına rağmen, dolambaçlı yoldan da olsa, sosyalist hareketi kısıtlayıcı maddeler taşımaktadır. Kaldı ki 61 Anayasasının ilerici öz taşıyan maddeleri o kadar yorumа açıktır ki, kâğıt üstünde tanınan hak ve özgürlüklerden emekçiler tam olarak yararlanamamaktadırlar.

27 Mayıs darbesinden sonra da aynen yürürlükte bırakılan ve yeni Anayasaya aykırı olan antidemokratik kanunlar sosyalist hareketin tepesinde demoklesin kılıcı gibi sallanmaktadır. Bu antidemokratik kanunların başında gelen Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerine göre, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra da başta Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı M.A. Aybar ve bazı yöneticileri olmak üzere, Sosyalist Kültür Derneğinin birçok yöneticisi; «Akşam» ve «Tanin»de yayınlanan makalelerinden dolayı Aziz Nesin, ve Tanin'de bu makaleleri yayınlayan Cumhuriyet Halk Partisinin reformist kanadından eski milletvekili, sorumlu yazıişleri müdürü İhsan Ada; «Ataç» dergisinde yayınlanan, sosyalizmle ilgili bir çevirisinden dolayı doçent Adnan Benk ve yazı işleri müdürü Afşar Timuçin; «Cumhuriyet» gazetesinde yayınladığı «Tek Kurtuluş Yolu: Sosyalizm» (167) adlı makalesinde, islâm sosyalizmi, hıristiyan sosyalizmi, milli sosyalizm v.s. gibi şeylerin olmadığını, tek bir sosyalizm bulunduğunu, onun da bilimsel sosyalizm olduğunu açıkca belirten Şadi Alkılıç; Babeuf'ün Devrim Yazıları adlı kitabını çeviren Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol ile bu kitapla ilgili soruşturma açılmasını protesto eden Türkiye Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu üyeleri hakkında ve ayrıca birçok öğretmen, öğretim üyesi hakkında,

(167) ALKILIC, Şadi: «Tek Kurtuluş Yolu: Sosyalizm», «Cumhuriyet» Gazetesi, 12 Aralık 1962.

davalar açılmıştır. Oysa bu dönemde de 141 ve 142. maddelere göre, komünist faaliyette bulunmak ya da komünizm propagandası yapmakla itham edilenlerin komünizmle hiçbir ilgileri yoktu. Yalnızca, ekonomik ve sosyal reformlardan yana, ülkedeki çağdışı kalıntıların tasfiyesini isteyen, burjuva partilerinin gerici düşüncelerine karşı olan ve bütün bunları açıkça ortaya koyan kimselerdi.

İktidar mücadelesinde birbirleriyle sürekli çekişen burjuva partileri, sosyalist harekete karşı saldırıya geçmek söz konusu olunca, derhal birleşmektedirler. Adalet Partisi senatörü Celal Ertuğ gibi birçok senatör ve milletvekilleri, «Sol tehlikeye karşı partiler elele vermeli!» diye yaygarayı koparmaktadırlar. Bütün burjuva partileri sınıf sendikacılığına ve ilerici basına karşıdırlar. «Komunizm propagandası»na karşı, daha ağır ceza hükümleri getiren kanunların çıkarılmasını yada mevcut kanunların ağırlaştırılmasını istemekte, Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Kültür Derneği gibi örgütlerin faaliyetlerini kısıtlamak için birbirleriyle yarışmaktadırlar. Mecliste yumruk yumruğa dövüşen burjuva partilerinin milletvekilleri, senatörleri, «antikomünist mitinglere» kolkola katılmışlar, Türkiye işçi sınıfı aleyhinde nutuklar atmışlardır.

Adalet Partisinin aşırı sağ kanadına mensup milletvekili ve senatörlerin 1962 yılında kurdukları «komünizmle mücadele komisyonu»nu Mecliste birçok milletvekili ve senatör de desteklemiştir. Komisyon üyeleri Eylül 1964 de, basma yaptıkları açıklamada, «komünizmle mücadele» için yeni bir kanun tasarısı hazırladıklarını, tasarıda, ülkede ekonomik ve sosyal reform yapılmasını, sosyal adalet ilkelerine uyulmasını isteyenler için de hapis cezası öngörüldüğünü belirtirler. Komisyon üyelerine göre bu isteklerin arkasında «komünist amaçlar» yatmaktadır, Türkiye'de her sosyal hareket «maskelenmiş komünist faaliyetdir», ve bu nedenle cezalandırılmalıdır. Komisyon üyeleri ayrıca, 141 ve 142 maddelerin daha da şiddetlendirilmesinden yanadırlar.

Meclisteki bu teşebbüsten sonra, Türkiye'nin birçok ilinde «Komünizmle Mücadele Dernekleri» kuruldu. Haziran 1965 de sayıları 42 yi bulan bu derneklerin amacı: ilerici ve demokrat yurttaşları yıldırmak, bunları «komünist» diye polise ihbar etmek, ilerici ve demokrat örgütlerin toplantılarını basmak, toplantıya katılanları döğmek, antikomünist davaların düzenlenmesinde polise yardımcı olmak, yalancı şahitlik yapmaktı. Nitekim Tür-

kiye İşçi Partisinin Haziran 1965 de Bursa'da yaptığı il kongresi, bu faşist sürüler tarafından basılmış, Adnan Cemgil, Cemal Hakkı Selek başta olmak üzere birçok parti yöneticisi ve üyesi Bursa sokaklarında döğülmüş, yaralı halde yerlerde sürüklenmiştir. Bursa savcısı, olaydan sonra yaptığı açıklamada, bu işi asıl tertipleyenlerin «Komünizmle Mücadele Dernekleri» ile Adalet Partisi ileri gelenleri olduğunun ortaya çıktığını söylemiştir.

Gerici burjuva basın, faşizm yanlısı gazete ve dergiler, Türkiye İşçi Partisi, Sosyalist Kültür Derneği yöneticilerine, işçi ve sosyalist hareketine, ve özellikle de Çetin Altan, Ilhan Selçuk, Aziz Nesin, Orhan Kemal, Yaşar Kemal v.s. gibi ilerici yazar, gazeteci ve aydınlara karşı son derece çirkin bir iftira kampanyası açmıştır. Emekçi halk yığınlarının içinde bulundukları koşulları olduğu gibi yansıtan, ülke sorunlarını açıkca ortaya koyan birçok ilerici-demokrat yurttaş, bugün «komünizm propagandası» yapmakla suçlanmakta ve mahkum olmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi üyesi hukukçu Baha Arıkan, Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı bir dizi makalesinde, 141 ve 142. maddelere dayanılarak «komünizm propagandası» yaptıkları gerekçesiyle mahkum olanların uğradıkları kanunsuzlukları kesin bir şekilde belirtmiştir: «Sermayenin bölünüş tarzı hususundaki tezini müdafaa eden üniversite profesörü komünisttir. Devlet teşkilatındaki herhangi bir yolsuzluğu meydana çıkarmak için yazı yazan muharrire vurulacak damga, komünistlik damgasıdır. Açlıktan, sefaletten bahseden, bu sefaletin panoramasını çizen romancı, taş kovuklarında oturan ailenin fotoğrafını neşreden gazete, cami önünde dilenen dilenciyi tasvir eden ressam, milyonere bu milyonları nasıl kazandığını soran yazar, sosyal adaleti savunan fıkra yazarı, hatta paçavralar içersindeki bir çocuğa lokanta vitrinini seyrettiren karikatürist birer komünisttirler. Halka öylesine genişletilmiştir ki, aydın, herhangi bir eser yaratabilmek için bu damganın korkusu içine düşmekte, yaratıcılık kabiliyetini adeta felce uğratmaktadır.» (168)

Vehbi Koç, Kâzım Taşkent, Nejat Eczacıbaşı gibi Türk milyonerleri, ve yabancı ortakları, antikomünizm, antisosyalizm ve işçi düşmanı kampanyaları yürütmek için bütçelerinden önemli bir fon ayırmaktadırlar. 1962 yılında «Sosyal İncelemeler Fonu» adı altında özel bir fon kurmuşlardır. Bu «fon»un yaptırttığı incelemelerde, Türkiye'nin kapitalist olmıyan yoldan, sosyalizm yo-

(168) ARIKAN, Baha : «Cumhuriyet» gazetesi, 19 Nisan 1965.

lunda kalkınamıyacağı, ancak yabancı sermayenin yardımıyla ve özel sektörün eliyle kalkınabileceği ispat edilmektedir. «Sosyal İncelemeler Fonu» için ayrılan paralar, kapitalizmi savunan ve propagandasını yapan burjuva iktisatçılarına, sosyologlarına, gerici gazete ve gazetecilere dağıtılmaktadır. 1962 yılında bu iş için «fon»a 6 milyon Türk lirası ayrılmış, bu miktar 1965 yılında 15 milyona çıkarılmıştır. (169)

Öte yandan Türkiye'deki Amerikan misyonları da, antikomünizm propagandasını finanse etmek için 1962'de 600 bin dolarlık bir tahsisat ayırmıştır. (170) Basında da açıklandığına göre, bu Amerikan misyonları, Türkiye'de dış ticaretin ve büyük sanayi kuruluşlarının devletleştirilmesine karşı, kapitalizmi savunan ve Türkiye'nin bugüne kadarki dış politikasını, ekonomik ve sosyal alanlardaki tavrını öven Amerikan yanlısı birçok Türk gazeteci ve yazara büyük paralar dağıtmışlardır.

Atatürk'ün ilerici ilke ve reformlarını halkın gözünde küçültmek amacıyla yayınlar yapan, birçok gerici gazete ve dergi sahiplerine, bu konuyla ilgili broşür ve kitap yazanlara, yayınlara açık yada gizli Türk-Amerikan fonlarından paralar dağıtılmaktadır. Bu işi tezgahlayanların başında, Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği ve Amerikan Haberler Merkezi gelmektedir. Bunlar büyük sayıda bastıkları Türkçe broşür ve kitapları parasız olarak yurdun dört bir bucağına göndermekte, serbestçe yaptıkları bu propaganda yolu ile, sosyalist ve işçi hareketini boğmak, Atatürk'ün antiemperyalist ilkelerini çürütmek amacını gütmektedirler. Türkiye'deki resmi Amerikan temsilcileri, satılmış siyaset adamlarına, gerici profaşist yazar ve gazetecilere, para karşılığında her türlü demeci verdirtmekte, arzu ettikleri yazıları yazdırmaktadırlar. Türkiye basınında da açıklandığına göre, Ankara'daki Haberler Merkezi, Adalet Partisinin senatörlerinden Fethi Tevetoğluna, Türkiye'deki işçi ve sosyalist hareketi lekeleyecek, Atatürk'ün dış politikasındaki antiemperyalist ilkeleri ve reformları kötü gösterecek bir kitap hazırlaması için büyük paralar vermiştir: «Türk kapitalistleri, başka devletlere sırtlarını dayıyarak Türkiye'de kapitalizmi kurmaya çalışıyorlar. Demek ki bunların kökü dışardadır. Amerikalılar Türk kapitalistlerine açıkca yardım ediyorlar. Amerikan Haberler Merkezi-

(169) «VATAN» gazetesi, 13 Mayıs 1965.

(170) «YÖN», 26 Eylül 1962.

nın son zamanlarda yayınladıkları broşürler üzerinde derin derin düşünmemiz lâzımdır.» (171)

Öte yandan ağır mali zorluklarla çıkan ilerici gazete ve dergiler, susturulmağa çalışılmakta, ele geçen ilk fırsatta kapatılmakta, sorumluları, yazarları «komünizm propagandası» yapmak suçundan mahkemelere verilmektedir. «Yön» dergisi 1963-1964 yıllarında 14 ay, «Sosyal Adalet» dergisi ise 10 ay kapatılmışlardır. Birçok yerli ve çeviri ilerici kitap da derhal toplatılmışdır.

Gerçi kapatılan gazete ve dergilerin, toplatılan kitapların, hapsedilen gazeteci ve yazarların sayısı, 27 Mayıs öncesine oranla azdır ama, ilerici basının engelenmesi, bugün de devam etmektedir.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kurulan bütün hükümetlerin programlarında, «aşırı sol ve aşırı sağ akımlarla mücadele edileceği» mutlaka belirtilmiştir. Ancak uygulamada mücadele yalnızca sol akımlarla yapılıyor. Basında da açıklandığına göre, Üçüncü Kolisyon hükümetinin bir toplantısında, «aşırı sol ve aşırı sağ akımlar» konusu ele alındığında hükümet kendi görüşünü şöyle ortaya koymuştur: Hükümet sol akımları daha tehlikeli görmektedir. Çünkü onlar doktrinlere dayanmakta ve memleket meselelerini bu doktrinlere göre ele almaktadırlar. Aşırı sağcı akımlar ise yeter derecede inandırıcı değildirler ve memlekette tesirleri zayıftır.

Hükümet, bu sözleriyle, ülkede sosyalist hareketin güçlenmekte ve etkisinin yayılmakta olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Gerçekten de sol akım, 1960 dan sonra, ülke içinde kendine özgü bir muhalefet yaratmayı başarmıştır. Bu muhalefet yeri geldiğinde, burjuva reformist hareketiyle de işbirliği yapmaktadır.

Yönetici çevreler ve burjuva partileri, bazı «sağcı» sosyalistlere özellikle hoşgörülü davranmakta, Türkiye'deki işçi ve sosyalist hareketine bilimsel sosyalizmin ilkelerinin egemen olmasını önleme konusunda onlardan yararlanmaktadırlar. İkinci Koalisyon Hükümetinin İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, yaptığı bir basın toplantısında, «Biz, sosyalistleri takibat altında bulundurmuyoruz. Fakat onların içinde komünizme sapanlar adliyeye teslim edileceklerdir» demiş, yine Dördüncü Koalisyon Hükümetinin Adalet Bakanı İrfan Baran Mart 1965 de şu ihtarda bulun-

(171) SELÇUK, İlhan: «Cumhuriyet» Gazetesi, 31 Mayıs 1965.

muştur: «Şunu tekrar edeyim: Türkiye'de sosyalistler, aralarındaki komünistleri tasfiye etmedikleri müddetçe, komünistlerle beraber onlar da kanuni takibattan kurtulamıyacaklardır. Onlar da komünistlerle birlikte karakollara gideceklerdir.» (172)

Türk burjuvazisi, işçi ve sosyalist hareketini bilimsel sosyalizmden koparmak için sık sık sahte «sosyalist» partiler kurma yoluna da başvurmaktadır. Eylül 1964 de Ankara'da «Sosyal Demokrat Parti» adı altında bu tür bir parti kurulmuştur. Eski Milli Birlik Komitesi Üyesi Sıtkı Ulay'ın genel başkan olduğu bu parti, hiçbir gelişme göstermemiş, ilerici aydınlar ve işçiler arasında yandaş kazanamamıştır.

Kendilerini «sosyalist» sayan bu partiler kapanırken, Türk işçi ve sosyalist hareketinin sol kanadı etki alanını hergeçen gün biraz daha genişletmektedir.

---

(172) «ADALET» gazetesi, 1 Nisan 1965.

İNDEKS

Abdulhamit II: 26, 32
Abid Alim: 103
Ada, İhsan: 240
Adalet Partisi: 189, 206, 217, 231, 240, 241
Adana Sendikalar Birliği: 152
Adımlar :21, 141
Adıvar, Adnan: 79, 81, 83-85
Adıvar, Halide E.: 65
Affan Hikmet: 86, 92-93, 96, 115, 117
Ahmet Akif: 70
Ahmet Anzavur: 61-62
Ahmet Cevat: 72, 116
Ahmet Hilmi: 115
Ahmet Mithat: 22
Ahmet Usta: 90
Akar, Kâmil: 175
Akçanat, Ömer: 167
Akkaş, Veysel: 175
Akşam: 193, 208, 240
Akşit, Şevki: 175
Aktimur, Cazim: 175
Albayrak: 103
Alevtaş, Hamdi: 138
Alev: 133
Ali Hulusiyef: 87, 96
Ali Nizami: 72-73
Ali Paşa: 26
Alkaranfil, Hüseyin: 174
Alkılıç, Şadi: 240
Altan, Çetin: 200, 208, 214, 242
Amato, Haabil: 156
Ameleperver Cemiyeti: 31
Amele Fırkası: 57
Amele Gazetesi: 44-45, 99
Amele İttihadı Cemiyeti: 36
Amele Teali Cemiyeti: 131
Anadol, Zihni: 174
Anadolu Demiryolu İşçileri Cemiyeti: 63
Anday, Melih C.: 223
Aras, Tevfik Rüştü: 81-82
Ardışenli Abdullah: 91, 93
Aren, Sadun: 211, 221, 224, 226, 227
Arıkan, Baha: 242
Arıkan Saffet: 67
Ata Çelebi: 115, 117
Ataç: 240
Atatürk, M.K.: 61, 64-65, 79, 82, 125, 127-129, 135, 138, 148-149, 217, 231, 242
Atsız, Nihal: 141
Avcıoğlu, Doğan: 221, 224-227, 230, 237
Avni Kemal: 53
Aybar, Mehmet Ali: 161, 203, 230, 233-234, 240
Aydemir, Şevket S.: 121-122, 134, 136, 224-226, 237
Aydemir, Talât: 190-191
Aydoğan, İsmail H.: 198
Aydınlık: 72, 137
Bağdat Demiryolları, Memurin ve Müstahdemin Cemiyeti Uhuvvetkârisi: 37
Baha Tevfik: 49
Baladuroğlu, Kayhan: 27-28
Balkan Sosyal Demokrat İşçi Federasyonu: 49
Balkan Sosyal Demokratlar İşçi Konferansı (Birinci): 48 (İkinci): 49
Balya İşçileri Birliği: 130
Baraner, Reşat Fuat: 141, 175

Berkan, Fadil: 175
Barış: 176
Barış Yolu: 176
Barut, Vahdettin: 176
Basın-İş: 200
Başar, Erdoğan: 221, 237
Başdan: 160
Baştimar, Zeki: 152, 175
Beştuji, Kamuran 175
Bayar Celâl: 128, 136, 148-149, 163-164, 174, 177, 183-184, 186-187, 189-190, 211, 235
Baykurt, F.: 133, 223
Bekir Sami Bey: 66
Bela Kun: 100
Belçika S.D.P.: 53, 58
Bele, Refet: 79, 81, 113, 128
Belge, Burhan A.: 136
Belli, Mihri: 175
Benaroya, Avam: 44
Benk, Adnan: 240
Berham Lütfi: 115
Berkes, Mediha: 159
Berkes Niyazi: 141, 159
Berktay, İlhan: 159
Beşer: 161
Beşer, Nuri: 203
Beşerriyet: 53
Beyaz, Celal: 196
Bezgin, Muharrem: 173
Bezircioğlu, Asım: 171-172
Bilecesu, Emin: 152
Bilge, Ahmet: 175
Bilge, Fuat: 156
Bilge, Mecit: 175
Bir Mayıs: 91-92, 95
Blagoev, D: 46-49
Boğakaptan, Adil: 167
Bolşevik Taburu: 61
Boran, Behice: 141, 159, 176, 237
Boratav, Pertev N. 141, 159
Bozkurt: 141
Bozışık, Mehmet: 175
Börklüce Mustafa: 171-172,
Brown, I: 166
Bulgaristan Komünist Partisi: 114
Bulgaristan Dar Sosyalistler Partisi: 43-44, 47-49
Bulgaristan Geniş Sosyalistler Partisi: 43-44
Bulgaristan S.D.I.P.: 43, 46-48
Cansızoğlu, Ahmet: 172-173
Cebesoy, Ali Fuat: 69, 78, 81-82, 92, 128
Cemgil, Adnan: 141, 176, 237, 242
Cemil Zeki: 53
Cemile Nuşirvan: 118
Cerrahoğlu, A.: 98, 106, 124
Cevat Paşa: 128
Cevdet Paşa: 19
Çukurova Genel İşçi Birliği: 117
Cumhuriyet Halk Partisi: 125-126, 129-130, 133-136, 141-145, 147-152, 154, 158, 163-164, 167-168, 170, 182-185, 186-189, 203-204, 207, 210-213, 217, 224, 231, 237, 239, 240, 242.
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi: 207
Çaba, Hamdi: 174
Çakmak, Fevzi: 81-82
Çalışanlar Partisi: 204, 237
Çiçerin: 67
Demirağ, Nuri: 158
Demirel, Süleyman: 216-217
Demirkan, Abdülkadir: 175
Demirsoy, Seyfi: 167, 194, 202-203, 237
Demokrat Parti: 148-149, 151, 154, 158, 163-167, 170, 174, 178, 180-189, 203, 213, 239

Denizciler, İbrahim: 230
Derviş, Suat: 141
Devlet ve İhtilâl: 72
Dikmen, S. 175
Dimitrov,: 34, 47, 49, 114
Dinamo, H. İ.: 143, 177
Doğru Söz: 113
Doğu Gönüllüleri Enternasyonal Alayı: 98, 111
Doğu Halkları Kongresi: 68
Durugün, Hüseyin A.: 138
Dünya Sendikalar Federasyonu: 166
Ecevit, Bülent: 197
Edip: 115
Efimeis tu Ergatu: 44
Emek: 94, 96, 133
Engels: 19, 25-26, 60, 72, 109, 110, 160, 220
Enternasyonal (Birinci): 25-27, 31
(İkinci): 45, 51, 53-54, 57, 109
(Üçüncü-Komünist): 57, 69, 73, 82, 93, 97, 100-101, 110, 112
Erakalın, Avni: 230
Erdinç, İdris: 153
Erder, Nejat: 220, 224
Ergin, Kemal: 175
Erhat, Azra: 159
Erkanlı, Orhan: 187-188
Erin, Hasan: 174
Erişçi, Lutfi: 31
Erkmen, Fâris: 141, 144
Ersü, Vehbi: 223
Ertan, N.: 159
Eş: 92
Ethem, Nejat: 70, 72, 107
Ethem, (Çerkes): 79-80, 84, 86
Eyüb Sabri Bey: 83
Eyüboğlu, Sabahattin: 240
Fransız Sosyalist Partisi: 51
Forum: 177
Frunze, M.V.: 69
Fuat, Nevzat: 53
Gavril, Arhengelos: 37
Gençler Dünyası: 99
Genç Osmanlılar: 25-26
Genenzberg, Roland: 90
Gerçek: 141, 155, 171-172
Geyveli Süleyman: 93
Giray, Yusuf Ziya: 174
Gökbörü: 141
Gökçe, Enver: 159, 175
Görüşler: 141-142
Güçlü, Mecit: 154
Güler, Ali: 198
Güneş, Turan: 223
Günyol, Vedat: 240
Güran, Muvakkar: 176
Gürcan, Fethi: 191
Gürsel, Cemal: 184, 188
Güzelce, İbrahim: 230
Hacıoğlu, Baytar Salih: 84, 86, 93, 115, 118
Hakkı Behiç: 79, 81, 83-84
Hakimiyet-i Milliye: 94
Halkların Hayatı: 61-62
Halk Zümresi: 74, 113
Hamit Suphi: 49
Hasan Rıza: 58
Hasan Tahsin: 61
Hilafet Ordusu: 61-62
Hilmioğlu Hakkı: 100, 107, 112
Hocaoğlu, Sırrı: 212, 224
Huguin, M.: 40-41
L'Humanite': 53
Hürriyet ve İtilaf Partisi: 52
Hürriyet Partisi 182
Hüseyin Hilmi: 49-53, 56
Hüsrev, Sami: 83
Ilgaz, Rıfat: 155
Irgat: 45, 99

İbret: 27
İbrahim Tali: 68
İbrahim Süreyya: 83
İdrak: 56
İlham: 50, 109
İleri, Rasih N.: 152-153
Ilhanlı, Mehmet: 167
İnan, İsmail: 168
İnönü, İsmet: 78-79, 81-82, 148-149, 215-217
İnsaniyet: 49-51
İsmail Faik: 49
İsmail Hakkı: 107, 114, 122
İstanbul İşçi Birliği: 130
İstanbul Sendikalar Birliği: 152
İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği: 158-159
İstanbul Tersane İşçileri Cemiyeti: 63
İstanbul Tramvay Şirketi Cemiyeti: 63
İşçi Klubü (Selânik): 44-45
İşçi Klubü (İstanbul): 45
İttihat ve Terakki: 33-34, 41, 48, 52, 55
İzmir Sendikalar Birliği: 152
Jaurès, Jean: 51
Journal del Laborador: 44
Journal des Ouvrière: 45
Jön Türkler: 25, 28, 33-35, 44, 47-48, 50, 52.
Kabalıoğlu, İhsan: 154
Kabibay, Orhan: 188
Kadir Hoca: 53
Kadro: 135, 136, 224
Kalmuk, Ferit: 22, 152
Kamucu, Osman: 174
Kansu, Şevket Aziz: 159
Kantar, Mehmedali: 138
Kaplan: 72
Karabekir, Kâzım: 81, 112, 128
Karaman, Suphi: 215, 223
Karaosmanoğlu, Atilâ: 220
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: 136
Karayel, Bekir: 175
Kasım, Abdulkerim: 81
Kaya, Selahattin: 174
Kaya, Şükrü: 128, 171
Kazancı, Hüseyin: 174
Kılınç, Mehmet: 202
Kırca, Coşkun: 223
Kırım Haberleri: 97
Kıvılcım, Vahit: 173
Kıvılcımlı, Hikmet: 134, 138, 172-173
Kızıl Eskişehir, Kızıl İstanbul, Kızıl İzmir, Kızıl Samsun: 133
Kızıl Şark: 116
Kocaeli Sendikalar Birliği: 153
Koç, Şükrü: 212
Kolarov, Vasil: 48
Koç, Vehbi: 180, 194, 238, 242, 259
Komünist Partisi (Sahte): 80-82, 84-85, 93, 113, 119
Komünist: 133
Komünist Gençlik Enstitüsü: 122
Komünist Manifesto: 25-26, 31-32, 60, 72, 97, 110, 172
Komünizmle Mücadele Derneği: 241
Koraltan, Refik: 140, 186-187
Korcan, Kerim: 173
Kosava, Zehra: 174
Kökrek, Mümin: 173
Köprülü, Fuat: 148, 154
Kuas, Rıza: 196-197, 203, 230
Kurdaş, Kemal: 220

Kurşunluoğlu, M. Kemal: 159
Küçük, Sami: 215, 223
Küçükpomak, Hasan: 174
Kürt Adil: 138
Kürt Süleyman: 91, 93
Laos: 45
Lastik İş: 196-197, 203
Lenin, V.I.: 34, 45-46, 60-61, 67, 72, 97-98, 101, 110, 136, 160
Liberal Demokrat İşçi Köylü Partisi: 148, 158
Lloyd, George: 66
Madanoğlu, Cemal: 188
Maden İşçi Sendikaları Konfederasyonu: 199
Madenci: 133
Makedonya - Edirne Devrim Komitesi: 48
Makinistler Cemiyeti: 36
Marko Paşa: 160
Marx, Karl: 17, 20, 25-26, 60, 72, 109-110, 136, 160, 172
Mazhar: 114
Mehmet Şükrü: 94
Mehmet Emin: 100, 107
Mehmet Ahmet: 117
Menderes, Adnan: 136, 148-149, 163 - 164, 174, 177 - 180, 183 - 185, 187, 189-190, 211, 225, 227, 235,
Millet Partisi: 207
Miller, R. G.: 169
Milli Birlik Komitesi: 184-185, 187-188
Milli Kalkınma Partisi: 148
Milli Türk Talebe Birliği: 201, 235-236
Motor-İş: 201
Muahede: 49-50
Mladej: 122-123
Monoğlu, Hayrettin E.: 156
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: 64, 126
Mustafa Suphi: 49-50, 52, 70, 80, 82, 86, 91, 96-101, 107-112
Murettibin-i Osmaniye Cemiyeti: 36
Müstecaplıoğlu, Esat Adil: 141, 154, 171, 172
Namık Kemal: 27-28
Namık Hasan: 49
Nazım Bey: 83-84, 86, 94, 115
Nazım Hikmet: 112, 137-138, 141, 161-162
Nazmi: 103, 112
Nebioğlu, Kemal: 230
Nedim: 118
Nesin, Aziz: 141, 142, 155, 160, 183, 219, 240, 242
Nuşirevan, Zinnetullah: 86
Oergatis: 45
Orbay, Rauf: 113, 128
Okyar Ali Fethi: 128
Orak Çekiç: 133, 137
Orhan: 118
Orhan Kemal: 242
Orhun: 141
Ormanlar, Naci: 176
Osman Kaptan 91, 93
Osmanlı Amele Cemiyeti 32
Osmanlı Sosyalist Fırkası: 49-53, 56, 109
Öçmen, Müntekim: 156
Öngören, Ferit: 213
Özdoğu, Hüsamettin: 153
Özgen Hilmi: 225, 228
Özkarabay, Salih: 230
Özmeriç, Nevzat Kemal: 176
Papadopulos, Stefo: 156
Paris Komünü: 25-28
Pars, Muhittin Baha: 79, 83-84
Pertev, Tevfik: 49

Petrol-İş: 201-202, 205
Flekhanov, G.: 220
Pura, Turgut: 176
Rabotniçeski Vestnik: 44, 47, 114
Refik Nevzat: 49, 53
Reşat, Rıza: 37
Rüşen Eşref: 115
Sabahattin Ali: 141, 143, 155, 160
Sadrettin Celal (Antel): 72, 91, 134
Saka, Hasan: 128
Saracoğlu, Şükrü: 128, 138
Savcı, Bahri: 221
Sayılgan, Aclan: 90, 175
Selanik Sosyalist Federasyonu: 44
Selçuk, İlhan: 200, 242, 244
Selek, S.: 60-61, 64-65
Sendika: 152, 157
Sendika Enternasyonali (Kızıl): 117
Serbest İzmir: 49-50
Sertel, Sabiha: 141-142
Sertel, Zekeriya: 142-143
Servet Efendi (Şeyh): 83, 94
Ses: 141
Sevinçsoy, Reşat: 176
Sırrı Bey: 83
Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü: 201, 235
Sosyal Adalet: 205, 219, 233
Sosyal Adalet Partisi: 148, 158
Sosyal Bilimleri Öğrenme Derneği: 45
Sosyalist: 49-50
Sosyalist Kültür Derneği: 210, 224, 226, 228, 235-242
Stabise: 99
Sülker, Kemal: 32, 148, 167, 170
Sütkan, Nurettin: 171
Şahintar, Süleyman: 174
Şanda, Hüseyin Avni: 22-23, 37-39, 55-56
Şark Şimendiferleri Müstahdemi Tesvirin Cemiyeti: 36
Şefik Hüsnü (Deymer): 70-72, 134, 156, 157
Şen, Bilâl: 175
Şükrü Naili Paşa: 65
Tan: 141-142, 144
Tan, Mehmet: 153
Tamçiz, Hüsnü: 173
Tarı, Sevim: 175
Tekdileke, Seyfi: 138
Tengirşenk, Yusuf Kemal: 67, 82
Timuçin, Afşar: 240
Tipi, Nuri: 138
Tiritoğlu, Alaaddin 142
Togan, Z. Velidi: 141
Tokatlı, Attila: 220
Toprak, Mustafa: 174
Toprakoğlu, O. Fuat: 176
Torun, Osman Nuri: 220, 224
Toygar, Cemil: 175
Tökin, İsmail Hüsrev: 136
Tör, V. Nedim: 121-122, 134, 136
Tunaya, Tarık Zafer: 49-51, 53, 56, 71, 81, 93
Tuncay, Mete: 114
Tunç, Halil: 199, 202, 203, 206
TÜNATOS: 196
Türk Barışseverler Cemiyeti: 176
Türk İş: 165-170, 198, 202-206, 237
Türk İşçi Birliği: 130
Türk Sosyal Demokrat Partisi: 148, 158
Türkeş, Alpaslan: 187, 188, 191

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası: 80, 82-83, 85-86, 88, 92-96, 98, 113-115, 118, 119
Türkiye Gençler Derneği: 158
Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası: 70-71, 73, 88
Türkiye İşçi Partisi: 203-204, 210, 230-242
Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi: 202-203, 205
Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu: 153
Türkiye Kemalistler Teşkilatı: 235
Türkiye Komünist Gençler Birliği: 122-123
Türkiye Komünist Partisi: 70, 73-74, 87, 90, 92-95, 99-100, 102-108, 111, 113-114, 116 - 117, 120-121, 123, 134, 171, 175, 184, 206, 210
Türkiye Milli Talebe Federasyonu: 201, 235-236
Türkiye Sosyal Demokrat Fırkası: 58
Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi: 152, 156-158, 179
Türkiye Sosyalist Fırkası: 56 - 57, 91
Türkiye Sosyalist Partisi: 154 - 156, 171-173
Türkkan, Oğuz: 141
Türkler, Kemal: 230
Türksal, Melahat: 159
169
Uluslararası Sosyalist Büro: 45-46
Uçtay, Aziz: 154
Ulay, Sıtkı: 245
Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu: 166, 168 - Ürgüplü, Suat Hayri: 216-217
Üstüngel, S. 62
Vandervelde, E.: 53
Vardar, Ragıp: 156
Vatan Partisi: 172-174, 186
Vatan: 187
Velikof, St.: 36
Yakın Tarihimiz: 69, 76, 83
Yalçı, Fatma Nuriye: 173
Yalçın, Hüseyin Cahit: 128
Yalçınkaya, Halil: 175
Yalman, Ahmet Emin: 128, 141
Yaşar Kemal: 242
Yaşlıçam, Bekir Kenan: 175
Yelkenkaya, Recep: 175
Yeni Başdan: 160
Yeni Çağ: 61, 73, 206
Yeni Dünya: 80, 75, 77, 79, 91, 94, 97, 110, 141, 142
Yeni Gün: 94
Yeni Hayat: 94, 96, 112
Yeni Sabah: 145
Yeni Osmanlılar Cemiyeti: 33
Yeni Türkiye Partisi: 207
Yeşil Ordu: 70, 73-86, 93, 113
Yıldız, Şaban: 167, 230
Yıldızbakan, Rasim: 174
Yirmi Dört Saat: 141
Yön: 67, 82, 180, 219-226, 243 - 244
Yunus Nadi: 79, 81, 83-84
Yurtdışı Türk Komünist Teşkilâtı: 96-98, 101, 110
Yürüyüş: 141
Zincirli Hürriyet: 141, 161
Zinoviyef: 99
Ziya Gökalp: 28
Zonguldak İşçi Birliği: 130

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 5

BİRİNCİ BÖLÜM

Türkiye'de Kapitalizmin ve İşçi Sınıfının Doğuşu 17

İKİNCİ BÖLÜM

İşçi Sınıfı Hareketi ve Sosyalist Hareketle İlgili Düşüncelerin Türkiye'ye Girişi 25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İşçi Meslek Birliklerinin (Sendikaların) Doğuşu 31

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İlk Sosyalist Kuruluşlar - İlk Sosyalist Partiler 43

BEŞİNCİ BÖLÜM

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İşçi ve Sosyalist Hareketi 55

ALTINCI BÖLÜM

Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde İşçi Hareketi, Sosyalist ve Komünist Hareketler 59

YEDİNCİ BÖLÜM

Türkiye Komünist Partisi'nin Doğuşu 89

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Cumhuriyet Halk Partisinin İktidarda Bulunduğu 1923 - 1945 Yılları arasındaki Dönemde Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi 125

DOKUZUNCU BÖLÜM

1946-1950 Yılları Arasındaki Çok Partili Rejim Döneminde Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi 147

ONUNCU BÖLÜM

Demokrat Partinin İktidarda Bulunduğu 1950 - 1960 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi 163

ONBİRİNCİ BÖLÜM

27 Mayıs Darbe Hareketinin Niteliği. İşçi ve Sosyalist Harekete Etkisi 185

ONİKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'de Bugünkü Sosyalist Hareket 219
İNDEKS 246

türkiye işçi ve sosyalist hareketi

kısa tarih (1908 - 1965)

"Burjuva efendiler !
Bugünlerde Avrupa emperyalizmine karşı askeri bir zafer kazandıran Türkiye'nin fakir köylü ve işçileridir. Sizi bugüne kadar ekmeksizlikten, parasızlıktan, silahsızlıktan sıkıntı çektirmiyerek memleketin efendisi yapan, bir Milli Hükümetin dağılmadan yaşamasını te'min eden Türkiye işçi ve köylüleridir. Siz bu hükümet sandalyesine işçi ve köylüleri merdiven yaparak çıktınız.
(...)

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1922

DİMİTIR ŞİŞMANOV

Doğrusu istenirse, Türkiye'de sol'un tarihi henüz baştan başa yazılabilecek durumda değildir. Bu yönde hayli yol alınmış olmakla birlikte, —daha başka güçlüklerin ve sakıncaların yanı sıra— hâlâ izleri yitirilmiş bulunan yarım yüzyıl önceki oluşumları yeniden öğrenme aşamasındayız. Yine de, Şişmanov'un çalışması zaman boyutu açısından genel bir Türk solu tarihine kapsamca en çok yaklaşan yapıt olarak kalıyor...

METE TUNÇAY